Svenska siare och skalder eller grunddragen af svenska vitterhetens häfder. Intill och med Gustaf III:s tidehvarf tecknade af P.D.A. Atterbom. Sjette delens förra afdelning

Bokutgåva

Bokhandlaren N. W. Lundequist, Upsala 1852.

TILL
ADOLF LINDBLAD
OCH
CARL SJÖGRÉEN.

Jag återkommer just nu från besök hos stoftet af en själsbroder, – äfven för Eder känd och kär, – med hvilken jag genom ett femtioårigt band var till ett gemensamt helt sammanvuxen. Hans boning var alltid den första, till hvars port jag, efter hvarje landtlig sommar-utflygt, plägade vända mina steg. Nu glänste höstsolen på hans grift. Det var minnets blick: med hela sin klarhet, sin smärta och sin vällust. Löfven falla, vännerne glesna, dyrbara grafvar ökas, aftonskymningen mörknar ständigt djupare, – och den enda trösten är, att också

”Starkare ljudar
Sången från stjernorna ner”.

Emellertid, och tilldess man sjelf tillåtes höra den på närmare afstånd, måste man – så godt ske kan – oförtröttadt åtlyda sitt kall och fullfölja sina vanliga värf. Jag infinner mig derföre nu med en ny samling af historiska skildringar: måtte den kunna skänka en och annan stunds nöje! Få äro de på jorden qvarlefvande, hvilkas hjertan ännu för mig klappa af broderlig tillgifvenhet; och till hvilka bland dem skulle de bilder, som tecknats på följande blad, egnas med skyldigare rätt, än till Eder? Ofta har jag vid deras målande blifvit påmint om de dagar, då vi alla voro unga; då i Upsala Bellmans qväden klingade från Kernells läppar; då hans täcka Bleckenstad för oss samfäldt upplät sitt gästvänliga tjäll och sina leende omgifningar, under det mina tankar bodde på Lycksalighetens Ö och edra började sina morgonfärder i Tondiktningens herrliga rymder. Sannolikt skall jag ock i dessa taflor, om hvilkas ämnen jag så mångengång med Eder samspråkat, temligen oförändrad igenkännas. Visst är, att det sällskap, som här uppvaktar med Bellman i spetsen, jemväl skulle från mig enskildt äga mycket att frambära, om det kunde med tillräckligt varma uttryck tolka min mångåriga tacksamhet. Dess föremål stå, i detta ögonblick liksom i otaliga andra, alla sammanfattade för min syn: alla mina glada sommarvistelser i en oförgätlig födelsebygd, på det vackra Strålsnäs, hos den ädle tonsättare, genom hvilken ”Stjernsången” blifvit folksång; alla de fröjder mig beskärts af det själfulla snille, hvars skapelser, ledande sina ursprungsådror lika ur fantasiens och ur hjertats innersta djup, i Sverige grundat en ny skola af Musikens och Poesiens förening; all den uppmuntran denne mästare gifvit min egen sångmö, genom att lyfta en mängd af hennes svaga försök på sina rena och mäktiga välljuds vingar; det vänskapens mod, som dymedelst ock beredde mig en offentlig upprättelse i den tidpunkt, då både hon och jag voro handlöst lemnade till spillo åt allmän smälek; och slutligen, – hvad mera är än allt detta, – det ömsesidiga, aldrig störda förtroendets sällhet under vexlande samtal om alla de för menniskan och medborgaren heligaste ämnen. Men hurudana budbärare än de personer må vara, som här sändas med min helsning: säkerligen skall hvarken deras välmening, eller min, löpa fara att försmås.

Icke heller skall det inför Edert omdöme lända dem till skada, att Poesien här mestadels uppträder med komisk drägt och uppsyn. Denna uppsyn röjer ofta, för skarpare betraktare, en blick, som är tragisk nog. Sjelfva den Gustaviska tidsålderns öfverklagade lättsinnighet har ej kunnat hindra, att äfven här, för enhvar som nogare lyssnar, månget ljud frambryter ifrån det skaplynne, om hvars innehafvares öde det heter i en odödlig sångdikt:

”Och vill du förstå, på hvad djup du skall leta,
Hvar du skall söka hans hamn å villande haf? –
Fråga de hjertan, som älskat: de veta,
De känna den våg, i hvars famn han funnit sin graf.”

Nog. Men hvem kan i dessa dagar tänka på Poesi och Musik, utan att stundligen ihågkomma, hvad båda nyss hafva förlorat genom bortgången af den unge Furste, som sjelf var den älskligaste uppenbarelse af bådas upprinneliga enhet? Man behöfde blott se honom, för att röna denna enhets omotståndliga inverkan. Det utgjorde af hans värde blott en ringa del, att han, hvad genast vid hans första åsyn röjde sig, var behaget sjelft, i ynglingsgestalt förkroppsligadt med all sin ljufhet; hans inre väsende var, liksom hans yttre, den himlaburna godhetens och glädjens egen fläckfria skönhet; i en genomskinlighet, en stigande förklaringsglans, som häntydde på snar återfärd till hans rätta hemland. Sådan bör dock för honom vår kärlek vara, att den så litet, som möjligt är, dröjer vid alla erkänsamma hjertans enskilda förlust, eller vid slocknandet af den för vårt fosterland nya morgonrodnad af vitterhet och konst, för hvilken han tycktes begåfvad med alla egenskaper till befrämjare och beskyddare. Vår öfvervägande föreställning vare – hans lycka. Uppflyttad till de högre chorerna från det mellan så mångfaldiga disharmonier slitna jordlif, öfver hvars virrvarr han alltid sväfvade som en ostörbart skär melodi af allförsoning, – huru säll måste han icke nu känna sig! Huru skola der hans anletsdrag le, hans ögon stråla, hans englavingar röra sig med oafmattlig spännkraft! Och så må efterklangen af denna melodi outplånligt genomljuda oss, renande, stärkande, förljufvande, förklarande: och äfven i min ringa hydda ännu mången lifvande flägt af hans närvaro förnimmas; *under det jag, i en enslighet, som alltmera närmar sig till fullständig, fortsätter mitt dagsverk vid ett ljus, som, ehuru höst-sol, dock äfven såsom sådan är och förblifver sol.*

INNEHÅLL.

——

BELLMAN.

Det fins ej tid, som dessa toner söfver,

Det fins ej land, som deras like har.

Tegner.

CARL MICHAEL BELLMAN.

Bägarn blänker, Klar som en juvel. Spegla dig! Ditt hjerta Skall bli qvitt all smärta, När du tänker Blott på sång och spel.

Bellman.

Outsägligt är det behag, hvarmed vi hos hvart och ett bildadt folk betrakta det tidehvarf, som begynner dess vitterhets häfder: det tidehvarf, då egentligen folket sjelft är sin skald, eller då skaldens röst, ur stundens ingifvelser på samma gång diktande och sjungande, är blott den omedelbara hufvudstämman af folkets egen gemensamma diktsång. De gestalter från denna urtid, som häfderna lyckats bevara i någorlunda fullständig spegling, äro dock, i sjelfva verket, mer beundransvärda än underbara. Deras förklaring ligger i det, som var deras möjlighet: ett samhällstillstånd af stor enkelhet, hvars former, lika mäktiga som enkla, allmänneligen bestämdes genom den osöndrade skaparkraften af menniskornas och naturens omedelbara samlif. Visar sig åter någongång den företeelse, att en skald af sådan art uppträder under helt andra, ja motsatta tidsförhållanden: då beledsagas vår beundran framförallt af undran. Ty om än stora skaldesnillen öfverhufvud äro undantag från tingens vanliga ordning, så gäller detta dock företrädesvis om slika personliga fortsättningar af en tidsålder, som föröfrigt ligger så långt bakom oss. Ju mera de omgifvas af en mångfaldigt utbildad samfundsinrättning, sällskapsförfining, konst, reflexion, äfvensom derjemte af flerfaldig flärd i tänkesätt och seder, desto djupare förvånas vi, när en dylik omgifning plötsligt ses förvandlad till ram åt en skald, som ånyo är ”folksångare” i ordets både äldsta och bokstafliga mening. Också följer af det naiva skaplynne, hvari han brås på den slägt som han tillhör, att just detta lynne skall då till en desto egnare skepnad sammansmälta de talrika och brokiga motsatser, som från en så beskaffad samtid upptagas inom hans varelse både såsom skald och menniska. Ett af de åskådligaste exemplen derpå är Bellman, såsom omedelbar naturskald och folkskald midt i Stockholm under Gustaf den Tredjes dagar.

Ingen betviflar, att de svenska skalder, hvilkas verk från dessa dagar ännu gläda oss, äro poetiska representanter af sin samtid. I allmänhet äro de det likväl blott på de högre samfundsklassernas vägnar. Att så förhåller sig med Kellgren, med Oxenstjerna, med Leopold, faller genast i ögonen; och äfven Lidner kan härvid ej undantagas: ty inom dessa klasser sjelfva började då redan hos mången det föröfrigt så leende tidslynnet beskuggas af den sinnesstämning, som i ”Werther” hade funnit sitt fullständigaste och skönaste uttryck. Men om vi med ordet ”folk-lif” egentligen beteckna de lägre samfundsklassernas lif och allt det i natur, ortlighet, minnen, seder egendomligt svenska, som just dermed står i det omedelbaraste samband: så torde man väl om detta den Tredje Gustafs vidtfrejdade tidehvarf kunna påstå, både att Sverige då ännu ägde ett i hög måtto diktrikt och sångrikt folklif, och att Sveriges vittre, öfverhufvud, i sina bemödanden för utveckling af inhemsk skaldekonst lemnade det obegagnadt, ja obemärkt.

Visserligen gjordes ofvanefter stundom försök äfven i den syftning, att återbeträda vägen till folksångens källa. Så t. ex. af Kellgren – och med sann ingifvelse – i vissa scener af operan ”Gustaf Adolf och Ebba Brahe” 1. Vanligtvis skedde det dock med en art af blick och ton, som förråder, huru föga man inom den nu valda kretsen var hemmastadd. Oxenstjerna egnade ett stort verk – ”Skördarne” – enkom åt skildringar af den svenske landtmannens lefnad. Det är i sitt hela aktningsvärdt, och styckevis förtjusande; men der skönjes genast, att dess författare var äfven bland ”åkrar, ängar, skog och trägårdar” den fransyskt bildade hofmannen, som gick till sitt föremåls behandling med hufvudet fullt af Virgilius och Delille.

Att blifva i sannare betydelse en svensk folkskald, och en som hvarken då hade sin like eller sedermera funnit den, – det var Bellmans kall. I sakens natur låg, att han blef det på ett sätt, hvari anletsdragen af nyssnämnda tidehvarf öfverallt genomblicka; i hans natur låg, att dragen äro tagna från dess egnaste

verklighet, och att han vid deras uppfattning tillika sjelf innerst sammanhängde med den fornverld, der skalden, i samma person både skald och sångare, ofta jemväl (i begynnelsen alltid) både poet och tonsättare, oafbrutet lefde hvad han sjöng och sjöng hvad han lefde. Också har man i allt detta en borgen för det ständiga fortfarandet af Fredmans-dikternas trollmakt. Mera obemängdt, än någon annan företeelse af denna tidsålders poesi, förvara de åt efterverlden hela ysterheten af en ur flera anledningar förklarlig folks-munterhet, och främst af det glädjerus, hvarmed nationens flertal, efter slutet af den långa och föraktade parti-styrelsen, kände sig under en ungdomlig konungs spira vaknadt till ett nytt ungdomslif; derjemte innehålla de någonting allmänneligen svenskt, någonting ur det svenska grundlynnets djupaste innandöme hämtadt, hvari fördenskull detta skall under alla tidskiften igenkänna sig med ett evärdligen fröjdsprittande – om än mer och mer sjelfironiskt – välbehag; och vid ännu närmare bekantskap röjer sig, att sjelfva själen af alltsammans är någonting allmänneligen menskligt, som, genom de förunderligaste medel af en till naturpoesi återförvandlad konstpoesi, använder en grotesk halfculturs tokroliga gestalter till (i bottnen) högst allvarliga sinnebilder.

Dock – det är i allmänhet med de stora skalderne, som med de stora bergen: blott på ett visst afstånd kan man rigtigt uppfatta deras storhet. Afståndet i tiden är härvid för den andliga betraktelsen detsamma, som afståndet i rummet för den sinnliga: det villkor, som gör en fullständig uppskattning möjlig. Man bör då ej finna oväntadt, att skalder af det särskilda slag, hvaribland Bellman innehar ett af de yppersta rummen, ännu mer, än de andra, öfverstiga synvidden af sin samtid och närmaste eftertid; eller behöfva ett ännu vidsträcktare afstånd, för att kunna skådas i helheten af sin beskaffenhet. Just hans öde ådagalägger på slående vis, huru föga jemväl ett ofantligt samtida bifallsgny innebär någon egentlig insigt af denna helhet, eller af dess sannskyldiga mått. Vore ej så: skulle då icke längesedan de åtskilliga dels ytliga, dels falska föreställningar om Bellman hafva upphört, hvilka vi dock än i dag höra yttras ingalunda sällan? Eller anses han ej alltjemt af ganska mången för en liderlig drycksvise-qvädare, som genom ett sällsamt Naturens hugskott föddes längst upp i Europas Nord med själen af en italiensk improvisatör, och som dymedelst visserligen blef en högst originell tolk af sin tids lynne, – men på en så låg ståndpunkt, att man, med Fredmans-diktningens upphöjande till poetisk exponent af svenska folklifvet i Gustaf den Tredjes tidehvarf, gör hvarken det ena eller det andra någon ära? Ropas icke, att det lif, som i dessa dikter onekligt med flödande snillrikhet målas, är, till så väl framställning som innehåll, endast kroglif? Att dervid hans lefnad och hans poesi befunno sig i fullkomligaste enhet, eller att han i sanning sjöng blott hvad han alldagligen lefde, – det är, tillägger man, just det både mest bedröfliga och mest förföriska i hans samvetslösa missbruk af sina förvånande gåfvor. Och under det från ett håll sådana domar ännu fällas, fortfar man på ett annat att rosa honom med ett pris, hvilket kanske allramest har befrämjat förlängandet af slik omdömets förvirring. Här antages nämligen, att just en genialisk liderlighet är den ”friska” poesiens utmärkande egenskap; och man hyllar, med jubel, i Bellman – förnämsta incarnationen deraf!

Det är således mot ett tvåfaldigt missförstånd, som Skaldens vänner måste väpna sig; det är ofvanom dessa båda motsatta irrmeningar, som de längesedan intagit sin ställning. Huruvida denna ställning ännu hunnit blifva den större allmänhetens, är mig obekant. Men att göra den i möjligaste måtto tillgänglig, är hvad mig åligger i den minnesteckning, som jag nu går att börja; och hvarvid nöjet af ett så rikt ämnes behandling åtföljes af glädjen, att med detsamma fullborda ett värf, som jag för jemntupp fyrtio år sedan begynt.

I.

I Stockholm bodde vid medlet af sjuttonde århundradet en hederlig Skräddarmästare, Martin Bellman, som var till börden Tysk och född i Bremen, men efter några vandringar i Tyskland och Frankrike hade utkorat Sveriges hufvudstad till hem. Namnkunnigare, än han, blef der innan kort hans från Tyskland medförda hustru, Barbara Klein; ty hon förestod icke blott sitt hus såsom en i hvarje hänsigt efterdömlig qvinna; hon

ägde ock så mycken kunskap i alla på den tiden högst värderade qvinliga slöjder, – bland hvilka äfven nämnas blomstersöm och ritning, – att hennes boning omsider förvandlades till en allmänneligen eftersökt skola för unga döttrar från hela hennes grannskap. Hennes dygder, hennes färdigheter, hennes inom sitt stånd ovanliga bildning förvärfvade henne ett ännu större anseende i Upsala, dit hon flyttade såsom enka, då den äldste sonen bland hennes nio barn, Johan Arndt Bellman, ändtligen kunde, såsom befordrad till akademisk lärare, inbjuda henne att dela sina egna husliga villkor 2. Redan af honom upplyftades det ärfda fädernenamnet 3 till en vitter frejd. Född i Stockholm 1664, tidigt utmärkt genom en riktbegåfvad natur, ypperlig tenor-sångare, virtuos på flera instrumenter, snart äfven känd såsom författare både af latinska och svenska skaldestycken, hade han börjat sin bana med att före och under sina första student-år vara medlem af Konung Carl XI:s hof-kapell 4; men fästades genom Olof Rudbecks uppmuntran 5 och förord vid det läroverk, bland hvars fäder han slutligen intog den efter Lagerlöf ledigvordna platsen af Professor i Romerska Vältaligheten och Poesien. Han utnämndes dertill 1699, under en utländsk resa. Den kungliga kallelsen träffade honom på Italiens jord, i Roms omgifningar och just i närheten af Ciceros Tusculum 6, då han dit hade återvändt från Neapels herrligheter. Efter derigenom påskyndad hemfärd, tillträdde han om hösten 1700 sitt erhållna värf, och skötte det med nitisk verksamhet, under ständigt växande ära. Hans lycka syntes fulländad, när han med den goda, sköna, behagfulla Catharina Elisabeth Daurer, dotter af en Assessor i Commerce-Collegium, knöt 1704 ett det sällaste äktenskapsband. Men det blef endast femårigt; redan 1709 ryckte döden ur hans armar – bokstafligen, ty hon dog i hans famn – den ännu i sin förstå ungdom blomstrande makan. Sorgen öfver hennes bortgång förorsakade hans egen. Han hade förutsagt, att så skulle ske; och han höll ord. I Stockholm, dit han enligt vänners inrådan hade rest på tredje dagen efter begrafningen, för att söka i någon mån förströ sig, insjuknade han samma dag vid ankomsten; och tog der afsked från jorden, vid fyrtiofem års ålder, blott få veckor efter skilsmessan från henne 7. Finkänslig, ömsinnad, ljuflig, till hela sitt väsendes grundton poetisk och musikalisk, älskades han allmänt, saknades länge, och synes hafva i allo förtjenat det äreminne, hvarmed han firades af sin vän Upmark i ett af dennes vackraste griftetal. Hans svenska skaldestycken, till och med det af Upmark högtberömda, hvari han utgjutit sin klagan öfver en fästmös död 8, torde numera lika litet finnas till, som hans i handskrift efterlemnade anteckningar under sin utomlands-resa, hvilkas utförlighet och rika innehåll minnestalaren antydt i en lockande öfversigt. Märkvärdigt skulle tvifvelsutan vara, att äfven af denne Bellman se något skaldeprof på vårt modersmål. – Af hans trenne barn var det yngsta hans namne, en ny Johan Arndt: som föddes i Upsala 1707, blef Sekreterare i Slottskansliet i Stockholm, och erhöll afsked med titel af Lagman. Denne, en man af sinne för lärdt och vittert umgänge, blef måg hos Kyrkoherden i Maria Magdalena Michael Hermonius, och dog i Stockholm 1765; på samma år som hans älskvärda maka Catharina Hermonia, med hvilken han sedan 1738 lefvat förenad i ett så fruktsamt äktenskap, att deras barn angifvas ända till ett antal af tjuguett 9. Af dessa var den odödlige Carl Michael Bellman det äldsta.

I en egenhändig lefvernesbeskrifning, författad icke långt före hans död, men tyvärr ej fortsatt längre än till hans nittonde år, säger han sig vara född den 4 Februari 1740 10. Sin moder har han der ihågkommit med denna målning: ”Min Mor, vacker som en dag, oändligen god, charmant i sin klädsel, vänlig mot alla menniskor, delikat i umgänge, hade en förträfflig röst” 11. Man ser, att hon, med en ringa bokstafs-förändring i sitt namn, hade välförtjent kunnat heta Harmonia. Och hvilken, med någon närmare kunskap om sonens personlighet, skall ej redan i hennes igenkänna månget af dess grunddrag? Men ehuru mycket han än tillika bråddes på farfadern, träffas likväl denne i hans berättelse lika litet omnämnd, som sjelfve fadern: en uraktlåtenhet, som förefaller desto mera oväntad, då han i samma berättelse namngifver sina faddrar, ja till och med marskalkarne på sina föräldrars bröllopp. Deremot har han med stor omsorg förherrligat sin farfaders moder, den ärevärda matronan Barbara: men på ett vis, hvaraf hon sjelf knappast skulle funnit sig smickrad. Han gjorde nämligen hennes namnsdag, dittills firad såsom en kär åminnelse i husliga kretsar af hennes barn och barnabarn, till högtidsdag för Sällskapet *Par Bricole;* och henne sjelf till detta sällskaps skyddshelgon. Såsom sådant, förekommer hon i hans qväden flerstädes besjungen, och lär

ännu i bemälta samfund årligen hyllas med tal och skålar. Äfven i Dahlgrens skrifter möta vi derföre mången dylik åt henne egnad minnesgärd.

Att föräldrarne måste hafva ägt vitter bildning, kan dömmas redan från de personer, som umgingos i deras hus. Bland dessa nämnas t. ex. den i svenska språkets och granskningens häfder bekante Sahlstedt; Presidenterne Rosenadler och Carleson, af hvilka den förre var en värdig sonson till den under detta namn adlade Upmark, den andre åter en genom beskickningar och resor i Orienten frejdad broder till utgifvaren af den äldsta Svenska Anthologi, och – liksom denne – förtrolig vän med Dalin 12; slutligen äfven den då ännu allbeundrade Dalin sjelf. Också märker man, huru gossens tidigt uppenbarade böjelse för vitterhet blef tidigt gynnad; särdeles efter ett feber-anfall, hvarunder han hade talat allting på vers, och sjungit sina första poetiska utgjutelser för sin Mor, ”så väl, att alla närvarande fallit i förundran.” Då ändtligen, säger han, ”uppklarnade dagen.” Man hade förut gifvit honom informatorer af det vanliga slaget. En af dem aktade han så föga, att han, med en kamrats tillhjelp, gaf honom stut. En annan deremot, som var mindre lätt att nappas med, slog pilten på fingerstumparne med linealen, för det att han ”ej ville kunna Enklides”; hvarvid han, i sitt femtiondefemte år, bifogar följande anmärkning:

”Hjernan ännu i mig vrides,
När jag tänker på Euklides
Och på de trianglarna,
ABC och CDA;
Svetten ur min panna gnides
Värre, än på Golgatha.”

Men den lyckliga febern medförde ändring; och det första, hvarom föräldrarnes vittra vänner drogo försorg, blef en för hans anlag mera tjenlig lärare. ”De valde mig til informator”, berättar han, ”ett geni, vid namn Clas Ludvig Ennes, hvilken sedermera genom min rekommendation hos salig Kungen befordrades till Pastorat i Skåne och Östra Herrestad: af honom lärde jag att handtera Apollos lyra; under hans inseende har jag författat flera Bref och Poesier.” Jemte Verskonsten, öfvade han i dessa läroår äfven att skrifva Tyska, Fransyska, Engelska och Italienska. Från Tyskan öfversatte han åtskilliga skrifter: mest af religiöst innehåll. Dessemellan spelade han cittra. Såsom yngling gaf han på detta instrument, hvilket – säger han – ”jag den tiden ojemförligen trakterade,” handledning åt dottren af den förfärlige Aktorn och Borgmästarn Bedinus Renhorn13. Enligt en tradition, bibehållen hos hans efterlefvande anhöriga, hade han i späda år sjelf varit sin undervisare på en cittra, som hans farfader hade hemfört från Italien, och på hvilken han snart hördes taga ut melodier, dem han beledsagade med egna verser; det var densamma, som alltsedan förblef hans trogna och närmaste sällskap. Af skalden sjelf träffar man förtäljdt, huru Borgmästarn, till tacksamhetsprof, invigde honom i en öfverraskande erfarenhet af punschens förborgade krafter. Till slikt kunskapsförvärf hade i föräldrahuset vankats föga tillfälle. Den djupt christliga anda, som herrskade der, älskade en helt annan umgängsglädje. Fromma sammankomster, eller såkallade ”conventikler”, i hvilka äfven förnäma personer infunno sig till enskild afton-andakt och andliga visors afsjungande, stämde der det unga sinnet till intryck, som väl blefvo varaktigare i musikaliskt afseende än i religiöst, men dock ledde valet af föremålen för hans tolkningar, och öfverhufvud återspeglas i hans tidigaste skaldeförsök. Bland de förra möter oss till och med ett ”Utdrag af Scrivers Själaskatt”. Lifligare nöje gjorde honom ”Evangeliska Dödstankar, af Schweidnitz”: ty der fann han sonetter, att i vers öfverföra. De trycktes 1757, och dedicerades till hans Mor. Detta hans först utgifna poetiska arbete var ett verk af hans sjuttonde lefnadsår. Hans nittonde gjordes minnesvärdt genom en annan bedrift: han berättar nämligen, att han då drack sig ”första gången plakat”, och af ”pontak”, hos Holländske Ministern Marteville 14, på Söder; lyckligtvis i Maria-trakten, ej långt från föräldrarnes boning. Att han på sin mors inbjudning fick sofva ut ruset i hennes knä, är betecknande för hennes ömhet – och svaghet. Kort derefter underställdes ett skaldestycke, kalladt ”Månan”, i djup vördnad Dalins omdöme Vitterhets-fursten fann deri blott ett enda ord att ändra: ”predikstol,” i hvars ställe han satte

”lärostol”. Lätt kunde förmodas, att detta stycke (tryckt 1760) var ett sentimentalt: men det gick ut på satir; författarn låter sig i en dröm förflyttas till Månan, och finner der ett samhälls-tillstånd, som företer den högsta stegring af alla hemverldens dårskaper; särdeles af den lust hos hvarje samfundslem, ”att blanda sig i andras värf och rubba ordning, frid och ro” 15. Det hela röjer öfverallt en Dalinsk efterklang. – I allmänhet skönjes, att han till 1765, eller sitt tjugufemte år, i den mängd verser, som han dessförinnan skref, bibehöll Dalins maner och tonarter. Så t. ex. i den bland hans ”Valda Skrifter” omtryckta sången vid hans vackra och fromma Moders graf 16. Till denna tid höra ock åtskilliga af de skaldebetraktelser öfver våra helgdagars evangeliska kyrkotexter, som längre fram trycktes i en samling kallad ”Zions Högtid”. En synnerlig märkvärdighet har det just på gränsen af detta tidskifte diktade qvädet ”Rundt kring i verlden jag sväfvar” 17: ej blott i och för sig sjelft, genom sin storartadt lyriska skönhet; utan tillika derigenom, att det i både innehållet och formen på synbaraste vis företer öfvergången från denna första period till den följande, under omisskännligaste framblickning af den grundenhet, som innerst i skaldens själ alltid förblef oförändrad.

Man hade, mellertid, skickat honom till Upsala. Den 3 November 1758 blef han der, i Stockholms Nations Album, inskrifven såsom Student. Vid hans namnteckning företer sig det besynnerliga, att han för sin födelsedag har lemnat ett tomrum, hvars fyllnad han börjat, men ej fortsatt. Om han derefter vid universitetet ådagalagt något slags offentligt kunskapsprof, är mig okändt. Gjörwell, sjelf en af hans personliga vänner, har gifvit honom det vitsord 18, att ”han var skäligen studerad.” Säkert är, att Mathematik och Metaphysik alltid förekommo honom såsom Abracadabra; men att han inom den egentligen humanistiska kunskapsrymden ingalunda var obevandrad. Efter en sannolikt ej lång tids vistande vid Akademien, beträdde han tjenstemannabanan: enligt Gjörwells uppgift, först i Banken, sedan vid Tullen; Stockholms Nations Album säger, att han blef ”Cancellist vid General-Tull-Direktionen.” Fullt trovärdig är den nyssnämnde vännens vidare berättelse, att han var och förblef ”otjenlig till sifferkarl.” Han beskylldes – tvifvelsutan med skäl – att försumma göromålen. Det egendomliga i denna sångarnatur hade upptäckt sin tillvaro, och med detsamma tagit honom i oinskränkt besittning. Lockad af böjelse och sällskap, deltog han efter sin Moders död oftare än tillförne i samqväm, der dryckesvaror sparades lika litet som lustiga infall och upptåg, och der den bacchiska glädjens retelser, förhöjda genom Hallmans genialiska cynism, snart äfven stegrades genom Kexéls komiska elegans och parodiska ceremoni-uppfinningar. Bortkastande allt maner, som icke var hans egnaste, gaf han i dessa lag fritt lopp åt sin kallelse att ögonblickligt både skapa och sjunga qväden till Vinets och Kärlekens lof, än med otrolig lätthet skriftligt upptecknade, än rentaf improviserade och förklingande med stunden; samtliga af en dittills ohörd diktningsart. Nästan blott från Stockholms krogar tycktes dess omedelbara sammansmältning af ord och musik hämta sina ämnen; men behandlade dem på ett sätt, hvarigenom det löje, som de brokiga narrgestalterna väckte, till sin förundran esomoftast fann sig beledsagadt af känslans djupaste och ljufvaste rörelser. Det var en lyrik, till sitt hela – såsom det syntes – blott burleskt- komisk, men likväl mäktig att anslå alla fantasiens strängar, att när som helst genomgripa själen med dithyrambiska, idylliska, elegiska toner. Innan kort började namnet Bellman höras, såsom namnet på en ung, tyvärr sjelfsvåldig, men i alla fall oförliknelig poet, hvars sånger flögo kring stad och land, dels i afskrifter, dels såsom ”visor tryckta i år”. Närmaste följden blef mellertid, att han i Banken och Tullen alldeles försvann ur synhåll. Ryktet påstod, att på värdshusen i och omkring hufvudstaden träffades han desto säkrare.

Denna lefnadsväg, föröfrigt angenäm, ledde bland rankor och lagrar till allt annat, än kläder och föda. Men sångfågeln skulle ej förgås. Till hans lycka kom på Sveriges thron en Konung, som, sjelf skald, ansåg intet skaldesnille böra hämmas genom nöd, och trodde att hvarje sådant bäst gagnade fäderneslandet genom sina krafters utveckling; eller att förmågan deraf var tillräcklig merit till jordiskt lefnadsbröd, utan att böra förvandlas till ett misslottadt bihang åt någon af dessa ämbets-befattningar, som allasamman äro blott olika sätt att spänna Pegasus för plogen. Tidigt hade Bellman i honom anat sin välgörare; och på den 19 Augusti 1772 helsat honom med hyllningar, som icke lätt kunde förgätas 19. Å andra sidan, ehuru ofransysk den Fredmanska sånggudinnan var, bevekte hon snart Konungens smak till ett af dessa flerfaldiga undantag,

som intyga den ursprungliga äktheten af hans poetiska sinne. Till och med Kellgrens omdöme, i förstone ogillande, kunde ej derifrån hålla honom tillbaka. Visserligen motverkades det af Schröderheim, som alltifrån ynglingsåren varit Bellmans vän, och kort efter nyssnämnda statshvälfning var blifven Konungens gunstling. Men likafullt är minnesvärdt, att bland alla de tongifvande af den tidens vitterhetsmän var Gustaf sjelf den förste, som yttrade sig om Bellman med oafkortadt bifall och tog honom i uppmuntrande hägn. Väl är detta icke den enda omständighet, som visar, att Konungen ägde en säkrare och mera för mångfalden af det Skönas former omfattande instinkt, än de skalder och granskare, med hvilkas omdömen eljest hans eget gerna plägade sammanstämma. Många prof gifvas på hans öfverlägsenhet i dramatiskt konstsinne. Men här var han dem öfverlägsen jemväl i lyriskt; – måhända af den orsak, att den Fredmanska lyriken har sjelf ett så betydligt mått af dramatiskt skaplynne. Man vet, att Bellman af samtida beundrare blef kallad ”Sveriges Anakreon”. Men det var just Konungen, som först hade tilldelat honom detta namn; hvarmed han mindre ville uttrycka någon egentlig jemförelse, än i ett klassiskt uttryck antyda höjden af sin uppskattning.

Huru annorlunda landets öfriga snillen i begynnelsen tänkte, synes af flerahanda utlåtelser. De voro långt ifrån att ana, eller erkänna, den kungliga benämningen; tvärtom: de plägade anföra den grekiske skalden såsom en för Bellman dräpande motsats. Under ett bland de första åren af 1770-talet skref Oxenstjerna från Wien till sin fordne lärare Bergklint, i afseende på en tillämnad utgifning af den gemensamme och tidigt aflidne vännen Tilas' skrifter: ”Låt af hans *Bellmanniana* så litet inflyta, som möjligt är. Om ej supvisor äro som Anakreons, gifves intet i verlden mera *insipide* och mera otäckt” 20. Ungefär vid samma tid framträdde Kellgren med första upplagan af ”Mina Löjen”; der, bland satiriska utfall mot vissa föremål inom Sveriges dåvarande vitterhet, äfven lästes ett, hvari den unge aristarken, hänförd af sitt nit för smak och seder, hade korat Bellman till mål för sin skarpaste pil, och det just för att rätt eftertryckligen freda Anakreon från all misstanka om någon frändskap dem emellan. Så dömde då ännu samme granskare, som sedan, vid slutet af sin lefnad, ej blott utgallrade detta ställe 21 ur samlingen af sina skrifter, utan äfven bistod Bellman vid utgifvandet af hans, – både med råd och med ett förord, hvari namnet ”den Svenske Anakreon” förklarades vara för honom ”ej nog ärofullt”. Man måste tillstå, att den klyfta, som ligger emellan dessa åsigter, icke är liten. Dock ser man, att redan vid den tidpunkt, då Stockholms-Posten börjat sin bana, hade Kellgren i ej ringa mån förändrat sin första dom; ty han mottog der till införande, från Bellmans hand, bidrag som kallas *Pensées de Movitz, Epigrammes de Movitz*, o. s. v., såsom i viss mån parodiska motstycken till de *Pensées de Rousseau, Epigrammes de Voltaire* m. fl., som ej sällan meddelades både i Stockholms-Posten och i andra svenska tidningar; och dessa bidrag tillhöra ändå hvarken öfverhufvud de bästa af Bellmans arbeten, eller särskildt de i ton och ordval finaste 22. Föröfrigt må man ej undra, att Sveriges dåvarande poeter och litteratörer icke strax gåfvo med sig: ty näppligen kunna vi föreställa oss någonting, som längre, än Fredmansdiktningen, afvek från deras måttstock för klassisk stil och smak, eller skarpare motstridde ungefär alla de då gällande vittra grundbegreppen. Men omsider måste dock erkännas, att den så ytterst ovanliga företeelsen, midt bland sina otaliga synder mot hvarenda regel af tidehvarfvets öfverenskomna *art poétique*, var en uppenbarelse af lika ovanligt snille. Till detta erkännande dref nämligen med oemotståndlig fart – tidens lätta och genom den välkomna statshvälfningen yttermera lättade sinne, sådant, som det då i sitt innersta väsende var, uppifrån hofvets salar ned till värdshusen och backstugorna. Oändligen roadt att här finna sig måladt i musikaliskt-poetiska burlesker af den glädtigaste qvickhet, öfverröstade det alla slags tveksamheter, moraliska, religiösa, ästhetiska; så att först och främst allmänheten öfverhufvud, och sedan de konstkännare som annars plägat vara dess ledare, denna gång djerfdes låta sig hänryckas på eget bevåg, utan att dessförinnan höra sig före hos Romare och Fransmän. Troligen skulle Kellgren i alla fall hafva kommit till sin slutliga åsigt; men att den påskyndades af den allmänna grundstämningen, är desto säkrare, som den ju sjelf endast var denna stämnings klaraste och vackraste uttryck. Derför stannade han ock vid betecknandet af de egenskaper hos Bellman, hvilka för denna sinnesstämning voro de närmast fattliga. Tvifvelsutan stannade också Konungen, i sin uppfattning, inom samma gränsor. Alltid skall dock förblifva märkvärdigt, att han var bland landets män af snille och smak

den förste, som dristade offentligen bekänna sin njutning af Bellmans dikter, och uttala den såsom äfven ett ästhetiskt gillande af sjelfva diktslaget.

Desto mindre kunde han glömma, att behjerta Skaldens timliga lefnadsvillkor. Efter att hafva vid åtskilliga tillfällen hugnat Bellman med enskilda understöd, förhjelpte honom Konungen, vid Jultiden 1775, till ett varaktigt: till plats och lön såsom Sekreterare vid Nummer-Lotteriet. Det skedde i följd af en på vers ingifven ansökan 23, hvari författarn, sedan han bedyrat sig skola "dö innan Jul" om Konungen samtyckte till "Lyckans hårda lagar", hade yttrat sitt hopp om Majestätets tillåtelse,

"Att dess ringaste Poet,
Dödens pilar till förtret,
Ur sin säng skall uppstå åter
Till ett glas champagne-vin,
Och att Skaldens matta tunga
Än en gång får lof att sjunga
Med en Gyll'nborg och Dalin".

Väl var han nu alltså blifven till och med "ordinarie" tjensteman; men med en syssla, hvars skötande lätt kunde örverlåtas åt annan person; en utväg, hvilken han ock genast vidtog. Årslönen – tretusen daler kopparmynt – bör beräknas efter förhållandet mellan dåvarande och nuvarande myntvärden 24. Vår förundran måste det likafullt väcka, att han kunde afstå hälften deraf åt tjenstförrättaren, och lefva, med den återstående hälften, blott för sin lyra. Men då man vet, att med den fullmakt såsom Hof-Sekreterare, hvilken han året derefter (1776) erhöll, äfven något penninge-tillskott var förenadt: så får man visserligen antaga, att detta sedermera fortfor såsom en ur Konungens handkassa gifven pension. Dessutom beviljades honom 1780, i följd af en då ingifven skämtsam böneskrift om understöd antingen från Kronobränneri- eller Nummerlotterifonden, en gratifikation af 333 Riksdaler Specie 25; och otvifvelaktigt är, att denna ej förblef den sista; åtminstone hugnade honom Konungen, tid efter annan, med enskilda.

Sedan han sålunda blifvit försedd med en årlig inkomst och en titel, rann det honom i sinnet, att till egenskapen af rangerad man hörde äfven egenskapen af gift man. Han hade fästat sitt hjerta vid dottren af en Våg- och Stämpelmästare i Packhuset, Lovisa Fredrika Grönlund: en flicka af utmärkt hufvud och stark karakter, som behagade honom ej mindre genom det qvicka och träffande i sin för satir benägna omdömesgåfva, än genom det i utseendet välbildade, stolta och säkra, hvarmed ett nästan manligt sinnelag framblickade under hög panna, ur stora, bruna, genomträngande ögon. Huruvida hon medförde någon annan förmögenhet, är mig obekant (och föga troligt): men hon sjelf var en skatt af varaktigt värde; och snart visade sig i det äktenskap, hvartill hon med honom vigdes den 19 December 1777, att hon ganska väl behöfde all sin styrka och fasthet. Hans tillgifvenhet var både öm och outplånlig; men – såsom det synes – af en art, som öfverlemnade allvaret af deras förening mer än billigt åt henne. Åtminstone kan ej förmärkas, att det gjorde minsta intrång på hans böjelse för lustiga brödralag och sångens lekar. Alltid söktes likväl de förra långt mindre af honom, än han af dem; och de kunde föga påräkna hans goda lynne, om han, i stället för snillebröder, såg endast dryckesbröder omgifva sig. I sådant fall hände mestadels, att han väl tömde ett och annat glas, men satt obevekligen stum och mulen.

Vid denna tid stod han ock på höjden af sitt snilles kraft och glans. I allmänhet var det under perioden från 1765 till 1780, eller från hans tjugufemte år till hans fyrtionde, som han ymnigast ådagalade de skaldegåfvor, på hvilka man, då Bellman nämnes, vanligtvis tänker. De flesta af "Fredmans Epistlar" och "Fredmans Sånger", äfvensom af "Bacchanaliska Ordens-Kapitlets Handlingar", diktades under denna period. Flera af de berömdaste hade han författat redan före den tidpunkt, då Konungen sänkte till honom ett nådigt öga; ja, åtskilliga till och med före Konungens uppstigande på thronen 26. Lika historiskt grundlös, som i sig sjelf orimlig, är således en välment nykterhets-ifrans nyligen gjorda upptäckt, att Bellman gaf

denna vändning åt sitt skaldskap för att behaga Gustaf III genom en dymedelst befrämjad större afsättning af Kronobränneriernas tillverkningar. Långt före dem, hade hans poesi börjat hämta sina älsklings-ämnen från den sällskapsverld, der blandningen af menniskonaturens löjliga och bedröfliga egenskaper mötte henne i de på samma gång bjertaste och naivaste sjelfbekännelser; och hon skulle dermed fortfarit, äfven om inga kronobrännerier kommit till. Kan föröfrigt någon menniska tro, att Gustaf III:s egentliga nöje vid åhörandet af Bellmans qväden bestod i ett hemligt öfverräknande af den genom dem förökade bränvins-consumtionen: så är det en föreställning, hvars originalitet åtminstone är obestridlig; ty icke ens af den tidens "patrioter" blef någonting sådant påstådt. Minst kunde det falla Bellman in, att om sin tillbedde Monark tänka så ömkligt; och hade han det förmått, så skulle han derefter aldrig hafva mäktat sjunga för honom. De, som i allt detta antaga möjligheten af det omöjliga, böra då jemväl antaga, icke blott att hela nationen kunde narras på Skaldens och Konungens verkliga motiver, utan ock att Kellgren, som från den skarpaste af Bellmans tadlare förvandlades till den varmaste af hans berömmare, blef af Konungen mutad till denna förändring; äfvenså, att Svenska Akademien, som dermed enhälligt instämde, blott af lock eller trug lät sig drifvas i samma rigtning. Ty 1790 ställde sig Kellgren såsom företalare i spetsen för de Fredmanska Samlingarna, efter att nitiskt hafva medverkat till deras utgifning; och strax derefter, sedan "Fredmans Epistlar" utkommit, tilldelade Svenska Akademien deras författare det Lundbladska priset [27] för detta år, af aktning för "Herr Bellmans sällsynta och originala snille, den förtjenst dess arbeten äga i anseende till rika och lyckliga målningar, ett eget och till ämnena passande rimsätt, den lyckligaste förening med musiken, det bruk han vetat göra af språket; – egenskaper, hvilka helt visst förvärfva dessa arbeten ett lika bifall hos efterverlden, som hos samtiden". Akademiens protokoller, som förvara de angifna skälen, underrätta tillika, att hon på förslag till detta pris äfven hade uppfört Lidner och Hallenberg [28]. Under öfverläggningen yttrade Kellgren: "så länge Bellman är i fråga, kan ingen annan komma i fråga". Och dermed var utslaget afgjordt.

Dessa voro Bellmans timliga förmåner och utmärkelser. Såsom den förnämsta, skattade han sjelf alltid oafbrutenheten af sin Konungs ynnest. En stor lycka fann han derjemte i den hjertliga vänskap, hvarmed han omfattades af dem bland den tidens poetiska och musikaliska snillen, hos hvilka all naturdiktning, all folksång, all naivetet i konst och personlighet, all humor i glädje och smärta, genast mötte en från den innersta själsdaningen utgående genklang. Derför ägde han till umgängsbröder, utom en Hallman och en Kexél, jemväl en Lidner, en Thorild, en Kraus, en Häffner: samtlige i annat olikartade både med honom och sins emellan, men i detta hänseende gemensamt hans närmaste fränder. Det kan föröfrigt ej öfverraska, att han äfven af den, som bland Sveriges dåvarande vitterhetsmän var Gustafs förtrognaste gunstling, betraktades ur en synpunkt, fullkomligt liknande Monarkens egen. Redan ett par år före Kellgrens och Svenska Akademiens aktningsbevis, helsade honom Leopold med ett lofqväde, hvari han blef prisad såsom "Nordens Anakreon" och vårt lands snillrikaste sångare [29]. Detta hittills otryckta poem, hvilket Leopold ännu mot slutet af sin lefnad hördes ur minnet uppläsa för sina vänner, borde, om det i handskrift finnes till, visserligen ej längre undanhållas offentligheten och den i flera fall upplysande jemförelsen med Kellgrens företal.

Med förtäljandet af dessa ärebetygelser befinna vi oss dock redan inom det tidskifte af Bellmans lif, då han mera sparsamt diktade qväden, som uthärda täflan med de bästa från hans nästföregående lefnadsperiod. Det har blifvit sagdt, att hans skaldeförmåga var under denna tid – eller ungefär från 1780 till 1795 – i aftagande; man har till och med påpekat det såsom den naturliga följden af ett oordentligt lefnadssätt. Enligare med sanningen är, att hon nu oftare, än tillförne, ömsom rigtade sig åt föremål, som kanske mindre tillhörde hennes egendomliga skaplynne, ömsom för de gamla föremålen valde nya behandlings-former, som – i motsats till de äldre – framgingo mera ur hennes reflexion, än ur hennes natur. Ty lika stor, som i Fredmans-dikterna, visar skalden sig visserligen icke i den under namnet "Zions Högtid" utgifna samling af poetiska betraktelser öfver Söndags-Evangelierna, som till sin betydligare del skrefs under de sista åren af hans lefnad; ehuru många och sköna spår äfven detta verk, det nu i allmänhet orättvist bortglömda, bär af sin

upphofsmans målande snille. Icke heller blef han ens såsom skämtare och humorist fullt densamme, när han företog sig att i ”Bacchi Tempel” – egentligen en parentation öfver dryckeskämpen Movitz – gifva ett arbete af episk framställning och vidd, eller att i ett och annat ”Divertissement” beträda den dramatiska banan. Väl kan i afseende på ”Bacchi Tempel” erinras, att dess form är blott en fortsättning af den, hvilken han i flertalet af de såkallade ”Bacchanaliska Ordens-Kapitels-Handlingarna” hade begagnat långt förut: men om ej torde kunna nekas, att formen redan der ofta är mindre gedigen än billigt, så måste ock erkännas, att detta fel ingalunda här blifvit afhjelpt genom dess ännu mera i stort bedrifna användning. ”Divertissementerna” låta sig rätt väl läsas, och uppfyllde tvifvelsutan för ögonblicket sin bestämmelse 30: men synbarligen äro de – beställdt arbete; och långt mera dramatiskt lif råder i de uppträden och samtal, som esomoftast förekomma i hans rent lyriska skildringar. Äfven i det 1781 utgifna förlustelse-bladet ”Hvad Behagas”, – en tidning för skämtets vänner och egnad blott åt roligheter 31, – framstår han mindre såsom skald än putsmakare; eller i allmänhet på ett fält, der Kexél fullkomligt kunde vara hans jemnlike. Också upphörde han dermed redan efter åttonde nummern. Öfverhufvud var han såsom skald endast så ofta fullt stor, som han fullständigt eller oinskränkt anlitade sin diktgåfvas musikaliska beståndsdel. Ögonskenligast visade sig detta, när han understundom, – såsom en och annan gång i anledning af Finska kriget och längre fram i anledning af Konungens död, – ville göra rhetoriska poemer i stilen af de samtida hofskaldernes oder och elegier; han nedsjönk då strax till graden af underlägsen medtäflare. Onekligen tycks man således kunna påstå, att i historien om Bellmans poesi är denna dess period mindre utmärkt genom något ymnigt frambringande af nya förträffliga diktskapelser, än derigenom, att han först under den gaf åt sina skaldeverk en varaktig offentlighet, eller först nu lät det ena efter det andra, i ordnadt skick, utgå från tryckpressen (1783, ”Bacchi Tempel”; 1787, ”Zions Högtid”; 1790, ”Fredmans Epistlar”; 1791, ”Fredmans Sånger”).

Likväl må man vakta sig, att det sanna i detta påstående ej öfverdrifves till osanning. Ännu ganska mången gång hängaf han sig omedelbart åt ingifvelser af de fordnas art; och då infunno sig, jemväl nu, ånyo hans snilles hela eld och styrka. Evigt tjusande äro alltså, i det nyssbemälta Bacchi-Templet, sångstycken sådana som ”Flodens sorl och vädrets flägt” 32, eller som ”Böljan sig mindre rör”; hvarjemte ock bör märkas, att t. ex. de båda Fredmans-epistlarne N:o 79 (”Charon i luren tutar”) och N:o 82 (”Hvila vid denna källa”), äro diktade just under denna tid. Likaså härrör från densamma mången oskattbar perla, som träffas vid bläddring i massan af hans ströverser och tillfällighetsrim 33: hvaribland vi främst hänvisa till flerfaldiga landt- eller sommarqväden, af den friskaste och ljufvaste täckhet; till hvilka ock höra de åtskilliga minnen af det vackra, på Lidingön belägna Elfvik, som tillika berätta oss, att han der, hos en Hof-gulddragare Widman, ofta vistades under 1780-talets sista somrar. Under en af dessa, på den 18 Augusti 1787, qvad han ock sin – i sitt slag makalösa – ”Vaggvisa för min son Carl”; den första visa, som äfven jag (och otaliga med mig) på denna ”sorge-ö” hörde sjungas. Skönare besjöngs ej heller af någon den furstlige hjelten från Hogland; då Bellman ej blott firade hans seger med en ståtlig ”Kämpevisa” 34, utan äfven vid hans hemkomst från kriget 1790 helsade honom med praktfulla ord till en marsch, enligt föregifvande componerad af den tolfårige Kronprinsen. Att han vid samma tid också hvälfde i sitt sinne någon större sångdikt öfver sin Konungs hjeltebragder, ser man af en skämtsam biljett från Schröderheim till Toll35; det vittnar åtminstone om ett friskt skaldemod. Äfven de muntliga improvisationerna fortforo. Med en sådan undfägnade han i Upsala vid Magister-Promotionen 1791: bland åskådarne igenkänd af dess Ultimus (sedermera Professorn) Kolmodin, som med Ärkebiskopen v. Troils bistånd öfvertalte honom att inträda i processionen, oaktadt den af skalden föreburna omöjligheten att gå bland *hospites* i grön frack och röd väst. Man kan föreställa sig de unga Magistrarnes jubel, då de vid sitt festmiddagsbord ägde Bellman till gäst. Sittande bredvid Kolmodin, hvars namne bland ledamöterne af ”Bacchi Ordens- Kapitel” han adlat till Källarcreutz, hördes han för en skål som utbragtes under stormande hyllningsrop, tacka med ett af ögonblicket ingifvet sång-svar.

Ju närmare hans lefnad framskred mot sitt slut, desto sällspordare blefvo dock dylika utgjutelser. Helsan aftynade; redan vid det nyssnämnda tillfället var hans röst genom bröstsjuklighet så försvagad, att blott de nästomgifvande kunde tydligt uppfatta hans sång; från de muntra gillen, hvilkas förnämste glädjebringare

han varit, försvann han mer och mer; hans lynne, sökande ensligheten, syntes ofta och länge fördystradt. Sedan han upplefvat sin Konungs plötsliga död, måste han göra det dubbla rön, att se många förhållanden genom detta frånfälle otrefligt ändras, och att finna sig bedragen på vänner, hvilkas tillförlitlighet han ansett för bergfast. Hans poem ”Konungens Död och Minne” mottogs af Hertigen Förmyndaren med mycken köld; upplagan lär till det mesta blifvit indragen, eller förvandlad till makulatur 36. Visserligen är detta klagoqväde mera hedrande för Bellmans hjerta, än värdigt hans snille och sitt föremål. Det är icke utan lyckade drag och ställen; men till den grad ojemnt, mestadels matt och ej sällan i både tankar och ordasätt förvirradt, att det helas möjlighet kan förklaras blott genom ett själstillstånd blandadt af invärtes qval och utvärtes betryck, hvarunder han lät undfalla sig till och med uttryck, som hos den mördade Konungens ovänner kunde framlocka spelöjen. Men om upplagan – såsom det säges – verkligen indrogs: så låg väl orsaken ändå hvarken i den nya Regeringens strängare smak, eller i dess skarpsyntare ömtålighet för helgden af den höge besjungnes hågkommelse. Att älska och sakna Gustaf den Tredje, var genaste sättet att anbefalla sig illa, om icke hos den nye Regenten, dock hos hans regerande Vizir; åtminstone innan de dagar kommo, då rigtningen af Fransyska Revolutionens utveckling bragte honom att sjelf prisa den smädade Monarken, ja Säkerhets-Akten såsom dennes yppersta verk, utan hvilket Sverige omöjligen kunde styras. I alla fall hörde de nya Makthafvarne helst sig sjelfva lofsjungas. Väl hade Bellman, hvad Hertigen beträffar, redan vid icke få tillfällen gjort sitt bästa deri; och i slutet af det nyligen omnämnda helsningsqvädet ställt honom, såsom Sveriges ”räddare”, vid Guds och Konungens sida 37. Men till något minne häraf syntes intet spår. Äfven om Hertigen ej hade tyckt sig börja sitt egentliga räddarvärf först nu, så är troligt, att en författare af denna art befanns alltför ”lätt”, när han vägdes af den mystiska statsvishet, som nu skulle lyckliggöra fäderneslandet. De enskilda ”förmenta vänner”, om hvilka berättas 38 att deras ”trolöshet och ondska betogo skalden all munterhet”, hafva ej blifvit namngifne. Bland hans vänner af högsta ordningen funnos de icke: men den upplifning, som desse skänkt, måste han af andra orsaker umbära. Schröderheim borttvinade på Järfva i onåd och hungersnöd; Kellgren var vid denna tidpunkt sjelf krank, instängd och döende; Kraus hvilade redan i jorden på Brunnsvikens strand, sedan han ännu under sin sista aftyning hade öfver Mozarts död componerat en sång, hvartill Bellman på hans begäran skrifvit orden 39; Häffner, numera Kapellmästare vid Operan, upptogs af jemna stridigheter med underlydande och förmän; Lidner, hvars umgänge dessutom sällan varit muntrande, hade afsomnat; Thorild var landsförvist. Hallman och Kexél lefde visserligen ännu, och i Stockholm: men den bästa vilja i verlden kunde icke göra dem till synnerliga tröstare. Härtill kommo hopade ekonomiska förlägenheter, mot hvilka hans kraftfulla makas hela verksamhet kämpade fåfängt. Stigande armod lät ensamheten kännas tyngre och sjukligheten bittrare. Ingen Gustaf stod nu tillhands, att freda honom ifrån det fängelse, der en obarmhertig borgenär, ej långt före hans frånfälle, bjöd honom inspärras. Möjligen var denne borgenär en af de ”förmenta vänner”, på hvilka han fann sig bedragen. Dock förde honom samma anledning äfven till det motsatta rön, att han omsider alldeles oombedt utlöstes af ett par personer, hos hvilka han tilläfventyrs mindre hade påräknat ett så ädelmodigt tänkesätt. Fullt oegennyttige voro de likväl icke: de önskade sig den belöning, att åter höra honom sjunga; någonting, hvartill han nu ytterst sällan kunde bevekas utan det villkor, att derigenom befrämja något välgörande ändamål. Man anhöll om blott en enda af hans allbekanta ”roliga visor”. Med vissnade drag, med halfsläckta blickar, men en röst, hvars brutenhet ännu besegrades af en återvändande välklang, uppstämde han då: ”Drick ur ditt glas, se, döden på dig väntar”; – och det är troligt, att man åtminstone denna gång fann den visan föga ”rolig”.

Den sjukdom, som i henne skildras med en förfärlig sanning, hade då redan med ohämmbar makt gripit honom sjelf. Innan den hunnit beröfva honom all arbetsförmåga, sysselsatte han sig med en fri öfversättning af Gellerts ”Fabler”, som utkom från trycket ungefär ett år före hans död 40. Några ledamöter af Svenska Akademien, ömt behjertande hans sorgliga belägenhet, ville nyttja denna öfversättning till skäl, att ånyo hugna honom med Lundbladska priset. De fleste voro dock af den mening, att det nu borde tilldömmas den unge Franzén, som liktidigt hade framträdt med sina första Selma-sånger. Och väl måste medgifvas, att mot

dessa träder det nämnda Fabelverket djupt i skuggan. Bellman kan der knappast igenkännas; de stycken, der bearbetningen är bäst lyckad41, skulle lätt kunna tagas för skrifna af Dalin eller Gyllenborg: de andra äro sedelärande – rim, och ingenting annat. Mången torde förundra sig öfver ett sådant val af föremål. Förklaringsgrunden ligger ej blott deri, att han aldrig var stark i reflexion och kritik; utan fastmera i den öfvervigt af ethisk syftning, som nu beherrskade alla hans tankar. Han trodde sig med slik uppfriskning af de glada barndomsminnen, som vid dessa Fabler voro fästade, tillika uträtta någonting godt, någonting sedligen nyttigt. Ur ännu innerligare rymder af minnets djup höjde sig de religiösa intrycken från hans föräldraboning och hans vackra moders sånger. Från dem hade, redan några år tidigare, ingifvelsen till fortsättande af "Zions Sånger" kommit. Detta ofullbordade verk, hvari stycken från hans första ungdomsålder voro upptagna, ville han nu fullända. Men en högre skickelse tillät det icke.

Tvifvelsutan var det vid vårens början 1794, som han till Hertigen Regenten skref en ej längesedan bekantgjord 42 böneskrilt, författad på vers, och märkvärdig af flera skäl. Originalet, begynnande med "Högborne Furste, Allernådigste Herre", har blott underskriften egenhändig. Bellmans hand synes der varit maktlös, och besvärad äfven af en så liten möda. Från skrifvelsens ton och syftning torde vi kunna sluta, att Hertigen omsider låtit påskina någon bevågenhet; fastän denna genom första strophens innehåll ställes i en belysning, som nogsamt uppenbarar, huru mycket den nya Regeringen tyckte sig ha vigtigare saker att tänka på, än att från hunger frälsa den förras "lekare och spelmän". Bönen lydde så:

"Eders Konglig Höghet nära,
Bor jag inom Dess palats;
Med den stolta föresats,
Att Regentens mildhet ära:
Fastän gallren tungt förfära,
Der min skugga fått sin plats.

Nu Anakreon, kan tänka,
Misslynt på sin luta slår.
Gläd hans utsigt för i vår,
Att, der Mälarns böljor blänka,
Mig på Drottningholm nu skänka
Blott en byggning på ett år!

Norrby, öm, med dessa rader
För min Hoglands-hjelte står 43:
Ber Ers Höghet, som förmår,

Att, bland Drottningholms kaskader
Och ibland dess promenader,
Jag en liten byggning får.

Våren bjuder fågeln sjunga,
Biet svärma, gäddan slå,
Och sefiren då och då
Flåsa i poetens lunga.
Gör ej mina dagar tunga!
Låt mig minsta stuga få!

Der skall, från min krönta lyra,
Hjelten öfver böljorna
Aldrig höra "*Ça ira;*"
Nej! hans dygd skall jag bedyra.

Får jag dit mitt hushåll styra?
Eders Höghet! svara ja”!

Bemödandet, att anbringa en smula lek, yttrar sig icke blott i anspelningen på Sansculotternes beryktade skrålvisa 44; det börjar redan med de första radernas antydning, att han ”bodde inom Hertigens palats”. Detta var nu – det Kongliga Slottet; och gåtans hemlighet är ingen annan, än att han, i kraft af sin Hofsekreterare-värdighet, bodde i den dithörande högvaktsbyggnad, hvarest man, i den tiden, plägade bysätta de gäldenärer, som (i högre och lägre bemärkelse) räknades bland Hofvets betjening. Det var ock der, som han begynte sin ofullbordade lefnadsbeskrifning; hvilken han derför har daterat ”Kongl. Slottet” den 8 Maj och den 21 Maj 1794. Enligt berättelse af hans son, uppmuntrades han till denna af en förmögen bekant 45, som fann sig så road af begynnelsen, att han för hvarje skrifvet ark af fortsättningen lofvade honom en dukat. Uppgiften är märkvärdig: den sprider ljus öfver den började uppsatsens hållning och ton, och med detsamma öfver den sinnesbeskaffenhet, som, när han var kommen i frihet, gjorde en likartad fortsättning omöjlig, – kanske till och med motbjudande. Vi kunna då ej undra, att genom hela hans böneskrift till Hertigen går en anda af outsägligt vemod. Detta förråder sig i sjelfva hans påminnelse om benämningen ”Sveriges Anakreon”; än mera i suckningsropet till Gustafs broder: ”gör ej mina dagar tunga”! – Att han kort derefter blef utlöst, skedde dock (såsom vi sett) genom en frikostighet, som icke var Hertigens; men den önskade sommarboningen beviljades. Och väl höfdes det, att just Drottningholms förtjusande park blef hans sista omgifning af den svenska sommarnatur, som han i så många oförgängliga sångtaflor prisat.

Så nalkades honom slutet allt närmare. Han hade varit Naturens, Nationens och Konungens älskling; nöjd med uppfyllandet af få behof, i det längsta sorglös till och med för behofvet af ärans odödlighet, måttlig i allt utom i hänryckning, hade han af jordlifvets lycksaligheter fullt njutit hvad han åstundade: vänskapen, nektarn, lyran. Nu kände han sig hafva upplefvat skymningen af lifvet och snillet. Anande att hans yttersta timma ej vore aflägsen, lät han tillsäga några återstående förtrogna, att ett samqväm med dem, liksom i förflutna dagar, skulle vara honom kärt. Han trädde dem till mötes nästan skugglik, men med sitt fordna vänliga leende; äfven i glasens klang deltog han, ehuru sparsamt; och snart förkunnade han, att han ville låta dem ”ännu en gång höra Bellman”. Mäktigare, än någonsin, grep honom nu sångens ande, och sammanfattade alla strålarne af hans flyende bildningskraft till en improviserad afskedshelsning. En hel natt igenom, under oafbrutet strömmande ingifvelse, sjöng han då sin glada lefnads öden, sin milde Konungs lof, sin erkänsla mot Försynen, som låtit honom födas bland ett ädelt folk och i detta nordiskt sköna land; slutligen gaf han hvar och en af de församlade, med en särskild stroph och melodi, som uttryckte det egendomliga både af den tillsjungnes personlighet 46 och af skaldens förhållande till honom, sitt tacksamma farväl. I tårar bönföllo omsider hans vänner, att han skulle upphöra, för att skona sitt redan så starkt angripna bröst; men han svarade: ”Låtom oss dö, som vi lefvat, i musik”! – tömde sitt sista champagne-glas och uppstämde, i dagbräckningen, sista strophen af sin sång.

Från den stunden sjöng han icke mera. Ej heller syntes han vidare utom sin boning. Blott få dagar derefter, i November 1794, nedsjönk han på den tio veckor långa sotsängen. Gjörwell, som var blifven hans slägting på sin hustrus sida, besökte honom och förtäljer, att han ”under dessa veckor ångrade sina öfverskred, höll de mest andliga tal för hustru och barn, och dog med stor uppbyggelse för alla närvarande”. Trognare kan dock ingen måla den döendes själstillstånd, än han sjelf det gjort, i dessa kort före utslocknandet dikterade verser:

”Med denna matta hand jag fattar än en gång
Min lyra, för att ge kanske min sista sång!
Dess ton, förstämd och svag, om min förvandling bådar;
Jag re’n i trädens skygd den tysta mullhög skådar,

Der jag naturens skuld skall återbörda få
Och en lycksalig hamn mot lifvets stormar nå.
Glad kastar jag en blick på detta fridens läger,
Och med förnyad kraft mitt rörda hjerta säger:

Se denna tillflyktsort, som Ödets Herre gaf,
En gräns för ditt förtryck, ett slut på lifvets smärta;
Ljuf och högtidlig syn för hvarje dygdigt hjerta,
Då brottets uslingar med rysning se sin graf.
Du, lifvets Upphofsman, som skänkt mig hvarje dag!
Jag lyssnar till din röst, jag lyder ditt behag:
Tag denna suck emot i ditt fördolda Höga;
Se denna varma tår i mitt förgråtna öga;
Den gjuts med känslans kraft, den tränger från min själ,
Då svag jag stapplar fram mitt yttersta farväl!
Du hulda, i hvars sköt jag sällheten fått smaka,
Farväl, bedröfvade och älskansvärda Maka!
Barn! minsken eder gråt vid eder faders död:
Med döden kämpar han, er gråt hans kamp försvårar;
Farväl! jag lemnar er, med förbön och med tårar,
Åt faderlösas far och enkors fasta stöd. –
Hvad? fly de för min blick, det glada hoppets strålar?
Och hvadan denna syn, som jemmer för mig målar?
Jag skådar – fattigdom, med suckan i dess spår;
I nödens blekhet klädd, hon till min hydda går.
Till örat tränger sig min sorgsna makas qvida;
Och rysningsfull jag ser, hur hon och barnen lida
Det hårdaste af allt: en saknad, följd af nöd;
De gråta min förlust – och gråta utan bröd.
Gud! jag försmäkta vill: må detta hjerta brista!
Ack, bortryck denna bild från ögat i mitt sista! –
Men – nu jag irrar mig; hvi svigtade mitt mod?
Förbarmaren är stor! Förbarmaren är god!
Han räknade min dag, då jag begynte vara;
Han på min sista suck skall lika nådigt svara;
Och skulle han ej då uti ett mildt förvar
Ta dessa lemningar af en försvunnen far?
Jo! lugnt mitt öga sluts, nöjd flyr jag denna hydda;
Den, som bevarat mig, skall äfven dem beskydda”. 47

Man ser, att han lyktade sin skaldebana så, som han börjat den: med ”evangeliska dödstankar”. Föröfrigt är uppenbart, att Bellmans sista toner nära nog likna Lidners. Men också var hans slutbelägenhet ej mycket olik dennes; och äfven för honom återstodo, sedan alla andra strängar brustit, ännu kärlekens, armodets och bönens.

Dödsdagen blef den 11 Februari 1795. En vecka förut hade han fyllt sitt femtiondefemte år. Hvad af honom var jordiskt, öfverantvardades åt jorden den 19 i samma månad, på Clara kyrkogård. Platsen, genom Svenska Akademiens försorg numera utmärkt af en enkel vård, väntar blott på ”trädens skygd”, hvars fridsamhet den döende skalden tänkte sig utbredd öfver sin sista bostad.

Sjelf har han tecknat sig sålunda: ”Jag är en herre af mycket liten djupsinnighet, och frågar ej efter, om solen går eller jorden axlar sig. Hvad jag kan bedyra, är: att jag vill ingen varelse i naturen ondt; älskar oändligt en ädel man och med oupphörlig låga fruntimmer samt små beskedliga barn; äter, efter appetit, litet och godt, – Söndagen hvitkål, Thorsdagen ärter, Lördagen strömming.” Samma högst egna blandning af sangviniska och melankoliska beståndsdelar, som är i hans poesi, var i hans själs hela temperatur: lika ömsint, som gladlynt. Hvad han yttrat om sin kärlek till barn, är äfven af andra intygadt [48]: sällan mötte han sådana utan att tilltala dem, smeka dem, och, i fall man vid mötet befann sig i en park eller på en gräsvall, nedsätta sig ibland dem till lek; hjertligt road, när de, lockade af hans fryntlighet, snart klättrade på hans knän eller hängde sig fast på hans rygg. I den fordna Kungs-trägården [49] sågo förbigående lastvandrare ofta detta skådespel. ”Hans sinnelag”, säger Gjörwell, ”var det allrabästa emot andra: alla tjente han, alla gaf han med sig”; och i sin gifmildhet besinnade han aldrig sina tillgångar. Kunde han ej på annat sätt visa behöfvande sin välvillighet, så hjelpte han dem med ansökningar, skrifna i deras namn, än på vers, än på prosa. Slik tjenst var ej att försmå; dess åsyftade verkning uteblef sällan; kanske aldrig, så ofta de ställdes till Schröderheim, eller till Konungen genom denne. Under sina sista lefnadsår, då hans dystrare sinnesstämning och tynande helsa gjorde nöjet att höra honom sjunga till ett sällspordt, begagnade han äfven detta nästan blott såsom ett medel för barmhertighetsverk. Så t. ex. vid Lidners frånfälle. Huru han åt den utfattiga Enkan då sammanskaffade begrafningshjelp, har jag på ett annat ställe [50] berättat. Man finner der skildrad hans fröjd, när han, under utropet: ”Se här! detta har jag sjungit ihop åt dig”! tömde ur en hopknuten näsduk femtio silfverriksdalrar på hennes omålade bord. Så var han ej mindre trofast och vänfast, än lättsinnig och barnsligt obetänksam. Hade hans morfader, Kyrkoherden Hermonius, varit ”känd såsom för stor hushållare” [51], så blef dottersonen deremot ett föredöme af vederspelet. Det må ej nekas, att han tog det timliga lifvets förhållanden på ett sätt, som nog ofta glömde en makes uppmärksamhet och en husfaders omsorger. En sägen går, att han engång såsom sjuk, när hans hustru klagade att han skulle lemna henne utan tak öfver hufvudet, utspände öfver henne sin paraply; och sannt är, att den anvisningen ej kunde mycket trösta. Men belåten, som han var, med sin ringa del af jordiska håfvor, slog han de jordiska näringsbekymren ur hågen med fullkomligaste obryddhet. Tillförlitligen vet man, att han, mot slutet, sällan ägde mer än en råck; och att stundom någon af de vänner, som han besökte, fann hans skor i så obrukbart skick, att de måste utbytas mot ett par tofflor och skalden qvarstanna, tills man hunnit ombestyra en bättre fotbeklädnad. Sådant hände till och med redan under Konungens lifstid. En dag möttes han af sin Beskyddare på gatan i så stor negligé, att öfver de kungliga läpparna flög ett: ”Men, min kära Bellman, hvad du är illa klädd”! Bugande, svarade poeten: ”Jag kan i underdånighet försäkra Ers Majestät, att jag ändå har hela min garderob på mig”. Den krönte skaldebrodern, sjelf slät hushållare och sällan fullt stadd vid kassa, undsatte honom då genast ånyo med hvad han för ögonblicket mäktade bestå. Men dylika svårigheter återkommo; försträckningar af vänner kunde blott lindra till en viss gräns; och alltid qvarstod den hufvudsvårighet, att han på ingen af sina förfäder bråddes så litet, som på morfadern.

Föga eller intet lät han dock häraf anfäkta sig. Allt detta kallade han: ”mina poetiska omständigheter”. Så kallade han dem ock i sin ansökning om skyddsprivilegium för upplagan af Fredmans-dikterna; med tillägg af det hopp, att denna skulle i bemälta omständigheter ”blifva till en god hjelp”. Väl var det således något afsende äfven på dem, som slutligen pådref det utgifvande af en samling i tvenne band, hvarvid Kellgren biträdde honom i ordens redaktion och Kraus i melodiernas. Men denna synpunkt af saken bibragtes honom, tvifvelsutan, blott af hans vänners föreställningar. Det säges, att deras beräkning ej slog ut i enlighet med förhoppningen, – åtminstone ej under de första åren, och således just under återstoden af Skaldens lefnad; det förtäljes, att hos Åhlström, som hade förlags-bestyret, lågo ganska länge, oaktadt vännernes åtgärder för snabbare spridning, massor af oafyttrade exemplar. För att begripa möjligheten af detta, måste man veta, att musik-tryck då var någonting mycket dyrt, och att i den tiden jemväl mängden af vitterhetsälskare hellre afskref otryckta poemer, än köpte tryckta. I alla fall kan visst antagas, att utgifvandet medförde en i någon

mån förökad inkomst. Näppligen minskades dock utgifterna genom inkomsterna. Bellmans system förblef detsamma, som han i ett qväde till Abbéen Michelessi 52, – en i Stockholm bosatt och med Sveriges vitterhet förtrolig italiensk litteratör, – hade tolkat med dessa ord:

”Hör! sannfärdigt till sin son Apollo sjelf nu talar:
”Granna möbler, bord och salar
Saknas på min jord”.
Minns, min frände, minns: Corneille, till verldens smak och tycke,
Skref sitt största mästerstycke
Vid ett krassligt bord.
Guldet ofta hos personen
Skämmer skaldetonen;
Men en stråle ifrån thronen
Gör poeten qvick.
Låt en karg sin kista bära,
Juden sig försvära:
Sjung Du, glad, Monarkens ära;
Gör, som jag, och drick”.

Så länge ”Monarken” lefde, var han säker, att, när nöden påträngde för hårdt, aldrig sakna handräckning. Huru det gick sedermera, har redan blifvit skildradt.

Bellmans utseende, välbildadt och behagligt, lämpade sig på det nogaste efter hans inre tillstånd. Det motsvarade ömsom ett det allrahögsta mått af enthusiastisk själsyra, ömsom den nedspänning, som efter slik alla lifsandars uppstegring och ansträngning ej kunde uteblifva. Till sin växt var han något långlagd; under sednare åren blek och mager; syntes ofta sömnig och i håret mindre städad, än man i frisurens tidehvarf fann skickligt; men kunde i ett ögonblick ny-upplifvas, och uttryckte då idel själ, snille, eld, glädje. I detta sitt egentliga uttryck, då hans anlete hvarje gång återtog ungdomlig färg och till och med fyllighet, är han målad på Gripsholm och modellerad af Sergel. En Orpheus, en Bacchus och en Satyr hafva der sammangjutit sina drag. Det hela, i sin eldiga maklighet, sitt godmodigt snillrika sjelfsvåld, är en poetisk lazzaron; men med nordisk själs-adel och en vemodssky öfver pannan, som påminner om både hans jordiska och hans himmelska fädernesland.

Hans trogna maka, enka vid ungefär trettiåtta års ålder, efterlefde med trenne barn, öfverlefde dem alla, och återförenades med sin man först i sitt nittionde lefnadsår.

De tre barnen voro söner. Om de två äldre, Gustaf och Carl, vet man ej mycket. Den förre, någon tid Underofficerare vid den corps, som nu kallas Kongl. Lifgardet till häst, derefter Löjtnant vid ett landt-regemente, gick slutligen i fransysk tjenst; den sednare, som var den allkända vaggvisans äldsta föremål, erhöll en anställning vid arméens flotta, och gjorde eu sjöresa, hvarifrån han aldrig kom tillbaka. Den tredje deremot, Adolf Jakob Henrik Martin, född den 29 November 1790, död den 30 Juli 1834, är ännu hos ett icke litet antal samtida förvarad i fullständig hågkomst. Sidenkramhandlare i Stockholm, en af dess borgerskaps femtio äldste, Ledamot af Samfundet *pro Fide et Christianismo*, var han framför allt annat en älsklig och högaktad man. Lycklig make, god husfader, glad värd, begåfvad med ett vackert utseende och en angenäm sångröst, lågande enthusiast för sin faders minne, men bättre hushållare än han, på samma gång frikostig och omtänksam, befann han sig tillika i förmånliga bergnings-villkor. Såsom en ständig festdag i hans hus firades den 4 Februari, årsdagen af faderns födelse: bordets öfre ända intogs då alltid af den lyra eller cittra, som varit farfaderns och faderns; omkring henne lågo egenhändiga uppteckningar af åtskilliga

bland den sednares qväden, blandade med dithöriga ritningar af Sergel och Hilleström; och omkring bordet instämde ett glädtigt vännelag i hans af sonen uppstämda sånger. Med andantag af ett fruktsamt äktenskap, felades alltså här intet drag i bilden af den sällaste lefnadslott, – då plötsligt i den kraftfulle mannens själsförmögenheter inträffade en rubbning, som förstörde både hans inre och hans yttre välmåga. Afsomnad omsider på Manhem å Kongliga Djurgården, qvarlemnade han derföre i en ytterst torftig belägenhet, väl inga barn, men sin förträffliga hustru och sin ålderstigna moder. En förhöjd sorglighet erhåller detta utslocknande af Bellmans ätt genom det rykte, att sinnesrubbningen hade sin orsak i en berusning af sonlig glädje, eller i ett uppjagande deraf till yttersta öfvermått, genom de offentliga ärebevisningar, med hvilka faderns snille, trettiofyra år efter hans död, firades vid uppställandet af hans bröstbild på Kongliga Djurgården. Sannolikt var, i alla fall, denna orsak icke den enda; tvärtom synes en slik verkan förutsätta, att sinnet, vid det angifna tillfället, redan var hemligen sjukt.

Äfven denna kalk måste alltså Bellmans Enka tömma. Men hennes starka själ förblef sig lik. I sitt lynne allsicke tilldragande och förbindlig, snarare frånhållande och stolt, med ett hjerta hvars förtroende ej lätt kunde vinnas, med ett förstånd hvars skärpa gerna blef uddhvass, med ögonkast, vid första mötet genomträngande utan mildhet, var hon icke i vanlig mening umgängsam. De få, som småningom lyckats eröfra hennes vänskap eller gunst, funno dock i henne en personlighet, som ägde makt att fjettra både uppmärksamheten och deltagandet. Redan trappan, redan förstugan till hennes inskränkta bostad buro vittne om ett sinne för ordning och prydligt skick, hvilket sedermera, då man öppnade det glest och gammaldags möblerade rummet, framförallt i värdinnans egen drägt mötte gästen med en nästan bländande renlighet. I sin ålderdom genom giktkrämpor ofärdig, gick hon blott med tillhjelp af käpp, och i en deraf lutande ställning; men återtog, sittande i sin stol, genast den raka hållning, hvarmed hon ännu i nittionde året bar sitt stolta hufvud, sin höga panna, sin säkra blick. Snart bragt till språksamhet, förde hon då samtalet med en eld i de stora bruna ögonen, med en kring läpparna oafbrutet spelande skiftning af klokhet, qvickhet, löje, spe, välvilja, hvarvid åhörarn inom sig måste erkänna, att hon var, icke blott såsom ”Fru Bellman”, utan äfven i och genom sig sjelf, ett märkvärdigt föremål. Hennes älsklings-ämnen kunna lätt gissas. Om sin man talade hon med värma; om hopens föreställning, att han varit en drinkare eller en rumlande sälle, med harm; efter den nyssbemälta minnesfesten, vid hvilken i synnerhet Konung Carl Johans aktningsbevis hade fägnat henne, hördes hon väl icke (liksom förut) klaga att hans poesi låg i förgätenhet eller förakt, men deremot, att man i allmänhet ändock ej förstod den på rätta sättet 53. Öfverhufvud lät hon sig villigt tillbakaföras i sina ungdomsdagar; och i hennes konstlösa, men lifligt målande berättelser, sammanväfda med träffande, qvicka, esomoftast skalkaktiga omdömen, återspeglade sig ännu munterheten af det tidehvarf, i hvilket hon fortfor att ensamt vara hemmastadd. Ej sällan hände likväl, att hon plötsligen lät talets tråd falla och för en lång stund försjönk i aldrig meddelade tankar, hvilkas beskaffenhet omsider antydde sig genom en suckning, – ofta så djup, att den försatte hela hennes kropp i skakning; hvarefter hon, ej utan någon förlägenhet öfver detta ofrivilliga utbrott af vemod, med snabbt återvunnen besinning kunde förtälja, kunde skämta liksom förut. Sålunda mätt på lifvet utan att vara öfvermätt, flyttade hon ändtligen i begynnelsen af 1847 till den verld, der hon af sin make var i mer än ett halft århundrade väntad.

Skaldens lyra, fallen i främmande händer vid det allmänna skeppsbrottet af sonens lycka, fann omsider en ägare, som förstod att fullt uppskatta hennes värde. Herr Doktor Minton, hågkommande att Apollo är läkarnes och skaldernes gemensamme fader, köpte det gamla strängaspelet för att rädda det från förstöring, och har förärat det till Kongl. Vitterhets-Akademien; bland hvars samlingar det nu förvaras såsom ett dyrbart national-minne.

II.

Lika obesväradt och bekymmerslöst, som sin hushållning, skötte Bellman ock i sjelfva verket sitt

skaldeyrke. Men här ledde honom en mäktig konstnärs-instinkt, som ägde att befalla öfver outtömliga tillgångar. Reflexion, theori, afsigt att tillverka något vackert, öfverläggning, långvarig förberedelse, begär att lysa och omtalas, – allt sådant låg från honom fjerran; eller sväfvade åtminstone blott tillfälligtvis och sällan förbi hans själ. Först inemot slutet af hans bana föll det honom in, att han möjligtvis vore en Poesiens Hogarth, hvilken det ålåge, att göra nytta såsom karikatur-målande moralpredikant. I det längsta var dock hans enda sannskyldiga författarafsigt, att roa sig sjelf – och goda vänner. Visserligen spelade han äfven i enrum sin cittra, och sjöng dertill

– – – ”wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnet”. 54

Men hans sångmö behagades aldrig rätt, eller på längd, af något enslings-lif. Hon var afgjordt sällskaplig; och innerst, om ock ofta omedvetet, lekte för hvarje ny ingifvelse nöjet att snart få yttra sig i en förtrolig brödrakrets. Väl veta vi, att han diktade månget qväde på sin kammare under nattens tystnad, och än flera under morgonvandringar i de lustparker, som omhvärfva Stockholm; bland hvilka han företrädesvis plägade utkora Solna-skogen. Mången vacker ungsommar-morgon hördes han ock bland Djurgårdens ekar, sittande ensam och afsides, genom citter-knäppningar söka tråden af någon ny skapelse 55. Men äfven detta skedde visst sällan utan glada sidotankar på de samqväm, till gamman församlade mellan skål och vägg, der man var van att från honom vänta dess högsta försköning. Endast för dem sammansatte han ock de bland hans skrifter förekommande mera utförliga stycken, hvilkas mål var att i dessa muntra lag än uppläsas, än föredragas i en form blandad af uppläsning och sång.

Endast i sådana gillen kom derföre ock Apollo öfver honom med sin fullaste hänryckning. Ty dels föddes ofta hans qväden omedelbart inom dem; dels var det i alla fall blott der, som han vidgade Poesiens förtrollningsmakt till en oskiljelig förening med Musikens och Mimikens. Han ägde nämligen en behaglig sångröst, mycken kännedom af Tonernas konst, och en sällsynt skådespelar-förmåga. Den sista, hvilken han äfven på sällskaps-theatrar hade med allmänt bifall ådagalagt 56, begagnade han både fullkomligast och helst, när han sjungande lät sina komiska diktgestalter för åhörarne framstå. Maneret af hans sång var föröfrigt det nu gammalmodiga, som i hans bästa tid allmänt gällde, med många såkallade för-slag och efter godtycke anbragta öfverlopps-noter; dock i allo genomträngdt af en rik och fin expression, som gynnades af den icke ovanligt starka, men klangfulla, smidiga och på sig sjelf alltid säkra stämman. I kretsar af det slag, som han älskade, sågs han ock aldrig – under sin helsas dagar – till meddelning ohågad eller nödbuden: föll andan på honom, så var han genast redo att gripa cittran och sjunga öfver hvad som behagades, öfver hvilket ämne man uppgaf. Då blundade han, för att ej störas af yttre föremål; tills de melodiska vågor, på hvilka de inre föremålen svallade fram i dagen, hunnit taga en fart, som af ingenting kunde hämmas eller villas. Så qvad han ofta på Hofvet, för sin Konung: såsom då han engång af denne blef anmodad, att med sitt sångspel afmåla Konungens bägge f. d. Guvernörer Grefvarne Tessin och Scheffer, tvenne Herrar af högst olika lynnen och sätt att vara; han gjorde det i ögonblicket, till allas beundran och Monarkens synnerliga nöje. Gjörwell, som här är sagesmannen, berättar sig ock sjelf hafva åhört, huru han, vid ett annat tillfälle, föreställde utgångs-scenen efter slutad gudstjenst i en landskyrka, med klockarens orgelspel *pro exitu*, och genom ljud från både cittran och rösten lät tydligen förnimma, huru folket slog igen sina bänkdörrar, traskade gången utföre och tog farväl af hvarandra. Oftare tillät man honom dock, såsom billigt var, sjelf bestämma sitt ämne. Något mera genialiskt vexelförhållande vid allt detta, än Konungens och Skaldens, kan ej tänkas. ”Huru står det till, Bellman”? frågade engång, då de möttes, den förre: ”nu ser du mig inte ut att kunna hitta ett endaste rim”. Skalden bugade sig, och svarade genast:

”Helt tomt är mitt schatull,
Min lyra är i kras;
Men ändå på mitt glas

Står Gustafs namn i gull.”

En höstafton på Haga, då Gustaf vistades der under sin sednare och brydsammaste tid, föll det honom in att låta eftersända Bellman. Ett ilbud affärdades med befallning att uppsöka sorgförskingraren, och att föra honom, i hurudant skick han än kunde befinnas, ofördröjligen till Haga. Bellman träffades på Djurgården, och icke alldeles obeskänkt; sjelf fann han sig ej presentabel. Men det halp ej: han upplyftades i en hofvagn, hans cittra hämtades, och båda förflyttades till lustslottet. Der sattes han vid ett med champagne uppdukadt småbord, drack, sjöng ett par visor, drack åter, men öfverrumplades derefter af en slummer, hvarnnder han nedsjönk på stolen i nästan framstupad ställning. Konungen lemnade honom i ro och gick till sin qvällsmåltid. Efter dess slut återkommen och finnande sin gäst ännu sofva, yttrade han: ”Jag undrar, hvad Bellman skulle säga, om jag nu väckte honom och fordrade en sång till mig.” I blinken uppreste sig skalden, gnuggade ögonen och svarade: ”Då skulle Bellman säga så här!” hvarpå han genast sjöng, till den gamla Marlboroughsvisans melodi, dessa vackra och betydningsfulla ord:

”De nattliga skyarna draga
Tungt, tungt, tungt hän öfver Haga,
Och stjernorna glimma så svaga,
Och skogen mörknar och flyr.
O Kung! din hvila är dyr:
Gå, Kung, din hvila att taga;
Lugnt, lugnt, lugnt hvila på Haga!
När rymderna åter sig daga,
Ditt folk med mildhet du styr”.

Utmattad af ansträngningen, dignade han nu ånyo ned på stolen, i sitt förra läge; och blef, med en liten minnesgåfva i fickan, sofvande hemförd.

Föröfrigt var det ingalunda ett oumbärligt villkor för hans sång, att en cittra, eller något annat verkligt musikinstrument, skulle finnas tillhands. Ty han kunde äfven, till förvånande likhet, härma allahanda instrumenters klang; än med munnen, än med åtskilligt slags tummande och fingrande mot glas eller mot en bordskifva, än med blåsande på käppar eller andra redskap; och på sådant vis fullständigt sjelf-accompagnera sina sångstycken. Med det nyssnämnda arbetandet af tummar och fingrar, ömsom hårdare, ömsom lenare, hördes han ock esomoftast, innan han började sången, söka dess melodi; liksom i förberedande accorder, först irrande och spridda, men snart ordnande sig mer och mer. Detta, som varade i några minuter, hvarefter han med ens upphöjde hufvudet och rösten, hette på hans umgängsvänners konstspråk, att ”operera”. När de sågo honom rigtigt modd, eller vara i det så kallade ”rätta esset”, sköto de framför honom ett litet bord, med ett par buteljer af något utsökt vin derofvanpå, och ropade: ”operera, Bellman”! Ofta skedde då äfven, att man omkring buteljerna, som egentligen stodo der mera såsom sinnebilder än såsom nödvändigheter för skaldens behof 57, tillika lade på bordet åtskilliga ting att begagna till tonverktyg. Hans färdighet i detta afseende kan bedömmas deraf, att han på en resa, der han i hast kom ihåg sig alldeles vara utan mynt, köpte för några skillingar skjutsbondens piska, och blåste sedan på skaftet en så hänförande rad af marscher och polskor, att bonden, som trodde sig för en spottpenning hafva sålt ett det dyrbaraste instrument, blef hjerteglad, när Bellman vid framkomsten erbjöd piskan i betalning för skjutsen. I allmänhet var hans glada konst lättbedd, när de bedjande voro hans vänner, eller öfverhufvud personer som förekommo honom angenäma. Sällan töfvade i sednare fallet – äfven vid möte med fullkomligt okända – skalden att röja sig; åtminstone genom något glädtigt infall. Ett sådant framlockade t. ex. Skjöldebrand, när denne, stadd på en nedresa till Skåne 1774, strax utanför Stockholm fick på Liljeholmen tillfälle att göra hans bekantskap. Bellman hade dit begifvit sig till fots ifrån sin häst, som stannat upptröttnad vid Nyboda backe. Det var en söndag. På den unge krigarens tillfrågan om missödet,

svarades med leende anlet och denna quatrain:

”På vår Herres hvilodag
Hvilar jag och min gelike;
Hästen – ligger i ett dike,
Och på Liljeholmen – jag”.

Och härmed var bekantskapen i bästa form inledd. Men lika lätt kunde man ock, i motsatta fall, finna sig blottställd för stickande afsnäsningar. För hvar och en, som ej ägde hemligheten att stämma honom till sin fördel, var det högst orådligt, att tränga sig inpå honom och påkalla hans sångargåfva; än mer, att enträget dermed fortfara; då hände nästan alltid, att man ådrog sig ett bitande genmäle, ofta till och med en blodig sarkasm. Detta erfor den högdragne och grälige Linköpings-Biskopen Filenius, som engång under en riksdag sammanträffade med Bellman och trugade honom, att låta höra något prof af sin sång. ”Nå väl!” svarade omsider skalden; och hugnade honom med ett tre strophers qväde, hvaraf den första och mildaste strophen lydde så här:

”En visa vill jag sjunga,
När vinet smakar bäst:
Hin Håle i en gunga
Han satt’ engång en Prest.
Han gunga’ honom af och an;
Och fast han var en Riksdagsman,
Så tog han honom dock”.

En annan gång afspisade han en gevaldiger, som sade sig nödvändigt skola ”höra Bellman sjunga”, med följande ord, lämpade till den gamla kanon ”Jag fattige Lappman”:

”En far hade tre barn,
Alla voro de kanaljer;
Två blef hängda med segelgarn,
Den tredje blef en Gevald’ger”.

Ofta förnams han ock knota, vid middags- eller aftonbjudningar i husen, att rikt folk ville nyttja honom till en rodocka. Hans misstanka derom var ej ogrundad; inom det Stockholmska societets-lifvet fanns en icke liten krets, som, med ganska snöda begrepp om poesi och poeter, betraktade särdeles honom ur en ingalunda aktningsfull synpunkt; man tyckte, att han borde för hvarjom och enom vara den poetiske hofnarr, som han ansågs vara för Konungen. Dylika uträkningar kunde dock blott uppgöras af dem, som ej kände honom nära: ty i grunden var han – till och med under sina bästa år – hvarken någon muntergök, eller ens i vanlig mening underhållande sällskapsman. Äfven bland vänner mångengång ordkarg, tankspridd, oupprymd, tills någon omständighet, understödd af ett par glas vin eller punsch, lockade i dagen qvickheten och ingifvelsen, måste han desto snarare befinnas otillgänglig i kretsar af det slag, der man helst skulle behandlat honom såsom en gyckelmakare, ditkallad att visa sina konster. Han, som i sina vänners lag och inför sjelfve sin Konung gerna sjöng i skjortärmarne och med uppknäppt väst, plägade fördenskull i slika samqväm uppträda helt stel och utstyrd med den omsorgsfullaste hofdrägt, för att skaffa sig en smula respekt och påminna, att han ej vore någon ny upplaga af Lasse Lucidor. Deremot satt han bland själsfränder sällan länge, innan han fanns uppstämd att skämta, att dikta, att sjunga, och att hålla ut dermed halfva eller hela nätter igenom; tilldess han nedsjönk utmattad, lik en Sibylla eller Pythia.

Af de omedelbara skapelser, som i dessa stunder ”helgjutna frambrusto ur en lågande inbildnings sköte” [58], voro många, som aldrig kommo på papperet; de bortklingade med den lust och glädje, hvarunder de föddes.

Att bland dem sådana funnits, hvilka öfverträffat allt hvad man efter Bellman äger tryckt, har blifvit mig sagdt af män, som sjelfve varit deras åhörare; och det omdömet bör ej betviflas, om vi än torde få derifrån afdraga intrycket och minnet af hans eget framställningssätt. Andra – säges det tillika – lyckades för vänner att uppteckna, strax efteråt, ur ännu fullt liflig hågkomst, i åtminstone ungefärlig likhet med hvad de åhört. Oftast lemnade han väl dock till sådant upptecknande något biträde; eller, om icke oftare, åtminstone då, när orden till sångstycket förefunnos hos honom redan i förväg diktade; än såsom bevarade i minnet från någon af hans ensliga morgonvandringar, än såsom af hans egen hand utkastade på en papperslapp, och i båda fallen tillgängliga för hans förtrognaste att uppsnappa. För honom sjelf var alltsammans blott strögods, hvilket han tillät spridas bäst det kunde och – alltefter som ödet ville – glömmas eller gömmas. Detta gällde först och främst om dem af hans stycken, som rentaf voro improvisationer; men föga mindre jemväl om dem, som uppkommo på ett något mera vanligt vis, eller som ursprungligen skrefvos innan de sjöngos. Äfven dessa brydde han sig nästan aldrig om att förvara. Dock har man intyg, att åtminstone somliga lågo honom nära om hjertat och syntes honom förtjenta att sjelf äga: så (med största skäl) det herrliga augusti-aftonstycket ”Mamsell Ulla, märk, Mamsell”, – hvaraf han återbegärde från Fröken v. Stapelmohr (sedermera Fru Schröderheim) den i hennes händer komna enda handskriften 59. Hvilketdera föröfrigt ordens eller versernas upphof var, så blefvo de i sjelfva ingifvelsestunden sammanvigda med sina melodier, och på ett sätt, hvarvid snabbfyndigheten och konstskickligheten voro lika förvånande. ”Aldrig ännu”, säger Kellgren med strängaste sanning, ”voro skaldekonst och tonkonst mera systerligt förenta; det är icke vers, som äro gjorda till denna musik, icke musik, som är satt till dessa vers; de hafva så iklädt sig hvarandras behag, så sammansmält till en skönhet, att man föga kan se, hvilken mest skulle sakna den andra för sin fullkomlighet: versen, att rätt fattas; eller musiken, att rätt höras”. Stundom tog han dervid musiken från egen composition; oftast lånade han den från andras. Men denna blef då använd med ett så träffande urval, och till det nya ändamålet lämpad med en så fri behandling, ej sällan till och med fullkomlig ombildning, att den dymedelst – ehvar den än var hämtad – outplånligt förvandlades till hans, eller för alltid stämplades till Bellmans. Sålunda begagnade han, ömsom tonstycken ur verk af berömda Componister, och särdeles ur theatermusik (af Rousseau, Philidor, Gretry, Monsigny, Händel, Naumann, Vogler, med flera); ömsom allahanda melodier af folkvisor, marscher, dansar (synnerligen polskor och menuetter), dels inhemska, dels utländska; ömsom äfven sådana, som ursprungligen hade tillhört en då nyss försvunnen tidsålders ”andliga” qväden, – ja, en ännu äldre tids ”*piae cantationes*”, – och af hvilka troligtvis flera, under hans barnaår, varit sjungna vid de fromma sammankomsterna i föräldrahuset. I afseende på den sistnämnda källan må erinras, att Bellman uppträdde vid slutgränsen af ett tidehvarf, som hyste ingen betänklighet att vexelvis använda psalm-melodier till visor och vis-melodier till psalmer. Så hade Runius gjort, och ännu Dalin: alltså just de båda skalder, som på hans ungdomsdaning utöfvade mesta inflytandet. Men öfverallt gäller, att sättet af användningen förvandlade lånen till originaler; och med detsamma, att äfven de härvid anlitade utländska sång-melodier, som dels redan voro omtyckta och gängse, dels blefvo det genom hans ord, i båda fallen omskapades af hans poesi till inhemska – eller svenska – för alltid.

Så t. ex. kan, bland Fredmans Epistlar, melodien till N:o 6 (”Käraste bröder, systrar och vänner”) återfinnas i Rousseaus sångspel *Le devin du village*, der den utgör slut-rondon 60; till N:o 12 (”Gråt, fader Berg, och spela”), i Händels ”Acis och Galathea”, som i Stockholm uppfördes första gången den 10 Maj 1775; till N:o 29 (”Gubben är gammal, urverket dras”), i pseudonymen Philidors 61 operett ”Tunnbindaren”, der melodiens text börjar med dessa ord:

”En gammal tunnbindare, svartsjuk och dum,
Älskade Phillis, en ung herdinna;”

till N:o 31 (”Se, Movitz! Hvi står du och gråter”) i den melodi af Rousseau, hvarpå man sjöng Bergklints ”Ode öfver Motgången”; till N:o 44 (”Solen glimmar blank och trind”), i en gammal fransysk vis-ton, som lär varit sjungen redan i Henrik IV:s tid; till N:o 52 (”Movitz, mitt hjerta blöder”), i Gretrys operett *L'amitié*

à l'épreuve", skrifven 1770, och en af sin författares vackraste, men (såsom man sagt mig) aldrig uppförd i Stockholm, – hvarest dock annars tretton af hans sångspel blefvo gifna62; till N:o 53 ("Vid ett stop öl och några supar") i Voglers musik till "Gustaf Adolf och Ebba Brahe", som gafs i Stockholm första gången 1788; till N:o 56 ("Se Mollberg med svart råck och flor"), i Gretrys operett "De bägge Girige", författad 1770; till N:o 76 ("Se Hans Jergen, hur han sig bockar"), i ett fransyskt sångstycke "*Un rien plaît, un rien engage*". Likaledes i Fredmans Sånger. Vi finna der melodien till N:o 6 ("Hör klockorna med ängsligt dån"), – jemväl af Envallsson använd i "Kronfogdarne" till första aktens slut-chor, – hämtad från Gretry 63; till N:o 21 ("Så lunka vi så småningom"), från en äfvenså i "Kronfogdarne" begagnad marsch ur Naumanns musik till "Gustaf Vasa" 64; till N:o 45 ("Om ödet mig skull' skicka"), från en fransysk visa, som förekommer i en ej längesedan i Paris utgifven "*Recueil des chants populaires*"; till N:o 48 ("November den femtonde dagen"), nyttjad jemväl af Hallman i "Tillfället gör Tjufven" (till kupletten "Förgäfves i mörkret jag famlar"), från Monsigny, af hvars åtskilliga sångspel ett och annat under 1770-talet uppfördes i Stockholm 65; till N:o 52 ("Närvarande vid fluidum"), – nyttjad äfven både i "Kronfogdarne" och i det nyssnämnda Hallmanska sångspelet till bröllops-skarans chor: "Du par, som i de bästa år" – från ett fransyskt sångstycke, hvars af Hallman påpekade text börjar med orden: "*Ça ça*, *qu'on recommence un rigaudon*"; till N:o 58 ("Nej, fåfängt! hvart jag ser") ur en symphoni af Haydn. Sammalunda i "Bacchi Tempel": till chor-sången "Sjungom, Systrar! Fröjas ära", har skalden begagnat en chor ur Naumanns opera "Amphion", som (med ord af Adlerbeth) uppfördes i Stockholm första gången 1778; och till chor-sången "Bort allt, hvad oro gör!" en af Haydns qvartetter 66.

Förunderligare skall det väl förefalla, att man i en fransysk samling af "andliga sånger", kallad "*Cantiques sur différens sujets de piété*" 67, igenfinner melodierna till N:o 2 och N:o 9 af Fredmans Epistlar, samt N:o 44 af Fredmans Sånger. Hvem skulle väl ana, att ur-texten till "Nå, skrufva fiolen, hej! spelman, skynda dej"! börjar med "*Chantons, en ce jour, Jesus et sa tendresse;*" eller att visan

"Käraste bröder, systrar och vänner,
Si, fader Berg han skrufvar och spänner" –

sjunges på en melodi af fromma betraktelser öfver jordlifvets fåfänglighet, begynnande med satsen "*Tout n'est que vanité*"; eller att dialogen "Gamle bror Jockum! klang vid denna rågan" har trädt i stället för ett uppbyggelse-qväde, som börjar med orden "*Du bonheur on parle sans cesse*"? – Vi måste likväl tillägga, att dessa melodier i sig sjelfva så föga motsvara sina andliga ord, att dessa näppligen kunna antagas för deras ursprungliga. Helt annat synes förhållandet vara med sådana, som t. ex. till Fredmans-Episteln N:o 34 ("Ack! hvad för en usel koja"), eller till Fredmans-Sången N:o 57 ("Sjung och läs nu Bacchi böner"): vid dem, och dylika, kan man ej undgå, att förmoda ett både mera heligt och mera ålderdomligt upphof.68

Men om han än sålunda i afseende på utländska sångtoner utöfvade ett slags vikings-rättighet, så må man ej föreställa sig, att han försmådde benyttjandet af nordiska, af redan före honom svenska. För att äfven här andraga några exempel: så påminner oss, bland "Epistlarne", melodien till N:o 51 ("Movitz blåste en concert") om den norska folksången "Boer jeg paa det höie Fjeld"); och vid N:o 62 ("Movitz valdthornet proberar") igenkänna vi den gamla svenska fackeldans-polskan, som första gången dansades på hofvet vid Konung Erik XIV:s kröning. Bland "Sångerna" åter, äro de trenne elegierna i N:o 5 ("Så vandra våre store män", – "Se svarta böljans hvita drägg", – "Så slår min Glock nu locket till") gemensamt satta till den gamla Sinclairs-visans melodi, hvilken, hurudan än dess upprinnelse må vara, dock vid Bellmans uppträdande redan var en allmän svensk folksång 69. Inhemska folksmelodier skönjas äfven vid N:o 20 ("Mina björnar, samlen eder"); vid N:o 43 ("Adams skål, vår gamle far!"); till N:o 46 ("Hur du dig vänder", – hämtad från den bekanta "Göterne fordomdags"); vid N:o 49 ("Som nu och emedan"). Detsamma gäller, i "Fredmans Testamente", om N:o 3 ("Tyst, bröder, Bacchus har somnat"); äfvenså om N:o 71 ("Ögonlocken ä' torra,

strupen är mager"; som, jemte N:o 72, går på tonen af "Min far, han var en Vestgöte, han, han"). – Likaså är, bland "Dikter vid åtskilliga tillfällen", N:o 9 ("Sveriges Kung!") skrifven till den nuvarande bondbröllops-marschen "Gustafs Skål"; N:o 28 ("Lilla Carl! sof sött i frid"), till den allkända vaggvise-tonen; N:o 51 ("Beate Marie satt uti högan lofts bur"), har tagit sin melodi från det urgamla folksqvädet "Herr Peder och liten Kerstin, de suto öfver bord". Med flera torde rummet ej behöfva upptagas.

För dem, som till dylika forskningar äga tillräcklig förmåga, sakkännedom, tid, återstå tvifvelsutan på alla dessa fält rika skördar af upptäckter: bland gamla in- och utländska melodier af alla slag, uppifrån andaktssången ned till vaudevillen, balletten och slängpolskan; i samlingar, än sådana som Rousseaus *Consolations des misères de ma vie*", än sådana som Panards "*Oeuvres choisies*" och Collés "*Théatre de sociéte*". Uppdaganden skulle måhända ock föranledas genom undersökning af qvarlåtenskapen efter Kraus: afgjordt är, att musiken till den täcka cantaten "Fiskarstugan"70 blifvit lånad från honom. Troligtvis kan mången upplysning vinnas från det håll, dit t. ex. Envallssons talrika sångspel höra; denne, hvilken ofta begagnar samma melodier som Bellman, är derigenom en god vägledare, att han, med de franska vaudevill-författarnes noggrannhet, plägar antyda hvarifrån hans lån äro tagna. Hade Bellmans sångdikter blifvit utgifna i så inrättade upplagor, som den franske folkskalden Bérangers och den skottske folkskalden Burns': så kunde vi der, liksom i dessa, öfver hvarje visa, som diktats till någon förut känd melodi, se begynnelseorden af dess äldre text anförda. Hvarför har så ej skett? – Säkerligen just derför, att Bellman till sina melodier öfverhufvud innehar en sjelfständigare ställning; eller i allmänhet behandlade äfven de lånta (mer eller mindre) såsom sjelf varande i betydlig måtto tonkonstnär. Och innan man anser sig berättigad till någon slutdom öfver hans originalitet i denna hänsigt, bör man besinna, att ännu är dock största antalet af de Bellmanska melodierna (och deribland äfven af de populäraste, de mest sjungna) till sitt ursprung okändt. – Så mycket är ögonskenligt, att nästan af all musik, som nådde hans öra, förvarade hans minne längre eller kortare motiver; såsnart han fann dem innebära förmågan af poetisk utveckling. Till och med helt obetydliga författare, af konsthistorien längesedan glömda, blefvo härvid ingalunda försmådda. Det är ganska sannolikt, att man för de första uppränningarna till menuetterna "Fader Berg i hornet stöter", – "Fäll dina ögon och skäms nu din tossa", – "Movitz! i afton står baln" (med flera dylika), – står i förbindelse hos tonsättare af det ringa slag, som en Hupfeld, en Edelman, eller den Filtz, hvars "duetter" Ulla plägade sjunga. Men genom Bellmans uppfattning allena utbildades dessa småmästares melodiska (eller halfmelodiska) tankefrön till det, som de för det närvarande äro.

Att Bellman äfven var Tonkonstnär, har – förunderligt nog! – helt nyligen blifvit nekadt 71. Och likväl kan hans förhållande till sina sångers musik omöjligen angifvas mindre tvetydigt, än Kellgren det gjort i följande ordalag: "Man vet, att de flesta hafva gift sig tillsammans med förut kända melodier; andra finnas dock, som erkänna samme skapare med versen; och nästan alla hafva, mer eller mindre, emottagit Skaldens ändringar och förbättringar". Slik uppgift bör väl näppligen kunna synas obestämd. Dess rigtighet hörde ock de, som umgingos med Kraus, denne älsklige tonsättare till alla delar bekräfta. Men än mera. Hvad Kellgren betygar framför den Fredmanska samlingens ena del, har Bellman sjelf betygat framför den andra, i denna förklaring: "Efterföljande Fredmans 65 Sånger äro, så till Poesi som den af mig till en del äfven componerade Musik, öfversedda, rättade och erkända". Ej heller saknas alla särskildare underrättelser om de compositioner, som rentaf äro Bellmans egna. Så t. ex. veta vi, att han, åtminstone "till en del", sjelf har gjort musiken till "Parentationen öfver Lundholm" 72. Hvad mera är: den herrliga melodien till N:o 81 af Fredmans Epistlar ("Märk, hur vår skugga, märk, Movitz, mon frère"!), – densamma, till hvilken han sedan skref det i mina barnaår allmänt sjungna klagoqvädet öfver Fru Schröderheims död 73, – angifves såsom hans egen af en från hans dagar qvarlefvande tradition; som tillika berättar, att, när han sjöng den för Kraus, denne utropade om tonen *f* i dess sjette takt: "den är värd en dukat"! – Men föröfrigt bevisar just redan det ett djupt tonkonstnärs-sinne, att kunna vid sina ingifvelser genast välja de melodier, som voro de lämpligaste, och kläda dem i ord, hvilkas tanke esomoftast medförde en behandling, genom hvilken de

sjelfva i väsendtlig mån blefvo nya. Några gifvas, som han tillskapat af gamla medelst rhythmens och meterns förändring (t. ex. Fredmans-Sången N:o 8: ”Ack! om vi hade, god’ vänner en så”, af Fredmans-Episteln N:o 48: ”Solen glimmar blank och trind”, – äfvensom Episteln N:o 59: ”Båtsman, tag nu din lufva”, af Episteln N:o 1: ”Gutår, båd’ natt och dag”); andra, i hvilka två ursprungligen olikartade melodier (eller beståndsdelar ur sådana) blifvit sammansatta till en tredje, som derigenom är hans egen (t. ex. Fredmans-Sången N:o 54: ”J närvarande parter”, der första satsen i A-moll är eller påminner om en Vestgöta-polska, men det följande, eller slutet i A-dur, är hämtadt från något alldeles annat). Sannolikt har ett stort antal af de Bellmans-melodier, som nu förefinnas, uppkommit genom sammansmältningar af reminiscenser, som blifvit efter behag förändrade, enligt ordens fordringar. Kanske var detta oftast händelsen vid hans egentliga improvisationer; och öfverhufvud torde man kunna antaga, att han – såsom tonkonstnär betraktad – i dessa sistnämnda dels var sjelfständigast, dels förekom sina åhörare sådan. Hvad jag här yttrat, bekräftas ock genom ett minnesvärdt vittsord af den man, som i allmänhet var de Bellmanska melodiernas förste upptecknare, eller hvars ”skickliga hand” (såsom Kellgren förtäljer) ”omedelbarligen flyttade dem från Auktorns röst på papperet”, – Krigsrådet Åhlström; som plägade berätta, att Bellman ganska ofta hade föresjungit honom samma grundmelodier i betydligt olika eller varierade former, och tillåtit upptecknaren, att bland dessa utkora dem, som borde bibehållas. – Att han stundom till olika, ja olikartade qväden begagnade samma melodi äfven oförändrad, är redan visadt och dessutom för mycket bekant, att här tarfva vidare bestyrkningar 74.

Man finner emellertid, att han, fastän skyende allt eget omak för sina sångers räddning från förgätenhet, dock ingalunda såg ogerna, om andra åtogo sig bestyret dermed. Den bland hans umgängsbröder, som i hänsigt till orden förvärfvade sig de största anspråken på efterverldens tack, var en Völschow, om hvilken intet vidare är mig bekant, än han lär varit Cornett 75. Äfven i denne nitiske väns uppteckningar kan dock en jemförande kritik varsna mången mindre god läsart, mången till och med förkastlig. Huru mycket oftare måste då slikt inträffa i de afskrifter, som på måfå spridde sig kring landet, esomoftast gjorda högst vårdslöst eller tanklöst, och flygbladsvis tryckta af nästan alla rikets pressar i ett skick, der skriffelen och tryckfelen höllo täflan! Också blef följden häraf en icke liten möda för sjelfve Skalden, när han ändtligen beslöt hopleta sina qväden till utgifning. Nyare forskningar hafva uppdagat, att ”Fredmans Epistlar och Sånger” allsicke utgöra ett fullständigt urval af hans dikter, eller en fullständig omfattning af alla dem, som bland de upptecknade voro de bästa. Noga betraktade, innehålla de hvad Skalden, med vänners hjelp, hunnit för tillfället sammanskaffa; troligen med tankar på blifvande fortsättningar. I företalet till ”Epistlarne” antyder ock Kellgren detta, då han kallar samlingen ”det verk, hvars början nu öfverlemnas i allmänhetens händer”. Redan året derefter utkom första fortsättningen – ”Sångerna” –; och ingenstädes är sagdt, att denna skulle förblifva den enda. Samlingens värde blir derigenom icke mindre dyrbart. Ty alla dessa stycken har Bellman sjelf öfversett och rättat; och visserligen kan antagas, att vi der äga de flesta af dem, som både i hans tid allmännast omtycktes och äfven företrädesvis infunno sig i hans egen hågkomst, när han, under sina sednare år mera sällan frambringande nya qväden, lät beveka sig att glädja någon vänkrets med sin sång.

Om somliga bland hans nu förhandenvarande skrifter är uttryckligen tillkännagifvet, att de voro ”Inpromtuer”; om andra vet man det genom tradition; och äfven dessförutan kunde det lätt skönjas. Alla dessa äro visst icke jemnlika i poetisk förtjenst; få skulle uthärda att nämnas vid sidan af t. ex. den herrliga tacksägelsen till Abbé Vogler för hans orgelspel 76. Men väl gäller om de Bellmanska skrifterna öfverhufvud tagna, att de fullkomligaste äro de, som närmast bibehållit skaplynnet af improvisation. Också kunna vi, som nu lefva, blott på grund af dessa i någon mån föreställa oss hans tjusningsmakt såsom Improvisatör. Att hans samtida beundrade honom i främsta rummet såsom sådan, har berättats oss både af allmänna sägnen och af personer, som sjelfve åhört honom; det är dessutom tillfyllest bestyrkt genom Kellgrens företal samt Gjörwells och Thorilds vittnesbörd. Det sista, af mig på ett annat ställe anfördt, meddelar tillika i korthet en skildring af hans föredrag, sådant det var i hans fulla styrkas dagar 77. I detta

åter var just sången sjelfva hufvudbeståndsdelen. Ännu tänker man ovillkorligt, så ofta Bellman nämnes, om icke genast på den improviserande skalden, åtminstone genast på den sjungande. – Derföre har jag ock hittills egentligen talat om dem af hans dikter, som äro mera sång än skrift. Först vid en nogare besinning påminner man sig, att det gifves jemväl en annan klass: eller sådana, som framställa sig i egenskap af mera skrift än sång.

Denna sednare klass, i samma mån mera enkom gjord att läsas, träder dymedelst ock i täfling med de skalders verk, der ingifvelsen, ehuru stark och strömmande den må vara, dock alltid befinnes parad med afsigt, begrundning, utarbetning, afrundning. Vi äga här alltså framför oss Bellmans vittra – arbeten. Och visserligen anträffas äfven här det egendomliga, det utmärkande af hans poesi; men på ett sätt, hvari det vackraste deraf möter oss endast med betydliga mellanstånd. Ty hvarken i sina dramatiska försök, eller i "Bacchi Tempel" och de andra dermed beslägtade, mellan dramatisk och episk art sväfvande diktverken, hänrycker eller ens interesserar han egentligen oftare, än dels hans lyrik rentaf, dels den honom egna dramatiken i lyrisk form får tillfälle att frambryta; hvadan ock en naturlig sjelfkänsla gjorde, att han äfven i dem grep detta tillfälle ju oftare dess hellre. I annat afseende dramatisk var nämligen icke hans skaldegåfva, om än i högsta måtto mimisk; och till utbildandet af episka taflor saknade hon den lugna och jemnt uthållande eld, som kunde, mellan de orgiastiska utbrott i hvilka hon flammade skönast, värna mot vådan att ej sällan sjunka till en slappt mångordig hvardags-ton, der putslustigheten stundom är mera rå än rolig. De talrika spridda dragen, ömsom af qvicka infall och löjligheter, ömsom af glänsande naturmålning, förslå dervid ej att af det hela, såsom sådant, gifva något rätt tillfredsställande intryck. Dock synes, att han vid åtminstone somliga af dessa omfångsrikare skapelser har fästat en icke liten vigt. Den möda, som han då ansåg deras bearbetning förtjena, ådagalägger sig bäst genom ombildningen af "Bacchi Tempel" från dess första gestalt 78 till den, hvari det nu är allmännast kändt. – Föröfrigt anbragte han i dem gerna ett och annat af de smärre qväden, som han tillförne hade låtit vid vissa tillfällen höra såsom inpromtuer. Så förekommer i Divertissementet "Dramatiska Sammankomsten", uppfördt på Haga "nyårsnatten 1790", den redan omtalta sångstroph, med hvilken han, väckt ur en champagnerus-dröm, ej långt förut hade på samma slott fägnat sin då af ut- och inländska fiender samfäldt antastade Konung.

Till denna klass, ehuru till en helt annan diktningsart, hör ock det ofullbordade verket "Zions Högtid". Dess första märkvärdighet är, att det härrör till en del från Skaldens tidigaste ålder och till en del från hans sednaste. Såsom yngling, sökte han dermed sin Moders uppbyggelse; såsom bedagad man, den christtrogna Församlingens, och framförallt sin egen. Med den biographiska märkvärdigheten förena dessa betraktelser alltså jemväl den, att bebåda en ny utveckling af Bellmans diktkonst såsom möjlig, i fall ej sjukdom och död hade mellankommit. Orätt skulle man dock dömma, att deras poetiska värde inskränker sig till blott detta. Äfven inom en rymd, som från hans vanliga lycks ligga så fjerran, igenkännes hans skaldegåfva åtminstone då och då; änskönt i alldeles nya företeelser. Jag vågar tro, att hon, i denna början af betraktelsen "Öfver Evangelium på Nyårsdagen", ej för någon är osynlig.

"Gif akt, läs templen opp! Sig dagens gryning tänder,
Vid kulna vindars flägt, kring jordens frusna stig;
Och nattens lilla ljus till molnet återvänder,
Der fästets röda sken i flammor kastar sig.
All nejden rundt ikring en helig lofsång fyller,
Vid tornens himlaklang och instrumenters ljud;
Re'n på sitt hyende bärs templets helga skrud,
Hvars kärl små lampors eld bestrålar och förgyller.

Så hasta, vandringsman, omgjorda dina länder,
Begynn med detta år för Herran visa dig!
Re'n Zions väktare, med kalkarna i händer,

I virkadt purpursläp till jorden buga sig.
Vid deras djupa suck, hvad glans i templet råder!
Ett ståligt Jehovah från deras bröstduk går;
Och under korsets fot, der altarbordet står,
Dess duk utbreder sig i rosenröda våder.

Träd in, du menighet, vid det basunadunder,
Som, mellan dubbla chor af starka stämmors lopp,
Än skallar Herrans lof, än ristar templets grunder,
Och än de gyllne hvalf med bäfvan fyller opp.
Böj dina trötta knän, och i en helig dvala,
Med handen för din syn, i samvetslugn bekänn:
Din Frälsare är född som menskoslägtets vän,
Att med sitt dyra blod din syndaskuld betala".

Men likaså kan hänvisas till flera: t. ex. stycket "Öfver Evangelium på Trettondedagen", som skildrar de vise männens vandring och framkomst; äfvensom det nästföljande, eller betraktelsen "på första Söndagen efter Trettondedagen", som i stropher, af hvilka de tre mellersta derjemte utmärka sig genom sin versbyggnads egna och sinnrika välljud, framställer den glada verldsbetydelsen af Gudabarnets lära. Den, som af dem alla närmast och renast bär karakteren af psalm, är dock tvifvelsutan betraktelsen "på Palm-Söndagen". Väl kunna, vid sträng nagelfaring af förevarande Zions-dikter, äfven i de bästa anmärkas ojemnheter, – öfverhufvud brister af åtskillig art: men i dessa öfverglänsas de och nästan utplånas af det helas fägring. Största felet har i alla fall Sondén betecknat, när han säger 79, att äfven i "Zions Högtid" yttrar sig "här och der Bellmans målande snille, men icke alltid till fromma för den andakt, som genom dessa verser skulle väckas och lifvas." Måhända låg orsaken innerst deri, att hans religiositet sväfvade på gränsen mellan Natur-religion och Bibel-Christendom. Visst är, att hans allmännare och bekantare maner, ehuru på ett icke stötande sätt, öfverallt genomskiner i detta stycke om de tre vise männen:

"Vid ett sken af nattens stjerna,
Som så späd i molnet brann,
Genom öknen med hvarann
Trenne vandringsmän sig ärna
Ned till Bethlehem i dag.
Tusen hinder dem beredas;
Men den eld, hvaraf de ledas.
Lättar deras andedrag.

Ödemarkens skrän och fasa,
Öcknens tomhet, nöd och brist,
Röfvarns skymt från minsta qvist,
Nattens köld och dagens brasa,
Tigrars blixt och lejons traf,
Sorgsna rop af slägt och vänner,
Fåfängt hindra dessa männer;
Stjernans stråle krafter gaf.

Mer ur molnen hon framskjuter,
Mera eldas deras fjät:
Tills för Frälsarns majestät
All dess klarhet sig utgjuter
Öfver ett eländigt skjul.

Armod tittar ur hvar springa;
Och en åsna låg och ringa
Står der bunden, trög och ful.

Lutad ner, satt der en qvinna,
Bördig ifrån Juda län;
Kring hvars hufvud, bröst och knän
Morgonrodnans flammor brinna
Mellan gyllne bloss och sken.
I sin famn bär hon Messias:
Vid hans blick allt blod befrias,
Mörksens kedjor krossas re'n.

Lysta af så präktig låga,
Så gudomlig, dyr och klar,
Dessa männer, en och hvar,
Med ny andakt fram sig våga
Och till jorden buga sig.
Verldens fröjd de ej begära;
Här vinns salighet och ära
På den minsta hyddas stig.

Sina skänker de tillbjuda:
Och med sträckta armar ge
Myrrha, guld och rökelse
Den nyfödde Kung af Juda,
Som Herodes vånda gör.
Stjernan nu i högre strålar
Med saphirens färgor prålar,
Och vid dagens fackla dör.

Skåden under sång och böner
Denna krubba, detta hus!
Här uppklarnar lifsens ljus:
Verlden här hugsvalan röner;
Hjertat – värma och beskydd.
Döden syns vid tröskeln, dräpen;
Mörksens furste, svart, men häpen;
Skyn med himlahjeltar prydd."

III.

Den sedliga beskaffenheten så af hans menskliga personlighet, som af hans poetiska, äfvensom det egentliga, det verkliga sammanhanget mellan dessa båda, utgjorde redan i hans dagar ett tvistämne; och de stridiga meningarne derom kämpa med hvarandra ännu i dag. Ursäktligt nog har den stora hopen alltid varit benägen, att från innehållet af hans poemer sluta till innehållet af hans egen lefnad. Derföre sattes redan under hans lifstid åtskilliga anekdoter i omlopp, som ännu ej sällan låta sig höras, men dels äro påtagligen uppdiktade, dels bevisligen öfverförda på Bellman från äldre rustare och upptågsmakare, – från Lucidor och Runius, från Rabenius, från Taubmann, och så vidare, ändå upp till Klaus Narr och Ulspegel 80. Personer, som blott en och annan gång sjelfve sågo honom, än i berusningen af ingifvelsens ögonblick, än i det

mellantillstånd, hvari han ofta syntes nedstämd och dufven, kunde i bägge fallen så mycket lättare anse honom för en i gröfre mening rus-älskande, som han, äfven för egen räkning, allsicke föraktade Bacchi gåfvor. Men då till och med Gjörwell kunde föreställa sig och berätta, att han "snart sagdt dagligen tjenstgjorde i Bacchi tempel" och det så, att han "först på sin sotesäng blef till fullo nykter": så må detta tjena till prof, huru han i allmänhet bedömdes af dem, som, till att förstå ett så beskaffadt väsende, voro i alla sina dagar för mycket nyktra. Rentaf utdör väl ej heller någonsin slägtet af dylika domare. Det borde eljest ej vara svårt att begripa, att hans lefnadssätt omöjligen kunnat vara sådant, som de menniskors, hvilka han skildrat, eller ens sådant, som en vanlig drinkares: ty snart hade han då, med förloradt snille, nedsjunkit till den lägsta pöbel-uselhet eller åtminstone till en ömkansvärd obetydlighet. Man öfverskåde, i sådan hänsigt, Lidners sednaste framalstringar bredvid de sednaste af hans! Också äga vi tillförlitliga intyg, att han, liksom han (enligt sitt sjelfbiographiska fragment) helst åt, så äfven helst drack – "litet och godt". Ingenting var mera skildt från hans personliga åtrå, än bränvinsfylleri, kroglif, eller ens det källarlif, som går ut på ett förnämare slag af "rumleri." Betydningsfull i detta hänseende är tvifvelsutan den underrättelse från män som känt honom nära, att han, ehuru föröfrigt esomoftast bekajad med skulder, dock aldrig hade någon "källarskuld" 81. Det grofva försmådde han icke i sina taflor, så ofta det var ett oundvikligt villkor för deras egendomliga skönhetsart: men det fanns icke i hans person; hans eget väsende var tvärtom fint, luftigt, och för mängden af menniskor skyggt. Han skulle, i motsatt fall, hvarken för de flesta varit så svår att bli närmare bekant med, eller så svår att värfva till vanliga kalaser och dryckes-samqväm. Endast hans förtrogne, hans vänner kunde locka honom med sig till värdshus inom eller utom staden, att dricka och sjunga; men då var icke värdt att bjuda honom annat, än det läckraste – vanligtvis någon fin och eldig vinsort; och äfven deraf var hans förtäring långt ifrån omåttlig. Merändels – i fall han eljest var upprymd – kom han redan efter ett par glas i fullkomlig sångarestämning. Allt hans lif på krogar bestod föröfrigt blott i, att på dylika ställen understundom sätta sig i en vrå, begära en butelj svagdricka eller ett glas öl och en pipa, samt bakom denna förevändning, som gjorde hans närvaro tåld, helt tyst betrakta hvimlet och sina målningars originaler. Lyckligtvis för hans konst, var det i den tiden lättare, både att hitta slika originaler och att poetiskt anbringa dem, än nu, sedan glädjen blifvit en sällsynt gäst på de lägre folkklassernas förfrisknings-orter. I sjelfva kroglifvet ingick då ännu ett slags oskyldig godmodighet, en flägt af naturfriskhet, en återstod af idylliskt, ja patriarkaliskt folklif, hvarigenom dess skepnader erhöllo en på samma gång mera treflig och mera sannt komisk grund, än dess nuvarande dösiga trumpenhet mäktar framte. Äfven från de sämsta krögarnästen, så inom Stockholm som närmast utom, hörde man då nästan hvarenda qväll en fiol, ofta flera instrumenter, och sorlet af lustigt kringsvingande menniskor. Dessa "baler", som de hos Bellman kallas, stodo öppna för hvem som helst. Om han, då han i eller omkring staden promenerade med några vänner, stundom helt plötsligt befanns försvunnen, och de i närheten hörde något dylikt dans-jubel, kunde de vara temligen säkra, att han begifvit sig dit: der anträffades han ock, men sittande afsides och stilla, med spänd uppmärksamhet, ofta med högst belåten uppsyn, – ungefär liksom en landskapsmålare framför en utsigt. Sannt är, att härvid skydde han hvarken de slemmast beryktade gränder eller de eländigaste kyffen.

Huruvida han umgicks med de personer, som på hans taflor uppträda och handla, eller blott aktgaf på deras umgänge sins emellan? är alltså en lättbesvarlig fråga. Det förra trodde kanske mången af hans samtida: ty när han från de flesta såkallade "bättre" husen och sällskaperna uteblef af skäl dem vi redan insett, påstodo dessa, att han trifdes endast bland folk af låg ton och dåliga seder. Vi få dervid ej glömma, att till sämre folk räknades, af slika menniskokännare, ej blott Hallman och Kexél, utan till och med Thorild; som af sina vittra vedersakare offentligen tillvitades, att lefva i "slätt" eller "lågt" umgänge, och att helst på "hembryggare-ställen" församla omkring sig sina beundrare. Men att Bellman dväljdes med och ibland sina qvädens dryckes-hjeltar såsom en stallbroderlig jemnlike, är en ej mindre grundlös inbillning, än att de voro diktade väsenden, som skapades blott och bart af hans fantasi. Hvad det sista beträffar: så hafva de tvärtom alla förefunnits i den verklighet, ur hvilken han upplyftade dem till en komiskt Idealiserad tillvaro. Af dessa

dymedelst odödligvordna personligheter, bland hvilka ock mången är på homeriskt vis begåfvad med något stående eller esomoftast återvändande epithet, lefde somliga i hans ungdomsår, andra samtidigt med hans mannaålder, och några längre än han. Om en del af dem är den historiska existensen urkundligt bevislig, ur Kyrkoböcker, Riddarhus-stamtaflor, Tidningar och andra källor. Det kan sålunda t. ex. ådagaläggas, att den, hvars namn han lånade till skylt för samlingen af sina sångdikter, Johan Fredman, ”namnkunnig urmakare utan ur, verkstad och förlag”, vid femtifyra års ålder dog af bröstfeber den 9 Maj 1767, och begrofs på S. Olofs (nu Adolf Fredriks) kyrkogård; att Bacchus- Commendören von Berco, ”afskedad Banco-Bokhållare”, var född den 23 Augusti 1712, död barnlös den 27 April 1771, och begrafven i Catharina; att Joseph Israelson, ”stor latinsk poet som dog i distraction”, var en försupen Upsala-Student, efter hvilken ännu finnas en historisk disputation 82 och åtskilliga latinska qväden (hvaribland en elegi vid Ärkebiskopen J. Benzelii död 1747); att Joachim Wetz, ”Instantie-trampare och Bröllopps-poet”, hvars ”hjerna värkte i hans hufvudskål utan att någon märkte hans tankeprål”, var en rimmare som nämnes på ett par ställen i de första årgångarne af Kellgrens Stockholms- Post; att Trundman, ”Ordens-Klockare i Riddare-Kapitlet af de två förgyllda Svinen”, var en gammal aktör, som – enligt Stockholms-Posten – ännu 1790 uppträdde i ett theaterstycke, der han hade spelat redan 1747 83. Troligtvis kunna dylika uppgifter framletas äfven om Korporal Mollberg, Skoflickaren, som ifrån ”Ryttare utan häst och schabrak” blef ”omsider Dansmästare”; om ”Stadsvirtuosen på flera instrumenter Fader Berg”; om ”Grälmakar Löfberg”; om ”Fader Movitz, Konstapeln, som gjort sig ryktbar genom en concert på Tre Byttor och hade componerat musiken till Serlachii Vårblomma” 84, samt dessutom var känd äfven såsom målare, genom ”Bergströmskans porträtt på Liljans krog i Thorshälla” 85; – korteligen, om åtminstone de flesta af detta sällskap. Härmed öfverensstämma muntliga underrättelser af personer, som dels af Bellman sjelf gjorts uppmärksamma på dessa varelser, när de på gatan eller anuorstädes kommo i sigte, dels ock uppspanat dem på egen hand, drifna af en genom hans målningar föranledd nyfikenhet. Den, som af de Fredmanska fosterbröderne längst qvarlefde, säges varit Bredström: denne ”passagerare, som ej oftare såg dagsljuset än genom buteljbottnen”, uppnådde således ändock en betydlig ålder, och skall för blott fyrtio år sedan ännu hafva bott i en stuga på Djurgården.

Företrädesvis blef sålunda till beskådning uppsökt sjelfva hjeltinnan, eller den qvinliga hufvudgestalten på dessa taflor, Ulla Winblad: dotter af en Gardes-Korporal, under sin ungdom ”Nymf och Öfver-Prestinna i Bacchi Tempel”, – eller hvad det lägre menniskospråket kallar Krog-jungfru, – och slutligen gift med den äfvenledes af Bellman förevigade Sjötulls-besökaren Norström. Det säges, att hon omsider flyttade med honom till Norrköping, och att hon der för några årtionden sedan afsomnat såsom enka. Att hon varit ganska vacker, hörde man hennes skald ofta försäkra; och det kunde ses ännu i hennes äldre dagar. Afgjordt är, att hon var bland alla Fredmanspersonerna den enda, till hvilken han stod, eller hade stått, i något slags närmare förhållande. Men blott så mycket vet man derom, att en tid hade gifvits, då hon såg och hörde honom gerna. Äfven sedan han börjat göra henne till ämne för offentliga qväden, förlorade detta förhållande ingalunda genast sin vänliga stämpel. Med de första af de visor, i hvilka han lät henne uppträda, säges hon varit helt nöjd. Märkvärdigt nog, berättas detta särskildt om den allbekanta skildring af hennes hemresa från Hessingen, som begynner:

”Solen glimmar blank och trind” (m. m.);

men det är möjligt, att vissa der nu förekommande läsarter och ställen ej funnos i den äldsta upplagan. Också förmärkes, att hon ännu såsom nygift plägat anlita honom om bistånd och beskydd: ty hennes man erhöll sin syssla just genom ett hans förord till Schröderheims svärfar, Öfver- Direktören vid stora Sjötullen von Stapelmohr, – affattadt i dessa fyra rader:

”En ringa supplikant ur gruset jag framdrager,
Som till min ringa hjelp en ringa tillflykt tager.

Han tror uti sin själ – Gud vet, hvem den tillhör –
Att han har vunnit allt, när han blir Visitör" 86.

Ändtligen tyckte hon dock, att hennes ryktbarhet gick för långt, och icke just var af det berömligaste slaget. I den sednare tid, då Bellman hade längesedan upphört för henne vara hvad han tillförne varit, syntes hon fördenskull allsicke smickrad af det odödliga namn, eller den utsigt dertill, som hon igenom honom vunnit. Hennes förtrytelse deröfver utbrast engång till och med på öppen gata, der hon, då han kom gåendes, stannade och öfverhopade honom med häftiga förebråelser; dem han dock lugnt afhörde och nedtystade med några ord, af hvilka hon fann sin egen diktion öfverträffad. En af mina numera aflidna vänner 87, som ock fordom var en af Bellmans, hade flera gånger besvurit honom, att låta sig se hans vidtbesjungna Ulla. "Må göra då", genmältes omsider på förnyad begäran: "jag skall föra dig till henne; men jag svarar ej för, huru vi bli mottagna". Också kördes de i ögonblicket på dörren af den vredgade Nymfen, som, vid Bellmans åsyn, genast ropade med eldgaffeln i upplyftad hand: "är du nu här igen, din infama karl, som belackar mig öfver hela landet i dina förb–e visor"? En annan likaledes redan bortgången vän 88, som blef Stockholmsbo först under de sista åren af Bellmans lefnad och vid den tiden ännu var föga mer än yngling, lyckades utkunskapa hennes hem och för sitt besök påhitta någon förevändning, hvaraf all misstanka och vresig skygghet blef förebyggd. Sannolikt bidrog ock den omständighet, att han var en ung och bildskön Kongl. Sekreter, ej litet till det bevågna mottagandet; och då hon af en (åtminstone vid hennes nuvarande ålder) så ovanlig gäst såg sig bemött med en för henne än ovanligare belefvenhet, ville hon ej försumma tillfället, att framställa sig såsom en högst aktningsvärd person. Till hans fägnad bragte hon derföre sjelf, efter icke lång stund, samtalet på den "otäcke" Bellman och hans "fula visor"; samt bedyrade, i ett temligen städadt språk, att dessa skändliga visor hade utan ringaste grund störtat henne i vanfrejd. Hennes anlete röjde då ännu omisskännliga spär af en fordom ej obetydlig fägring: men det var nu magert, spetsigt, och de mörka ögonens liflighet hade antagit en skärpa, hvilken de förgäfves bjödo till att förljufva.

Tvifvelsutan var det under den fordna goda tiden, som Bellman gjorde den för henne förmånliga handel, hvarom berättelsen har Leopold till sagesman. En dag nämligen, då de möttes på gatan, bad hon honom om ett penninglån, för att köpa en blå salopp, i stället för den "med pontak öfverslagna", som han kände till och hon ej mer kunde bruka; den funnes i ett närbeläget klädmäklarstånd, vore särdeles välbehållen, och kostade blott fyra plåtar. "Gerna", svarade Bellman, "om jag ägde fler än två! men låt oss i alla fall gå dit". – Inkommen, drog hon sin beskyddare genast fram till saloppen, tog den, höll den för hans ögon, och vände den på alla sidor. "Ja", sade han, "min bästa Ulla, jag ser att den har utmärkta egenskaper; men hvad skall man göra, när jag har bara två plåtar att erbjuda"? – Nu satte den gamla klädmäklerskan på sig glasögonen, fixerade honom skarpt och utropade: "Skulle Herrn kanske vara Bellman"? – Ja, min goda Madam. – "Poeten"? – Det också. – "Som så ofta narrat mig att skratta"? – Tör väl hända. – "Å, min kära Herre! det förändrar saken; visst kostar saloppen fyra plåtar, men åt en så rolig Herre slår den till tjenst för två".

De personer, hvilka han begagnade till stående karakters-masker för sin poesi, voro således dertill samtligen utkorade och hämtade ur verkligheten. Men vid sjelfva begagnandet höll han sig ingalunda punktligt till den strängaste historiska sanning. Att han tillät sig dikta mången af de situationer, månget af de uppträden, i hvilka han målar och grupperar dem, – det låg i sakens natur; och är stundom påtagligt. Fredman t. ex. skildras, i visan "Ack, du min Moder! säg hvem dig sände", såsom liggande "en sommarnatt år 1768 vid krogen Krypin gent emot Banko-huset": ehuru han, enligt kyrkoboken, hade dött redan i Maj 1767. Ingenting hindrade, att skalden kunde låta sin urmakare lefva så länge han ville; eller hvad angick det denne Fredman, att kyrkoboken påstod honom vara död? – Sannolikt är på mången af dylika taflor anledningen lika verklig, som användningen diktad. Man påminne sig t. ex. den allmänt kända visan om Mollbergs missöde på krogen Rostock, i följd af hans oförsigtighet att för dervarande gäster spela

"Drottningens polska i Polen, G dur"; –

som af åhörarne blef utdömd såsom politiskt otillbörlig. Vi hålla för ganska troligt, att den arme musikanten hade både spelat bemälta polska och råkat ut för stryk; men utom allt tvifvel är åtminstone det, som just gör saken komisk, ett diktens påfund: nämligen att detta vederfors honom för hans förmätenhet att blanda sig i ”Polens affärer”, hvilka det öfriga sällskapet – skoflickarn, sergeanten, stånddrabanten, notarierne och madamen – betraktade ur en absolutistisk synpunkt.

Föröfrigt roade det Bellman emellanåt, att göra äfven sig sjelf till en burlesk karakters-mask, en svensk Silenus: eller att jemväl då, när han qvad eller talade liksom ur skaldens enskilda varelse, ofta bibehålla sin engång antagna rol af den nordiske Bacchi prest. Detta bestyrkte än mera den såkallade ”stora allmänheten” i den mening, att han, med allt sitt snille, sjelf var intet annat än ett slags finare Mollberg eller Movitz. Man antog, och förblef dervid, att han nödvändigt måste vara en ärke-drinkare, en rigtig suput; emedan satserna, tonen, ordasätten af en sådan nödvändigt hörde till de roler, af hvilka han, på skämt, tilldelade en åt sin egen person. I dylik maskering visar honom den flock af Fredmans Sånger, der vi träffa qväden af det lynne, som ”Ack, om vi hade, god' vänner, en så”; eller ”Supa klockan öfver tolf”; eller ”Kom, sköna källarflickor”, – och så vidare. Äfven hans ströskrifter förete talrika prof derpå. Den efter hans död föranstaltade samlingen ”Fredmans Testamente” 89 hvimlar af sådana; både i den främst ställda Bacchus-cykeln, och efteråt. Liksom derstädes ett af de behagligaste bland de stycken, i hvilka han talar på Gudens vägnar, är visan ”Drufvorna digna neder åt marken”: så möter oss ock der visan ”Finge jag en thron blott sira” såsom ett bland de gladaste och skäraste bland dem, i hvilka han tycks omedelbart tala på sina egna. Men huru kunde han dikta t. ex. ”Bacchi Port”, utan att innehållet vore en scen ur skaldens dagliga lefnad, eller en paragraph ur hans egen moral? Detta var, hvad enfaldigt folk allraminst begrep. Måhända varseblef knappt någon den ironi, som i de tvenne slutraderne af sistnämnda styckes första stroph har sammanfattat sig till en (visserligen ultra-bacchanalisk) sinnebild af menniskolifvets allmänna skröplighet.

För den, som vid betraktandet af Bellmans poesi afser endast sjelfva föremålet och dess beskaffenhet, bör det väl egentligen synas lika ovigtigt som omöjligt att utforska, huru ofta han verkligen haft rus. Att sådant understundom händt, – särdeles i hans yngre år, – lär ej kunna nekas; och sitt första rön af detta slag har han sjelf förtäljt oss. Att upprepa dess förnyelse, var han dock, i grunden, alltid obenägen: desto mera, som det är intygadt af pålitliga vittnen, att vid de få tillfällen, då han i detta afseende hade förgätit måttans gräns, blef näktergalen i hans bröst helt och hållet stum. Åtskilliga drag i både hans poesi och lefnad lyckas förråda, att den sinnliga trollmakt, hvars retelser funno honom svagast, mindre varit Bacchus, än Venus. Det noggrannaste porträttet af sin inre menniska, i slik hänsyn, torde han hafva tecknat i dessa rader, med hvilka han slutar sin dedikation af ”Bacchi Tempel” till Schröderheim:

”Elis! Du min skugga råkar
Bland små stop och långa stråkar,
Men mig sjelf i Fröjas hof”;

och med dem jemföre man – utom en mängd andra spridda antydningar – den i hans sjelf-biographiska fragment gifna, mer än behöfligt cyniska bekännelsen 90. De nyss anförda raderna förkunna tillika, hvad han i den krets, der man råkade hans ”skugga” (d. v. s. råkade honom i hans poetiska rol), för egen räkning betraktade såsom hufvudsak: detta utmärkes nämligen genom de ”långa stråkarne”, i deras motsats till de ”små stopen”. Vi läsa i Xenophons *Symposion*, att Sokrates engång sålunda yttrat sig: ”Äfven jag, mine bröder! tycker ej illa om, att dricka. Vinet, som uppfriskar andan och insöfver bekymren, uppväcker godsinnet, liksom oljan eldslågorna. Men om man, glupande, insväljer stordrycker: så domna snart både kropp och förstånd ända derhän, att man knappt orkar andas, än mindre tala. Tillhåller man åter munskänken, att i smärre mått, och oftare, liksom indrypa de läskande safterna: då skall man, ej våldtvungen att rusas, men lockad att njuta, ljuft hänföras till skämt och kortvilliga samspråk”. Jag vet ej, huru den visaste af Greker skall, efter denna citat, bli anskrifven hos vissa af våra Nykterhetsvänner. Men så

vidt, som vi kunna förlita oss på de trovärdigaste vittsord, var Bellman i denna mening en sokratisk philosoph. Och lika visst är, att för en man, som ingalunda var starkt byggd, och i hvars bröst ett lungsigtigt anlag lurade alltifrån begynnelsen, skulle redan den diet och lefnadsordning, der ett måttligt drickande förenades med ett omåttligt sjungande och täta nattvak, göra tillfyllest att undergräfva hans helsa och förkorta hans lif. Gjörwells utsaga, att ”hans kropp blef i förtid utnött af en nästan daglig tjensfgöring i Bacchi tempel, af en dyrkan utan gräns”, må i sådan betydelse alltså gälla utan afkortning.

Blott i ett afseende kan den redovisning, som härmed är gjord för det moraliska af Bellmans personlighet, med skäl synas nödvändig för omdömet öfver det ästhetiska deraf. Den tjenar nämligen, då den sålunda belyser en bland det komiska och humoristiska skaldeslagets yppersta representanter, till nytt bevis, att ingen äkta poesi af denna art kan utgå från ett subjekt, som icke står öfver det Låga och Fula af den verldskrets, hvilken der skall genom behandlingen luttras och upplyftas till ett eget slags skönhet. Finnas i de Bellmanska skrifterna drag, ställen, stycken, der skalden, under skildrandet af liderlig förvändhet, dväljes vid sjelfva materialet eller stoffet med den öfvervigt af välbehag, som rätteligen tillkommer endast formen: så äro dessa, nogare betraktade, äfven inför den ästhetiska synpunkten ogiltiga, såsom misslyckade, eller åtminstone mindre lyckade, mindre värdiga hans stora snille. Ty äfven vid sådana komiska framställningar, som äro genom sin natur berättigade till den ystraste frihet, gifves en gräns, utom hvilken det sjelfsvåldiga förvandlar sig till fräckt och stupar ned till en råhet, hvaraf skönhetssinnet allsicke såras mindre, än ärbarheten. Man må ej påstå, att icke sådana ställen, eller till och med stycken, kunna ur massan af dessa skrifter framsökas. Att vilja i Bellmans bild måla ett dygdemönster, kan ej falla någon in, som icke, af beundrande välmening, tappat sitt förstånd.

Mången torde dock än mer förvånas öfver den motsatta art af välmening, enligt hvilken han företog sig att dikta Fredmans-qväden – blott af servil royalism; eller blott för att derigenom tropligtigast understödja sin Konungs finans-spekulation med Kronobrännerierna. Upptäckaren har i flerfaldiga vändningar upprepat, att ”Bellman blef Hofskald, underhållen af en half lön ur ett national-spelhus, för att med sångens gåfva muntra till köp och förtäring af kronobränvin på källrar och värdshus” 91. Ett prof – visserligen något starkt – af de öfverdrifter, till hvilka stundom äfven de bästa hjertan, de ljusaste hufvuden, de mest poetiska lynnen kunna ledas genom lidelsefullt nit för en sak, i sig sjelf för god att behöfva andra vapen, än sanningens! Om jag påminner, att den åtgärd, som förvandlade bränvins-bränningen till ett Kronans monopolium, infördes enligt redan i Preussen och Ryssland gifna föredömen, som då prisades af många stats-ekonomer för ogemen vishet, – till och med för ”moralisk” båtnad: så lär väl dock ingen förmoda, att jag med detta slags ursäkt vill försvara bemälta åtgärd, eller neka dess för både Konungen och landet olycksdigra beskaffenhet. Det endast fordrar rättvisan, att denne Konung ej oinskränkt fördömmes för felet att omfatta ett förslag, som ägde till och med en Carl Scheffers förord, och som af sjelfve Höpken bekämpades ur andra grunder, än den i efterverldens ögon vigtigaste; äfvenså, att man täckes erinra, huru han sedermera ångrade verkställningen, och huru han af just dem, som påstodo sig vara Sveriges ”patrioter”92, hindrades från det upphäfvande deraf, hvilket han likafullt sjelf började. Men med all beredvillighet, att lemna den öfverklagade inrättningen tillspillo åt det strängaste klander, förmå vi sannerligen ej inse, att de Fredmanska sångerna kunnat mycket bidraga till dess ändamål. Skulle vi ock försöka tänka det otänkbara, att den afsigtslösaste af skalder ändock verkligen lät en så prosaisk afsigt bestämma sin skaldegåfvas bruk eller missbruk: så borde likväl äfven vid det antagandet kunna skönjas, att i slikt fall hade Konungens uträkning och Bellmans lydnad varit, icke blott låga, utan tillika – onödiga och fåvitska. Inom de samhällsklasser, som utgjorde den sednares egentliga allmänhet, funnos ju de hufvudsakliga bränvins-förtärarne icke. Men, säger man, denna allmänhet vidgades; hvem känner ej, att hans qväden trängde ned till allmogen och arbetshjonen? Sannt: men ock lika sannt, att superiet inom denna krets, så vida det befrämjades af visor, till sådant behof både ägde och hellre valde helt andra. Utan tvifvel idkas det rama supandet allramest just der, hvarest det beledsagas antingen af inga visor, eller af de möjligast platta. Äfven inom de högre klasser, hvilkas tongifvande föredöme skulle hafva förgiftat de lägre medelst sin egen af Bellmans sånger åstadkomna

förgiftning, har man både förut och efteråt druckit vid visor, som emellan skål och vägg förträffligen uppfyllt sin bestämmelse, ehuru deras fattigdom på poesi är uppenbar. Detta gäller till och med om de med Bellman samtida dryckeskämparnes *élite*-corps, Sällskapet *Par Bricole*. Tvifvelsutan gifves det en viss libertinism, som gerna vill äfven i sina egna ögon föreställa någonting bättre än den är, och som i opoetiska dryckesqväden ser, om än utan samvetsagg, dock med ett slags afsmak sin nakenhet afhöljd; en sådan kan inbilla sig, att genom de poetiska vara likasom smyckad och adlad. Men så tydas de af ingen, som ej redan förut är hängifven åt råa njutningar och anfrätt af sedligt förderf.

Fintligt nog har man slutligen från det håll, der man vill emellan Gustaf III och Bellman dela ansvaret för Kronobränneriernas följder, andragit en påhittad, af Skalden ingifven supplik, der han, just till belöning för sina förtjenster om denna inrättning, bönfaller om en å dess fond beviljad penningeskänk. Hvilket dräpande bevis! Men läser man den åberopade suppliken med ett sinne, som förstår skämt, så inses redan vid första ögonkastet, huru den är menad. Hvem vet ej, att han med dylika böneskrifter esomoftast förlustade sina gynnare och gynnarinnor, uppifrån Konung Gustaf och Baron Hummerhjelm, ned till Madam Norman? Och hvem kan det falla in, att han någonsin på allvar ville genom Baronens bemedling bli Klockare i Vadstena, eller genom Madamens gift med hennes dotter Vilhelmina 93? Visserligen var hans önskan mera uppriqtig, när han sökte genom Konungens nåd erhålla ett understöd af 333 Riksdaler Specie. Men detta är ock, i hans nu ifrågavarande supplik, det enda allvarsamma; med allt det öfriga åsyftade han blott att framlocka ett bifallslöje, der Konungen dock i sjelfva verket roades på sin egen bekostnad och träffades af en satirisk udd, som framsticker temligen synbar 94. Det må vara tadelvärdt, att han, i likhet med Kexél, gjorde ett i grunden högst bedröfligt föremål till ämne för blott skämt. Men säkerligen begär man förmycket, om man fordrar, att han skulle betraktat saken såsom en djupsinnigare statsman, än Konungen och den af Frankrikes physiokrater fostrade Scheffer.

Den nyaste behandlingen af Bellman från samma håll rättar sin fördelning af besagda ansvar på det vis, att det numera utsträckes äfven till en tredje part: nämligen ”Mössorna, som år 1765 återupplyftade Bränvinet till en makt i samhället”; hvarigenom således ock skuldbördan af Bellmanska sångmöns förförelse så till vida blifvit vältrad på dem, att de gåfvo henne ”första rigtningen” åt ett skaldskap, hvilket ”Gustaf III sedan uppmuntrade af interesse för sin bränvins-grosshandel” 95. Märkvärdigt yttrar den författare, hvars ord vi här anfört, blott få rader efteråt (och således nästan i samma andedrag), att sjelfva ”Nykterhetens härolder ha ej varit grymmare mot det supande slägtet, än Bellman var”, och ej kunnat bittrare, än han det gjort, ”begabba Bacchi adelsmän”; hvilket jemväl på ett annat ställe, i anledning af tidningsbladet ”Hvad Behagas”, utan afprutning erkännes 96. Men om så är (som här läses), att ”ingen har djupare bespottat drinkarne, än Bellman”: till hvad upplöser sig då hela det förunderliga påståendet? Eller hvad hafva då Mössorna och Gustaf III, i denna hänsigt, egentligen förbrutit? Förledde de honom till en annan skalderigtning, än den, hvartill Naturen sjelf honom förledt? – Ja, svaras det: icke just ändå Mössorna så mycket, men destomer Konungen; ty hvad i denna rigtning ursprungligen var det bättre, nämligen det ”begabbande” deri, gaf sig under deras tid full frihet, men förminskades ända till försvinning, sedan Konungen tubbat honom ”att med sin poesis aftonrodnad förgylla kroglifvet i Sverige 97. Väl kunde vi här yrka bevis för den sats, att ”begabbandet” är mindre i vissa af de yngsta Fredmans-dikterna (t. ex. i visan ”Charon i luren tutar”), än i vissa af de äldsta (t. ex. i visan ”Ack, du min Moder! säg, hvem dig sände”). Men det behöfves ej: författaren har sjelf vederlagt sig på det näst förut anförda stället; hvarest om Bellman uttryckligen säges, att till och med ”hans nit för Kronobrännerierna är – ironiskt”. Förhåller det sig åter så: motsvarade Skalden ej då alltför illa sitt uppdrag? Vågade han offentligen så gäckas med Konungens önskan? Eller framskymtar ej här (ehuru ovilligt) det medgifvande, att, om verkligen några personer – flera eller färre – blefvo drinkare genom Bellmans qväden, felet snarare låg i en omständighet, hvartill både Mössorna och Konungen voro oskyldiga: den, att en del af svenska nationen missförstod dessa dikter lika groft då, som nu?

Om, i någon förnuftig mening, Bellmans poesi kan påstås äga jemväl en politisk betydelse: så är den således åtminstone en helt annan. Derom et par ord längre fram. Emellertid kan på frågan, hvad i allmänhet hans mening med sin poesi var, intet vissare svar gifvas, än denna hans egen beskrifning 98:

”En mängd små cantilener,
Der, under alltihop,
Bland qvistar och syrener
Framglittra glas och stop;
En blomsterkorg med frukt,
Med väppling och jasminer,
Med klara apelsiner
Och pomeransers lukt”.

Så att vi säkert ej taga miste, om vi anse hela hans både ethik och politik vara uttalad i denna stroph af Fredmans-episteln till Poeten Wetz:

”Frukta intet dunder:
Under öfver under!
Bägarn blänker,
Klar som en juvel.
Spegla dig! Ditt hjerta
Skall bli qvitt all smärta,
När du tänker
Blott på sång och spel”.

Men att han just i och med detsamma ofta tänkte på sin Konung, – ofta och gerna, – det följde af både Skaldens och Konungens natur.

IV.

Det gifves en Bacchus, som icke är den Grekiske: en, som, tjock och rödbrusig, rider grensle öfver tunnan. För mindre skarpsynta ögon tyckes, åtminstone vid första påseendet, just denne Bacchus vara Bellmans; och likväl är han det på ett sådant vis, ”att han tillika är det icke. Men ehvad än den Bellmanske Bacchus föröfrigt må vara, så är han dock allraförst den Nordiske, den Svenske; hvarefter i nästa rummet bör märkas, att han är denne sådan, som han uppenbarade sig i Gustaf III:s tidehvarf. Näppligen skulle de personer, som i Bellmans qväden skildras, numera finna ”bröder och systrar”, med hvilka de kunde fullt trifvas på deras vis. Liksom alla andra samfunds-klasser blifvit mera enformiga, blaserade, kritiska, surmulna, så har äfven den lägsta, på sin grad, blifvit mera reflecterande, mera inom och utom sig tråkig, och i samma mån mera fattig på poetiska karikatur-ämnen. Desto rikare har den blifvit på politiska; och af dem skulle visserligen en Aristophanes, en Shakspeare, en Holberg kunna göra bruk: men för Bellmans poesi vore de lika litet begagneliga, som det skulle roa hans personer att tala i arbetar-föreningar eller utgifva tidningsblad. Det oaktadt igenkännas dessa gestalter dock ännu, och skola alltid igenkännas, såsom stående på svensk grund. Redan från denna sidan är han alltså en skaldekonstens Rembrandt eller Teniers af det svenska folklifvet och den svenska naturen. Men han är det äfven från en annan. Såsom Dionyser och Silener, Satyrer och Fauner, Mänader och Hetärer kunna här i Norden uppträda, – och särdeles uppträdde under nyss angifna tid, – har han låtit dem i sina målningar framstå: men dervid ock med dryckeslagens vilda vällust förenat sommarglädjen af folkhopens lustvandringar, med det hvimlande menniskolifvet det hvimlande naturlifvet, med sina karikaturer och deras upptåg de ljufvaste scener ur svenska landskap och svensk landtlefnad. Den

enda fiskarvisan ”Opp, Amaryllis! vakna, min lilla”, vore nog att göra honom odödlig. – Med allt detta är dock den Bacchus, för hvars fröjder han gjort denna natur och omgifning till skådeplats, endast den skenbare genien ar hans sångdikt; eller endast den marionett, som den verklige skjuter framför sig, läggande ord i hans mun och efter sitt behag länkande hans krumsprång. Och just derför kan Bellman, ehuru yrt han tillåter sig tumla om med menniskor och seder tagna ur samhällets nedersta våning, blott sällan med något fog tillvitas, att hafva målat det Låga på ett lågt sätt.

Af skiljaktiga egenskaper med den Bacchus, som dyrkades af Fredman, af Mollberg och Movitz, var visserligen den olympiske ande, som vid Grekernes folkfester upplöste alla jordlifvets motsägelser i den öfversvallande glädjekänslan af Naturens eviga harmoni; hvilken der yttrade sig i en till skönhet förädlad lefnadsnjutning. All skönhet består i, att vara sinnlig åskådningsform af en idealisk natur och mensklighet. Att till en sådan form äfven den sinnligaste lefnadsnjutning kan förädlas, – det bevisar den Bacchus, som var son af Zevs och Semele, drufvornas murgrönkransade gifvare; han, som i Aspasias, ja Platos symposier belönade för dagens mödor med en hvila, hvars uppfriskande ingifvelser täflade i själfullhet med hvar och en renmensklig känslostämning. Poesien, som i sin vidsträcktaste bemärkelse är det Skönas eviga drift och kraft att genom bildningsförmågan gifva sig en individuell verklighet, mottog villigt den attiskt-dionysiska sällskapsglädjen såsom ett nytt material; och vi äga tillräckliga lemningar af Hellenernes bacchiska lyrik, för att se, huru anledningarnas berusande innehåll der undergick en poetisk rening. Sjelfva de offentliga Dionysiska högtiderna, hvilkas beskrifningar förvåna nutidens begrepp om seder och anständighet, voro till sin inre betydelse någonting annat, än grofva orgier. De hade uppväxt på en andligt-sinnlig grund; de firades till åminnelse af den gud, som genom vinrankan – den både yppigaste och enklaste sinnebilden af Naturens gladlynthet – hade förmenskligat jordens vildar; och när Mänaderna utsväfvade, var genom ett religiöst bud all verklighet upphäfven utom den, som gifves i och genom hänryckningen öfver en omedelbart njuten gudomlighets lust att göra glädjen till menniskornas gudstjenst. – Men just detta sista gäller, oaktadt skepnadens olikhet, äfven om Bellmans lyriska bacchanalier: och detta är den punkt, hvarigenom en högre, en ädlare Bacchus inträder jemväl inom hans verldskrets. Man bör ej låta sig deraf narras, att Jupiters-sonen här antager en mask, sådan den i Norden, i Sverige vid Bellmans tid förefanns: ty denna mask idealiseras dymedelst, eller blir dymedelst i sanning just gudens, att den på samma gång, som den öfverallt sjelf parodierar sig, tillika öfverallt göres till ett genomskinligt omhölje för det högre väsende, som roar sig att uppenbaras genom sjelfva contrasten mellan sig och sin förklädning.

Så till vida är alltså Bellmans sångmö – sådan hon framträder i sina yppersta skapelser – äfven snarlik den äldre Attiska Komediens. Liksom denna, är hon skenbart begränsad af hvardaglighetens verldsordning, under det hon dock egentligen upphäfver den; hvilket sker derigenom, att hon öfverskådar och framställer den ur en synpunkt, inför hvilken den sjelf tillintetgör sin verklighet och med detsamma de gränsor, som tycktes hålla den högre verkligheten uteständ. Denna synpunkt grundar sig i den blick af oskiljeligen förenadt skämt och allvar, hvilken vi, när den innebär det Löjligas poetiska uppfattning, kalla den komiska. Det är i denna blick allvaret, som gör, att diktens lek med löjliga företeelser icke nedsjunker till en gamman af lågt och fånigt skratt: men det kan på olika sätt yttra sin medverkan. Det kan nämligen låta bero vid den nyss angifna åtgärd, genom hvilken det adlar förlustelsen till poetisk: då synes dikten drifva sitt skämtspel med det Löjliga blott och bart för skämtets egen skull, eller endast ur en fri fantasis glädje-ystra skalkaktighet; diktlekens tillfälliga särskilda anledning blir då under spelets utveckling så upplyftad inom Poesiens rymd, så ombildad till en ny och derstädes friskapad verklighet, att åskådaren eller läsaren nästan alldeles tappar ur sigte det ursprungliga, det prosaiska skicket af dess tillvaro. I sådant fall är den komiska blicken en rent komisk. Mellertid glimmar dock i denna blick redan här den allvarets tanke, som anordnar qvickhetens fyrverkerier och bakom dem förborgar sig. I mån af den större eller synbarare bestämdhet, hvarmed denna tanke förråder sig eller sin bakom skämtet förställda rigtning, dröjer skämtet vid sin anledning för att vända sig emot den med ett lika dräpande som lekande löje: då skärper sig den komiska blicken till en ironiskt-komisk; hvilken åter så till vida, som dermed följer ett gäckande klander af någon

dårskap, hvars narraktighet företer på samma gång ett föremål att beskratta och ett föremål att bestraffa, antager egenskapen af satirisk. Vanligen, eller i allmänhet, stannade vid de nu angifna uppfattnings- och behandlings-arterna 99 både den Grekiska och den Romerska skaldekonstens komik; ifrån Aristophanes, der den spelar med sin högsta frihet och djerfhet, ned till Horatius, hos hvilken den är mildrad till den eleganta, med termen "persifflering" betecknade miniatur-ironi, hvars qvickhet är mindre fantasiens än förståndets. Men hända kan äfven, att till den komiska uppfattningen fogar sig i själens djup ett elegiskt element, som gör blicken ej blott öfverhufvud till en förening af skämt och allvar, utan ock enkom till en förening af löje och tår. Vi kalla dep då humoristiskt-komisk; eller, med en förkortad benämning, humoristisk. Det låter sig lätt förklaras, att man i den tidsålder och diktkonst, som framgått ur Christendomen eller uppspirat på dess grund, oftare anträffar detta slags förhöjning af den komiska verldsbetraktelsen. Dock kunna jemväl bland de Nyare nämnas ypperlige komiske skalder, hos hvilka det humoristiska åskådningssättet icke finnes; eller åtminslone röjer sig blott så sällan och flygtigt, att dess yttring halkar nästan omärkligt förbi, såsom en början utan utveckling. Sådana äro t. ex. Molière och Holberg, eller – om vi gå till den lyriska komiken – Béranger. Ingen kan frånkänna dessa skalder en stor rikedom på komisk qvickhet: men humorister äro de icke 100. Den verkliga Humorn träffas föröfrigt ej blott hos de författare, som enkom gjort den till sin diktningsart, – liksom Sterne och Jean Paul. Den möter oss äfven hos skalder, som åt den inrymt dels endast vissa af sina dikter helt och hållet, dels endast vissa partier af sina verk: således t. ex. hos en Shakspeare, en Cervantes, en Goethe, en Tieck, en Walter Scott, en Byron 101, en Paludan-Müller 102. Bland dessa förekomma dock sådana, hos hvilka det humoristiska skaplynnet väl icke herrskar uteslutande, men har en öfvervigt, som allrainnerst bestämmer äfven de öfriga komiska tonarternas användning. Och till dem hör – vår Bellman.

Att Fredmans-dikternas sångare är en stor Comicus, fattade hans samtida. Att han är en stor Humorist, anade de; men kunde ej för sin aning hitta något uttryck. Så äfven de snillrikaste. Blott hos Thorild framblickar – om än utan sakens nu gängse term – så väl en verklig uppfattning af Humorns väsende och af det Burleskas poesi, som ock någon tillämpning häraf på Bellman 103. Deremot har Kellgren, i sitt med skäl berömda företal, allsicke sett denna sidan af sitt föremål. Derföre inskränker sig det, som i detta företal innebär någon egentlig karakteristik, nästan blott till anmärkningarna öfver ämnets förhållanden till tonkonsten: det öfriga kan gälla ungefär lika om hvar och en "yr, häftig, förvånande, rik" Vinets och Kärlekens sångare; berättelsen om de båda olika skämtarne passar förträffligt, men kunde lika mycket passa i ett förord till Béranger. Till och med den långt sednare skrifvande Arndt, från hvilken ett yngre slägte af svenska vitterhets-idkare sades hafva lånat sitt fullständigare sätt att betrakta saken 104, har blott lösligen vidrört det: ty han gifver väl en vink derom, att Bellmans målningar äro "humoristiska", – att i dem ligger en "innerlig mening af det ömmaste hjerta och en orpheisk klagan", – ja, "en allvarlig den nordiska himmelens tragedi"; men inskränker betydelsen af denna tragedi till ett skaldens beklagande, "att han, fantasiens lekande och gycklande barn, blifvit utsatt i ett bristernas och behofvens land". Tvifvelsutan innebär det vemod, som i de Bellmanska sångerna esomoftast frambryter, äfven (ehuru omedvetet) någonting sådant. Men dess total-mening är en långt objektivare och vidsträcktare. Den vore annars icke sjelfva den organiska hjertpunkten af Bellmans skaldesnille.

Med det nu sagda är alltså något närmare antydd hans plats bland de skalder, hvilkas diktverksamhet, företrädesvis vänd åt den rymd der motsatserne af Skönt, Stort, Högt synas enväldigt herrska, begagnar just dess egnaste företeelser till sitt yttringsmedel, och dymedelst inom sjelfva denna rymd gör det Sköna segrande, eller dymedelst äfven der gör dess närvaro åskådlig i anblicken af en gudomlig harmoni. Sitt namn har denna diktverksamhet af den orsak, att det Sköna, som i sina andra hufvudformer har till sitt innehåll antingen det oändligt Stora 105 eller det oändligt Väna 106, får genom den till innehåll det oändligt Lilla; således ett föremål, i hvars behandling det Sköna ej kan uppenbara sig annorlunda, än såsom Komiskt; ehuruväl ömsom utan, ömsom med det humoristiska skaplynnet. Af det Skönas hufvudformer är denna visserligen den, som tillhör endast menniskolifvet och menniskoverlden: ty dess möjlighet beror på

ett eget slag af reflexions-contraster och på ett eget sätt af dessas plötsliga upplösning för vår föreställning och känsla till en fantasi-lek af glädtiga öfverraskningar. Men då både det öfverraskande och det glada af denna lek har sin grund deri, att den innebär framglimmandet af en skönhet, hvars art är att der, liksom i blixt på blixt, infinna sig från ett alldeles oväntadt håll: så bör lätt kunna skönjas, att också det Komiska har en hög ästhetisk betydelse, och att ett närmare ögonkast på densamma är oumbärligt vid en tankeledning, som vill fastställa det egendomliga värdet af Bellmans skaldskap.

Svårligen lär kunna nekas, att det vanligaste menskliga alldagslifvet ännu (i det hela) är underkastadt det Oskönas herradöme; helst som vi till det Osköna måste räkna, icke blott det Stygga och det Fula, utan ock det Flärdfulla, det Vulgär-täcka, det själsfattigt och behagsjukt Småvackra; äfvensom i allmänhet det Oförståndiga, det Egenkära, det Dumma, det i öfvermäktig sinnlighet och egennytta Sjelfkloka, Småsluga och slutligen Sjelfbedragna. Att städse mer inskränka detta förhållande och omsider tillintetgöra det, är hvad all poesi, alla sköna konster gemensamt eftersträfva. Mellertid fortfar det än; och derföre är den skepnad, hvari menskligheten allmännaste hvardagslif möter eller omgifver oss, ännu alltjemnt en brokig sammanväfnad, ej blott af obetydliga tillvarelser, utan jemväl af småaktiga, låga, lumpna, – hvilka dock samtligen, i sina sjelfmedvetanden, sina böjelser, önskningar, afsigter, handlingar, göra anspråk på en verklighet och vigt af fullgiltigaste slag. Kan nu anspråkens missförhållande till egenskaperna blottas på ett vis, hvarigenom dessa företeelser plötsligt förekomma oss såsom icke på allvar verkliga, utan endast såsom verkliga på skämt: då förvandlas allt det, som i dem var oss hämmande, pinsamt, tråkigt, till ett löjligt; vi skratta åt deras inbillning att vara, åt deras bemödanden att härma de äkta verkligheter, hvilkas miner de bjuda till att antaga, hvilkas roler de göra sitt bästa att inför både sig sjelfva och betraktaren spela; – och just med detsamma, eller i och med detta skratt, bekräftar sig de rätta, de högre verkligheternas varelse och makt ånyo såsom den enda sanna. Det löjliga dervid, det till ämne för komisk behandling egnade, ligger icke i oförståndigheten eller dårskapen såsom sådan: det ligger i oförståndets narraktighet; som uppkommer i mån af dess parning med en naivetet, genom hvilken det oupphörligt förråder sig i oftast omedvetna, alltid ofrivilliga uppritigheter. Också har den komiska poesien i alla tider haft sin enkannerliga gullgrufva inom det Narraktigas område, eller inom kretsen af de otaliga sjelf-vederläggningar, i hvilka dess företeelser vilja inbilla sig och oss, att de äro någonting helt annat än de äro, – och vanligtvis just det motsatta deraf, – således öfverhufvud någonting ganska förträffligt; i kraft hvaraf deras omdömen om dem sjelfva, deras åsigter af lifvet, af familjen, staten m. m. rätteligen borde, såsom ofelbara, gälla både enskildt och allmänt. Klart är, att en outtömlig myckenhet af löjliga uppträden och förvecklingar måste uppkomma, när t. ex. en feg låtsar tro – eller ock verkligen tror – sig vara tapper107; en ful, vacker; en fad fjesk, ridderlig och förtjusande kavaljer; en enfaldig, snillrik och verldsklok; en kannstöpare, statsman; en högfärdig, föraktare af allt utvärtes anseende – och så vidare; stundom med utveckling af ett i andra punkter icke litet förstånd, men hvars hela fintlighet här förspilles på att bevisa och genomdrifva rimligheten af en uppenbar orimlighet. Slik narraktighet företer sig inom alla samhällets klasser; men inom de lägre och lägsta på samma gång bjertast, naivast och godlyntast. Det är der, som den plägar ögonskenligast framstå vederlagd af verklighetens ringhet och svaghet, äfvensom oftast behäftad med en både inre och yttre torftighet, ett armod, som likväl af dylika inbillningar och deras ogemena sjelfbelåtenhet förgylles. Derföre har lifvet inom dessa klasser alltid varit för den komiska behandlingen, och särdeles för den humoristiskt-komiska, företrädesvis gynnsamt. Derföre låter sig ock lätt begripas, att Bellmans skalde-instinkt nödvändigt skulle med sin slagruta hänvisa honom på dessa den komiska diktens rikaste malmstreck. Hans grund att söka sina ämnen helst der, var beslägtad med den, hvarmed Goethe ursäktar sina Venetianska Epigrammer 108.

Det är icke här stället att försöka någon fullständig utredning, hvarken af den qvickhet, eller af de contraster (så i sjelfva föremålen, som emellan dem och vår reflexion), eller af de sätt att plötsligen göra dessa contraster blottade (på samma gång för vår reflexion och för vår fantasi), hvilka tillsammans gifva den beskaffenhet, som vi kalla ”komisk”, åt en så stor mängd företeelser och intryck. Men af hufvudvigt för vårt nuvarande syfte är en bestämd insigt af de trenne omständigheter, på hvilka härvid beror, att det Komiska är

ett äkta komiskt: d. v. s. ett poetiskt, ett skönt. Den första dertill erforderliga egenskapen är, att det har sitt ämne och innehåll i någonting, som är löjligt nr Skönhetens, ur Poesiens egen synpunkt. Ty för hvarje annan synpunkt kan mycket vara löjligt, som antingen icke är det (t. ex. Poesien sjelf), eller också är det på ett vis, hvarmed ingen rent fri och glädtig fantasi-lek kan drifvas (t. ex. vissa physiska, intellektuella, moraliska lyten); hvadan ock evigt gäller denna Thorilds anmärkning: "en man af vett och en tölp, en prinsessa och en rodderska, en hög ande och en gemen – båda skratta; men på ganska olika sätt". Dess andra egenskap är, att det har sin själ, sin drifkraft, icke i något från sin högre reflexion utgående hån, utan i en oskyldig leklust, en harmlös skalkaktighet, ett fullkomligen godsinnadt nöje. Äfven i sjelfva det ironiska åtlöjet är en sådan sinnesstämning möjlig derigenom, att lika väl, som öfverhufvud i lifvets ringaste och inskränktaste skepnader, träffas ock i dess absurdaste och groteskaste en qvarlefva af dess gudomliga ursprungs-mening; här visserligen skum, förvirrad, förvänd, af sig sjelf till det yttersta parodierad, men dock ej alldeles tillintetgjord. Detta åter förutsätter den egenskap hos föremålen, att de alltjemt, till och med såsom förbytta till de gröfsta vrängbilder af vishet och sällhet, genomglänsas af en uppehållande lifsprincip, hvilken, om icke annorlunda, förnimmes åtminstone i deras naift sig yttrande välbehag öfver sig sjelfva och sin tillvaro. Löjets poesi skulle vara Grinets, om icke till botten för dess skämtspel (äfven under dess ystraste gyckel) alltid låge en slik godmodig återspegling af det slags godmodighet, som sålunda innebor i de skrattväckande föremålen sjelfva. Ty blott dymedelst sker, att jemväl ur dem ler oss till mötes – änskönt under liksom uppnedvända förhållanden – ett mildt verldsväsende, som åt alla sina skapelser, utan undantag, har utdelat, i och med tillvarelsen, jemväl förmågan att genomföra den, att trösta sig öfver den, att njuta den. Grinet, deremot, kan väl stundom vara qvickt, men är alltid lågt: skrattar det åt det Gemena, så skrattar det af egen sympathi dermed. Derföre vänder det sig ock egentligen helst emot just det Höga:

"Es liebt die Welt, das Strahlende zu schwärzen,
Und das Erhabne in den Staub zu ziehn" 109:

men i hvarje sin rigtning drifves det endast af en lust att bespotta, som innerst upprinner samfäldt från uppfattningens ytlighet och uppfattarens elakhet (eller åtminstone disharmoni och otrefnad.) Skärskåda vi åter det verldsväsende, hvarom nyss förut nämndes, så visar det sig vara – just det Gudomliga; och här i sin egenskap af Skönt; ty det, som här så oförtänkt ställer sig framför oss och upplöser sjelfva det Osköna i sitt deröfver spridda förklarings-sken, är ingenting annat, än allt sinnelifs harmoniska urbild; som här, i följd af sin alldeles oförmodade meddelning inom en region, der vi eljest pläga minst igenkänna dess närvaro, föranleder en (på sätt och vis) yrande förlustelse.

Tvifvelsutan bör alltså en sannt komisk poesi ganska högt uppskattas. Genom sitt spel af milda ljungeldar, af blixtringar som i blink på blink följa hvarandra från en qvickhet, hvars löje tillhör det Skönas eget eviga leende, luttrar hon allt hvad eljest i sig sjelft alltid är ett (mer eller mindre) Fult, bränner bort hvad deraf är osmakligt och vidrigt, samt gör det återstående upptagligt inom den verldsåskådning, som i alla sina rigtningar fylles af harmoni och skönhet. Sannt är, att det Komiska egentligast och vanligast vänder denna sin verksamhet mot de arter af Oskönt, i hvilka det Sköna ej möter en positif motsats. En sådan motsats är det högsta Fula; hvilket i den mån, som det ställer sig rakt och fiendtligt emot det högsta Vackra, utgör det Stygga. Detta åter, om det än stundom kan bringas att förete någon för komisk behandling lämplig sida 110, uttrycker dock i allmänhet förmycket en ondt dämonisk princip 111, och är derföre öfverhufvud förmycket paradt med en hemsk tungsinthets grymma allvar, för att kunna uppfattas och behandlas såsom löjligt. Det måste angripas med tragiska vapen; och det Sublima äger här (liksom i Michaels kamp mot Draken) en af sina verkningskretsar. Tvärtom förhåller det sig med allt, hvad på oskadligare – vanligtvis äfven oskyldigare – sätt är orimligt och befängdt: ty endast detta erbjuder omedelbart tillfällen, att uppfattas såsom någonting roligt och genom behandlingen stegras ända till högsta putslustighet. Ställes dervid åskådarn eller läsarn på en ståndpunkt, som tyckes vara det löjliga föremålets egen, men derjemte alltigenom belyses från en annan, som är den på hvilken skalden står: då framträder i och med hvarje komisk bild ett komiskt universum,

hvaraf den är beståndsdel; en verldsordning, der hela det alldagliga menniskolifvet visar sig liksom rentaf omstjelpt eller ställdt på hufvudet; hvarvid det medelst slik uppnedvändning bringas att sjelft upphäfva allvaret af sina anspråk, genom att låta oss skratta på deras bekostnad. Det uppenbarar då sjelft overkligheten af det täckelse, som det eljest för vår vanliga varseblifning drager öfver Skönhetens verld; men med detsamma förvandlas ock denna overklighets representanter från otrefliga till trefliga. Dylikt förhållande kan framte sig concentreradt inom en enda liten lyrisk tafla: så hos Bellman esomoftast, – t. ex. i ”Baggens-Gatan” 112; ja, i en enda liknelse; såsom då Mollberg, som ingått skoflickar-bolag med Bredström, der förkunnar i högsta pathos, men med äkta skoflickar-fantasi, att han ser, mot sin flaska och sitt skinnförkläde,

”Astrilds pilar blänka som rödt saffian”.

Det är ej troligt, att något umgänge på prosa med dessa skoflickare skulle förefallit oss angenämt; här åter, der de just genom den komiska behandlingen förädlats till poetiska väsenden, interessera de oss i sin art ganska lifligt. Och så bör nu vara klart, att genom den komiska diktverksamheten upplyfter Poesien till och inom sin ljusa glädjerymd äfven de företeelser, hvilka eljest alltid skulle från den förblifva uteslutna. Ty sådant är det skämt, hvari hon gör dem till föremål för gyckel, att vi dervid se dem, under stor lust och gamman, – både vår och sin, – sjelfva frambära sig till offer åt blixtsnabba flammor af en qvickhet, som (midt i all deras omedvetenhet derom) sålunda renar dem till skira omhöljen, genom hvilka det Sköna kan öfverallt framskina.

Detta är således det komiska skämtets bortom leken förborgade djupare betydelse. Mycket kunde tilläggas; men det må för denna gång inskränkas till några få anmärkningar, hvilkas sammanhang med vårt egentliga ämne är omedelbart.

Det gifves ej blott ett Komiskt i rent objektif mening, eller som ligger i föremålens egendomliga narraktighet; det gifves äfven ett subjektift Komiskt, der den contrast, hvarpå anledningen och verkningen hvilar, ligger helt och hållet inom betraktarens egen reflexion. Det är härigenom, som t. ex. natur-varelser stundom kunna i vår uppfattning föranleda komiska intryck. Ehuru nämligen i sig sjelft det Komiska är något, som tillhör endast menniskolifvet och menniskoverlden, händer dock ej sällan i en för lek upprymd sinnesstämning, att vi finna det jemväl hos Naturens väsenden, då vi hos dessa inlägga ett visst mått af vår förståndighet, eller hos dem förutsätta ett medvetande, en åsigt, som endast vi kunna äga. Så, när Dalin i en af sina täckaste vårvisor låter oss höra, såsom det högsta möjliga uttrycket af naturlifvets vårfröjd, att ej blott ”kalf och lam af glädje hoppa”, utan ock att

”Tuppen, med sin fru,
Har förgätit nu
Att han engång skall bli soppa”:

förfelar detta sednare icke att göra en komisk verkan, – och som ingalunda ligger blott i de tokroliga ordasätten. Den har sin grund deri, att skalden ponerar hos tuppen och hönan en förmåga att kunna, liksom han, påminna sig all glädjes och sjelfva lifvets kortvarighet, eller tänka på det öde, som förestår, som hotar allt lefvande; ett öde, hvilket i högre regioner af tillvarelse antager sublimare gestalter, men i deras ej kan antaga någon annan, än den (likafullt för dem ganska tragiska), att slagtas och användas till soppa. Men ungefär likaså förfar den komiska behandlingen vid de otaliga skalkstreck, der det löjliga är mindre grundadt i föremålens beskaffenhet, än i behandlarens påfund. I en af sina romaner låter Jean Paul en resande upptågsmakare, som är magnetisör, undfägna en småstads honoratiorer med en yppig middagsmåltid på det vis, att han försätter dem till sig i en magnetisk rapport, under hvilken de inbilla sig att den långa rad af läckra rätter och viner, som han förtär ensam, spisas och drickes af dem sjelfva; hvarefter de, till sin förvåning, uppstiga från bordet hungrigare än de någonsin varit. Målningen är en af de

muntraste: men tydligen uppkommer det lustiga här genom tillställningen; det är blott genom den, som gästerne, annars helt vanliga magistrats- och ståndspersoner, förvandlas till komiska, till poetiskt roande. – Föröfrigt visar sig vid alla tillfällen, att det komiska intrycket af karakterer och situationer hufvudsakligen beror på en belysning, som (i större eller mindre mån) sprides från en högre ståndpunkt öfver en lägre: äfvensom, att just meddelandet af denna belysning mildrar och i viss mån förskönar hvarjehanda fel och brister, som eljest, betraktade blott af vårt förståndsomdöme såsom sådant, skulle strängt klandras och förefalla ingenting mindre än trefliga. Så, när vi läsa den gamla förträffliga romanen om ”Landtpresten i Wakefield”, se vi öfver personerna gjutas en från slik belysning kommande komisk dager, som icke blott gör deras enfaldighet, fåfänga o. s. v. uthärdliga, utan ock så innerligt sammansmälter dessa lyten med deras goda egenskaper, att deras personlighet just derigenom framstår fullt älsklig, ja vinner ett rörande behag. Detta är öfverhufvud hemligheten af allt, hvad vi kunna kalla det Idylliskt-Komiska; der således redan ett sentimentalt och elegiskt själselement är tillstädes. I samma mån åter, som en godhjertad qvickhets ironi än fullständigare ur sig utvecklar detta element, vidgas och höjes det sistnämnda Komiska till ett Humoristiskt-Komiskt: ty den poetiska ”Humorn” består just i en vexelgenomträngning af spelande qvickhet med varm känslosamhet och djup betraktelse. Den uttrycker – ehuru på ett indirekt och negatift vis – en i grunden högst allvarlig verldsåsigt. Det är en själsstämning, som tyckes finna menniskolifvets mångfaldiga skröpligheter endast roliga och toklustiga, och derföre göra de narraktiga menniskornas förvända verld till ämne för ett så obegränsadt skämt, att dess förvändhet blir derigenom obegränsadt ögonskenlig; men som derunder, fastän leken icke dessmindre fortgår på ytan, i bottnen sörjer öfver den af menniskorna sjelfva så förvändt tillskapade verlden, och i allmänhet öfver vårt nuvarande jordlifs öde. Stannar likväl denna sorg vid att vara blott ett sådant underlag, så hindras det Humoristiskt-Komiska af ingenting att uppnå sin rikaste, sin vidsträcktaste utveckling; och i den yttrar det sig såsom ett Romantiskt-Komiskt. Med namnet ”romantisk” beteckna vi nämligen all den fägring, der lifvets innerlighet framblickar såsom något på engång oändligen uppenbaradt och oändligen hemligt, eller såsom en underfull närvaro, som upplåter bortom sig utsigt åt ett ännu underfullare fjerran. Denna innerlighet kan blicka oss till mötes lika omisskännlig i glädjens skapelser, som i smärtans; den kan begagna de friskaste, de mest leende taflor af naturlif och menniskolif så väl till bakgrund som till förgrund. – Visserligen står emellertid, på alla punkter, öfvergången från det Komiska till det Tragiska helt nära; och, i följd af Humorns väsende, ingenstäds närmare än der. Det vemod, som framklingar ur visan ”Drick ur ditt glas! se, döden på dig väntar”, har sannerligen ej mycket qvar af ”sorg i rosenrödt” 113.

I allmänhet innebär all Ironi möjligheten af nyssnämnda öfvergång; på sina högsta grader, till och med begynnelsen deraf 114. Naturligtvis är ock öfvergången ömsesidig. På den komiska sidan gifvas inga gynnsammare föremål för ironi, än sådana, som redan sjelfva ironiskt betrakta sig; eller sjelfva finna i sitt lif och lefnadssätt en icke ringa löjlighet, men ock sjelfva behaga sig deri. Så Shakspeares verldsberyktade Falstaff. Så hos Bellman flere af hans förnämsta personer: det humoristisktburleska, hvari han är så stark, förhöjes dymedelst, att de (till en viss grad) förekomma sig sjelfva såsom lifslefvande burlesker, eller i hans skildringar förråda en half medvetenhet om att vara det; en medvetenhet, som alltså dock aldrig går till något tvifvel på rigtigheten af deras verldsåsigt och omdöme. Också är här lätt för enhvar, att fatta Komikens mening. En annan art af ironiskt löje plägar deremot esomoftast missförstås. Det är ett leende, som det Sköna, eller Poesien, stundom tillåter sig jemväl öfver sin egen herrlighet, – så långt som denna är en mensklig, en af menniskor frambragt eller framburen, och således alltid i någon mån delaktig af menniskovarelsens mångfaldigt inskränkande villkor. Det är detta, som gör, att stora skalder hafva kunnat hämta anledningar till komisk lek äfven från de vördnadsvärdaste företeelser ur det Skönas, Högas, Heligas område, utan att dervid tänka det ringaste ondt, eller åsyfta något annat än ett oskyldigt skämt. Lånar då skämtet från en sådan hög skepnad antingen det allmänna af dess form och ton, eller ock blott vissa särskilda egenheter, för att genom öfverförandet häraf på låga eller triviala föremål, och på förhållanden ur en nyare tid, åstadkomma en komisk contrastering af särdeles liflig verkan: så yttrar sig contrasten såsom en

travesterande, eller hvad vi kalla parodi. Ju mera högtidlig den lånade formen är, desto mera parodisk blir effekten; särdeles, om – såsom i den äldre Fransyska Tragedien – formen är så uteslutande anlagd på högtidlighet, att innehållet näppligen kan öfverallt uppbära den; vid slika tillfällen kommer den halfvägs, och liksom sjelfmant, hvarje parodierande åtgärd till mötes 115. Tyvärr! utom den poetiska parodien, som aldrig menar illa, gifves dock äfven en gemen; en brottsligt och fräckt begrinande. Det bör måhända ursäktas, om gränsen emellan dem ofta är för mängden af läsare hårfin eller gömd. Onekligt är i alla fall, att dylik lek har mindre betänkliga sidor, när den åtnöjer sig t. ex. med Homerus, med Virgilius, med Racine, än när den sträcker sig ända till Bibeln. Hvar man vet, att jemväl detta slags frihet har Bellmans poesi dristat taga sig; och det ingalunda sällan. Väl har han dervid hållit sig endast till det Gamla Testamentets berättande skrifter: alltså till de bibel-urkunder, i hvilka det helas gudomliga mening har betjenat sig af menskliga redskap, som lätteligen, för en tidsålder så långt aflägsnad från författarnes, tyckas ofta tala och bete sig alldeles förmycket menskligt; helst som det i dessa urkunder skildrade forn-patriarkaliska lifvet har just genom sin naivetet en sida, som måste synas ej mindre komisk än idyllisk, såsnart en ny skildring öfverflyttar den från dess egen grund och botten till nutidens. Icke dessmindre är på detta fält en varsamhet nödvändig, hvilken han visserligen har stundom förglömt 116. Men äfven då visar sig klart, om man bredvid dessa skämtstycken betraktar en hop med Bibeln gycklande fransyska (t. ex. af Voltaire och Parny), den skarpa åtskillnaden mellan sjelfsvåldigt öfverdåd och sjelfsvåldigt missdåd. I motsats till en qvickhet, som i grunden är ej mindre prosaisk än religionsfiendtlig och hädande, framstår då den Bellmanska såsom en barnsligt yrglad leklust, som tveklöst tager sina ämnen hvar som helst, med obekymradt anspråk på tillämpning af den sanning, att ”för de rena är allting rent”. Derföre gäller ock om dessa stycken, bland hvilka särdeles romanserna om ”Ahasverus” och ”Judith” aldrig kunna nog beundras, att de i allmänhet tillhöra det slag, som vi kallat det rent komiska; ehuru (naturligtvis) icke med någon så skarpt afsöndrande skiljegräns, att ej äfven här förnimmes humorns närvaro i bakgrunden, gömd bakom flerstädes framblickande drag af ömsom elegisk, ömsom till och med satirisk ironi.

Alla de slag af Komik, hvilkas grundbeskaffenheter nu blifvit antydda, förekomma hos Bellman i rikt bruk och sammansmälta, genom dylika inbördes öfvergångar, till ett gemensamt helt. Men han vore ej den store skald som han är, om icke hos honom äfven den högsta arten af Ironi förmärktes: den, som ur Poesiens innersta själ – ehuru blott för de invigde uppenbar – sprider sig öfver till och med hennes allvarsammaste skapelser. Den innebär möjligheten af all poetisk parodi; men är sjelf, i sina yttringar, ingalunda parodisk. Det gifves en sinnesstämning, som öfver sjelfva det ljufvaste, det sublimaste, det fullkomligaste, det mest rörande och hänryckande af menskligt snille, mensklig dygd, mensklig kärlek och smärta förbreder ett fint smålöjes glans, genom hvilken dess framställningar just uppnå konstskönhetens sista fulländning. Månne detta leende har sin grund i någon missaktning för det i Sannt, Rätt, Godt, Skönt väsendtliga och evigt giltiga? Månne i någon så vansinnig fåfänga hos skalden eller konstnären, att hans enskilda person förhäfver sig öfver jemväl de heligaste ämnen som till behandling kunna väljas, eller anser sitt snille för en vida högre verklighet än menniskolifvets högsta objektiva värden, och derför berättigadt att nedskåda på dessa såsom på blotta leksaker för sitt förnäma tidsfördrif? Tvärtom! Det, som här yttrar sig, är just en handling af denna personlighets oinskränkta resignation; det är dess med återhållna tårar mysande sjelfmedömkan, då den från sjelfva sina beundransvärdaste verk skådar utåt det alltjemt fortfarande omätliga afstånd, hvari de likafullt befinna sig till Ideen – till Idealet – till Gudomligheten. Denna sinnesstämning, och det endast för de klaraste blickar fattliga uttryck, som derur, hos just de ypperste konstnärer, gjutes öfver konstverket i och med dess sista fulländning, är den Ironi, hvars väsende, ehuru först vissa nyare tänkare117 börjat närmare aktgifva derpå, innerst är samåldrigt med Poesien öfverhufvud och framträder i den mån, som denna utöfvas såsom konstnärskap. Man må ej invända, att till så beskaffad ironi fordras ju fantasiens förening med ett större mått af reflexion, än det vanliga hos de skalder, hvilka endast – eller åtminstone företrädesvis – äro naturskalder; och att Bellman, i likhet med Burns, visserligen är mera naturskald än konstskald. Äfven här gäller, att reflexionen kan i ingifvelsen vara tillstädes på outveckladt sätt; eller såsom en känsla, som verkar,

fastän för sig sjelf outredd. Utan svårighet låter sig skönjas, huru t. ex. N:o 14 af ”Fredmans Epistlar” (”Hör, J Orphei drängar”!) bevisar det förhållande vi anmärkt. Hvad vi der se, är skenbart en ironi blott öfver den arme bröllopps-poeten Wetz: men i djupet är det just en dylik Poesiens ironi öfver sig sjelf; eller åtminstone öfver hela den incarnation, som hon antagit i egenskap af Bellmans.

Vid all sann Komik är således både vår första och vår sista iakttagelse denna: att så kunna uppdaga och behandla de contraster, kring hvilka det lägre (och, i viss mån, äfven det högre) menniskolifvets kretsar oupphörligt hvälfva sig i oafbruten sjelfparodiering, – det förutsätter en synpunkt, som icke kan gifvas inom de lägre kretsarne eller i allmänhet på en lägre odlingsgrad; en synpunkt, lika öfversinnlig och ethisk i sitt väsende, som fri och poetisk i sitt yttringssätt. Af denna synpunkt var Bellman i besittning – så ofta hans instinkt ledde honom rätt; och den missledde honom sällan: ty den tillhörde en naturell, som i bottnen var ej mindre ädel än snillrik. Derföre mäktade hans humor uppfatta den moderna Bacchantismen öfverhufvud – och enkom den svenska – i dess burleskaste förvirring, på ett sätt, hvarigenom han både skapade en idealisk narraktighet och (med detsamma) gjorde den till omedvetet organ åt ett harmoniskt verlds-helt, som i leende fulgurationer beglänser dårarne och dårskaperna med ett mildt gäckeri. Visadt har blifvit, huru en sådan andes ingifvelser skapa just genom att tillintetgöra det, som dess skapelser sjelfva anse för sin verklighet. Deraf de groteska figurernas benägenhet för yrande, häftiga, vilda beteenden; deraf deras öfvermodiga lek under blandningen af ett dagligt eländes känsla och glömska, deras njutning af sina ömkliga villkor under skratt öfver både sig och hvarandra, det parodiska äfven i deras allvarsammaste företag och begrundningar, det putslustiga äfven i deras mest tragiska sorger och strider; deraf jemväl den stormande liflighet, som bär färgorna till deras målningar och från dessa meddelar deras egen illusion af obemängd glädje. Ty ju mindre karikatur-maskerna i denna carneval äro utan en aning om sin ihålighet och uselhet, desto ifrigare bemöda de sig att dricka, dansa och gyckla bort den. Men öfver deras former, fantastiska, brokiga, bjerta, gjuter sig en vemodig skuggning, som förråder det inre af deras bisarra ståt; den fröjd, som tycks vilja med sång och musik, med pukor och trumpeter öfverrösta all jordens smärta, yppar esomoftast i grundmelodien sin hemlighet, en gömd trängtan efter en sällhet som på jorden icke finnes; och i midten af det larmande tumlet öfverraskar oss då sångmön med himmelska, tårfulla blickar, som tränga till hjertat desto djupare, ju underbarare de motsäga hennes anletes komiska larv och festropen *evan evoe* från hennes läppar. Just i denna motsägelse består det för så mången nykterhetens och ärbarhetens vän gåtaktiga af Bellmans konst, att någonting, som tyckes gjordt blott att roa källarkunder och deras vederlikar, eller besjunga nöjen, seder, tungomål af sämsta art och umgänge, likafullt med oemotståndlig kraft griper och anslår själens innersta strängar.

Ju nogare våra föregående betraktelser genomtänkas, desto klarare bekräfta sig nu fördelarne af det val, hvarmed en poesi af detta skaplynne helst sökte sina ämnen på den gränsmark af samhällslif, der den såkallade medelklassen ansluter sig genom sina lägsta grader till arbetshjonens klass, och der de sammanbindande mellanlänkarne utgöras af förolyckade, men mer eller mindre originella vagabunder från båda hållen. Ett lämpligare underlag för hennes diktan kunde ej finnas, än de sällskaper, der aristokratien representerades af korporaler 118 och styrmän, der man var ”rik med silfverur”, der åsynen af ett guldur väckte utrop af förvåningsfullaste beundran 119, och der glanspunkterna voro dessa baler, vid hvilka ej blott ”husarer och dragoner”, utan till och med ”friska grefvar och baroner” infunno sig. De bättre krogar eller värdshus, der vid sistnämnda tillfällen alla sinnen bländades af galonerade hattar, kastorhattar, puder, silke, ”hvita strumpor och knarkande skor”, ansågo sig tvifvelsutan afundsvärdt upphöjda öfver de sämre, der man gjorde uppseende med strumpor som voro ”nya och blå” 120, emedan ”mamsellerna” der oftare dansade bland gesäller barfotade i stubb och med håret flägtande kring halfbetäckt barm. Sådant störde dock jemnlikheten blott skenbart: båda kretsarne ägde till gemensam sol den vackra Ulla; från den region, der hon var tullbesökarnes flamma, åtföljde henne ett urval af ”bröder och systrar” upp till den, der hon var grefvarnes; och samma musikanter, som spelade hos ”gumman på Thermopolium”, uppstämde fröjdeljuden äfven ”på templets höga tinnar” 121. Förträffligt passar sig, att de vigtigare af de manliga personerne äro

nästan allesammans konst-dilettanter: de flesta i musik; några derjemte i måleri; somliga i poesi; alla i dans. Den musikaliska färdigheten (ehuru dels större, dels mindre) är bland dem så allmän, att Norström, som "har ingen röst och spelar intet instrument", utgör det enda uttryckliga undantaget; hvaremot han är den ende, som (förmodligen i sin egenskap af sjötullsbesökare) "förskrifver sjelf sina viner". För de öfriga är spelmans-yrket tillika en näring, en bi- (om icke hufvud-) förtjenst; de spela ej blott för sitt eget nöje, utan ock, när och hvar de påkallas, för betalning; bäggedera vid de många värdshus-dansgillena, der de likväl dricka opp allt hvad de förtjena, och visserligen ofta betalas endast genom den fria förtäringen. Så Berg, på samma gång "tapetmålare och stadsvirtuos på flera instrumenter"; så Bergström, "namnsdagsblåsare i Cathrina-trakten"; så konstapeln och porträtt-målaren Movitz, som var harpspelare, valdthornist, violoncellist, samt dessutom sjelf compositör; så den på harpa, på basfiol, på trumpet välöfvade korporalen, skoflickaren och dansmästaren Mollberg. Knappt gifves något instrument, som ej här förekommer i bruk: skaldens sång är en ständigt vexlande återklang af menniskoröster, violiner, valdthorn, klarinetter, oboer, flöjter, trumpeter, dulcianer, mandoliner o. s. v. Balerna, som ej sällan lyktas med slagsmål, lyktas dock emellanåt äfven med concerter. Då förtjusar Ulla Winblad jemväl såsom sångerska: vid den ryktbara concerten på Tre Byttor sjöng hon

– – – "ett par af Filtzens duetter,
Vid ett accompagnement
Utaf två flöjter och sex klarinetter";

och öfverhufvud täflar hennes sångkonst med hennes skönhet. Ovisst är, huru stor all denna virtuositet i verkligheten var; men säkert, att genom den adlas det skildrade sällskapets medlemmar till någonting bättre, än de eljest skulle framställa; äfvenså, att genom den göras de lika användbara för en högre, som för en lägre komisk behandling. Och härmed äga vi således, för en i sitt väsende så musikalisk komik som den Bellmanska, den förmånligaste grund och botten till alla delar fullfärdig.

Svårt blefve det icke, att af den yppiga mångfald, som ur denna grund har uppblommat inom det vidsträckta omfånget af Bellmans lyrik, gifva en öfversigt indelad enligt den komiska diktningens särskilda arter: ty i enhvar af dessa dikter är skaplynnet af någon viss art det rådande; och så långt skulle de tvifvelsutan kunna ordnas i motsvarande klasser. Här blott några antydningar. Rent komiska äro (företrädesvis) dylika genre-målningar, som t. ex. bland Fredmans Epistlar N:o 57, der Mollberg inbjuder till barnsöl, eller N:o 69, der han undervisar i danskonsten; eller de oförgängliga skildringarne af musikanter, dansgången, folkfester i N:o 51 ("Movitz blåste en concert"), 75 ("Skratta, mina barn och vänner"), 3 ("Fader Berg i hornet stöter"), 9 ("Käraste bröder, systrar och vänner"), 13 ("Nå, ä' nu alla församlade här"), 29 ("Movitz, tag dina pinnar"), 62 ("Movitz valdthornet proberar"), 68 ("Movitz, i afton står baln"), 40 ("Ge rum i bröllopsgåln, din hund"), med flera; eller, bland Fredmans Sånger, den i N:o 28 för en disputation presiderande Movitz, äfvensom de många bibliska historierna. Likaså anträffas det ironiskt- komiska lynnet i alla grader: nedifrån den för mången knappt märkbara, der det (såsom i flera af nyss förutnämnda qväden) undangömmes af det helas glädjedruckna putsmakeri, upp till den allom ögonskenliga, der dess närvaro genast är påtaglig. Det framblickar t. ex. redan, ehuru ännu ganska mildt, ur taflan af den förnäma balen i Fredmans-Epistlarnes N:o 29; skarpare i N:o 41 ("Mollberg satt i paulun"); helt och hållet afslöjadt i N:a 26 ("Hvar står fiolen? säg, min son"!), 31 ("Se, Movitz! Hvi står du och gråter"), 45 ("Tjenare, Mollberg! Hur är det fatt"?), 44 ("Movitz helt allena"), 76 ("Se Hans Jergen, hur han sig bockar"). Gå vi till Fredmans Sånger, så se vi t. ex. i N:o 55 ("Baggens-Gatan") ironien uppenbara sig ännu blott såsom en målande skälmaktighet; men med stor skärpa i N:a 6 ("Öfver Bränvinsbrännaren Lundholm"), 18 ("Frossan"), 44 ("Gamle Bror Jockum"), 45 ("Om ödet mig skull' skicka"). För egentliga satirer är Bellmans poesi mindre benägen; om än icke obenägen för satiriska målningar. Sådana äro i Fredmans Testamente N:o 175 ("Frun"), N:o 189 ("Grosshandlaren"), N:o 178 ("Kunglig Sekretern"); bland hvilka föröfrigt de bägge förra äro ett par af hans beröringspunkter med Fru Lenngren, liksom den tredje en af hans många med Dalin. Dock förekomma

äfven stycken, på hvilka namnet Satir närmare passar; såsom, i Fredmans Sånger, de allbekanta begabberierna öfver Telje (N:o 33), Mariefred (N:o 34), Mäster Petrus (N:o 63); och väl kan man hiträkna hvar och en ironi af så beskaffad art, som den nyssnämnda öfver Lundholm. Men liksom detta sista stycke företer en till satir öfvergående ironi (i de tvenne andra är öfvergången redan fullbordad), så gifves en mängd motsatta öfvergångs-daningar, i hvilka ironien redan är röst för denna djupare humor, som sedermera, i mån af sin stigande öfvervigt, genomtränger det ironiska elementet med städse mer elegiska beståndsdelar. Erkännas måste t. ex. redan vid Fross-qvädet ("Snart är jag ryckt ur tidens sköte") och vid visan "Om ödet mig skull' skicka", att om båda gäller detsamma, som om den sednares nära slägting "Bröderna fara väl vilse ibland": ingendera är rent komisk, men ingendera är heller blott ironiskt-komisk; ty skrattet i alla trenne är ett förtviflande skratt, ur hvars innersta frambryter en den dystraste grundton. Näppligen behöfva de stycken påpekas, der denna grundton genast röjer sig: sådana äro (bland flera) de redan anförda: "Drick ur ditt glas, se Döden på dig väntar" och "Ack du, min Moder! säg, hvem dig sände"; af hvilka den sednare, ett mästerstycke af humoristiskt verldsförakt, har ända upp till ryslighet stegrat sin fallne hjeltes sjelfbespottning. Dylik ton, här förnimmelig i sina starkaste förhöjningar eller (om vi så få uttrycka oss) på sina yttersta spetsar, framklingar dock vanligtvis i mildare och oftast i förkläddare grader: uppifrån dikter af den art, som "Gubben är gammal, urverket dras", – "Ack, hvad för en usel koja", – "Charon i luren tutar", – "Märk, hur vår skugga, märk, Movitz, *mon frère*", – "Aldrig en Iris på dessa bleka fält", – och så vidare, ända ned till sådana, der, liksom i sorgmarschen "Undan ur vägen! se, hur profossen med plumager", sjelfva döden och grafven synas behandlade blott såsom ämnen för oinskränkt munterhet; att ej nämna de mångfaldiga, der den än mera oväntadt manar oss i blott enstaka stropher eller bilder, plötsligt genomskärande en eljest öfverallt glädjestämd grundklang. Spörjer man efter innersta orsaken till sådana styckens och ställens djuptgripande verkan, så ligger den allestädes deri, att de samtligen (smärre likasom större) äro sinnebilder, i hvilka egentligen hela det allvanliga menniskolifvet på samma gång begabbar och begråter sig – men genom en röst, som är Poesiens, och som derföre ständigt upplöser till välljud äfven de grymmaste missljud.

I lika mått och på lika vis, som det nyss antydda, innebor dock visserligen icke öfverallt i Fredmans-dikterna den ådagalagda föreningen af jubel på ytan och vemod på bottnen. Betraktar man dem å den sida, hvari de förete en komisk sjelf-tillintetgörelse dels af det lägre menniskolifvets mer eller mindre osköna skepnader, dels till och med af det högre lifvets sköna (så långt, som äfven dessa hemfalla under villkoren af en jordisk tillvaro): då får man likväl dervid ej glömma, att de jemte denna sida också framställa en annan; utan hvilken ock ingen möjlighet hade gifvits, att de glädtigaste af de hittills skärskådade kunnat någonsin komma till varelse. Denna andra sida är den, der ingifvelsens anda helt enkelt är – en melodisk njutning af all den oskyldiga fägring och lust, som äfven inom de lägsta och hvardagligaste lefnadskretsar är eller kan vara omedelbart tillgänglig. I sjelfva verket är det blott genom detta slags sinne, som den humoristiska verldsuppfattningen visar sig fullständig; att det saknas hos en och annan tysk humorist och hos de flesta engelska 122, länder dem alltså ingalunda till fördel; ty det slår, ehvar det finnes, ideliga bryggor från komikens och ironiens områden till idylliska blomstergårdar och romantiska fjerrsyner. Bellman var med detta sinne begåfvad i rikaste och lyckligaste mått. Den (mer eller mindre) ironiska burlesken af den förvända verld, der skalden bacchantiskt svingar thyrsen, utgör Fredmans-diktningens ena pol: sin andra, sin motsatta har den i pastoralen af ett svenskt Arkadien; hvilket han med förundransvärdaste trollkonst bringar att ömsom gränsa intill, ömsom ock rentaf sammansmälta med den förras brokiga hvimmel. Det sednare, eller att båda sidorna fullkomligt sammanfalla, inträffar ofta inom den mängd stycken, hvarom redan blifvit anmärkt, att i dem det rent komiska elementet herrskar, – stundom uteslutande, oftare med en sådan det ironiska elementets underordning, att den rådande stämningen i alla fall är denna:

"Äol stormar uti skyn,
Nattens facklor de släckas, det regnar och sqvalar;
Neptun utur vattubryn

Han kastar upp sina gastar och hvalar;
Ack, hur ljuflig då den ton,
När Apollo med mildhet förlustar vårt öra!
Sjung, bror Wingmark, min patron;
Ack, sjung en skål, som är lustig att höra”!

Eller, i andra ord:

”Långt till månda’n, J raska bröder!
Likså långt, som från Norr till Söder;
Morgondagen blott oro föder
Hela året ut.
Väljom nattens sköte,
Under aftonstjernans klara brand,
Till vårt glada möte,
Med pokaln i hand;
Och i mörkrets dvala
Res Cupidos altar, der du spör
Bacchi källarsvala
Drufvans ångor strör.
Låt den dumma i oket tråka,
Och den sluga sin hjerna bråka;
Vin och flickor och Fredmans stråka
Natten ljuflig gör”.

Öfverhufvud möter oss bland de Bellmanska dikterna ett betydligt antal qväden, der Bacchi dyrkan, eljest skildrad såsom medelpunkten af de åt honom invigde ”brödernes och systrarnas” fröjd, åtminstone ej omedelbart eller oförtäckt framstår såsom sådan; guden är der mera tillstädes blott såsom en godlynt tillställare och beskyddare af hvarjehanda förlustelser, hvilkas väsendtligaste näringsämnen hämtas från muntert folklif och skön natur, under det han sjelf träder i bakgrunden eller (än mer, än mindre) försvinner från skådeplatsen. Man kan i betraktelsen ordna dessa stycken så, att man i dem ser en gradvis fortgående framskridning, från bacchanaliska genre-målningar till bacchanaliska idyller, och från de sednare till dikter af så rent idyllisk art, att i dem ingen bacchisk, ja till och med ingen komisk beståndsdel förekommer. Dessa sista äro få, men de finnas dock: ett sådant är det morgonljufva Fiskafänget (”Opp, Amaryllis! vakna, min lilla!”), der, inom ett ringa omfång, hela friskheten af en ung högsommar och hela ömheten af en ung kärlek är sammanträngd. Det är ett eget nöje att följa de öfvergångar, i hvilka vi förflyttas hit: dels från sådana högburleska skepnader, som den för eldsvådan flyende Movitz, den för sitt deltagande i ”Polens affärer” pryglade Mollberg, den sig till Satan på half-tyska förskrifvande Hans Jergen, den vid Bomans begrafning högtbedröfvade Enkan, som står full mot en tunna med sin psalmbok i handen; dels från alla dessa komiska blandningar af hjertglädje och rusglädje, der dylika väsenden svinga sig om hvarandra i krog-balernas tummel. Liksom från hög uppsjö, från häftig svallvaggning, föra oss de sånger, om hvilka nu är fråga, på mer och mer lugnade böljor till speglingar af stillare, men icke mindre lifliga omgifningar; och vi se, i den mån slikt framskridande fortsättes, dessa stycken alltmera utmärka sig genom ingifvelsens större blidhet, glädtighetens skärare stämning, målningens ökade rikedom af trefliga folklynnes-drag och förtjusande landskapsbilder. Så företer den oefterhärmliga skildring af en öfverfart till Djurgården, som lyktar med valdthornsljuden ”Stolta stad” (m. m.), en hvimlande sammansättning af komiska och idylliska elementer, i hvilken de sednare ännu äro underordnade; likaså har den praktfulla sången ”Phoebus förnyar de gyllene skyar” ännu en stark dyning af druckna lidelsers uttryck; i ”käggelspelet vid Hammarbytullen” (”Så ser han ut midt bland de strålar”) jemnväga beståndsdelarne; då deremot den idylliska och idylliskt- romantiska

tonarten afgjordt öfverväger i t. ex. den rättvist allbeundrade visan ”Solen glimmar blank och trind”, äfvensom i det makalösa valdthorns-qvädet ”Blåsen nu alla”, – kalladt af skalden sjelf ”en pastoral i bacchanalisk smak” 123. Dithöriga egenskaper kunna således, understundom, framträda jemväl på taflor utan den landtliga grunden och ramen. De uppenbara sig t. ex. redan i den berättelse om ”Ulla Winblads flykt”, som börjar med orden ”Vår Ulla låg i sängen och sof”: en visa, dikterad af Chariterna sjelfva under ett lindrigt champagne-rus, och på hvilken kan användas dess egen liknelse om Ullas likörglas, att ”Astrild brinner i dess djup och Bacchus på dess yta”. Men helt och hållet försätta oss på idyllens fält de tre undersköna inbjudningar till sommarfröjd, som locka Ulla ut i ”det gröna” och oss med henne; än till Fiskartorpet (”Ulla, min Ulla! säg, får jag dig bjuda”), än till Första Torpet (”Liksom en herdinna, högtidsklädd”), än – i den skönaste af dem alla – till en ”hvila vid denna källa”, på hvars brädd hon ”sista gången stod brud”. Närbeslägtade med dessa äro det månklara augusti-aftonstycket ”Mamsell Ulla, märk, Mamsell”, det motsvarande oförlikneliga vinterstycket ”Re’n calad jag spår, och tror”, det krigiskt präktiga lägerstycket ”Movitz, vik mössan högt öfver öra”. Bacchus, fastän i dessa dikter visst icke fullt osynlig, har i dem likväl mer och mer lemnat platsen åt Pan; framskymtar knappt alls på den bland alla målningar af en svensk sommarmorgon yppersta, ”Storm och böljor tystna re’n”; samt är ändtligen alldeles aflägsnad från en rad af qväden, som blifvit inrymda dels i Fredmans Sånger, dels i den först efter skaldens död föranstaltade samlingen Fredmans Testamente. Jag har redan nämnt Amaryllis-visan; lika obemängdt idyll-artade till ton och färg äro den strax efter henne följande nattliga landskapstaflan ”Aftonqväde”, det täcka vårstycket ”Fjäriln vingad syns på Haga”, de många i Fredmans Testamente sammanställda och mestadels med namnet ”Pastoral” betecknade sånger (N:a 152–159), af hvilka blott en enda (N:o 154, ”Gurkorna”) gör undantag såsom komisk och satirisk 124. I alla dessa diktskapelser se vi det innerliga samlif af natur och menskliget, som öfverallt är en grundegenskap i Bellmans framställningar, utgöra hufvudsaken och framträda med en ofta rörande renhet. – Också är onekligen detta den region, inom hvilken han står i så verklig beröring med Anakreon, som den allmänna grundskillnaden mellan antik och modern lyrik tillåter; och väl torde vi kunna påstå, att Bellman här visar sig i sin älskligaste dager. Ty öfver de nordiska bilderna af menniskor och natur hvälfver sig här en himmel, ej mindre blå, ej mindre leende än den, som glimmade öfver ”den Tejiske svanen” och hans rosenkrönta vinpokal. Uppfattningen i skaldens själ har samma kristallklarhet; ingifvelsen samma skaplynne af en mild glädjes tjusning. Så till vida kunna ock Kellgrens ord, att ”desse skalder hafva målat på samma duk och varit ingifne af samma anda”, bringas i öfverensstämmelse med hvad han föröfrigt på samma ställe yttrar om deras stora olikhet. Men äfven inom denna region är Bellmans sångkonst djupare, uppfinningsrikare, mångtonigare, rymligare; och öfverhufvud består den väsendtliga skillnaden deri, att hos honom göra sig både natur och musik gällande med en makt, hvartill hos Anakreon intet motsvarande finnes.

Det är ock sistnämnda omständighet, som, i sin förening med humorn, tillvägabringar hvad en snillrik dansk författare 125 har träffande kallat ”den romantiska himmelsblå tråd, som i Bellmans dikter slingar sig igenom de burleska situationerna”; och hvarom han anmärker, att den ”äfven der, hvar den döljer sig för ögat, liksom förvandlar sig till en sträng, hvilken för örat klingar i melodier, som kanske aldrig bättre passa till texten, än der de i sin romantiska ton allramest contrastera mot dess groteska innehåll”. Betecknas rätteligen med termen ”romantisk” ett så beskaffadt Skönt, hvars företeelse – jemväl utan att den behöfver vara sublim – öppnar oss utsigt åt en på samma gång upplåten och hemlighetsfull oändlighet: så är oss lätt, att i de Bellmanska dikterna både skönja denna tråds närvaro och igenkänna den äfven då, när den ofta genomlöper till och med de mest och vildast komiska sammanbindningar. Så framstrimmar den, ehuru flygtigt, i sjelfva ”Ack, du min Moder! säg, hvem dig sände”, då rännstens-gästen sjunger vid morgonbräckningen:

– ”krogdörrn öppnas, luckorna skrufvas;
Ingen i staden klädd.
Stjernan af morgonrodnan liksom kufvas

Ned i molnens bädd.
Solstrålar strimma,
Kyrktornen glimma,
Luften blir så ljum”;

ehuru han vid anblicken af den dagning, som borde vara honom sinnebild af ljusningen från en bättre verld, behjertar endast synen af den öppnade krogdörren. Starkare, och på flera ställen, lyser den fram i det skepparstycke om ”Sophia på Lokatten”, der framför värdshuset af detta namn snauskeppet Jungfru Maria ligger på redden i en månklar men stormig natt, med fladdrande vimpel, röd flagga, knarrande mast, gungande reling och en birfilare, som likafullt sitter der i skuggan af seglet och spelar. Begynnelsen företer ett af de talrika exemplen på de egna vändningar, genom hvilka det romantiska i dessa genre-taflor sammansmältes med deras öfriga burleska innehåll:

”Klang, mina flickor! Se, skyarna glimma,
Stjernorna försilfra båd’ vatten och land,
Månan i molnet sin guldgula dimma
Kastar öfver klappträn och såar vid strand;
Lokatten lyser med tassar och klor,
Skylten på stången, den knarkar och hviner, –
Och guldgramanen uppå Krögarmor
Glittrar kring mössan och skiner.”

Med en romantisk anklang lyktar den tjusglada själsstämningen i ”Movitz blåste en concert”; med en sådan, men starkare betonad, uppmanas Movitz att ”vika mössan högt öfver öra” och glänta på sitt hvita tält, för att öfverskåda vapenöfningarna och folkhvimlet inom den aftonsköna landskapsram, vid hvars bryn Ulla framljungar i sin chäs efter en vådligt yster fåle. Vill man se skillnaden mellan dylika stycken och dem, i hvilka ingenting af den romantiska tråden är synligt, så blicke man härifrån på t. ex. den bekanta skildringen af Mollbergs dansmästarskap; framställningen är der öfverallt endast jovialisk och komisk. Eller ock jemföre man Fredmans-Sången ”Grannas Lasse! klang på lyran”, der den ypperliga målningen af gästgifvargårdens skjutsbonde-lif fulländar sig utan det minsta drag af romantik, med Fredmans-Episteln ”Re’n calad jag spår och tror”, som skildrar ett kortspel mellan Ulla, Mollberg och Mor Wingmark; framställningen höjer sig här till romantisk i det ögonblick, då de spelande, trötta vid att ideligen se på klöfver och ruter, öppna fönstret att betrakta den stjernrika vinterhimmeln och månskenet på snön, sjön, skogen, under det blicken öfversväfvar isfältens åkande forbönder, skridsko-löpande pojkar och bjellerklingande slädfarter ända bortåt det aflägsnaste fjerran. I Mälar-lustfärden ”Mamsell Ulla, märk, Mamsell” möter oss det romantiska genast, klädt i sommarnattsglans och sommarnattsdoft; i samma drägt beledsagar det käggelspelet bland ekarna hos Faggens, då Mollberg anropas, vid näktergalens sång från Nacka och Hammarby:

”Vädret är lugnt, skyarna simma,
Blixt och norrsken lysa vattnets plan:
Slott och altan
Börja att glimma,
Mån’ försilfrar käggelban’.
Stäm dulcian;
Gyckla en timma
För Diana, Mars och Pan”!

De anförda profven torde göra tillfyllest. Att nämna en mängd andra af dessa dikter, der den ifrågavarande tråden skimrar fullständigare och derigenom för allas ögon uppenbarare, vore väl nu en öfverflödig möda.

Troligen skall man ock nu finna det helt naturligt, att den är allramest synbar i sådana stycken, som afgjordt taga antingen en idyllisk eller en elegisk vändning. Också hör just till de förra sången ”Blåsen nu alla”, der en i ämnets uppfattning herrskande romantisk grundkänsla så allsmäktigt genomgriper ordens och musikens samverkan, att hennes intryck ej kan störas af några cyniska skorrningar, hvilka mer än nödigt påminna om motsatsen mellan naturens rena fägring och beskaffenheten af det sällskap, som här tågar ut för att njuta den. Men i alla fall åstadkommer den Bellmanska poesiens grund-musikaliska karakter, att jemväl der, hvarest orden eller versen framställa högst o-romantiska föremål, öfvergjutas de dock esomoftast från sin beledsagande melodi med en (ömsom starkare, ömsom svagare) flägt af den allmänna romantik, hvari Musikens konst innerst lefver och röres. Sjelfve ”Kilberg”, liggande död bakom krogdisken, ja, sjelfva ”Baggensgatan” erhålla, förmedelst sådana melodier som den till ”Hjertat mig klämmer” eller den till ”Mollberg höll flaskan och Bredström satt midt emot i dörrn”, ett visst mått af romantisk förklaring.

Såsom vi sett, anmärkte redan Kellgren vid denna lyrik den innerliga sammanvuxenhet af text och melodi, som gör, att man der ingenstädes fullt förstår den ena utan den andra; hvarken den förra utan den sednare, eller den sednare utan den förra. Erkänd är väl ock allmänneligen den underbara snillefyndighet, hvarmed skalden öfverallt så lämpat orden till melodierna eller melodierna till orden, att deras samband frambringar, på hvarje punkt, den oförlikneligaste verkan. Än sker detta derigenom, att båda fullkomligt motsvara hvarandra, – såsom i den olympiskt glada och klara ”Hvila vid denna källa”; än derigenom, att orden och tonerna, midt i deras oåtskiljelighet, contrastera på ett sätt, som stegrar innehållets komiska framställning till det höjdmått, hvaraf följer hvad Thorild plägade kalla en ”högtid af skratt”; såsom då han till klagosången ”Se, Movitz! hvi står du och gråter” begagnar melodien af Bergklints ode öfver Motgången 126, och i dess högtidliga sorglighet kläder ord sådana som t. ex.

”Sätt på dig peruken, berätta Hvarför du blef sparkad i änd.

Derför begriper man ock blott så vida Bellmans genius, och är blott så vida befogad att kritiskt bedömma hans dikter, som man äger närvarande för sinnet eller minnet detta deras absoluta enhetsband af vers och melodi. Man läse t. ex. i Fredmans Epistlar Barnsöls-bjudningen (”Allting är rigtigt clareradt och gjordt”), eller i Fredmans Sånger den nyssbemälta ”Baggensgatan”; och är man ej trögheten sjelf, skall man väl genast anslås af målningarnas skiftande liflighet: men man sjunge dessa stycken, eller höre dem sjungas; och man skall förvånas öfver den genom rhythmens rika vexlingar strömmande trollmakt, som å ena sidan liksom skirar de behandlade föremålen från både sakens och ordens flerfaldiga grofkornigheter, å andra sidan lyfter sinnet ur föremålens trånga lifskrets upp till en obegränsad rymd af oskyldigt lekande skämtbetraktelse. Andra stycken gifvas, der ordens skarpa ironi, ehuru i melodien ännu gällare uttalad, genom bådas samverkan på samma gång ökar skildringens förfärlighet och mildrar ämnets vidrighet: ett sådant är sången ”Om ödet mig skull’ skicka”, som onekligen sväfvar på gränsen af det vedervärdiga, men utan att falla deri. Somliga erhålla genom melodien hela sin egentliga själ: så t. ex. bland Fredmans Sånger N:o 54 (”J närvarande parter”). Med rätta har föröfrigt redan Heiberg anmärkt, att bland de Bellmanska dikterna förekomma äfven sådana, i hvilka både Poesien och Musiken, hvar för sig tagna, äro föga betydande, men ändock i sin förening – och således blott förmedelst den – tillvägabringa en undransvärd verkan; såsom ett dylikt skulle Fredmans-Episteln N:o 19 (”Trumslagarn kommer; flickor, god dag”!) kunna nämnas. Likväl inträffar detta fall ej på långt när så ofta, som han tyckes antaga. I allmänhet får man ej till öfverdrift utsträcka den i sig sjelf rigtiga sats, att denna poesi är mindre gjord för läsning än för sång. Icke blott stycken af det slag, som i Fredmans Sånger det herrliga ”Aftonqvädet”, kunna anföras såsom exempel på poemer, hvilka redan i och för sig äro förträffliga såsom skaldeverk; sådana möta oss äfven i ”Drick ur ditt glas, se, döden på dig väntar”, i ”Ack hvad för en usel koja”, i ”Vår Ulla låg i sängen och sof”, i Mollberg! stå stilla, stå stilla vid grind”, i ”Storm och böljor tystna re’n”, i ”Solen glimmar blank och trind”, i ”Allting är rigtigt clareradt och gjordt”, i ”Fader Bergström! stäm upp och klinga”, i ”Movitz! vik mössan högt öfver öra”, i ”Liksom en herdinna, högtidsklädd”, i ”Hvila vid denna källa”, i ”Opp, Amaryllis! vakna,

min lilla”, i Fredmans-Testamentets vackra ”pastoraler”, – med många, många flera. Utan tvifvel vore det alltså ett misstag, att i Bellmans lyrik öfverhufvud, liksom i våra gamla Folkvisors, anse melodien för själen och orden för blotta kroppen; hvaraf skulle följa, att dessa qväden i sjelfva verket mera tillhöra Tonkonsten än Skaldekonsten. Sådant är en skef föreställning, så väl vid Bellman, som vid Folkvisorna: ty om båda gäller, – också der, hvarest orden allramest synas vara blott antydningar, eller conturer som från musiken hämta sin fyllnad, – att det ändock alltid är orden, som innebära sjelfva ideen af dikten, i och med hela dess individuella grund och rot. Oinskränkt inrymmande om hela denna poesi, att den är ofullständig utan det musikaliska föredrag, som ursprungligen utgör en grund-beståndsdel af dess väsende, kan jag således likväl ingalunda sammanstämma med Heiberg i det allmänna omdöme öfver dess texter, att dessa ”i det hela göra vid blotta läsningen ett svagt, ja till en del obehagligt intryck, emedan de förekomma o-rhythmiska, så att man icke vet huru deras meter är menad; hvilket” – fortfar han – ”kommer deraf, att deras rhythmer äro alldeles och uteslutande bestämda genom musiken, och i en detalj, som våra moderna accentuerande språk ej förmå uttrycka genom sig sjelfva allena”. Det sista har sin rigtighet: säkert är, att Pindari oder, att den antika dramatikens chorsånger o. s. v. skulle på helt annat vis, än nu, anslå både vårt öra och vår känsla, om den musik, hvaraf de beledsagades, vore oss tillgänglig; och lika säkert, att en mängd af Bellmans stycken, i fall vi äfven af dem ägde blott orden qvar, skulle i prosodisk hänsigt förefalla oss ungefär alldeles pindariska. Men – såsom jag nyss visat – en myckenhet andra finnes också, på hvilka slikt förhållande allsicke inträffar: versens rhythm företer sig der ganska tydlig, redan för blotta läsningen. Eller är den det icke t. ex. i ”Finge jag en thron blott sira”? eller i ”Movitz, vik mössan högt öfver öra”? Rhythmen bestämmes der visserligen ”uteslutande genom musiken”; och har dock redan i orden, eller i versen såsom sådan, en så sjelfständig och full energi att melodien tyckes redan i den innebäras och framqvälla ur stycket såsom dess resultat, – ehuru hon tilläfventyrs varit dess anledning. Sjelfva den allbekanta vaggvisan ”Lilla Carl! sof sött i frid”, – kan hon ej lika väl läsas, som sjungas?

Slutligen torde man ock genom det föregående finna förklaradt, hvarför de Bellmanska visorna aldrig kunnat förvandlas till slagdängor. Deras ungdomlighet är en evigt ursprunglig; den kan ej utslitas; den bibehåller, efter så många genomlefvade årtionden, ännu nyhetens hela, vårfriska behag.

V.

Det förtäljes, att vår dyrköpte Konung Fredrik af Hessen, då han engång hört sig föreläsas en lysande berättelse om sin regerings verksamhet sedan sistförledna riksdagen, utropade förundrad och förtjust: ”ha vi gjort allt detta?” Skulle någon, med tillämpning häraf på den nu gifna karakteristiken af Bellmans poesi, vilja mot mig uppkalla Skaldens vålnad, för att i hans mun bry mig med frågan: ”har jag tänkt allt detta”? så blefve jag dock för ingen del förlägen om svar. Fästa vi oss vid hans reflexion, så utfaller det utan tvifvel nekande; men jakande, om vi fästa oss vid hans geni. Inom det sednare ligger nämligen den tanke, hvarom här frågas, ganska fullständig och bestämd; både i utöfningen af hans konst, och i den sjelfkänsla deraf, hvarmed han i sin tillförne omnämnda böneskrift till Konungen tillkännagaf, att han ansåg sitt Fredmans-skaldskap såsom sitt egentliga 127. I hans reflexion åter låg den visserligen alltid blott ofullständig eller halfklar. Mindre, än han, har ingen ägt någon ästhetisk theori, eller grubblat öfver någon sådan: att roa sig och andra, var, i det längsta, för honom sjelf hans konstläras både A och O. De vänner och gynnare, hvilkas nöje härvid företrädesvis var honom dyrbart, utmärkte han, i samlingen af sina qväden, genom särskilda tillegnanden af vissa deribland: så dedicerade han ”Min son! dina kärl, dina skålar”, till Sergel 128; så ”Skratta, mina barn och vänner”, till Kraus; så ”Liksom en herdinna, högtidsklädd”, till Kellgren; så ”Hvila vid denna källa”, till Leopold; så ”Märk hur vår skugga” m. m. till en Doctor Blad, som af alla dessa vänner lefde längst (eller ända till 1834); så Fredmans-Sången N:o 64, som egentligen består i ett skaldebref, till Schröderheim; och så vidare. Sannolikt voro platser för ännu flera bestämda i samlingens tillämnade

fortsättningar: måhända till och med (oaktadt den högpresterliga värdigheten) för Ärkebiskopen Troil, – med hvilken han, liksom med Schröderheim, var du-broder. Men ehvad han än må hafva inhämtat genom sitt umgänge med dylika män, så ledde det ej till någon annan inverkan på hans diktkonst, än uppmuntringens. Skulle man beteckna någon vitter skola, ur hvilken han utgått, så vore det Dalins; med hvars språk och maner han till och med i sina sednaste skrifter har mången beröring: såsom i berättelsen om ”Bacchus på visit”, eller i den väna kämpavisan ”Beate Marie satt uti högan lofts bur”, ett af Bellmans allravackraste stycken 129. Men äfven med denna skolas – eller hennes urbilds – principer, såsom sådana, bråkade han aldrig sin hjerna; hela Fredmans-diktningens beskaffenhet är derpå det afgörande beviset; och näppligen använde han af sin lefnad åtta dagar, tillsammantagna, på studium af någon äldre eller yngre *ars poetica.* Så till vida var han, hvad han sjelf om sig berättar: ”en herre af mycket liten djupsinnighet.” Med undantag af Dalin, torde föröfrigt Gellert varit den ende skald, som utöfvade någon verklig inflytelse på hans sätt att stämma sin lyra; blandade genljud från dem båda förnimmas understundom vid de tillfällen, då han försöker sig i en mera positift allvarlig sång-art. Det synes nästan, som hade, i det hela, hans vittra beläsenhet varit temligen inskränkt. Fördelarne häraf blefvo två stora; den ena, att han aldrig (liksom Kellgren) fastnade i någon ästhetisk begrepps-ensidighet, som behöfde tid att sent omsider brytas genom ökadt förråd af kunskap och lifserfarenhet; den andra, att han undslapp hvarje öfverväldigande frestelse till imitation. Han blef sålunda, hvad han blef, med fullkomligt oberoende af alla mönster; utvecklad så, som sångfåglarne utvecklas i skogen – genom frihet och glädje. De konstdomare, som befrämjade denna utveckling, voro Schröderheim och Gustaf III; sedan kommo Thorild 130 och Kellgren, – med mera granskning; ehuru det icke är troligt, att de, i sina samtal med honom, stödde den på klyftiga theoretiska utredningar. Måhända var det genom sitt umgänge med Thorild, som han tillsist kom på föreställningen om likhet mellan sig och Hogarth. Först med denna föreställning började han egentligen reflektera öfver det egendomliga af sitt skaldskap. Sina bacchanaliska dikter förklarade han nu – och urskuldade – för sig sjelf genom det begrepp, att de voro poetiska Hogarths-taflor, och således, i grunden, gjorda med sedeförbättrande hänsigt. Också förekommer i Fredmans Testamente ett stycke (N:o 167) kalladt ”Midnattsgillet”, hvarom, inunder denna öfverskrift, finnes tillagdt: ”Hogarths tafla *A midnight modern conversation*, transporterad i poesi och musik 131, och till Konungen underdånigst lemnad d. 13 Febr. 1793”. Af hvilken särskild anledning han med detta stycke – som föröfrigt allsicke är ett bland hans svagaste – hoppades behaga den unge Konungen, veta vi ej; men vi se, att det är författadt under hans sista tid och just på det år, då han utgaf sin öfversättning af Gellerts Fabler. Förmodligen härrör ock från samma tid det nästföljande stycket (N:o 168) ”Reveljen”, som likaledes angifver sig vara gjordt ”i anledning af en Hogarths tafla”. I det förra anropar han Apollo:

”Skänk mig Hogarths öga, eld och anda,
Låt hans teckning lifva min”!

Så föga visste han, i detta blygsamma uppblickande, huru mycket han i komiskt snille var öfverlägsen den engelske satir-målarn; och huru litet han sjelf behöfde någon Lichtenbergs uttydningar, för att först genom dem förvärfva åt sin komik den humor, åt sin satir den jovialitet, hvarförutan de stanna vid – naturtrogen fulhet eller den psychologiskt-anatomiska prosa, öfver hvilken Hogarth, på egen hand, blott sällan uppsvingar sig 132.

Lika litet, som på denna slutliga syftning, har det allmänna sättet att betrakta Bellmans skaldskap gifvit någon akt på en sida deraf, som af oss redan blifvit vidrörd, – men så flygtigt, att den fördenskull ännu återstår i fullständigheten af vårt ämnes skärskådning.

Med skäl har Hammarsköld yttrat, att Bellman är, ”oaktadt sitt yppiga användande af romerska gudanamn, en mera fosterländsk skald, än i allmänhet våra sednare med sina Odiner, Baldurer och Thorer någonsin kunna blifva”. Han fortfar: de ”hålla sig vid ytan af vår nationalitets historiska forngrund; han har gripit det

närvarande nationallifvet i dess innersta”. Tilläggom: det sätt, hvarpå han tillåter sig begagna en mängd figurer ur den grekiskt- romerska mythologien, förtjenar en särskild uppmärksamhet. Det sammanbinder sig på ett så fritt, så eget vis med hans allmänna nordiska bacchantism och natur-åskådning, att derigenom har uppkommit ett slags ny mythologi, som, oaktadt de främmande namnen, är i sjelfva verket långt mera svensk än antik. Föröfrigt behöfver ej vidare erinras, huru innerligt hans poetiska gestalter äro fastvuxna vid fosterlandet sjelft och vid allt det mest egendomliga af dess natur, ortligheter, folkseder; ända derhän, att han i denna hänsyn ännu är af alla våra skalder den svenskaste. Enkom är han det i afseende på Stockholm och dess omgifningar. Derföre kunna de flesta bland hans qväden aldrig fullt uppfattas af någon, som icke haft tillfälle att med Sverige och Stockholm göra sig rätt nära bekant. För utlänningar i allmänhet är han fördenskull knappt halfbegriplig. Till utlandet räkna vi här, naturligtvis, icke Danmark; ty Danskar och Svenskar hafva upphört att vara utlänningar för hvarandra. Just af den orsak, att de i granden icke äro det, kunna vi förklara den enthusiasm, hvarmed han nu i Danmark omfattas ungefär som en infödd folkskald; och samma orsak gjorde, att han redan långt före detta sednaste tidskifte var af flera bland Danmarks utmärktaste litteratörer högt värderad. Men – förundransvärdt! under allt detta har en af de företeelser, i hvilka Bellmans svenskhet framträder skönast, så godt som alldeles undfallit hans bedömmare. Man har nämligen föga bemärkt, huru hans hjerta, midt i den sorglösa diktverld som tycktes omskansa honom emot allt hvad utom dess gränsor strider och larmar aldrig förglömde att äfven af medborgerlig känsla varmt klappa för sitt fädernesland; för dess Konung, dess hjeltar dess välgång, dess gamla och nya ära. Och så till vida har han en sida, som i sann mening må kallas ”politisk”.

Väl hörs han utbrista:

”Folket klagar alltid på tiden,
Än på sol och än på moln;
Intet till lags, krig eller friden;
Hjernan trängs i hufvudskåln.
Tacka vill jag förnöjda sinnen,
Hjertan utan sår och qval”! 133

Men han är långt ifrån, att med likgiltighet vända ryggen åt fosterlandets öden, eller i sin pokal, der han säger sig dränka så mycket annat, äfven dränka Sveriges fröjder och smärtor. Tvärtom: han älskar att utgjuta sig i patriotiska qväden; och har diktat sådana ganska många. Ifrån revolutionen 1772, ända utföre till, under och efter Finska kriget, är hans lyra jemväl i denna rigtning ständigt redebogen. Hit få vi väl icke räkna de flerahanda skämtstycken, i hvilka han drifver gäck med all kannstöpar-politik 134; ehuru hvarje qvick behandling af themat:

”Kom! låt oss mästra allt hvad sker,
Fast vi det ej begripa”,

onekligen är en på indirekt vis patriotisk. Deremot må vi här öfverhufvud ihågkomma hans flerfaldiga sånger till Konungen och Konungahusets medlemmar: ty han försummar lika sällan, att i dem uttrycka en fosterlandskänsla af djupare och allmännare syftning, som att förhöja uttryckets lif genom anbringandet af alltid nya ljusbilder ur den fägring i natur och konst, hvaraf de Stockholmska nejderna och deras lustslott täflingsvis erbjuda sina outtömliga håfvor 135. Före Gustafs uppstigande på thronen, qvad han på Gustaf Adolfs och Carl XII:s dödsdagar 136; i likhet med Dalin, om hvars föredöme både ämnet och tonarten i dessa qväden påminna; såsom i följande stropher:

”Vi gråta Kung Carl på ett kärligt maner,
Och vörda hans blodiga aska;
Vi tycka, för tidigt han dignade ner,

Den raskaste hjelten bland raska.

Kung Carol, du lejon på Turkarnes plan!
J Ryssar, det hören med gamman:
Ja, lefde han än, – vid Sankt Niklas och Fan! –
Han dängde er sönder och samman”.

Det gladde honom ej litet, att längre fram se, huru hans Gustaf i så god afsigt gjorde sitt bästa, – så långt omständigheterna medgåfvo. Visserligen kunde han således ej erkännas för ”patriot” af dem, som i hans samtid plägade kalla sig så. Han var alltigenom, utan vank och tvekan, med oinskränktaste tillgifvenhet en Konungens man; den monark, som han på revolutionsdagen den 19 Augusti 1772 hade i renaste hänryckning hyllat med ett par af sina vackraste inpromtuer, förblef honom intill det yttersta lika kär, lika dyrkansvärd. Det förtjenar kännas, att han på denna dag, under det utgången af Konungens företag ännu vägde oviss, improviserade för en flock militärer den ljungande marschen

”Knekt! vörda din Konung; men för hans person
Blodfärga din värja och tänd din kanon” 137, –

och att han på aftonen lät den beledsagas af följande helsning till Segraren:

”Så lyser din krona nu, Kung Gustaf, dubbelt dyr,
Och ditt folk nu med tårar till ditt hjerta det flyr:
Gud och Kung! är folkets röst;
Är Svenska Folkets röst.
Sjung, en hvar:
Kung Gustaf är vår Far!
Europa beundrar en så ädel Monark,
Så kunglig, så vitter och i dygder så stark.
Hvem vill icke kyssa din spira, din hand?
Hvem vill icke lefva och dö i ditt land?
Vi följe Dig;
Vi hylle Dig;
Och in i döden blir vår kärlek dyrbar och sann.
Vår milde Kung, lefve Han”!

Den i visst afseende märkvärdigaste yttringen af hans politiska öfvertygelse är det ”Tal hållet i Orangeriet på Carlberg” 138, hvarmed han 1785 firade den nyssnämnda dagen, och hvari han, från en praktfull målning af Carlbergsparken och det glada folk som hvimlar der, öfvergår till en grundligare framställning af den prisade statshvälfningens anledningar och betydelse, än man från honom skulle väntat. Ty detta tal, der det riksdagsvälde, då

”Till rikets möten opp sågs rikets bödlar vandra,
Att plundra få hvarann och fängsla sin monark”,

finnes skildradt med en skärpa i teckning och en bjerthet i färgläggning, mot hvilka nästan alla den tidens öfriga royalistiska behandlingar af samma ämne synas lenfälliga och matta, tillhör ej blott i allmänhet dem af Bellmans verk, som han med omsorg utarbetat såsom skrifter; det är derjemte af dem alla det, som visar det största måttet af reflexions-förmåga, – eller af en åsigt grundad på verklig reflexion. Hade en så stark bekännelse af hans konungskhet förnummits några år sednare, när förbittringen hos Gustafs inhemska fiender var stegrad till sin höjd, så skulle den å deras sida kunnat bekomma honom lika illa, som en mot Anjala-männen och Finlands-rymmarne rigtad ode var på väg att bekomma Lidner 139; – i fall de ej kanske

velat för Bellman låta den ursäkt gälla, att han ju vore blott och bart en poetisk hof-gycklare. Men huru mycket allvar – äfven på skämtets botten – låg i månget hans qväde från Anjala-förbundets, Säkerhetsaktens, Viborgs och Svensksunds tid, röjer sig nogsamt i sådana, som det heroiskt-komiska skaldebrefvet ”till Baron Armfelt 140 den 28 Oktober 1788”, eller namnsdagssångerna ”På Anna-dagen den 9 December 1788” och ”till Völschow den 24 Februari 1789”; för att ej nämna dem, der allvaret yttrar sig rentaf oförtäckt, såsom i skålen ”för Stedingk”, i den ännu skönare skålen för Stockholms Borgerskap ”på Clas på Hörnet den 21 November 1789”, och i den kanske ändå skönare tredje, som helt enkelt har till öfverskrift: ”Skål den 10 Februari 1790” 141. Än heter det (i December 1788):

”Hit från Finland i fläng,
Trumslagare, pipare, allt med gehäng:
Venster om, sväng!
Stryk mustaschen och tig;
Om Kungen gräla inte med mig!
Rymd nyss från bataljon,
Ställ flaskan der med trumman på bron”.

Än åter (i Februari 1789):

”Ja, i dessa tider,
Fastän hjertat svider
Och vid hvart klockslag afbidas tumult,
Ändå hvaren fägnar,
Att, på Bacchi vägnar,
Oss nu tillbjudes vårt päronglas fullt.
Hvad skall man göra? –
Sig hurtigt uppföra;
Denn wir müssen haben nur Geduld”.

Än sjunges i ett lag af äkta Svear, på de yttersta ansträngningarnas segerkrönta år 1790:

”Mer krut! Kanon får inte bli sval;
Sveriges ära än kräfver en blodig signal.
Än må krutets qvarnar gå,
Dammet sigtas i sin vrå,
Och bland bataljoner luntan tändas på.
Blåser oväns vimpel, sjungom då;
Sjungom hvar och en på hafvets gröna bölja!

Mer krut! till trots för högmod och hot;
Mal och sigta, och döda, och dö, patriot!
Men förr’n du på qvarnen mal,
Elda dig vid din pokal.

Sveriges ära kräfver än en blodig signal;
Dock ett glas, ur Bacchi arsenal,
Böra vi uti hans varma åmar skölja.

Men förr’n du dör, i tjäll eller fält,
Klang för Gustaf! Stå trogen, der Kungen dig ställt!
Har du intet mera krut?
Har ock din granne malit ut?

Tacka, som en Bacchi man, värdinnan till slut;
Tacka värden, färdig hvar minut
Att med oss i döden Kungens vilja följa”!

I samma anda utropar han, ”vid Konungens återkomst från kriget”:

– – – – – – ”Gustaf tillbaka,
Af lagrar krönt – hvad felas oss mer,
Än den vällust i Norden att smaka,
Då, Enighet, man dig tillber”?

Dock, tillägger han, vändande sig till Konungen:

”Du har ett skingradt folk gjort till ett
Och du lärt de upproriska känna;
Med din klinga, ditt snille, din penna,
På nytt du Sveriges väl beredt”.

Näst Konungen sjelf, besjunges gång efter gång Hertig Carl; präktigast i en på folksångs-ton uppstämd ”Kämpevisa öfver segern vid Hogland”, och i ett qväde vid hans ”hemkomst från kriget den 12 September 1790”, började med dessa ord:

”Segrande Furste! dagen svalkas;
Charon din köl med bäfvan nalkas:
Trummorna tystna,
Tritonerne lyssna,
När du med oliven helsar Neptun;
Thetis helt djupt, den mäktiga frun,
Niger i vassen vid Äols basun;
Najaderna brottas, och vid kanoners smäll,
Mot bergen skaka sina skummiga fjäll”.

De nu anförda exemplen äro, såsom man ser, framdragna ur hans lyriska dikter; med undantag af ”Talet på Carlberg”, der han iklädt sig en mera oratorisk skepnad. Denna återtager han ock i de redan förut omnämnda Oderna ”Embarqueringen på Kongl. Skeppsholmen den 23 Juni 1788” och ”Fäderneslandets Försvar” 142. Med lågande fröjd utbrister han i den förra:

– – – – – ”Hvad präktig syn för öga,
Då Mars, vår äldste vän, sitt lagerkrönta svärd
Omfattade, och flög lik blixten från det Höga,
Och det vid Sveas sköld uppställde i dess hof”!

Huru mången af hans beundrare skulle tro sig läsa Bellman, i stropher lika de följande?

”De gyllne pikar gny, de hvita fanor sväfva,
Det ljufva valdthorn hörs, de blanka trummor slås;
Standaret vecklas ut, och arsenalens lås
Är uppläst vid en vink, att oväns griller qväfva.
Vid Carlars klingor der, görs känslan ärofull;
Så fort som vind och våg, allt till sin syssla skrider;
Af bomber resas värn, i bruna pyramider,

På tappra fäders mull.

Den tyste ryttarn stolt med vreda blickar gungar
På hingstens varma länd, vid pukarns stumma slag;
Hans uppsyn röjer lätt en hjeltes andedrag:
Der eld, och stoft, och dam gör fältet svart och ljungar –
– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Du stridsman, känslofull af ömhet och af ära!
Om du till vänster står, till höger se din graf;
Men skåda rundt ikring, och svinga käck din glaf,
Och låt ej löftens gull med svek ditt nit förfära.
Besvik ej Kung och Land, då du din värja drar!
Spartanske Generaln befallte, i en gåta:
Slå fienderna först! se'n är tids nog begråta
Min son, som stupat har".

I uppmaningen till "Fäderneslandets Försvar" finnes påminnelsen om Sparta yttermera förstärkt med erinringar om Marathon och Salamis, om Carthago och Philenerne, om Albions kamp mot Philipp II, om Brutus, Doria och Schweitz.

Säkerligen är det för våra flesta läsare nytt, att se Bellman ur en synpunkt, inför hvilken han framstår såsom i samma person en svensk Anakreon och en svensk Tyrtäus. Likväl röjer sig denna krigiska anda redan i åtskilliga af hans bekantare dikter, genom beslägtade och förberedande accorder: såsom t. ex. i den nästförsista, på arsenalen hänvisande strophen af den komiska idyllen "Mollberg! stå stilla, stå stilla vid grind"; eller i den rena – man kunde säga, kungliga – idyll, som afslutar samlingen af Fredmans Sånger, är klädd i formen af ett "Bref till Kongl. Sekreteraren Schröderheim", och har till ämne Konungens resa till Ryssland år 1777. Detta af idel skogsluft och landtglädje genomandade stycke, der skalden tillika har målat en liten glänsande tafla öfver sig sjelf såsom jagtklädd och jägare, är föröfrigt det vackraste af alla dem, som han gjort för att läsas; och har den särskilda utmärkthet, att af alla dessa vara det i språklig hänsigt noggrannaste, – ja, enda fullt korrekta.

Jag nämnde Bellmans språk. Allmänneligen, så vidt jag vet, erkänner man deraf svenskheten, egentligheten, ledigheten, naiveteten, färgrikheten; äfvensom – hvad efter allt det föregående säger sig sjelft – dess rhythmiska smidighet, dess musikaliska lenhet, alltonighet och outtömligt flödande rimförråd. Öfverhufvud är det en för hans behof särdeles lycklig blandning af Skrift-svenskans och Tal-svenskans egenskaper; så likväl, att den sednare vanligtvis har öfvervigten. Närmare kan det så beskrifvas, att han der, med obegränsad frimodighet, har upplyftat vårt hvardags-tungomål till skriftspråk; visserligen med poetisk och musikalisk förädling, men med troget bibehållande af hela dess grammatik. Det gifves ingen dithörig frihet, som ej här träffas använd och med en obryddhet utan like: t. ex. vid förhållandet mellan singularis och pluralis (såsom "vi gör", eller "benen mig bär", eller "blixt och skyar prålar", eller "bödlar sågs vandra", eller gå, kom, sup i st. för gån, kommen, supen; vid bruket af ovanliga, någongång rentaf origtiga ordformer (såsom skärt för skurit, stog för stod); vid apostropheringar och sammandragningar, särdeles af imperfekter (såsom klacklappa för klacklappade), – och mera dylikt; att ej tala om syntaxens mångfaldiga sjelfsvåld. I den Fredmanska sånggudinnans skaldespråk, är sådant ej något fel. Det endast kan klandras, att den högre och den lägre grammatiken stundom blifvit sammanmängda på ett sätt, som ger ett störande intryck af slarfaktighet. Sällan går detta dock så långt, som då det t. ex. heter i fröjdqvädet vid Konungens återkomst från kriget:

”Prester! öppnen nu templet och buga
I alla rikets vinklar och vrår,
Och förkunnen i ringaste stuga” m. m.

eller i ”Zions Högtid”:

”Himlens kroppar rycks och hvälfva”;

hvarofvan, i samma stroph, läses den flerfaldigt felaktiga raden:

”Ström och floden våldsamt rinner”.

Lyten af så beskaffad art, som i alla fall visa sig mindre sparsamt än önskligt vore, stöta naturligtvis mest, när de (liksom här) möta oss i stycken af högtidligare slag, eller af en annan ton än den egentliga Fredmans-sångens. Vi vilja ej vidare fördjupa oss i anmärkanden af brister, som här och der, åtminstone för stränga nagelfarare, blotta en försummad städning: något lågt eller oädelt uttryck på obehörig plats, någon onödigt besynnerlig ordställning, någon alltför våldsam ellips, någon blindmening, någon origtighet i bild, något för långt drifvet eller på opassande ställe 143 användt bruk af slurfvigt dialekt-uttal, ja – hvad af alltsammans dock är det sällsyntaste – något rimtvång, eller till och med rimfel. Men så öfverhalkande framskymta slika fläckar och så vanmäktigt mot det helas behag, att de genom detta genast bringas till glömska: särdeles om vi härvid (såsom billigt är) mest tänka på dem af hans qväden, som tvifvelsutan inför både hans eget och hans insigtsfullaste vänners omdöme gällde högst. Utom Dalin, har näppligen någon annan svensk skald varit i så fullständig besittning af alla sitt modersmåls tillgångar; och han liknade deri många rika män, att han stundom misshushållade med sin rikedom, eller använde den slösaktigt och obetänkt. Det är en motsvarighet till det bruk, som han gjorde af sina snillegåfvor öfverhufvud. Vi påminna här om Kellgrens bud: ”Säg icke, kalle, läsande man! detta är fel mot språket, smaken ... Äg skaldens känsla, äg ynglingens hjerta, älska, drick, sjung; och du skall se dessa fel förvandlas till snilledrag; eller skall du ej se dem”. Att så förhåller sig med de flesta, skönjes lätt; men så ofta, som vi fatta i sigte det hela, se vi ock de öfriga försvinna i dess odödliga glans.

Verkligen? torde nu mången utropa. Också de talrika oanständigheterna, så i ord som i sak? den skara af grofva tvetydigheter, af till och med ohöljda plumpheter, hvaremot alla andra stilens olater äro ingenting? Kan allt detta ursäktas genom det humoristiska snillets rättigheter, och genom den allmänna satsen, att Bellmans poesi är mindre gjord att läsas och granskas, än att sjungas och höras?

Frågan är, i sjelfva verket, längesedan besvarad; kanske fordrar dock tydligheten ännu ett tillägg.

Det bör ej kunna undfalla någon, som ur en klar synpunkt betraktar Bellmans komik, att det cyniska deri sällan förekommer oftare, än det är nödvändigt för målningens sanning och fulla liflighet; äfvenså, att det vanligtvis göres oförgripligt i både sedlig och ästhetisk mening, ej blott genom denna gnistrande qvickhet i framställningen, som omotståndligt frestar sjelfva ärbarheten till löje, utan framförallt genom uppfattningens fullkomliga naivetet och esomoftast djupa humor, samt den renande inverkningen ifrån lyrikens och musikens oinskränkta vexelgenomträngning. Det är denna uppfattningens oskuld, som gör att uttryck, bilder, taflor, hvilka eljest äro – såsom Kellgren betecknar det – af ”nog vansklig natur”, här bli sjelfva oskyldiga. Väsendets grundegenskaper bevara sättet från all låghet i syftning, all osedligt förförisk retelse; och höja just derigenom dess qvickhet till poetisk. Men – säger man tilläfventyrs – mycket kan, utan att vara förföriskt, ändock vara för blygsamheten sårande, för både sedlighetskänslan och skönhetskänslan motbjudande. Sannt! Och visserligen kunna (såsom vi redan anmärkt) bland massan af Bellmans dikter undantag hittas, der en verklig anstötlighet blottar sig så i saken, som i orden: sådant härrör då från en sinnesstämning, som vid slika ingifvelser antingen varit mindre poetisk än lättfärdig, eller ock för tillfället beqvämt sig mer än billigt efter en sällskapston af sämre beskaffenhet. Någongång har han förirrat sig till

hela stycken af dylik art: ett sådant är i Fredmans Testamente ”Smedgats-brunnen”, som i det bortglömda tidningsbladet ”Hvad Behagas” gerna kunde fått qvarstå. Oftare händer dock, att han i stycken, hvilkas sinnesstämning i grunden är rent komisk, råkat ställvis använda en färgläggning, som gerna hade kunnat vara en smula finare; men blott ytterst sällan utsträcker sig vid dylika tillfällen grofmålningen så långt öfver det hela af qvädet, som t. ex. i Fredmans-Episteln N:o 4 (”Hej, musikanter, ge valdthornen väder”). Vanligtvis går mellertid ordens råhet ingenstädes längre, än att den liksom skiras genom de komiska och de musikaliska makternas ömsesidiga handräckning. Detta är det allmänna fallet med anstötligheterna i de Fredmans-dikter, hvilka Skalden sjelf i samråd med Kellgren granskat för utgifning. Jag vet genom en man, som hört det af Kellgrens egen mun och sjelf var en af det Gustaviska tidehvarfvets märkvärdigheter 144, att Kellgren vid denna granskning ingalunda var släpphändt, utan förmådde Bellman utplåna flera drag af det öfverklagade slaget, så ofta han fann dem hafva undfallit skalden med onödig frikostighet, eller kunna umbäras utan att uppoffra något af framställningens eld, fart och sprittande skalkaktighet. Men han ville lika litet vid språk-cynismerna, som vid språk-barbarismerna, gå till väga med en stränghet, hvars åtgärd, skoningslöst genomförd, skulle rätt ofta från dessa taflor hafva bortrensat oersättliga förtjenster; ty just med felen – än påstådda, än verkliga – äro, på många ställen, förtjensterna oupplösligt sammanvuxna. Exempelvis må nämnas, att han sålunda i första strophen af ”Vår Ulla låg i sängen och sof” lät ett uttryck qvarstå, som i hela detta oändligt täcka stycke är det enda mindre välanständiga; men deremot nödgade skalden, att medelst en föreslagen och lycklig rim-förändring borttaga ett likartadt i tredje strophen af ”Solen glimmar blank och trind”; emedan han der fann det anbragt på ett sätt, hvarigenom det stod i målningen alldeles öfverflödigt och dymedelst blef rätt och slätt vidrigt. – Måhända förmodar någon, att Kellgren i alla fall, om han hade lefvat i våra dagar, skulle gjort sin mönstring långt mindre lindrig. Vi tro så med; men tillika, att under samma förutsättning skulle ock Bellman hafva gifvit långt färre anledningar till strängare utgallring, – emedan han då säkert hade i hela sin diktkonst varit ojemförligt mindre vågsam och frispråkig. Om till båtnad för hans poesi och för Sveriges vitterhet? – Detta kan starkt betviflas.

Och härmed komma vi till en påminnelse af vigt.

De, som bryta stafven öfver Bellman för hans ”oanständigheter”, synas icke veta eller besinna, huru mycket sällskapslifvets lynne, i hans och Kellgrens tid, både för tal och skrift gynnade ett mått af frihet i framställningar och ordasätt, som ofta öfverskred de gränsor, hvilka genom sednare begrepp om det höfviska och passande blifvit uppdragna. Ej heller var det blott umgänget mellan män, som dervid betedde sig mindre nogräknadt. Man känner ju genom tradition, genom mångfaldiga anekdoter, huru ofta då äfven fruntimmer, utmärkta ej mindre af bildning än af rang och skönhet, kunde tillåta sig yttranden och blixtra med infall, som nu skulle allmänt fördömmas såsom fräcka, men då lika allmänt upprepades från mun till mun, med beundran öfver deras qvickhet. Hvad har man ej hört berättas om t. ex. Fru Schröderheim, eller om vissa den tidens Grefvinnor? Väl förtäljer oss Kellgren (och just i anledning af Bellmans qväden), att redan hans samtida ofta till öfverdrift yrkade och ropade på anständighet i skick, tal, skrift, ehuru sedligheten ej vore i lika tilltagande. Ja, han sjelf och hans Stockholms-Post, under bådas utveckling från sina första begynnelser, hade i samma fordringar gjort ansenliga framsteg 145; så ansenliga, att han vid samlandet af sina skrifter ej blott uppoffrade ”Hjertat” (efter Boufflers), utan till och med den af hans beundrare allmänt prisade ”Sinnenas Förening”. Huru de yttermera stegrades under årtiondet efter hans bortgång, kan ses på en och annnan omständighet vid Leopolds sätt att redigera sina skrifter; hvaraf kan slutas, att han, som då i sina ”Erotiska Oder” fann och uteslöt anstötligheter, skulle, om han varit fader åt Kellgrens ryktbara sång ”till Cynthia,” näppeligen hafva i samlingen upptagit den oafkortad, eller åtminstone utan att beledsaga den med någon ursäktande not. Också bör enhvar kunna inse vid läsningen af denna sång, som tvifvelsutan är ett erotiskt skaldestycke af ganska högt konstvärde, att en sådan både öm och elegant vällustighet måste på unga sinnen göra ett vida farligare intryck, – ett intryck som förhöjes just genom stilens utsökta städning och fina läckerhet, – än äfven det sjelfsvåldigaste bland utbrotten af det komiska gyckel, den ironiska afspegling, hvarmed könskärleken vanligtvis behandlas hos Bellman.

Mellertid fortfor man dock under hela 1790-talet, och jemväl längre, att i afseende på framställandet eller vidrörandet af vissa vanskliga ämnen vara betydligt mindre nogräknad, än man blifvit sedermera. En sådan visa, som Stenhammars om ”forntidens goda skick” 146, skulle nu anses för icke litet grofkornig; en sådan, som den i sin tid öfverallt sjungna ”Gref Adam på Eden,” för (till någon del) plump; skämtet om ”Gubben Didriks dotter” är allsicke mindre fritt, än mången af Bellmans målningar; och hvem af nu lefvande skaldinnor kunde väl djerfvas för allmänheten qväda ballader af den art, som parodien ”Cathrina i sin fållbänk låg”? Likväl äro både denna och Didriks-visan, i all tukt och ära, författade af – sjelfva Fru Lenngren; och blefvo i lika mycken tukt och ära införda bland ”Skaldestycken satta i Musik”, att spridas kring Sveriges hela sångälskande sällskapsverld. Väl var anonymitetens täckmantel anlitad, – särdeles för ”Cathrina”: men den förslog ej; man visste lika allmänt namnet på författarinnan till den roliga parodien, som på författaren till det sorgliga originalet; och jag kan ej från den tiden – mina barnaår – påminna mig, att jag någonsin hörde hennes qvicka fritalighet klandrad såsom oblyg. Hvad mera är: till och med i samlingen af hennes skrifter, ur hvilken de nyssnämnda blifvit uteslutna, förekomma dock understundom drag, som visserligen i sig sjelfva äro högst oskyldiga, men ändå knappt skulle sättas på papperet af någon skaldinna i våra dagar. Man begripe min mening: jag angifver härmed blott ett factum, ett onekligt förhållande; under det jag å ena sidan lika beredvilligt antager, att tidslynnets skärpta anständighets-rigorism innerst utgår från en verklig framskridning i sedlighet, som jag å andra sidan är långt ifrån, att af det äldre tidslynnets liberalare grundsatser draga oförmånliga slutföljder för de författares moralitet, hvilka deraf begagnat sig. Eller för hvem är okändt, att Fru Lenngren var lika vördnadsvärd i dygd, som i snille? Men utan att här hvarken fördjupa oss i undersökningar af gränsorna för fantasiens komiska frihet, eller tadla vissa af det ifrågavarande tidehvarfvets skalder för missbruk deraf, vill det nu anmärkta blott erinra, att Bellman bör få tillgodonjuta åtminstone det slags ursäkt, som innebäres i denna hans samtidas mindre ömtålighet. Ty väl är sannt, att Kellgren fann hans qväden behöfva utstyras med ett i viss mån urskuldande förord: men lika sannt är, att i den tid, då några ej mycket mera finsiktade visor sjöngos oförgripligt och allmänt, hördes äfven Fredmans-sånger ej sällan från fruntimmers läppar, – om än med urval och uteslutningar; af hvilka dock de sednare ej skulle stort hafva hjelpt saken för åhörare, som icke delade de sjungandes trosbekännelse: ”*honni soit qui mal y pense*”.

Huru man nu än häröfver må dömma: så är och förblifver en Bellmans-upplaga, som vore strängt lämpad för läsarinnor, eller *in usum Delphini*, alldeles omöjlig. Vid somliga stycken kunde man hjelpa sig med total uteslutning. Men huru ville man bära sig åt vid t. ex. ”Movitz valdthornet proberar”? Detta stycke skulle tillhöra de många, som kunna läsas och höras utan minsta anstöt, – så framt icke slutet af tredje strophen vore. Hvad ville man sätta i stället för dessa två rader, som, på sin plats i beskrifningen af Hoffbros väggmålningar, göra en så ypperligt komisk effekt? – Men svårigheten ligger ingalunda blott i bestämmandet af utgallringarna. Den ligger fastmera i den omständighet, som skulle göra dessa utgallringar på samma gång nödvändiga och ändamålslösa: den egna ställning, hvari qvinnan öfverhufvud befinner sig till all egentligen storartad komik. Detta slags verldsuppfattning, med hela sin egendomliga ironi och humor, synes vara en blott med mannen befryndad – och således blott för honom fullt begriplig – egenskap. Det qvickt lustiga, det ystert naturglada, det oförlikneligt natursköna i Bellmans poesi kan visserligen äfven för fruntimmer erbjuda månget behag; så att hans snilleverk ofta – särdeles genom sin förening med de så lifligt förklarande melodierna – kunna förekomma dem långt mera lättfattliga, än kanske alla öfriga humoristers. Alltid skall dock den anda, som utgör det helas lif, qvarstå för dem såsom en förunderlig gåta. Dessa vilda språng mellan skämt, allvar och alla möjliga motsatser, under det att själens djup ändock ständigt förvarar en enhet, som bestämmer och ordnar dem; detta löje öfver sig sjelf och alla andra, hvarmed likväl intet ondt menas mot någon; denna lek, som, emedan den leker med hela verlden, också leker stundom med sjelfva det smutsiga, men utan att smutsas, – ja stundom med sjelfva det heliga, men utan att häda; detta gällskratt med tåren i ögat (eller åtminstone i hjertat): – allt sådant framställer sig för qvinnan i allmänhet – äfven den mest bildade – såsom en hemsk disharmoni, eller ock såsom en art af harmoni, till hvilken hon saknar nyckel.

Man märke äfven här, att det sagda icke innebär klander. Tvärtom: för en qvinna som vore så fullt "emanciperad", att hon fullkomligt såsom en man kunde förstå och njuta Bellman, skulle jag, och troligen mina flesta läsare, hysa bäfvan. Ty hon skulle med detsamma hafva lemnat bakom sig hela sitt köns naturliga ståndpunkt, och förvandlat sig till ett genom sitt osammanhang frånstötande tvåkönings-väsende. Också har Naturen dragit försorg, att sådant sällan eller aldrig sker annorlunda, än genom affektation. Jag känner ej, huru långt den vedervärdiga libertinism, hvartill en mängd ny-fransyska och ny-tyska vitterhets-alster vill uppfostra menniskoslägtet i allmänhet och qvinnan i synnerhet, har lyckats häri. Så mycket se vi, att dess inflytelse redan på vissa företeelser af Sveriges litteratur är uppenbar. Man har från detta håll beskyllt de begrepp om dygd och ärbarhet, som för det närvarande bland allt vettigt folk äro gängse, att på den frisinnade och äkta menniskobildningens bekostnad, och till hinder för den dithörande fullständiga jemnlikheten mellan könen, gynna sken-blygsamhetens tillgjorda sipphet. Gåfves dock mot denna intet annat medel, än en utrotning af de nyssnämnda begreppen: då borde tvifvelsutan, i valet mellan för mycken anständighet och för liten, den förra tveklöst föredragas; äfven om dermed skulle följa någon inskränkning af det ästhetiska omdömets synvidd.

VI.

Den synpunkt för Fredmans-diktningens betraktande, som är på samma gång Poesiens och Moralens, har i det föregående blifvit uppställd och utredd. Troligen skall dock alltid en (större eller mindre) allmänhet återstå, för hvilken den fortfar att vara främmande: emedan man då befinner sig på en grund, som är Moralens utan att vara Poesiens 147. Denna allmänhet skall icke blott, gång efter gång, stötas af de eftergifter, i hvilka skaldens sangviniskt-melankoliska strängspel tycks alltför beredvilligt åtlyda, ömsom ett lättsinne, som var hans eget, ömsom – och långt oftare – ett, som var mera tidsandans, än hans: den skall, äfven om allt dylikt afdrages, beklaga sig att sedlighets-känslan är kränkt, så genom dryckenskaps-lastens (om ock skenbara) lofprisning, som öfverhufvud genom den till skildring valda kretsen af personer och samfundslif. Allt sådant misshag kommer deraf, att endast den poetiska blicken mäktar se det hela af denna diktning, i all-sammanfattningen af den humor och den musik, af hvilka den ena utgör dess djupaste grundväsende, den andra ofrånskiljeligen tillhör dess form. Först i samma mån, som detta hela träder inom åskådningen så mäktigt och klart, att dervid inga delar – såsom delar – vidare bemärkas, uppenbarar sig att dess innersta är ett sedligt, – ja, att total-intrycket innebär en oskuld, som tillintetgör allt det mindre rena af vissa enstaka delars (vanligtvis oundvikliga) beskaffenhet. Utan tvifvel skulle dessa qväden förekomma mången vida mindre anstötliga, om deras genius vore en okynnig och ytlig, men i qvicka visor af alltid åtminstone half-anständiga ordasätt inklädd, polemik emot den bestående moraliska, religiösa och politiska samhällsordningen. Det är ett diktslag, hvari Fransmännen uppnått ett mästerskap, som dock må betraktas utan afund: ty båtnaden deraf har varit lika liten för Poesien, som för Staten. Sjelfve Béranger, af naturen älskvärd och i sin art stor, skulle förvärfvat mindre popularitet för dagen, men ett desto varaktigare fullmått af ära, om han velat öfverlemna sig åt endast poetiska ingifvelser. Tänka vi oss Bellman såsom lefvande i en sednare tid, så hade måhända äfven han blifvit smittad af kittlingen att esomoftast göra Bacchus, Venus och Komus till tolkar af en flack Gironde-vishet, på hvilken vi redan i prosa läst och hört oss mätta. I sin oskyldighet, i den fullkomliga oberäkningen och harmlösheten af sin sång, liknar han deremot nu långt mera den Skottske visdiktaren Burns, – en af de naturfriskaste och äktast romantiska skalder, som någonsin varit till. Båda likna derföre hvarandra i en fosterlandskärlek, som lyfter sin skära flamma högt uppöfver hvarje dunstkrets af fronderi och parti-qvalm.

Men – att kunna rätt njuta Bellman, det förutsätter ej blott i allmänhet sinne för poesi, och enkannerligen för sådan poesi; det förutsätter jemväl, antingen en lycka, som ej låter påkalla sig när som helst, eller en kraft att tänka sig denna lycka med så liflig föreställning, att dess brist i någon mån derigenom fylles. Jag menar

lyckan, att höra hans qväden i ett föredrag, som förmår låta deras innersta väsende framträda. Klart är, att detta föredrag måste vara ett musikaliskt och mimiskt. Men mycket är redan vunnet, ja – när man ej har en alltför fattig inbillningskraft – det mesta, om man får höra det förra oförfalskadt framklinga, genom en behaglig sångröst, med sann känsla af ordens skiftande lif och betydelse; hvarvid ock, naturligtvis, en viss grad af mimik sällan eller aldrig uteblifver. Mången tror sig dock vara en rigtig Bellmanssångare blott i den mån, som han med sin behagliga eller åtminstone drägliga röst förenar en färdighet, att åt det föredragna, genom en tokrolig förening af ljud-spel och ansigts-spel, gifva det möjligast bjerta uttryck af grotesk komik. Vid dylika Fredmans-representationer har man derföre helst plägat välja de stycken, i hvilka tonen af sådan komik är starkast anslagen: såsom t. ex. Telje-visan; der rhapsoderne också alltid gjort sitt bästa att öfverflygla hvarandra i briljanta grymtningar. Och likväl gäller om härmningen af slika läten, äfvensom härmningen – eller till och med verkliga närvaron – af accompagnerande instrumenters flerfaldiga klang, att allt detta är lika litet, som mimiken i anletsdragen, i åtbörderna, i klädseln, något mera än blotta underlaget vid ifrågavarande framställningar. Vore Bellman endast hvad han på slikt vis tyckes vara, så vore han i grunden blott en qvick karikatur-tecknare, till en viss grad jemväl musikalisk, – men utan egentlig poesi. Äfven en verklig rhapsod-förmåga står härmed, på sin höjd, blott vid begynnelsen af uppgiftens lösning. Uppgiften är nämligen, att framställa – just sjelfva poesien; och dymedelst tillvägabringa ett i sanning ästhetiskt slutintryck, der alla de brokiga motsatserna äro fullharmoniskt förmedlade och försonade. Utom andra fördelar, vinnes alltså dermed äfven den särdeles maktpåliggande, att ett sådant föredrag skärar, ja utplånar den råhet, som hos Bellman ej sällan finnes på papperet, och som eljest, genom en för starkt accentuerad mimik, höjes i stället för att mildras. Ju mer man i sången och spelet lägger öfvervigt på det i orden ofta slippriga och stundom plumpa, eller ock på det burleska enkom såsom burleskt, desto mer betager man dessa skapelser deras adel, eller det, som gör deras lek till poetisk. Det är icke nog, att qvickt härma, eller ens (med detsamma) qvickt begabba, rusdryckernas verkningar och dyrkare. Visserligen yttrar sig i Fredmans-dikterna esomoftast en känsla, som efterjagar att bedöfvas genom en grof sinnlighets vilda nöjen; ty detta tillhör den verld, som der målas. Men sådan, som nämnda känsla här fått röst, är hon icke blott en benägenhet att sjelf förlöjliga sitt vanvett, utan gömmer ock inom sig, under gles beslöjning, en annan känsla; hvilken än i elegiska toner begråter ett förloradt paradis, än i idylliska återställer det så långt, som sjelfva kroglifvet – här det allmänna jordlifvets tragikomiska sinnebild – kan dagas genom inblickandet af uppenbarelser från högre rymder. Liksom i den stora menniskoverlden, så brottas med hvarandra äfven här i sinnebilden det låga och det ädla, det fula och det sköna, under ömsesidiga segrar och nederlag; men så, att allt slutar än med en dissonans, som kännes vara blott skenbar, än med en melodisk suck, vid hvilken det yrande hvimlets hela skådeplats hastigt belyses af en himmelsk stråle. Att så är, förstår – eller åtminstone anar – en och hvar, när en besvärjare infinner sig, som har blick och röst att fullt lösa dessa dikters på papperet bundna andar. Man erfar då, huru föga han i sitt företag skulle lyckas, om ej rösten, blicken, leendet, allt, beledsagades och förklarades af den själens oskuld, på hvilken ingenting kan inverka orenande, så snart det uppfattas af ett rent sinne.

Sådana voro de Fredmans-föredrag, som i Upsala, för något öfver trettio år sedan, gåfvos af ett litet sällskap, hvars ledande ande var den sedermera genom sina ”Rese- Anteckningar” så allmänt och älskligt bekante Kernell. Ofta voro dess medlemmar costumerade såsom Movitz, Mollberg, Wingmark, och så vidare; äfven Ulla Winblad föreställdes då af någon dertill utklädd spädare yngling; och de beledsagande tonverktyg, som i dessa dikter omtalas, hördes dervid alltid eller mestadels i samverkan. Hufvudvigten låg dock på Kernells sång; och från den kunde man hämta idealet huru Bellman bör sjungas. Någonting i detta slag sannare, ädlare, fullkomligare, kan åtminstone jag ej tänka mig. Hade man engång hört och sett honom, undgick man näppligen, att af alla andras konstprof i samma väg finna sig otillfredsställd. Också var han till detta värf utrustad så, som hade han af den bortgångne Skalden varit dertill enkom begärd och beställd. Med utmärkta gåfvor för sång och mimik förenade han en ovanlig skönhet, som äfven under den löjligaste förklädnad alltid framblickade, och som derigenom omotståndligt hänförde, att den sjelf var blott ett genomskinligt flor

för den sällsyntaste och renaste själsfägring. Åsynen och medvetandet häraf stämde, genast vid hans framträde, åhörares sinnen för något högre, än blotta burlesken ensamt såsom sådan. Från begynnelsen till slutet hade hans föredrag i sigte det poetiska af dessa qväden, med jemnlik och jemnfördelad uttrycks-makt för alla dess beståndsdelar: den musikaliska tonfröjden, den dramatiska åskådligheten, den naiva målningen, den yrglada leken, den i uppenbara löjen och halfgömda tårar vexlande humorn, det djupa emellanåt frambristande vemodet, – nedifrån sjelfuppmuntrings-ropet

”Å, gråt för tusan! Hjerta, lef,
Och visa, att du andas”!

upp till längtnings-känslan af den fängslade fågel, som

”Fast hans lunga orkar sjunga, dock sig sjelf förtär”; –

och allt detta, utan att dervid låta den öfverdådiga komiken i ringaste måtto komma till korta, eller förbigå ett enda af jemväl de betänkligaste bland dess upptåg och infall; ty de halkade så flygtigt undan i den etherdoft, som breddes öfver det hela, att ingen betänkning hann vid dem fästa sig. Sådan var hans personlighets magiska verkan. Dithyrambens hänryckning, som strålade i hans uppsyn, var hvarken Silenens, eller Faunens, eller ens den vackra Bacchantens; den unge sångarn tycktes vara ynglingen Dionysos sjelf, men med himmelsklarare ögon och englalikare anletsdrag. När man såg dessa ögon, fann man i blinken det skaplynne begripligt, hos hvilket ingen berusning af

”Nymfer och friskt kalas,
Vällust i blod och glas”,

någonsin förmådde qväfva toner, lika de följande:

”Du lefvande Gudom, du eviga Ljus!
Upptänd i mitt hjerta din låga;
Min bäfvande anda lyft upp ur sitt grus,
Och vårda min lilla förmåga.
Förlossa den fångne, som suckar och ber;
Förklara det öga, som dunkelt dig ser;
Och skåda ditt verk uti plåga”148!

Med få ord: en bättre commentator har Bellman aldrig ägt; och jag vågar påstå, att hvar och en, som fick bivista dessa sångfester, lärde sig fullt förstå den förunderlige skalden. Tyvärr! ehuru de egentligen voro symposier helgade åt Apollo, och ehuru Kernell sjelf af alla närvarande drack minst, blottställde dock det myckna sjungandet hans bröst för ansträngningar, hvilkas vådliga följder snart nödgade honom att fly till ett sydligare luftstreck. Han sökte der helsan, men fann döden; och sin konst tog han med sig i grafven.

Det sista gäller äfven om en annan högtbeprisad Bellmanid, Raab: hvilken jag aldrig fick tillfälle att lära känna såsom sådan; ehuru jag eljest, och innan hans rykte i detta afseende var börjadt, sett honom spela en och annan komisk rol alldeles förträffligt. Att han var Kernells öfverman i mimiskt konstnärskap, är möjligt; om han var det i total-speglingen af Fredmans-dikternas anda, måste jag lemna derhän, då jag ingen jemförelse kan anställa. Om hans lärомästare Hjortsberg bör jag kanske icke dömma från den enda gång, då jag såg och hörde honom föredraga Telje-visan, jemte ett par af hennes syskon. Han gjorde det ypperligt, på visst sätt – nämligen såsom en stor skådespelare: men tonernas innersta trollmakt låg ej inom hans förmåga; och synbar var benägenheten, om ej att gifva ensidig öfvervigt åt det komiska såsom blott och bart komiskt, åtminstone att välja endast sådana stycken, i hvilka lustspelarns konst fann för sig det mesta utrymmet.

Hvad på skriftlig väg kan uträttas till spridning af ett fullständigt begrepp om Bellman, har företrädesvis blifvit befrämjadt af Kernells slägting, den – till Svenska Kyrkans och Svenska Vitterhetens oersättliga förlust – likaledes tidigt hädangångne Sondén: genom utgifvandet af skaldens verk i den af sex delar bestående upplaga, som kallas ”Valda Skrifter af C. M. Bellman” 149, och som i allo påminner om den omsorg, ur hvilken de bästa upplagorna af forntidens *auctores classici* framgått. Man skönjer genast, att hon är ett verk, icke af någon halfvitter handels-spekulation, utan af en för sjelfva saken oegennyttigt nitälskande kärlek, fullt vuxen sitt företag genom grundlig bildning, sällsynt litterär-historisk kunskap och en måhända ännu sällsyntare noggrannhet, som från det största till det minsta lika oförtrutet sträcker sig. Denna upplaga är så ändamålsenlig genom sin utgifvares klara uppfattning af Bellmans personlighet, så tillförlitlig i läsningen, jemförandet, aftryckandet af skrifter och handskrifter, så rik på varianter och ändtligen på upplysande anmärkningar af alla slag, att hon icke af någon sannskyldig vitterhets-vän, och allraminst af någon sannskyldig Bellmans-vän, kan umbäras. Det musik-bihang, hvarmed hon blifvit begåfvad 150, ökar ytterligare hennes värde och de sakrika upplysningarnas antal. Af sig sjelft förstås alltså, att en sann minnesteckning af Bellman har blifvit möjlig först genom henne. Detta må ock vara hennes försvar mot det eljest behöriga klander, att hon rätteligen hade bort kalla sig ”samlade skrifter”. Ty väl kan icke nekas, att de stycken, som blifvit uteslutna, visst ej skulle fylla många ark, och att således det i anmälningen utlofvade ”urvalet” har bekommit ett omfång, som betydligt öfverskrider den ästhetiska synpunktens utstakningar; men den biographiska synpunkten har alla skäl, att med det rikliga sammanförandet vara belåten. Sjelf förklarade Utgifvarn benämningens orsak vara den, att han ansåg sin samling ”endast såsom förberedelse till en fullständigare”; hvilken, utom annat, äfven borde innehålla alla erforderliga ”underrättelser om de i dessa skrifter förekommande personer, orter, klädedrägter m. m., jemväl, så långt ske kan, åskådliggjorda genom chartor och teckningar, samt först och främst alla dithörande ännu outgifna melodier, som ännu, möjligen, kunna igenfinnas”. Blott ett är härvid glömdt: i en sådan upplaga borde vi ock se afbildas åtminstone några af de hos en och annan samlare befintliga och i sitt slag karakteristiska pennritningar, dem Skalden ej sällan roade sig att kasta på papper och skänka åt sina vänner 151. Rättast borde kanske två goda Bellmans-upplagor tillvara bredvid hvarandra: en, i slik mening fullständig; och en, som verkligen vore (ur ästhetisk synpunkt) ”urvald”, eller inrymd allenast åt hans egentliga poesi; d. v. s. blott åt sådant, som framter denna endast i dess obemängda och oafmattade skönhet. – Men huru man än härom må tänka: så står om Sondéns upplaga oföränderligen fast, att blott den, som är ”litteratör” i detta namns ädlaste bemärkelse, förmår åt ett stort skaldesnille uppresa så värdig minnesvård.

Men det tillhörde Bellmans ära, att ej blott förtjena, utan äfven förvärfva, ännu en annan: en i bronz förevigad hyllning från hans landsmän, från svenska nationen sjelf. Lundarne och stränderne af Stockholms Djurgård, vidtberömda för en fägring, som i hans tid ännu var mindre ofredad af det påträngande stadslifvets inkräktningar, äga för diktens älskare jemväl det behag, att i föreställningen återkalla de dagar, då man der – såsom gamle män berättat – ofta såg mellan trädstammarne den gula öfverråck skymta, under hvilken Bellman på ensliga stigar bar sin mandolin, att i det gröna välja sig en lägerplats för besök af sångens andar. Ingen lämpligare nejd för en stod till hans åminnelse kunde väljas. Oförgängligt tackvärd är den trefaldiga samverkningen dertill: af det talrika sällskap, som fattade beslutet och sammansköt medlen; af den ridderlige Konung, som, sjelf deri deltagande, äfven af sitt vackra Rosendals ägor upplät det för ändamålet lämpligaste ställe; af den ädle konstnär 152, som så lyckligt utförde sitt uppdrag och med afböjande af hvarje annan vedergällning, än nöjet att sålunda bidraga till förherrligandet af Bellmans minne. Det är deras verk, att nu, i en halfkrets af Djurgårdens ekar, hans kolossala bröstbild nedblickar på vandrarn från sin fotställning af granit, med sitt af vinrankor bekransade hufvud, sitt af träffande likhet utmärkta anlete; för att ännu, och framgent, gifva sångens

”Helgd åt dessa kullars gröna runder,
Dessa lugna vikar, skumma lunder, –
Helgd åt nöjets, hvilans, diktens stunder,

I dina skuggor, du vanliga park”![153]

Det var på aftonen af den 26 Juli 1829, som denna bild aftäcktes med en sjelf i hvarje hänsigt betydningsfull högtidlighet. Hela dagen hade moln hotat med oväder och ihållande regn: men de försvunno i mån af qvällens annalkning; det visade sig, att Naturen ej kunde glömma den sångare, som så ofta och så makalöst besjungit hennes fägring. Ändtligen sågs himlen fullt ren; alla ansigten klarnade med den; en den skönaste sommarafton stämde alla sinnen till glädje. Öfver den vida trakten, så fjerran som nära, hvimlade en oöfverskådlig folkskara; vagnar, med festliga gäster från hufvudstadens vackra verld, glänste i grupper och rader; ingen enda plats fanns tom i närheten af den kring minnesvården dragna omhägnad af granris och löf, inom hvilken ledamöterne af föreningen för dess upprättande hade samlat sig. Utsigten från detta skrank kan ej med ord målas: till höger den vidsträckta bergsluttningen, helt och hållet af menniskor öfverklädd; till vänster, en tafla, ej mindre rik; i fonden, folkmassor i olika rigtningar på kullarnes afsatser och spetsar, än stillastående, än rörliga, i brokigt hvimmel ända från det fjermaste afstånd. Bland sjelfva föreningens medlemmar var äfven Skaldens yngste son; på den läktare, som för enkom inbjudna åskådare var i grannskapet uppbyggd, sågs i främsta rummet hans högtbedagade maka, – dit ledsagad af hans personlige vän Hjortsberg, – och, vid hennes sida, den gamle läkaren Professor Blad, den ende qvarlefvande af hans egentliga ungdomsvänner [154]. Klockan 7 anlände från Rosendal Konungen och Kronprinsen till häst, med en lysande svit, under från alla nejder skallande hurrarop, och täcktes hålla nedanför den gröna omhägnaden. Nu öppnades högtiden. Från berget till höger uppstämdes af valdthorn melodien till ”Opp, Amaryllis! vakna, min lilla”, vid ord, som fyrstämmigt afsjöngos af fyrtio framför monumentet stående amatörer, och besvarades från venstra sidan af Svea Gardes regements-musik. Sedan denna chorsång upphört, framträdde föreningens ordförande, Friherre Åkerhjelm, som i ett vackert tal, enkelt och kort, angaf aktens betydelse; derefter, på gifvet tecken, afhöljdes i en blink den efterlängtade bilden. En löpeld af hänryckning genomfor skarorna; från den spegelklara viken sände färgrikt bevimplade skepp sin hyllning med kanondunder; och omedelbart inföll, på melodien af ”Storm och böljor tystna re’n”, den nyssnämnda choren med en ny lofsång, som följdes af ännu en, hvars melodi var lånad från ”Blåsen nu alla”. Nu begåfvo sig Konungen och Kronprinsen inom skranket, närmare upp till stoden, mellan leder af det derstädes befintliga sällskapet, som genast med Folksången helsade dem. Då de höga personerne kommit uppföre planen, blottade de sina hufvuden inför den odödlige Folkskalden, och gjorde en rund omkring hans vård; hvarefter Konungen lät föreställa sig hans maka och son, dem han båda tilltalade med de nådigaste ordalag. Det uttryck man vid allt detta såg måladt i anletsdragen af en Monark, lika djupkänslig för ärans sublimaste och för familje-bandens ömmaste rörelser, hela denna hans aktningsgärd, i nationens åsyn gifven åt ett af dess yppersta snillen, genomgrep alla närvarande med en själslyftning, hvars fröjdeskri, sedan han med sin omgifning aflägsnat sig till en lustbyggnad der Drottningen och Kronprinsessan sig befunno, ännu länge genljudade öfver skog, berg och dalar. Nu vidtog en särskild sång för Bellmans Maka; och derefter begaf sig det sällskap, som hade tillställt högtiden, till Djurgårds-slätten. Öfverflödigt vore här att beskrifva den festmåltid, som der under tre stora tält var för trehundrade personer anrättad, och som njöts under fullklingande tonspel från Första Gardets musik-corps, vid afsjungande af skålar för Konungen, för Skalden, för hans Maka och Son, för Byström, för de män, som haft ombestyret af monumentets uppresande. Nämnas må blott den smakfulla, i midten af största tältet anbragta dekoration, som företedde Skaldens af Sergel förfärdigade och nu af en rik lagerkrans omslutna medaljong, samt ofvan denna en med friska drufvor omlindad gyllne lyra, och vid foten hans egen från fädren ärfda cittra eller mandolin, omvirad af murgrön. Först efter midnatten åtskildes sällskapet, sedan det gjort en vandring till minnesstoden, och från densamma, i en omkring den sluten ring, tagit ett allmänt sångens afsked. – Sådan var denna Bellmans triumf; af det dåvarande Sveriges utmärktaste män i litteratur och konst nästan mangrannt bivistad. Fornsagan derom skall efterverlden med nöje höra; och säkerligen då äfven gladt upprepa de sköna ord, de förträffliga verser, som till dess chorsånger och skålar diktades af två skaldebröder[155], med broderlig täflan.

Blott en enda ärebevisning återstod, – en, som kanske af mången väntats tidigare uppfylld: den, att af det

vittra Samfund, som var den Tredje Gustafs stiftelse, och som redan under sina första år offentligen betygade sitt erkännande af ”Bellmans sällsynta snille”, omsider bedömmas jemväl i hela sin skaldestorhet, med en alltså både högtidligare och fullständigare hyllningsgärd. Äfven denna har blifvit gifven. Svenska Akademien, sedan hon lyckats utspana och för efterverlden beteckna den i förgätenhet fallna platsen af hans graf, har ock på en skådepenning låtit afbilda den längesedan ofvan molnen uppflugne svan, som i sin Gustafs dagar lät öfver Sverige ”nya skaldeljud frambrusa i djerfva dithyramber” 156. Det vådligt hedrande uppdrag, att i ett beledsagande ”minne” förklara meningen häraf, kom genom en egen händelsernas fogning att lemnas åt en med både Kernell och Sondén lika närbeslägtad man, som just i umgänget med dem hade erhållit det yppersta tillfälle, att till fullmognad utveckla sin åsigt af Bellmans lif och skaldskap. Rättmätigt hördes fordom i nyssbemälta samfund Schröderheim instämma med ”Plinius, som erkände för Gudarnes yppersta gåfva den dubbla förmåga, att göra hvad som förtjente beskrifvas, och att skrifva hvad som förtjente läsas” 157. Att Bellman har gjort bäggedera nästan utan all kamp och möda, frånröfvar det ej en hårsmån af dess förtjenst. Men den, som förmått så framsjunga sitt folks både lekfullaste och djupaste toner, så lefva i dess hjertan, så klinga på dess läppar, har dermed ock tagit ett så stort förskott på äreminnet, att detta mäktar med ingenting öka ett sådant föremåls glans; och att minnets anspråkslösare teckning får vara nöjd, om den blott i ringaste måtto har ökat dess – begriplighet.

Tillägg.
Sid. 26.

Divertissementet ”Värdshuset” blef ”på Kongl. Theatern” (förmodligen på Bollhuset) uppfördt 1787 under titel af ”Kärsö Värdshus, Divertissement i en akt” (Jfr Valda Skrifter Del. VI, sidd. 101, 360). Jag har hört berättas, att Hjortsberg deri haft någon rol.

Sid. 27.

Att Kexél var medarbetare i tidningsbladet ”Hvad Behagas”, är åtminstone i hög grad sannolikt.

Sidd. 41, 42 m. fl.

Flera beskrifningar på Bellmans personlighet hafva meddelats mig från män, som sjelfve med Skalden lefvat och umgåtts. Den sednaste härrör från den ej längesedan aflidne Commissarien och Lån-Bibliothekarien Westman. Enligt honom, var Bellman bleklagd; i allmänhet tyst och stilla; hade ett tänkande, nästan grubblande utseende; drog aldrig på munnen, när han sade ett infall; träffades ofta i en gul öfverråck, hvarunder han plägade bära mandolinen (cittran); sågs i sin klädsel mestadels tarflig, stundom knappt detta, men alltid snygg. – I allt hufvudsakligt, har jag funnit samtliga dessa beskrifningar öfverensstämma; blott med sådana skillnader, som alltid uppkomma genom olika individuers sätt eller tillfällen att uppfatta samma föremål. Så qvarlefde han t. ex. i Häffners minne klarast (och nästan uteslutande) såsom upprymd, sjungande och improviserande.

Sid. 47.

Original-upplagan af Hallmans ”Tillfället gör Tjufven” (tryckt 1783 i Kongl. Tryckeriet) har en förteckning på de personer ur Hof-cirkeln, hvilka först gåfvo detta stycke på Ulriksdal. Der står:

”*En Marktschreier .... Hof-Sekreteraren Bellman*”, som var ensam ofrälse bland de spelande; hvilka eljest utgjordes af Gust. Maur. Armfelt, Grefvinnan Löwenhjelm (född Fersen) o. s. v. En af mina vänner har hört Hjortsberg säga, att Bellman hade sjelf skrifvit åt sig Marktschreierns rol. Det kan vara möjligt. Likväl öfverstiger den ingalunda Hallmans krafter; och i dennes ”Skeppar Rolf” förekommer en dylik redan förut.

Sid. 50.

En Fändrik Morian hade 1779 på en källare företagit sig det oråd, att göra narr af Bellman. Den härigenom förvärfvade välförtjenta (och i det årets Stockholms-Post – fastän utan titel – införda) snäsan, som i Prof. Blads samlingar uttryckligen bar öfverskriften ”Till Fändrik Morian som förolämpat Bellman på en källare”, har för vår sednare krigshistoria en viss märkvärdighet genom sin profetiska afslutning. Poemet lyder så:

I Monomotapa jag på ett värdshus satt,
Och hade kappan om, för det jag mådde illa,
Drack eljest ett glas vin, men teg som muren stilla;
Men väcktes ur mitt lugn af salfvor utaf skratt.
En Morian, med fjädrar i sin hatt,
Sin martialska röst lät höra:
Han pekade på mig, och såg förfärlig ut.
Jag frågade min värd till slut:
”Månn’ jag så mycken fröjd den unga Herrn kan göra?
Det skulle fägna mig, minsann!
Ser jag så rolig ut”? – ”Å, Herre”, svarar han,
”Han är en Morian; bör ni deröfver undra?
Sin spegel han i fickan bär,
Och skrattar jemt åt den, som honom olik är.
Ack! slika narrar ha vi hundra;
Se, tvenne 158 sitta der!

På käringar att voltigera
Och genom blåsrör lossa skott,
Är, hvad han hittills har förmått:
Och bör man, i hans år, af honom fordra mera”? –
”Men”, föll jag in, ”hvad är hans syssla då”? –
Min värd i mössan tog, och svarade mig så:
”Ni kan det se, om er behagar;
Ty af den lans, det koger som han bär,
Begrips, att han en hjelte är.
Gud gifve frid i våra dagar”!

Olyckan var, att Gud icke gaf frid. Det har nämligen all sannolikhet, att denne ”hjelte” är densamme, hvilken längre fram – först under Gustaf III, sedan under Gustaf IV Adolf – fick utsökta tillfällen att ådagalägga, huru Sverige ägde ännu ett ämne, värdigt att af den sednare begagnas till Commendant i Sveaborg eller Öfverbefälhafvare för Finska Arméen 159.

Sidd. 53–61.

Om melodien till ”November den femtonde dagen” är eljest det rykte gammalt och ännu gängse, att den skall vara hämtad från Rousseau. Att den är fransk, kan åtminstone ej sättas i fråga. En af mina vänner har i Paris, år 1836 eller 1837, hört den på *Théâtre de Vaudeville.* Samme vän hörde då äfven, på *Théâtre des Varietés*, melodien af ”Solen glimmar blank och trind”.

Motivet till ”Käraste bröder, systrar och vänner” hafva somlige musik-kännare tyckt sig igenfinna uti inledningen, för obligat valdthorn, till dryckes-chören i Händels ”Alexanders-fest”. Att denna var känd af Kraus, är säkert; troligen var den det äfven af Bellman. Uppgiften på sid. 56 synes mig kunna rätteligen härmed sammanjemnkas. – Mindre oväntadt, än att en sådan melodi blifvit använd till en ”andlig” sång,

skall det väl förefalla, att samma kännare hafva funnit motivet till ”Hvila vid denna källa” härleda sig från en chör i Pergoleses himmelskt sköna *Stabat Mater*, – ett musikverk, som fordom i Sverige ofta uppfördes.

De melodiska satserna till dessa ord i Mollbergs barnsöls-bjudning:

”Kan du begripa, hvarthän du skall fara? –
Nej, det begriper jag inte, min bror! –
Jo, du skall ut i galopp och förklara
Verlden en nyhet, och helsa från Mor” –

röja, oaktadt sin egenhet, ett synnerligt slägttycke med begynnelsen till chören vid raffel-lådan i Meijerbeers *Robert le diable.* Att Meijerbeer skulle kännt Bellmans melodi, – och det för mer än tjugu år sedan, – kan svårligen antagas. Möjligtvis äga båda dessa musikstycken ett gemensamt ursprung.

Att ”Telje-visan” har nära nog samma början, som en bekant visa i ”Lilla Matrosen”, synes – då *le petit Matélot*, af Gaveaux, först 1795 blef uppförd i Paris – likaledes leda till förmodan om något äldre, för både Bellman och Gaveaux gemensamt original. Härtill kommer, att en af mina vänner har i en gammal fransysk visa återfunnit hela Bellmanska melodien, – blott med undantag af grymtningen. Enligt ett yttrande af Crusell, skall antingen Kraus eller Vogler haft någon del i Telje-visan. Kanske har denna andel bestått just i grymtningens musikaliska behandling; som troligen öfvergick Bellmans techniska förmåga.

Inskränkte sig Bellmans efter- och ombildningar till musiken endast? – Hans afgjorda öfverlägsenhet i både uppfinning och framställning, hans äkta svenskhet i blick, ton och färg, hans stora originalitet (kort sagdt) i det hela, kunna äfven i afseende på orden ganska väl sammanbestå med ett fritt bearbetande af utländska anledningar. T. ex. Hela Sverige känner ”Gubben Noach”. Men hvem tänker ej ovillkorligt på denna visa, när han hos en Fransman, Olivier Basselin, träffar följande för flera hundra år sedan sjungna stroph:

”Que Noe fut un patriarche digne!
Car ce fut luy, qui nous a planté la vigne
Et but prémier le jus de son raisin.
O le bon vin”!

När man föröfrigt hos Bellman stundom påminnes om vissa i gamla fransyska dryckesvisor förekommande egenheter – såsom t. ex. hans

..... bedra,
A, a, a, a”!

som i visan ”Om ödet mig skull’ skicka” motsvarar en forntida fransysk bacchanals

.... ”*chanterie*,
I i i i i e”: –

så bör man likväl ihågkomma, att förebilden härtill är ännu äldre, och träffas i vissa latinska medeltids-qväden.

Sidd. 78, 79.

Leopold, som berättade att Bellmans natur var ”finkänslig och ofta melankolisk”, tillade äfven, att han var till och med ”nödbuden att dricka”, och att han desto hellre sökte undvika det, som han ock lekamligen befann sig illa deraf. Härvid bör dock anmärkas, att förhållandet väl icke var alldeles detsamma under de yngre åren, då Leopold ännu ej med honom umgicks, eller åtminstone ej på någon förtrolig fot 160. Under

sitt tidigare hvardagsumgänge med Kexél och Hallman drack han tvifvelsutan, om än icke mycket, dock mera, än Leopold af sin bekantskap kunde intyga. Å andra sidan skönjes, att Bellmans diet börjat bli ”nykter” långt tidigare, än den beskedlige Gjörwell antog. – Med nämnandet af ”Bacchi Port” är föröfrigt ej meningen, att tilldömma detta stycke något synnerligen poetiskt värde. Blott första strophen deraf bär stämpeln af Bellmans snille, ehuru osnygg taflan är. I sitt hela, är det ett ibland dem, som i en samling af Bellmans dikter ganska väl kunde umbäras.

Sid. 103.

Huru lätt det Komiska slår öfver i och förvandlar sig till ett Tragiskt, visar sig kanske ingenstädes i en så påtaglig och fullständig bild, som i Don Quixotes – på samma gång högst komiska och högst tragiska – person. Noga betraktad, är den till och med ännu mera tragisk än komisk. Derjemte ådagalägga både han och hans Sancho, på olika vis men dock lika klarligen, huru föga möjligheten, att i ett visst afseende bli narr, uteslutes af ett i andra afseenden utmärkt förstånd. Don Quixote är icke blott i sjelfva sitt ”irrande ridderskap”, under alla dess löjligheter, en oafbrutet aktningsvärd karakter, i hvars inre den ridderlighet, som blir en galenskap genom sin utöfnings förutsättningar, lefver med den ädlaste sanning; han är tillika i allt, som ej omedelbart berör hans fixa föreställningar, ett mönster af vishet. Sancho åter, som i allmänhet är praktiskt klokare, och från sin bond-synpunkt af tingen snart nog inser att hans herre är en stor tok, hvilken han sjelf stundom tillåter sig narra och fullproppa med lögner, tror icke dessmindre fast på samme herres förespeglingar, så långt och så ofta de ställas i samband med dennes löften om något grefskap eller ståthållardöme. – Föröfrigt är denna roman det mest lysande bevis för sanningen af hvad på sidd. 90 och 91 blifvit yttradt om den sannt komiska diktlekens egenskap, att ombilda sin tillfälliga anledning till en ny och inom Poesiens rymd friskapad verklighet, vid hvilken åskådaren eller läsaren, ja skalden sjelf, omsider nästan alldeles tappar ur sigte anledningens ursprungliga och oftast lumpna beskaffenhet. Påminna vi oss härvid den i en not på sid. 92 förekommande sammanställningen af ”Don Quixote” och ”Don Ranudo”, så må vi ock erinra oss ännu en omständighet, hvari bemälta roman [161] öfverträffar det Holbergska skådespelet: den sanning, mot hvilken Cervantes låter fantasteriet – den föråldrade, spökande riddare-romantiken – brytas, är sjelf en ny och ungdomsfrisk romantik; då den deremot hos Holberg är en så platt verklighet, att i jemförelse dermed representerar de båda hufvudpersonernas an-högfärd ändock sista flägten af ett slags själslyftning och ideell storhet, som ej vill att äran skall höja sig i stoftet för myntets öfvermakt.

Sid. 131.

För andra, än Danskar, äro Bellmans qväden visserligen, till det mesta, oöfversättliga. Det säges, att Tieck har gjort några försök till Fredmans-tolkningar (förmodligen efter 1819, då jag, ofta med honom samtalande, aldrig hörde honom omnämna dem); i alla fall äro de väl ännu otryckta. Deremot hörde jag Rühs, under ett besök i Greifswald 1817, uppläsa några af honom författade, som tycktes mig verkligen lyckade; men också hade Riihs vistats mycket i Sverige och Stockholm. Äfven dessa torde dock ännu ej vara genom tryckpressen bekantgjorda. – I Danmark har Bellman redan länge varit högst populär. Många af den ypperlige Heibergs lustspel bära derom vittne. Då Rydqvist besökte Köpenhamn, fann han Bellmanska sånger begagnade i en omtyckt folk-pjes ”Capriciosa”, af Overskou. Beskow bivistade der en af Bournonville sinnrikt uppfunnen ballett till Bellmans förherrligande. Under de oss närmast liggande åren har ”Skandinavismen” gjort Bellman i Danmark fullkomligt inhemsk. Men känd af landets vitterhetsmän var han långt förut; redan 1817, i Berlin, hörde jag Oehlenschläger, med sin vackra röst och sitt vackra anletes äfven mimiska liflighet, sjunga en hel mängd af Bellmans visor.

Sid. 134.

Qvick och träffande är Sondéns utlåtelse om de ”rimmade Tal”, hvilka Bellman höll understundom, att han ”synes besvärad af detta vitterhets-slag, likasom kunde han hvarken gå eller flyga” [162]. Följande stropher,

ur ”Talet i Orangeriet på Carlberg”, må likväl anföras till prof af det bästa, som han i den vägen har frambragt.

Efter en kort ”aria med accompagnement af cittra”, fortsatte han:

”Vid dessa strängars ljud käns hjertats fria låga
Sig yppa mer och mer inom vårt brödratal,
När under vinets lust, vid en högtidlig råga,
Kung Gustafs ära sjungs i denna blomstersal.
Från trädens mörka skjul, som slingrar sig i grenar,
Hvar fågel på sitt löf sig med vår röst förenar.

Bese, hvad präktigt skydd de stolta stammar dela,
Hur med ett åldrigt rusk de grumla vattubryn;
Hur i en glittrig våg de gröna skuggor spela
Vid vattnets glans mot soln och molnens flägt i skyn:
Hur dessa rundlars vidd ett öppet fält utbreder
Upp till den blomsterport, som till vårt tempel leder!

Beögna än en gång, hvad snilleval sig röja
I spridda planers prål och labyrinters lopp;
Hur invid dammens brädd sig rosenkrukor höja
Och lagerträdets stam sin krona skjuter opp;
Hur mildt Pomona ler åt höstens kulna dimma
Inom de glesa skrank, som för vårt öga strimma!

Der ses Neptuni spel de skönsta floder spruta
I ljusa hvirfvelsprång, försilfrade och blå,
Och än Diana hörs i jägarhornet tuta,
Och stundom Pan med lurn ur skogens kamrar gå:
Längst från aflägsna fält förnöjda röster höras,
Hvars fröjdeljud till oss på vädrets vingar föras.

Allt rörs med lätta fjät till denna högtidstimma:
Af glada åldrars språng man fälten hvimla ser;
Med korgar, kärl och bloss de mellan träden glimma,
Och kasta bördan sällt vid våra trösklar ner.
Med muntra anletsdrag ses alla pligter skötas,
Tills portarna slås upp och våra bröder mötas.

Så samlas detta folk af trohets äkta stämpel,
Som tretton resor re’n invigt sin högtidsdag,
Och som med enigt bröst i detta Floras tempel
Frambär Kung Gustafs lof i hvart ett andedrag.
Flyg, echo, bergen kring, att våra sorl besvara;
Och må kanonens dån vårt mannamod förklara!
– – – – – – – – – – – – – – – – –

I dag vårt träldoms-ok för tretton år tillbaka
Bröts af Kung Gustafs arm, men utan eld och blod,
Just då, när aggets storm så Nordens grundval skaka’,
Att spiran digna’ ned vid Sverges fallna mod.
Bland mist och röda moln riksskeppet dref för ankar,

Der hvar och en had’ vind, allt som han köpte tankar.

Förbistring hos en flock, och hämden hos den andra,
Af snikna styresmän inblåstes vild och stark:
Till rikets möten opp sågs rikets bödlar vandra,
Att plundra få hvarann och fängsla sin Monark,
Att åt en utländsk arm (hvem helst) sitt hjerta skänka
Och mot sin fosterbror i blodigt harnesk blänka.

Ett snöpligt äfventyr, som barn och barnbarn klandra,
Var all den väktarns vakt, som fredar Zions mur:
Med Bibeln i en hand och pungen i den andra,
Satt Religionen hemsk vid Politikens ur;
Ett gyllne ja och nej på helga läppar ströddes,
Då vid hvart tärningkast en rikets våda föddes.

Ibland de djerfva svar på väktarns lumpna fråga
En dödlig hviskning lopp, att fängsla Vasars Son;
Att på så dyrbar stam det sista hugget våga,
Var rigtigt öfverlagdt, och mumladt till och från!
Men, Gustaf, full med frid, sig till Försynen vände,
Och för sitt folk och land blott ömhets-suckar sände.

Der rikets vinst och makt på handelsvågen hvilar,
Sig Sjelfsvåld satte ned och vinsten undansmög,
Då strax, vid hennes vink, för alla vädrens ilar,
En mäktig vinglartropp ur börsens portar flög;
Båd ära, lag och rätt, och mynt och curs man vrängde,
Vid Idoghetens gråt, som Lättjan slog och trängde.
– – – – – – – – – – – – – –

Man vände ögat se’n till landtmans glada byar:
Här fordom Bonden bjöd båd’ Kung och purpur trots! 163 –
I aldrig något land sol, måne, blixt och skyar
Så lycklig bondeby bestråla, som hos oss;

Hans jord hans egendom, hans frihet i hans vilja,
Och träldom vågar ej på tröskeln af hans tilja. –

Nu åkern osådd låg; han satt uti sin stuga,
Med armarna i kors, med dryg och uppblåst själ,
Kringhvärfd af helig flärd, insvept i sömn och ljuga,
Att vid trumpetens klang bereda rikets väl:
Ej annat föremål hans nit nu ville njuta,
Än vid ett riksdagsval sjelf mutad bli och muta.

Ett ömsom söndradt Råd, af menighetens galla
Sin purpur fläckad såg och hädda sina värf.
Förvirring sågs i allt: i lyda och befalla;
Och oskuld, att få rätt, gaf ut sin sista skärf.
All rustning till sitt värn, när landet så omträngde,
I rost och spindelväf på nakna murar hängde.

Det hör vårt samfund till, att minnas och beundra

Båd’ fosterlandets nöd och Gustafs dygd så stor!
Hvem mins ej från den tid, då riksdagsklubban dundra’,
Hur vän bortsålde vän, en son sin far försvor?
Hur, i slikt tidehvarf, en usling sig förmådde,
Att han till bilans egg sin egen bror förrådde?

Vid patriotens disk man dyra safter sköljde;
Förrädarn skänkte i, och trolösheten drack.
Men egennyttan främst sitt fala hjerta döljde,
Och stolta ja-ord njöt ur en förförisk rack:
I ränkor, sus och dus, man gaf och tog till bästa,
Och den blef patriot, som tog för sig det mesta.
– – – – – – – – – – – – –

Beröm då denna dag, då, utan svärd att blotta,
En Kung, en infödd Kung sitt seger-intåg höll!
Förut sågs en och hvar om landets spira lotta,
Då snart, ur hand i hand, hon vackla’, skalf och föll.
Men säg, du Svenske Man, om du bör lycklig kallas,
Att af så kunglig dygd få helsas och befallas!

Ja! vid den ångst och gråt, som krigets åska följer,
Der vattnet sprutar eld och marken svettas blod,
Der Hungren vandrar främst, och sig i tårar sköljer,
Af Dödens skugga ledd bland kulor, eld och lod:

Då fredas Svea Folk i gamla fria Norden,
Och har dertill en Kung, den bäste Kung på jorden.

Sid. 154.

Besynnerligt nog, har Hjortsberg inför en af mina vänner hörts påstå: ”Bellmans eget föredrag var allsicke utmärkt; han var roligare att läsa, än att höra.” Detta omdöme, så afvikande från alla andra ögon- och öronvittnens enstämmiga berättelser 164, yttrades dock möjligen i något ögonblick af nyck eller dåligt lynne. I annat fall skulle det intyga, att den store lustspelaren var utan sinne för just det egendomliga och poetiska i Bellmans föredrag; och så mycket mindre skulle vi då öfvertygas, att han, i afseende på sättet att sjunga Bellman, någonsin kunnat vara den äktaste förebilden.

Det innersta af sin lefnads-philosophi har Bellman ingenstädes mera oafslöjadt framställt, än i det sköna, redan på sid. 15 omnämnda qvädet ”Rundt kring i verlden jag sväfvar”. Dess tre sista stropher må derföre här finna en plats, då vi nu från den kanske märkvärdigaste af våra Skalder taga afsked.

”Brusande vågor och plågor,
Tusende blänkande lågor,
Glimma för vår alltför matta syn:
Brantaste klippor, som trossa
Lefvande skeppen att krossa;
Eld och storm från stoftet upp till skyn!
Ja, hvad bryr jag mig derom? Jag ber:
Ögat ser,
Munnen ler

Åt allt hvad sker.

Verlden är ljuflig och lustig och blid;
Kom nu, min frände, det blir dock dervid:
Kära! ack, jag ber,
Muntra er! –
Dock jag är, i allt besvär,
Fågeln lik, som fängslad är;
Fast hans tunga orkar sjunga, han sig sjelf förtär.
Men så svinna dessa dar:
Snart vi skiljas, en och hvar,
Från hvarandra,
Till att vandra
På vår sista färd.

Hände i verlden, hvad händer:
Fritt jag min fackla då tänder,
Om min sol är kulen, mörk och svag.
Skänker mig döden sin galla,
Må han det gerna befalla;
Men den kalken smakar inte jag.
Ja! intill de sensta åldrars tal
I allt qval,
Min pokal
Mitt bästa val.
Lyckan i verlden liknar i fjäs
Draken på godset, som grinar och fräs,
Blott man honom är
Litet när. –
Tänk dock, om mitt lif nu fick
Se sitt sista ögonblick,
Gick jag visst med heta tårar från min jordaprick.
Men – ack! ack! hvad är det mer?
Middagssolen snart går ner;
Afton nalkas,
Dagen svalkas,
Oljan blir förtärd.

Liksom på vädrenas vingar
Örnen mot solen sig svingar,
Så ock mitt hjerta lyftes lika snällt.
Snart ett nöje sig lyktar,
Snart i ett annat jag flyktar,
Och mitt öga ser ett blomsterfält.

Skönhet främst i spetsen står och ler.
Hvad jag ser,
Intet mer
Jag hjertat ger.
Nu mina stunder de äro förbi;
Bojan är bruten och fången är fri;

Allting går till slut,
Hvar minut. –
Ja! så är vårt lilla spel;
Gamle gubben, styf och stel,
Med en skönhet dansar ofta, till vår sista del;
Och, när dansen slutad är,
Hvila då från allt besvär
Dessa båda.
Kom, och skåda,
Hvad vår glans är värd!

BELLMANS FRÄNDER.

Att vara litet tokig för rolighets skull,
Det är att vara kloker;
Kloker vilja vara, men aldrig vara glad,
Det är tokars lag.
Gammal visa.

BELLMANS FRÄNDER.

——

Så låt oss då lefva för dagen,
Och glömma all verldens besvär!
Att lyda och skyddas af lagen,
Att dricka sitt glas och bli kär,
Se! detta är vishetens lära;
Allt annat är glitter och fras.
I nöjet – der se vi vår ära,
Och sällheten – i våra glas.
Kexél.

Ehvad man än vid betraktandet af Gustaf III:s tidehvarf må finna att klandra och fråntaga: så mycket åtminstone står fast, att det var ett af de muntraste och således äfven för all *gaya ciencia* upprymdaste, som någonsin tillvarit. Ej heller öfverlefde det denna sin glada sinnesförfattning; ehuru den visserligen under de sednare åren mer och mer bemängdes med flerahanda dystra tillsatser, sedan den under det första årtiondet herrskat så godt som oinskränkt. Med undantag nästan blott af de störtade parti-höfdingar, som nödgats afsäga sig sina regent-anspråk och nu – enligt en dansk skriftställares 165 målande ord – "surmulede paa deres Gaarde", andades, i begynnelsen af sakernas nya ordning, hvarje Svensk endast belåtenhet med den och förtjusning öfver dess konungslige gifvare. Ny och nymärlig var befrielsen ifrån det mer än femtio-åriga Mångväldets fejder, våldsgrepp, nesor, offentliga och enskilda oro; Konungamaktens triumf både syntes vara, och var då ännu, Folkfrihetens egen; en rad af goda årsväxter inträffade plötsligt efter en rad af felslagna skördar; ej blott menniskorna, äfven deras hjordar och husdjur tycktes bättre trlfvas, – emedan en förut envist gängse boskaps-sjuklighet upphörde; handel och näringar funno sig upplifvade; i landet herrskade öfverhufvnd en välmåga, som äfven under de sednare och sista åren af Gustafs regeringstid var allmännare spridd, än till och med de strängaste af hans granskare kunnat neka 166; och denna allmänna välmåga befrämjade en lika allmän benägenhet, att sorglöst öfverlåta sig åt det närvarande lifvets fröjder. Fogas nu härtill Konungens personliga älskvärdhet, den från honom öfver hans umgänge och hof utbredda glädtigheten, kärleken i detta umgänge för qvickhet, vitterhet, skådespel och alla sköna konstnjutningar, glansen af detta hof, den sällsynta fägringen af dess damer, den ridderligt romantiska arten och prakten af

dess fester: så har man tillsammans mera, än som behöfdes, för att särdeles i närmaste hand, hos lifvet i hufvudstaden och dess omgifningar, stegra fröjdberusningen till ett svall, hvars hänförelser flödade, igenom alla kretsar, ända ned till de lägsta värdshusen. ”Här” – skref 1778 den då nyss till Stockholm ankomne Kraus – ”här är allting glänsande och gladt; så många lustbarheter, att man icke skulle vänta sig något slut på dem” 167. Att således sjelfva kroglifvet då kunde förete en ej blott genom dryckenskap tillverkad glädjeyrsel, en naif och icke genast frånstötande grund för burleska bilder, en rikedom på sannt komiska och således för poetisk behandling gynsamma föremål, till hvilka i dess nuvarande tunga fylleriprosa erbjudas antingen inga eller blott ytterst matta och ömkliga motsvarigheter, var af det anförda en naturlig följd; det var en särskild skepnad af den folks-munterhet, som äfven bland de ringaste klasserna yttrade sig såsom en gemensammare och större, än sedermera någonsin. Förefanns nu en snillrik skald, som redan hade utbildat sina anlag för den rigtning, hvaråt härmed öppnades obegränsadt spelrum: så inses lätt, hvilket närande och uppbärande lifselement i allt detta kom honom till mötes, hvilken fullhet af ämnen för komiska målningar, för bacchantiska dithyramber, för bacchantiskt-arkadiska och jemväl rent arkadiska idyller, tagna ur Sveriges mennisko- och natur-verld, med den innerligast fosterländska sanning. – Likväl var det icke blott härigenom, som denne skald fullständigt blef Bellman. Öfverskåda vi nogare den vid första ögonkastet nästan oblandadt leende och lysande tidstaflan: så skönja vi här och der framskymtande företeelser, liknande ungefär de moln, som ofta på den vackraste sommardag öfverfara himlafästet och på det glänsande landskapet kasta skuggor, hvilka för denna gång fly, men väcka tanken på en återkomst med dystrare och varaktigare följder; kort sagdt, företeelser, som påminna oss, att hela det glada tidehvarfvet ändock i sig sjelft var aftonen af en verldsålder och verldsordning, som med den skulle upphöra. Det glimmande deraf innebar det olycksbådande lugnet af den halsblick, som närmast föregår orkanen; bakom ett förhänge, som snart skulle uppdragas, beredde sig redan det stora blodiga drama, som snart skulle omhvälfva Europa och äfven upp till dess Nord sträcka sina alltförändrande skakningar. Väl kunde ingen då veta, att det var ouverturen dertill, hvars första afdelning man i det nyssbeskrifna jublet hörde: ehuru dess cymbalers och pokalers klang visserligen hade börjat mer och mer afbrytas af hotande olåt från dem, som tröttnat vid att ”surmule” i tysthet, och som emellertid, af åtskilliga Konungens felsteg, hade erhållit hvad ordspråket kallar ”vatten på qvarnen”. Huru omtänksamt och flitigt de hade begagnat det, visade sig vid riksdagen 1786 i det förbund af uppsåtligt och ouppsåtligt misskännande, hvars verksamhet, sedermera fortsatt i oafbruten stegring, ändtligen krönte sina bedrifter med hans död. Men redan långt före det mordskott, som drabbade Sångarkonungen midt i Sånggudinnornas tempel, framträngde sig tvärsigenom jubelgnyet emellanåt andra ljud, som underbart sammansmälte sig med den herrskande muntra tonen: förkänslor af en under all ytans harmoni förgömd disharmoni, som i tidens innersta med dolda minor arbetade på genombrott; dunkla känningar af det volkaniska i den grund, på hvilken man lekte; aningar om både högre sällheter och bittrare lidanden, än det lekande slägtets i allmänhet voro. Ingenting är begripligare, än att hos en skaldesjäl, på samma gång så qvick, så skämtfull, så djupkänslig och så godlynt, som Bellmans, måste äfven dessa stämningar finna sin tolk; och dymedelst antaga det blandade skick af rent komisk förlustelse, ironiskt gyckel och elegiskt vemod, hvartill hans humor så allsmäktigt begagnar sina outtömliga lyriska och musikaliska tillgångar. Hans komik skildrar med oöfverträfflig åskådlighet en krets af löjliga varelser, som derigenom fullända både sin egen trefnad och betraktarens nöje, att deras löjlighet är för dem sjelfva en halft medveten. Hans ironi beler deras naiva och omätliga sjelfbelåtenhet, men deltager jemväl sjelf godmodigt i deras glädje. Hans elegi varkunnar sig öfver dem för de bedrägliga förutsättningar, på hvilka denna glädje hvilar, och hvarom äfvenledes hos dem understundom uppstiger en mörk halftanke. Så sker, att från en lyra, skenbart egnad nästan endast åt en vexlande gamman af grofva sinnenjutningar och rasvilda tokroligheter, ofta framklingar en öm klagan öfver menniskolifvets allmänna lott, – såsom i bottnen varande öfverallt sig lik, eller på sina lägsta grader densamma som på sina högsta. Det Fredmanska kroglifvet är deraf – en burlesk symbol.

Säga vi alltså, att endast i ett så beskaffadt tidehvarf kunde Bellman vara till, d. v. s. fritt och fullt blifva,

hvad han blef: så är likväl dermed ingalunda meningen att neka, eller förringa, den personliga sjelfständigheten af Bellmans snille. Att i visst afseende vara en viss tidsandas fullkomligaste representant, är icke detsamma, som att af denna tidsanda vara oinskränkt tilldanad och ledd; man vore då blott dess passivaste verktyg, och tillhörde den stora massan af varelser, som bestämmes af tiden ungefär liksom spånen följa med strömmen. Vi ha föröfrigt sett, att några af hans yppersta dikter voro författade redan före den af Gustaf verkställda styrelse-förändringen. Midt i den politiska flygsands-öcknen hade hans sångmö lyckats utspana egna oaser, der hon i ro kunde lyssna till sina ingifvelsers glada mandolinklang. Men öppet i dagen ligger, huru mycket en full utveckling af den rigtning, som i dessa dikter hade vågat sig fram, skulle gynnas af tidslynnets omstämning till en nästan allmän motsvarighet.

Så långt den kan, gäller samma anmärkning äfven om några med Bellman samtida skalder, som, i kraft af oneklig frändskap, befinna sig inom hans närmaste omkrets. Jag sade, ”så långt den kan”: ty de äro icke, liksom han, snillen af högsta ordningen. Detta utgör den allmänna skillnaden emellan dem och honom. Derföre beror ock deras ställning, ehuru äfvenledes en ganska egendomlig, vida mer af lynnet hos den tid, i hvilken de lefva. Slägtingar till honom äro de dock; – närmare eller fjermare; – åtminstone så till vida, att de alla hafva sin varelse inom den krets af komisk diktkonst, der han står i medelpunkten såsom på samma gång deras frände och deras evärdlige öfverman. Nämna vi nu dessa slägtingar: så böra tvifvelsutan Hallman, Kexél och Ostindie-fararen Wallenberg utmärkas såsom de, hvilka i diktargåfvor stodo honom närmast; dernäst befinna sig Lannerstjerna, jemte (på ännu längre afstånd) Rudbeck, Schröderheim och Envallsson. De tvenne första är man längesedan van att tänka sig såsom väsendtliga beståndsdelar af Bellmans omgifning; derom påminnes man ock af orden till den allbekanta kanon ”Bror Bellman, bror Hallman och bror Kexél”. Äfvenså visa sig för hvar och en genast flerfaldiga syskontycken i skaplynne mellan Fredmans Sångare och ”Sonen på Galejan”. Betydligt mindre lika honom i arten af sin komik äro visserligen de fyra sednare. Detta gäller till och med om den visserligen blott dilettant varande, men dock med skäl här, såsom lustspelsdiktare, betraktade Schröderheim: ehuru han, och på långt innerligare vis än Hallman och Kexél, tillhörde Bellmans förtrognaste vänner. Lannerstjerna, hvars ”Resa till Månans Ö” på intet vis förtjenar den glömska hvari den fallit, tänkte mycket på att efterlikna Bellman; men är mest skald just der, hvar han minst haft denna tanke i sinnet. Att Rudbeck – ”Boråsiadens” författare – mot slutet af sin korta lefnad ville stämma sin lyra efter Bellmans, var ett än större misstag; men hans natur-anlag inneburo dock både en lekande verldsåsigt och en verklig *vis comica.* Huru gerna Envallsson begagnade Fredmans melodier och öfverhufvud (så godt han förmådde) anslog Bellmanska tonarter, skönjes lätt, när man bläddrar i denne outtröttlige lust- och sångspels-tillverkares tallösa dramatiska potpourrier; men alltsammans anbringas der, ej blott med en afsigt, som är uteslutande dramatisk, utan äfven med den hos honom vanliga ytligheten af en talent, hvars användning ådrog honom från Thorild benämningen ”Sumpens Genius”. – Föröfrigt insåg man redan i den tid, då desse män lefde, att Bellman, såsom skald, stod högt öfver dem alla; huru högt, inser hans efterverld ännu klarare. Det oaktadt kan ingen af dem utmönstras ur en tillbörlig skildring af Bellmans tidehvarf, ingen ratas såsom vid dess öfversigt ovärdig en dröjande blick. Ty dels förtjena de i och genom sig sjelfva en sådan; dels har deras ställning till Bellman den analogi med vissa engelska skalders ställning till Shakspeare, att man gör bekantskapen med honom fullständig genom bekantskapen med dem.

Naturligt är, att i samma mån, som desse män varit mindre sjelfständige än Bellman vid behandlandet af hvad de ur sin samtid mottogo, måste ock deras egenheter visa sig i långt betydligare måtto tillhöra den tidsstämning, hvilken dock äfven de (från sin grad af förmåga) poetiskt representera. Detta röjes kanske ögonskenligast i deras brister. Skröpligheten af det tidslynne, hvars tolkar de äro, se vi derföre hos Hallman esomoftast blottad med en råare ton, än åtminstone i det bättre och bästa af Bellmans lyrik är vanlig; äfven hos Kexél (hvars slipprigaste skrifter blifvit i Sondéns samling uteslutna) yttrar sig mången gång på ett ganska bjert vis ett självstillstånd, som är ännu mera hans tids lättfärdiga reflexion, än hans egen lättfärdiga sinnlighet; ja sjelfve den (i bottnen) allvarligt fromsinnade Wallenberg har tillåtit sig drag och uttryck, som i

vår tid skulle allraminst hos en prest finnas ursäktliga. Men en ästhetisk betraktelse af dessa mäns verk förklarar dem blott; den försvarar dem icke. Och så vida är med dem sak samma, som med Bellman sjelf; hvars bruk af sina snillegåfvor icke heller kan öfverallt till punkt och pricka rättfärdigas. Redan hos honom inträffar ej sällan det fall, att målning och ordalag röja ett sjelfsvåld, hvarvid vi behöfva påminna oss, ej blott diktartens natur, utan ock det med honom samtida sällskapslifvets mindre noggranna ärbarhets-fordringar. Men om ändock hos honom vissa slags friheter oftast gifva mindre anstöt, än hos de nyssnämnda: så sammanhänger detta innerst med just de egenskaper, genom hvilka han är det högre och fullständigare snillet. Huru stor Bellman är, uppenbarar sig derföre – på närmaste håll – först rätt genom jemförelsen med dem. De äga af honom vissa naturliga likhets-tycken; med undantag af Schröderheim, som aldrig glömde sin anspråkslösa egenskap af dilettant, slräfva de – framför alla Kexél – att (än i ett, än i annat) göra sig honom ännu likare; deras komiska talent är ej mindre omisskännlig, än deras glädtighet och skämtlust; de trifvas, liksom han, i folklifvet; de lägga gerna, liksom han, under sina skämtbilder en bacchanalisk botten. Deras komik ströfvar till och med, då och då, långt nog inom den humoristiska diktningens gränsor. Men den är dock i allmänhet utan denna djupare, högsta och lyriska humor, som är honom egen, jemte det dertill hörande vida omfånget af en diktgåfva, lika outtömlig i uppfinningar, som i förmågan att med en gamman, hvars löje ofta är en leende smärta, under nästan ständigt vexlande musikaliska former måla brusande stormnöjens maskerad-gyckel, vid en mångengång öppnad utsigt åt idylliskt sceneri och romantiskt fjerran.

Vi påstå dock icke, att någondera af dem, som vi här kallat ”Bellmans fränder”, är utan all andel af åtskilligt häribland. Den största har Wallenberg: och detta inverkar fördelaktigt på den kända berättelse, hvari han förtäljer om sina hafsfärder till vinländer. – Föröfrigt äro de alla, i likhet med sin store medbroder, ”lustiga bröder”: män, som lefva, och sjunga, för dagen; obekymrade om efterverlden behagar påminna sig dem, men också belåtne, i fall sådant händelsevis skulle inträffa. Sjelfve Schröderheim var, i detta ”lefvande för dagen”, långt mera deras like, än på hans plats såsom Statsman var behörigt och nyttigt. Samtligen äro de mera treflige, än beundransvärde. Till det sednare var måhända Wallenberg utrustad; man ser åtminstone, att han syftade åt ett ”*majora canere*” och på slutet åt en allvarlig konstnärsbildning; men hans banas tidiga afbrott gör vår förmodan oviss.

Hallman.

Denne mans märkvärdighet är i alla fall icke liten; om än större genom hvad han möjligen hade kunnat blifva, än genom hvad han verkligen blef. Född i Stockholm den 31 December 1732, hade Carl Israel Hallman till fader Kyrkoherden i Stockholms Ladugårdslands-församling, Doktor Johan Gustaf Hallman; som sjelf var bland sina samtida en poet af anseende. Man träffar skaldestycken af honom både i Carlesons och Sahlstedts samlingar. Följande rader, ur ett hans brölloppsqväde, måla en hjertlig och värdig kärlek till Skaldernes konst:

”Ack ädla Poesi, du himlens egna skänk!
Du är en gyllend’ vagn, i hvilken vishet prålar;
En hand, som dygdens glans med äkta färgor målar,
Så täck, som skönsta brud på rödan sammetsbänk;
Ett nöje, ogement för hvart ett ädelt sinne;
En evig runa för de stora hjeltars minne.”

Med en originellare skaldegåfva var dock sonen utrustad: ty det ser ut, som hade Naturen tillämnat i honom en sammansmältning af Bellman och Holberg; ehuru visserligen ock stannat vid ett ganska ofulländadt utkast. Om hans lefnadsöden känna vi ej mycket. Såsom tjensteman var han anställd i Bergs-Collegium; men utan att der vinna någon befordran. Knappt behöfver man dertill söka någon annan orsak, än hans egen sorglöshet. Sluteligen lär han dock haft titel af Assessor. Troligtvis var han lika förtjent deraf, som mången

annan. Af den sextioårige gifver oss Thorild, i sin ”Kritik öfver Kritiker”, denna bild: ”en glad anakreontisk gubbe, en patriark för det Lustiga, hvars hufvud nu är så vackert som en antik”. Om sanningen af det sista kan enhvar öfvertyga sig, som ser detta hufvud graveradt framför Stjernstolpes upplaga af hans skrifter. I företalet berättas der: ”Ännu” (1820) ”lefva flere af hans anhöriga och bekanta, hvilka enstämmigt intyga, att han äfven under sin sena ålderdom var liflig och glad, samt att han, i hvarje sällskapskrets der han visade sig, gaf ton åt ett fritt och okonstladt nöje”. Så fortfor han intill sitt yttersta. Sannolikt bestodo dock dessa kretsar mestadels af det bättre slags källarkunder, bland hvilka han sjelf var en; ehuru en af de både genialiskt och moraliskt ädlare. Den melankoli, som hos Bellman låg på väsendets botten, fanns ej i hans; derför ägde han, såsom umgängsvän, en jemnare munterhet. I sina ekonomiska omständigheter var han deremot fullkomligen Bellmans jemnlike. Sådant kunde dock föga bry en man, om hvars vanliga dagordning följande blifvit oss förtäljdt. Han började dagen (säges det) med, att ”på morgonqvisten” gå in till en på Kungsholmen boende Apothekare, ryktbar för sitt dråpliga bränvin och sin ofantliga karbunkelnäsa, som af Hallman förvärfvade honom namnet ”Nasenblom”. Hos honom togs morgonsupen; den befanns alltid lika profhaltig; hvadan ock skalden, till erkänsla, inrymde honom en plats, såsom Nasenblom, i sitt skådespel ”Finkel eller det Underjordiska Bränvins-Bränneriet”. Sedan fortsattes vandringen; och nu till stadens alla boklådor. Der efterfrågade han försäljningen af sina förlager. Fick han penningar, så bjöd han sina vänner till välfägnad; fick han inga, så bjöds han af dem. Om aftnarna sammanträffade han med dem på Humlegårds-theatern, der han och Kexél, såsom författare af de mest omtyckta bland de pjeser som gåfvos der, hade fritt tillträde. – Vid instiftningen af Sällskapet *Par Bricole*, på 1770-talet, var han Kexéls medhjelpare. Ensam stiftade han föröfrigt ett ordens-sällskap, som var rentaf vittert: det kallades ”Grekerne”. Detta samfunds skrifter, förvarade hos åtskilliga personer och efter dessas död förskingrade, voro, när Stjernstolpe skref sitt företal, alldeles förkomna. Sällskapet *Par Bricole* qvarlefde deremot i ett blomstrande skick; och åt detta sällskap har Stjernstolpe tillegnat samlingen af Hallmans arbeten. Öfverlefvande både Bellman och Kexél, dog han, i sin födelsestad, den 23 April 1800.

”Det är skönt”, säges vidare i samma företal, ”att kunna tala känslans allvarliga språk till hjertat; men ögonblick måste väl finnas här i lifvet, då man ej försakar glädjen och munterheten, i trots af ett surmulet tidehvarf. Hvarje författare, som uppmanar dertill, har väl också sin förtjenst; och i detta afseende äger Hallman rättvisa anspråk, att ej blifva förgäten”. De komiska arbeten, genom hvilka han bestyrkt dessa anspråk, äro till största delen dramatiska; och i allmänhet af tvåfaldig art; nämligen dels Parodier, dels rena Burlesker. Med ”rena” beteckna vi här sådana, som äro till sin composition fullt sjelfständiga; ehuru föröfrigt, hvad andan och tonen beträffar, båda slagen äro lika burleska. Parodierna åter utgöra motsvarigheter till några i hans tid frejdade operor och andra skådespel, hvilka således föranledt deras tillvarelse och i viss måtto bestämt den. Enda undantaget är ”Corporal Ölbom”, der han parodierat en Elegi af Creutz. Deremot har man i ”Casper och Dorothea, Heroisk Djurgårds- Ballett i tre akter”, en parodi öfver Lalins ”Acis och Galathea”: i ”Skeppar Rolf, Skådespel i tre akter med divertissementer emellan akterne”, en parodi öfver Gyllenborgs ”Birger Jarl”; i ”Petis och Telée, Komedi i tre ”akter blandad med Sång”, en parodi öfver Wellanders ”Thetis och Pelée”, – den första af de inhemska operor, som framkallades af Gustaf III:s ynnest och esomoftast äfven hade honom att tacka för sin uppfinning. Rentaf på fri hand componerade åter äro ”Finkel eller det Underjordiska Bränvins-Bränneriet, Komedi i tre akter blandad med Sång”; dess inledning, ”Finkels Parentations-akt, Prolog”; ”Bousaronerne eller Det skall någon orsak ha, *Proverbe-Dramatique* i en akt”, som tillika är ”efterspel till Parodien Skeppar Rolf”; slutligen ”Donnerpamp, Komedi i en akt, blandad med Sång samt Intermède”. – Af misstag har Stjernstolpe låtit Komedien ”Sterbhus-Kamreraren Mulpus, eller Kaffehuset i stora Kyrkobrinken”, införas i samlingen af Hallmans arbeten 168; det tillhör Kexél.

De parodierade skalderne upptogo Hallmans skämt ganska olika. Creutz yttrade, då han läst sin ”Zephis” förvandlad till ”Corporal Ölbom”, att han ville hellre hafva skrifvit parodien än elegien. Gyllenborg åter

ansåg sin ”Birger Jarl” vanhelgad genom ”Skeppar Rolf”, och klagade hos Gustaf III. Monarken, som inom sig kanhända fann Skepparen roligare än Jarlen, pålade Hallman till straff, att äfven parodiera ”Thetis och Pelée”. – Sin ursäkt, och sin åsigt af sina parodiers oförgriplighet, har Skalden framställt i företalet till ”Casper och Dorothea”; hvilket han lyktar med dessa ord: ”skulle mitt försök vinna gunstigt bifall, skall jag icke skona min penna, att framdeles vidare utlöpa på denna lustiga farväg; under säkraste förmodan, att vår vackra och redan så stadgade Theater ej deraf på minsta sätt förlorar eller vanskapas”.

Det enda af hans skådespel, som icke är burleskt, och som endast af detta skäl här nämnes sist, är ”Tillfället gör Tjufven, Divertissement i en akt med Vaudeviller”. Huru det gått till, att Gustaf III:s ryktbare gunstling Armfelt länge kunnat gälla såsom detta lilla täcka sångspels författare, åtager jag mig ej att utreda. Bland Hammarskölds förtjenster är också den, att hafva återbördat hedern deraf åt Hallman. I en not vid Hammarskölds utlåtande bifogar, med rätta, Sondén: ”sjelfva styckets beskaffenhet gör Hallmans författarskap ostridigt”. Jag tilllägger: läser man Armfelts Inträdes-Tal i Svenska Akademien, så öfvertygas man genast att den, som skrifvit detta, aldrig kan hafva skrifvit någonting af artistisk composition och ästhetiskt värde. Den sägen är alltså ej otrolig, att Armfelt, för att äfven såsom vitterhetsidkare och theaterförfattare behaga Konungen, beställt af Hallman detta arbete för ett måttligt arfvode, samt, för att få det färdigt, hämtat honom ut till Drottningholm och der i två dagar hållit honom innestängd. Enligt samma sägen, skall Armfelt sedan ha glömt att erlägga de utlofvade hundra riksdalerna, och Kellgren haft den afsigt med sitt skaldebref ”Till en förnäm Herre som skrifvit ett Theaterstycke”, att påminna honom derom. Det första är alltför möjligt, men icke så det sista; ty ingen skymt af slik mening kan i det nyssnämnda skaldebrefvet uppdagas; tvärtom: Kellgren sjelf tyckes på fullt allvar anse honom för styckets upphofsman. Antingen låtsade han det; eller var Hallman nog trofast mot Armfelt, att åtminstone en tid framåt bevara hemligheten. Visst är, att detta stycke är det finaste af alla hans skådespel. Och i denna hänsigt kunna vi ej annat än finna märkvärdigt, att det är det sednast författade. Man synes nämligen häraf berättigad till den gissning, att, om Gustaf III tillåtits längre lefva, eller om de sista åren af hans lif ej mer och mer fördystrats af växande politiska bekymmer, skulle Hallmans dramatiska anlag kommit att uppnå en rikare utbildningsgrad. Ty väl liknar äfven detta skådespel deri hans öfriga dikter, att det är ställdt på det lägre folklifvets grund: men grunden, eller bottnen, är här den egentliga svenska allmogens; det har en mild komik och en ton af landtligt frisk naivetet, som än i dag ej förfela att behaga. Också är det af alla de Hallmanska skådespelen det enda, som förmått ända tills nu bibehålla sig på scenen. – Bland melodierna träffar man der flera af Bellmans.

I förordet till detta stycke, som trycktes 1783, yttrar han: ”Denna är den första pjes, som i Sverige blifvit skrifven i denna smak. Felen kunna vara många, i synnerhet som den blifvit gjord på ganska kort tid; och dessutom är alltid den svalan mattast, som först flyger ut om våren. Ändamålet har varit, att utesluta tal och recitativer emellan vaudevillerna, och att på ett ställe hopsamla glädtig, narraktig och behaglig musik; för att skingra de allvarsamma intryck, som en tragedi eller dram ofta gör på själen”. Han började härmed på svenska skådebanan en rigtning, hvilken sedermera Envallsson i sina talrika sångspel fortsatte. Men ingen af dessa sednare svalor öfverträffade den första.

Thorilds minnesvärda omdöme öfver Hallman har således enkannerligen hans öfriga arbeten i sigte. Det utgör slutet af den afdelning i hans ”Kritik öfver Kritiker”, som handlar ”om Parodien, eller det Hottentottiska i Vitterheten”. Sedan han på det strängaste fördömt hela denna ”gemena” vitterhets-art, tillägger han: ”Likväl bör en rättvisa här göras åt dem, som, genom en parodisk yrsel, kommit att blifva mästare i det sanna Burleska. De hafva, i denna yrsel efter det mest gement löjliga, hufvudstupat ned i en ny verld af löjlighetens vidunder, som Naturen här och der kastar, och Inbildningen i sin egna glans uppställer; och för denna upptäckt, som icke är alldeles ovärdig Snillet, förtjena de en lager. Den låga verlden är också en verld. Den har sitt märkvärdiga, sitt stora, sina hjeltar och deras öden. Sådana Burlesker äro, hos oss, Herr Hallmans Parodier: i hvilka allt hvad som är egentligen Parodi, eller eftergyckling af något ömt och

ädelt, är falskt, och gjordt endast för Vitterhetens tölpar, för hvilka ingenting skönt någonsin var heligt; men i hvilka åter allt det, som är sann Burlesk, eller märkliga karakterer och öden ur den låga verlden, är mästerligt och af stort snille. Parodien – är således ett orätt namn på Herr Hallmans Dramer. Han har förtjent en vida bättre ära. Han har skapat sitt slag, den vilda bacchiska glädjen: som hos oss har en alldeles egen och original ton; och hvars Pindarus det är rätt sagdt, att Bellman är 169. Han har gifvit oss, icke Parodier, som släpa sig lågt och ömkligen i spåren af de stora snillen; utan mästerstycken i det Burleska, och – i en lefvande dramatisk verld – Hogarths taflor".

Vi ämna här hvarken undersöka, huru långt den uteslutande förkastelse-domen öfver all Parodi kan behöfva inskränkas 170; eller huru långt det påstående är grundadt, att Hallman endast på Parodiens väg inkom i Burleskens – nemligen den sanna Burleskens – verld (hvilket visserligen har det för sig, att "Casper och Dorothea" är det äldsta af hans skådespel). Men synbart är, att Thorild både i sitt tadel och sitt beröm stämplar samtliga hans burleska diktningar till parodiska, – ehuru med erkännande, att de vid utförandet råkat utbilda sig till någonting bättre, än hvad i första tanken och afsigten innebars. Så mycket ha vi dock redan sett, att några deribland icke äro parodiska i annan mening, än den, enligt hvilken det Burleska öfverhufvud kan sägas i och för sig sjelft äga ett parodiskt förhållande till menniskolifvet. Föröfrigt är det anförda snillrikt, och till det mesta rigtigt. Jemförelsen med "Hogarths taflor" har en viss sanning. Hogarths innersta syftning var att verka såsom en sedelärare, eller att genom sina framställningar varna för dårskap och afskräcka från last; Hallman, som väl hufvudsakligen tänkte blott på att roa sig sjelf och den allmänhet, som var den dåvarande Humlegårds-theaterns, låter dock åtminstone påskina (se hans företal till "det Underjordiska Bränvinsbränneriet"), att jemväl han önskade "på sedernas vägnar gagna". Det mest träffande i jemförelsen ligger dock deri, att äfven Hallman med stor naturtrohet målar personer och uppträden ur samhällslifvets lägre kretsar. Men här framträder klarare, än Thorild det insåg, just en af de beröringspunkter med Bellman, der dennes öfverlägsenhet allramest är skönjelig. Då nämligen målaren är Comicus utan den innerligare och musikaliska humor, som hos Bellman vanligtvis liksom skirar äfven fantasiens lek med det smutsiga, och derigenom gör äfven de vanskligaste komiska utbrott till – endast komiska, kan lätt ske, att denna naturtrohet emellanåt sjunker nedom skönhetslinien eller ned ur Poesiens rymd; i hvilket fall den gifver oss intrycket af en ej sällan vidrig grofhet. Detta afhjelpes ej genom den utväg, som den komiska qvickheten i slikt fall gerna begagnar: att tillgripa karikaturens pensel. Det företräde har föröfrigt Hallman framför Hogarth, att alltid vara, hvad denne högst sällan är, glad; om än med en mindre luftig glädtighet, än Bellmans. Tillika äger han, jemte sin qvickhet, sin makt öfver språket, sin ledighet och lätthet i verskonst, en ingalunda matt flägt af lyrisk förmåga.

Bekant är, att Bellmans poesi, sådan den i Fredmansdikterna yttrar sig, har midt i all sin lyriska form en uppfinning, en sanning, en mångfald af objektif karakteristik och mimik, som gör henne i betydlig mått dramatisk. Hallmans åter går ut på att vara detta i egentlig och fullständig betydelse, och således i rentaf theatralisk skepnad. Den af våra litteratörer, som ej utan all grund blifvit beskylld att hafva för högt uppskattat Hallmans förtjenster, och som förr än någon annan tyckt sig i honom "se ett uttryck af Naturens lekande bemödande att sammansmälta Holbergs och Bellmans snillegåfvor", har dock sjelf ej förgätit anmärka: att "den sjelfständiga komiska mångsidighet, hvilken gör Holberg så underbart stor, lika litet hos Hallman röjes, som den elegiska djuphet, hvilken utgör innersta kärnan af Bellmans bacchantiska skaldesång" 171. Vi lemna derhän, huruvida det – såsom han förmodar – "mest varit brist på fri öfning, som orsakat, att Hallman icke förvärfvat sig en större rätt att dela Holbergs hederskrans"; det vill synas, som hade tillfällen för sådan "fri öfning" ej bort kunna tryta under Gustaf III:s tid. Helt och hållet må deremot underskrifvas, att dels den torftiga beskaffenheten af de pjeser, efter hvilka han inrättade sina parodier, dels beqvämligheten af slik diktningsart, och öfverhufvud beqvämligheten att frambringa arbeten som närmast voro beräknade på Humlegårds-publikens bifall, inverkat menligt på hans utveckling; särdeles i afseende så väl på Kompositionen, som på Tonen. Ty visserligen hade eljest den förra kunnat vara både rikare och konstmessigare, än den nu esomoftast är; och om än den sednare vill åberopa sin nödvändiga motsvarighet

till det slags folklif, som på de flesta af dessa taflor är skildradt, så kan dock ej nekas, att Hallman ganska ofta berättigar till den erinran, som Wieselgren på något ställe har slungat mot Bellman: ”finkel är finkel, äfven om det hälles i Geniets gullpokal”. Öfver skådespelet ”Bousaronerne” hafva flere granskare fällt den dom, att det är det ”plumpaste” af Hallmans arbeten. Svårt förekommer oss dock att fatta, hvilken större finhet utmärker t. ex. den berömda elegien ”Korporal Ölbom”; som emellertid har den onekliga förtjenst, att stå på mera svensk botten, än den travesterade Creutziska urbilden.

Såsom ett helt betraktadt, torde bland de parodiska skådespelen ”Casper och Dorothea” böra anses för det mest lyckade. Bland de öfriga åter172 har ”Finkel, eller det Underjordiska Bränvins-Bränneriet”, blifvit satt i det första rummet af både Hammarsköld och Stjernstolpe. Erkännas måste ock, att Hallman der företrädesvis röjer ett ymnigt mått af komisk kraft och uppfinningsgåfva. Ett ypperligt infall är t. ex., sedan Advokaten Finkel i Plutos rike anstiftat en sammangaddning till lönligt inrättande af ett Bränneri, den lärde Nasenbloms förslag, att till brännings-ämne begagna de Eliseiska fältens sockerrör, som växte på hinsidan af Styx, och till hvilka man om nattetid skulle simma öfver floden för att stjäla dem. Äfven för älskare af Hogarthiska moraltillämpningar är en sådan uttryckligt gifven i denna slutsång, der stycket sålunda sammanfattar sitt *utile dulci:*

”Finkel går med sitt eviga glas,
Jockum simmar der böljorna fräsa;
Nasenblom, det höglärda as,
Bär sitt straff på sin svällande näsa.

– – – – – – – –

Hvar och en har vunnit sin del,
Som han härmed haft att befatta.
Pjesen är all – och Ni har fått skratta;
Si, det är nyttan af hela vårt spel”!

Om ändock det hela, såsom sådant, icke fullt tillfredsställer: så ligger väl hufvudorsaken dertill mindre i de af författaren sjelf anmärkta omständigheter, att ”der brister mycket i reglorna”, och att der ”saknas den fina intrig, som på ett dels löjligt, dels angenämt sätt oförmodar 173 åskådaren”, än deri, att han är i karakters-teckning svagare än både Holberg och Bellman. Hvad han äger i hög grad, är qvickhet och fyndighet både i dialog och i situationer. Men förmågan att med fullständig åskådlighet individualisera sina personer, så, att de oaktadt en gemensam grundlikhet ändå bestämdt skilja sig ifrån hvarandra, träffas på långt när ej så stark – eller så utbildad – hos honom, som hos Fredmans-dikternas sångare. Karakteristiken hos Hallman går, i särskillnaden af personerna, mera på ytan än på djupet; och skildrar derföre med större framgång det generiska af deras inre lif, än det speciella.

Särdeles qvickt parodierade han stylen af sin samtids heroiska operor. I detta afseende innehåller ”Skeppar Rolf” oförlikneliga saker. Exempelvis må anföras – och vederbörligen deklameras – hjeltinnans, den stolta Rådmansenkan Gunilds monolog i tredje aktens första scen, då hon ur en vindsglugg åskådat en bardalek, der hennes älskare, i en kalfhage utanför sin gård Tjällbo, kämpar till hennes försvar mot en hel svärm stadstjenare och kälkborgare, som kommit från Telje för att återföra henne dit. Älskaren är just Rolf, men hvars rätta namn och rang hon då ännu ej känner; hon anser honom för en simpel sjömans-sven eller jungman, hvilken det vore under hennes värdighet att taga till äkta.

Gunild,

ensam.

Mitt öga flyr – och kan ej längre se åt hagen,

Den Dödens hand nu dränker uti blod.

Jag saknar allt mitt förra mod;
Jag får så gräsligt ondt i magen.
Hvar släng jag sett dig ges, i mina skullror svidit;
Hvar näsduk uti mitt schatull
Är däfven utaf gråt, den jag ur honom vridit;
Jag gråter nu min halsduk full.
Den enda jag har kär, hvars hjerta för mig hettas,
Och nu för mitt försvar inunder påkar svettas,
Se'n jag den stackarns hopp förödt, –
Hvad gör, att han så nöjd går bort uti bataljer,
Mot Korpral Knosters folk och Telje Stads-Gevald'ger?
Blott en ursinnighet, som jag hos honom födt.

(Lutar sig mot en spinnråck, och efter en stunds tystnad fortfar.)

Så ryk och ränn, du vilda högmods-anda,
Till Hecklefjäll, att få ditt slut!
Se nu med väpplings-gräs det tappra blod sig blanda,
Som för din sturskhet gjutes ut!
Törhända, bäst jag står i stugan här och stökar,
Med gråten i min hals, en blåntott i min famn,
Min sjöman stiger in på vanligt sätt, och spökar
Uti sin andelösa hamn;
Då kan jag vara exponerad,
Ty när man spöke är, så gör man hvad man vill;
Ack, Öde! hjelp en fru ifrån att bli forcerad!
Det grufligt är –

(Susanna kommer in).
Susanna! hur står till?

Susanna.

Han lefver – fast jag tror man honom mör har basat.
Men stillhet blef der öfver allt;
Jag tror, han piskat har hvarenda syndapalt.

I det följande beskrifver Susanna striden och den unge sjömannens bedrifter med ett svall af pathos, i samma art. Gunilds högmod är nu kufvadt af detta kärleksprof, som lärt henne fullt inse huru dyr han är för hennes hjerta. Hon skänker sig åt sjömans-svennen; som, till hennes glada förvåning, nu afkastar sitt incognito och framstår såsom den vidtfrejdade Skutskepparen sjelf.

Ett ställe i ”Petis och Telée”, en krigisk dialog i kammarjungfrun Petis' kammare mellan den Grefve, i hvars tjenst hon är, och en fattig poet Telée, har, jemte det roliga att bägge medtäflarne äro lika rädda och i sin ångest storskrytande, äfven det märkvärdiga, att Hallman der har på skämt (liksom Ostindie-fararen Wallenberg, i en Hymn, på allvar) återupptagit den då eljest i långvarig glömska begrafna svenska Hexametern. Den lägges i poetens mun: den förnäme motståndarn talar, såsom billigt, i alexandriner.

Grefven.

Hör, *Tête-bleue!* dig det är ej svårt att tukta;
Que dites-vous, Masette? Vill du ock ha mätress?
Jag har Borgander 174 lärt att för mitt puder frukta;
Min *baton d'or* skall snart ge dig en ann caress.

Telée

(springer omkring theatern, hållande handen på värjan).

Spritt, mitt manliga blod, på alla Musernas vägnar!
Spritt! och sprittande vis', att du ej bäfvar för höghet.
Hej! kom Mars, du modige, blodige, frodige hjelte:
Hjelp en Apollos son, när ej Apollo vill hjelpa!
Har Herr Grefven en käpp af guld, jag värja af messing:

(drar ut värjan med starkt anskri)

Dö och dödas ska' den, som vågar taga min fästmö!

(Grefven blir förskräckt och ställer sig bakom Petis.)

Grefven.

Karl! kom mig icke när; jag sticker dig ihjäl,
Så dobbskon skall gå durk igenom kropp och själ.

Telée.

Hej! jag ä' rasande, hi, ha, hej! jag fruktar för ingen!
Jag skall sticka, och stöta, och hugga, och piska, och prygla.
Jag skall visa, hur svårt det är, att nappas med Skalder;
Ty de veta, att sköta perfekt så värja som penna.
(Han går närmare inpå Grefven, som med ena
armen håller Petis framför sig och parerar
framför henne med sin käpp.)

Grefven.

Håll opp, mordanta fä! ditt hjerteblod skall strömma
Jag gör en flanconad – då är din lycka gjord.
Håll opp! jag eljest skall din skaldeåder tömma,
Så visst min stamfar åt vid sjelfve Odens bord.
Jag skall, *je vous assure!* dig skimpa till kalops,
Och hugga näsan af, så du skall bli en mops.

Telée.

Mopsa mig hit och kalopsa mig dit, jag fäller ej modet;
Jag skall låta er känna, Seigneur! det Apolliska blodet.
Det är äldre än Odens och allt, det vill jag bevisa:
Ty min stamfar var riks-poet hos Drottningen Disa.
Akta ert lif, Seigneur! jag stöter er ner som en fluga.

Uppträdet lyktar dermed, att Petis, nu af Grefven i högsta förskräckelse anropad om räddning med löfte om ”en stolt present”, befaller Telée sticka värjan i skidan och gå; då denne lyder, springer Grefven fram och stöter honom med sin käpp immerfort i ryggen; hvarunder poeten, ånyo skrämd, löper ett par hvarf omkring theatern och ut.

I tredje akten, med dess orakel-scener och tragiska katastroph, når komiken af detta lustspel sin höjd. ”Theatern föreställer Kloka Gubbens hemvist i Skinnarviken”, och till inledning helsar oss denna ”chor af gamla Käringar och Gubbar”:

Vårt hocus pocus ingen vet;
Det är och blir en hemlighet.
Sibyllas kloka bok, som obegriplig är, –
Vi känna bäst, hvad kraft hon innebär.
Här gäller andras kunskap föga!
Hon är fördold för små och höga;
Men ganska klar för kärngars öga.
Vårt hocus pocus ingen vet;
Det är och blir en hemlighet.

Man får ej glömma, huru mycket lifligheten af dessa parodiers verkan befrämjades deraf, att Hallmans allmänhet ännu hade deras originaler i färskt minne. T. ex. alla menniskor kunde då utantill operan ”Thetis och Pelée”, der oraklet klingade:

Den Ödet utsett har att blifva Thetis man,
Med tiden får en son, som större blir än han.

Desto lustigare skulle då denna travestering förefalla:

Den Ödet utsett har att blifva Petis’ man,
Med tiden får två horn, som högre bli än han.

Åt Telée, som ensam af hennes trenne älskare hade ägt tillräcklig kärlek att ingå på detta villkor, gifver hon sig af förtjusning öfver hans present af en ny mössa; men förskjuter honom snart i högsta vrede, då den ännu obetalda Sy-Madamen inkommer på scenen med den gamla messings-värja, som Telée hade för mössan satt i pant, och, efter åtskillig ordvexling, rycker den dyrbara hufvudbonaden af hennes hjessa. Petis rusar ut i raseri; Telée drager sin olyckligt återfångna värja, sätter henne för bröstet och går förtviflad bort. Nu kommer, i slut-orden, Sensmoralen: som är, att Kärleken förklarar:

Så kan en lappris-sak de största verk förstöra;
Hvad icke Hin förmår, det kunna Kärngar göra.

Hallman har framför komedien ”Finkel” m. m. ställt en ”Underrättelse”, hvars afsigt är att angifva den synpunkt, ur hvilken han ville att detta arbete skulle betraktas. Men samma synpunkt betecknar, tvifvelsutan, jemväl hans eget sätt att betrakta både sina skrifter och sig sjelf. ”Jag anhåller” – säger han – ”i all ödmjukhet, att denna lilla pjes måtte blifva antagen för en komedi: ty, fastän der brister mycket i reglorna, ... så är den likväl i det mesta befriad ifrån det söfvande opium, som icke så sällan flyter från våra bokpressar; ty ibland tjugu af mina vänner, som jag särskildt läst den före, har icke mer än en enda somnat under läsningen. . . . . . Satir 175, efter mythologien half menniska och half bock, är begåfvad med den vittra konsten att på ett fint, löjligt och saltadt vis teckna lasten och dårskapen så likt, att de känna igen sig sjelfva och flatna; lär förmodligen vara född att förbättra menniskor, ådraga sig hat, lefva fattig och skrifva komedier för en dagakarlslön. (NB. De Lärde hafva ännu icke stannat i visst beslut, om en Satir kan

hafva godt hjerta; vore väl, att få höra den saken *cathedraliter* afgöras). . . . Undra icke, att detta spel har temmeligen afvikit från den läckra smaken; man måste i det närmaste aftaga sina originaler, och passa färgen efter hyen. – Om jag härigenom på något sätt skulle kunna på sedernas vägnar gagna, i någon mån förbättra, äfven blott en enda ännu lefvande Finkel: så vore jag väl betald för mitt arbete. Men det epikuriska lynne, som bränvinet föder hos sina älskare, låter sig icke omskapas eller förödmjukas af några moraliska piskslängar; knappt nog af hasselpåkar. Jag är då nöjd, allenast allmänheten får skratta; och låter så hela min åtrå bero dervid".

Dessa rader gifva en djup inblick i Hallmans själ och lefnadsställning. Der visar sig, – jemte hvad han var, – äfven hvad han ville vara, så ofta han tänkte på någon ursäkt dels för sitt poetiska dagdrifveri, dels för sina "afvikelser från den läckra smaken". Dock voro de sednare visst icke alltid så frivilliga, som han här velat låta oss tro. Sannolikt är, att han i sitt personliga förhållande till de omgifningar, hvilkas verld han på sina taflor återgaf såsom både löjlig och förlöjligad, var mera, än Bellman, "lik fågelen snärd i garnet". Men att afgöra det, sakna vi tillräckliga data. – Såsom författare skall han alltid ihågkommas med en viss grad af aktning. I sina lustspelsdikter sjelfständigt stående på svenska folklifvets grund, började han de lofvärda bemödanden att skapa en rent svensk dramatik, hvilka sedan af andra (Kexél, Lannerstjerna, Envallsson m. fl.) fortsattes. Vid åminnelsen häraf, skall efterverlden aldrig neka en gärd af billig erkänsla åt denne den Svenska Poesiens Diogenes; som en gång antog masken af Hephästion.

Kexél.

Denne lustige tures lefnads-omständigheter äro fullständigare kända. I det längsta voro de det likväl så litet, att hvarken Hammarsköld i sitt verk om Svenska Vitterheten, eller Sondén vid utgifvandet af dess andra upplaga, kunde meddela någon enda dithörande uppgift. Men icke långt derefter grep den sednare saken an, och lyckades, i sitt outtröttliga forskningsnit, ej blott att föranstalta den år 1837 tryckta samlingen af Kexéls Skrifter (hvilka dittills endast funnos såsom spridda), utan derjemte att sammanskaffa de talrika biographiska underrättelser, som numera der läsas i hans företal. För mig återstår – i slikt afseende – nästan intet annat, än att med förkortningar följa honom i spåren.

Olof Kexél föddes i Kalmar den 28 November 1748. Fadern, hvilken likasom farfadern både hette Petrus Kexhelius[176] och var Adjunkt vid Domkyrkan i Kalmar, befordrades 1751 till Kyrkoherde i Norra Möckleby på Öland, samt afled 1768. Slägtens moraliska frejd var icke den bästa. Hans farfader hade blifvit skild från sin tjenst, emedan han vid en träta råkat slå Stads-Komministern så hårdt, att denne för lång tid vardt oförmögen till tjenstgöring; hans fader är beskrifven såsom qvick, men utsväfvande, under sina sednare år underlig, och ofta liksom rubbad till sina sinnen; hans systrar, "som år 1776 ännu voro ogifta och bodde i Kalmar, sades vara Fröjas dyrkan tillgifna". I en annan urkund heter det, att både "sonen och döttrarne bråddes på fadern". – Om modren, Sara Svebilius, berättas intet; deremot om mormodren, Brigitta Göth, att hon "var på sin tid ansedd såsom en af de mest utmärkta skönheter i Norden". Möjligen förenade hon med denna fägring också någon skönhet till själen, som i arf fortplantades på hennes visserligen lättsinnige, men alltid godlynte och mot alla menniskor förbindlige dotterson.

Efter en kortvarig undervisning vid skolan i Kalmar, blef han Student i Upsala redan 1761; således utomordentligen tidigt. 1765 träffas hans namn, skrifvet Kjexhelius, på en historisk exercitii-disputation [177], försvarad under presidium af Professor Georgii (och sannolikt af honom författad). Den 13 Maj 1768 antogs han till Auskultant i Kongl. Commerce-Collegium. Då förekommer han under namnet Kexelius. Men redan under en förklaring den 16 December 1768 skref han sig Kexél; och dermed fortfor han sedermera i nästan alla sina egenhändiga namnteckningar; blott med den olikhet, att accenten öfver e någongång finnes utelemnad eller uteglömd. I dagligt språkbruk uttalades dock namnet såsom Kexell;

troligen äfven af honom sjelf: emedan det så skrefs af alla andra, ända till Sondéns upptäckt af hans egenhändiga skrifsätt 178.

Genast efter sin anställning i Stockholm, och ännu ej hunnen öfver sitt tjugonde lefnadsår, uppträdde han såsom författare: med ett mångskrifveri, som snart – och det i bokstafligaste mening – kom att kosta honom dyrt. Redan under förloppet af 1768 utgaf han en samling af allahanda roande strögods, kallad "Nya Småsaker till nöje och tidsfördrif", i tvenne delar (hvardera dock blott af 64 sidd. 8:o); en öfversättning af "Thomas' Äreminne öfver Daguesseau"; begynnelsen af en tidskrift, som utan omsvep antog namnet "Hatten"; en af flerårig pennfejd om Presterskapets rättigheter föranledd flygskrift, "Prestmanna-Öde i Sverige"; och på denna följde, efter blott få månaders mellanstånd, "Bref till en Utlänning om Mössornas ursprung och uppförande, intill närvarande tid". Befanns han i de båda förstnämnda åtminstone oskadlig, om ock mera läsvärd såsom öfversättare af Thomas än såsom fortsättare af Bergii "Småsaker" 179, så råkade han desto värre ut genom de sednare: i hvilka han med sin lilla speljakt öfvermodigt uppsökte de politiska skär, som i den tiden voro så ytterst äfventyrliga. Oväntadt kan synas, icke att han slöt sig till Hattarnes parti, – ty detta drog gemenligen till sig alla lynnen af någon poetisk stämning, – men väl i allmänhet, att han någonsin ville inlåta sig i politiskt författarskap. Sannolikt var hans kallelse åt detta håll en mera yttre, än inre; och varnande missöden dröjde ej, att väcka honom till sjelfpröfning deraf. Icke alldeles ovigtig för kännedomen af tidens periodiska litteratur, men ganska omogen i både tankar och skrifsätt, nödgades "Hatten" redan i Maj 1769 upphöra vid sin elfte nummer; under bryderiet af en tryckfrihets-rättegång, hvari han då var invecklad för skriften "Prestmanna-Öde". Ett utslag af Svea Hofrätt afgjorde innan kort denna rättegång så, att han för "hårda och ogrundade tillmälen emot tidens Presterskap i gemen, och obehöriga tillvitelser emot öfriga Medborgare i riket", dömdes att "böta trehundrade daler silfvermynt". Egen var den omständighet, att just på dagen af detta utslag – den 23 Maj 1769 – utkom det än större förtörnelse väckande brefvet om "Mössorna": hvilket redan på sjunde dagen derefter (eller den 30 Maj) blef indraget, och redan på fjortonde (eller den 7 Juni) ådrog honom från samma Hofrätt ett nytt utslag, som dömde honom återigen till trehundrade daler silfvermynts böter. Ja: från Kongl. Slotts-Kansliet utfärdades den 19 Juli ett upprepadt förbud af detta bref, med antydan för "en hvar, att inom tre månader till Kongl. Slotts-Kansliet inlemna sina exemplar af berörda förgripeliga skrift" 180. Äfven Gjörwell, i sina "Tidningar om Lärda Saker", ansåg dess innehåll för "ett högst anstötligt, om ej alldeles förgripeligt".

Vid denna tidpunkt rymde från Stockholm en utsväfvande boktryckare, Momma (den yngre), som hade inlockat Kexél i sin bekantskap och aflockat honom borgensförbindelser "för betydande penningesummor". Ej litet besvärad af de ådömda böterna för sin politiska frispråkighet, blef han nu jemväl af Mommas kreditorer "hårdeligen eftersatt". Han tillgrep nu – omkring år 1770 – den utväg, att sjelf rymma ur riket.

En hans förtrogne vän, Bergsrådet Jonas Cederstedt, som i handskrift efterlemnat ett par uppsatser om hans lefnadsöden, skaplynne och befattning med Sällskapet Par Bricole, förtäljer, att "han lär dock ej varit auktor till någondera af dessa båda pjeser, fast han af ungdomsoförsigtighet påtog sig dem". Se vi kanske här ett nytt vänstycke af den förlupne boktryckarn? Hade väl denne också narrat honom, att för slika skrifter ikläda sig författare-ansvar? – Det märkvärdigaste vid förhållandet till Momma är ändock, att Kexél då ännu kunde antagas såsom vederhäftig borgesman för "betydande" penningelån. Hade någon förmögenhet tillfallit honom i arf efter hans nyss (1768) aflidne fader? Och var det med någon öfverlefva deraf, som han lifnärde sig under den vistelse i främmande länder, hvarifrån han först efter trenne år djerfdes tillbakavända?

Underrättelserna om denna irrfärd äro hemlighetsfulla och fåordiga. Med en svensk sjö-kapten – säges det – kom han till Portugal, blef der känd af Fox, och begaf sig med honom till London. "Om sina resor utomlands har han ingenting anmärkt", heter det i en anteckning; "men ihågkom Pitt, Fox, Pombal". Enligt samma anteckning, hade han ock under denna tid – förmodligen under vistandet i Portugal – haft en tanke, att öfvergå till katholska läran.

Tryggad genom Gustaf III:s revolution, visst icke för nya björnar, men åtminstone för ”Mössornas” hämd, återkom han till fäderneslandet 1773. Af dåvarande Direktören vid Kongl. Theatern, Patrik Alströmer, blef han nu der anställd såsom ”Ordonateur”: en titel, vid hvilken det redan för hans samtida föll sig svårt att fästa något bestämdt begrepp, emedan den, under en rättegång 1777, sålunda öfversattes af Hofrättsrådet Linderstedt: ”Den vid de Kongl. Spektaklerna någon slags befattning hafvande Olof Kexél”. Omkring 1778 befordrades han till Sekreterare vid Direktionen öfver Kongl.Maj:ts Spektakler: ty så kallas han redan i Theater-Almanackan för 1779. Man finner honom sedermera nämnd, än Sekreterare i Kongl. Opera-Direktionen (så på titelbladet af hans berättelse ”Zamaleski”), än Sekreterare och Ombudsman. Till hans sista befordran öppnades honom vägen genom Bellmans död: han blef nämligen då – 1795 – Sekreterare vid Direktionen öfver Kongl. Nummerlotteriet. Ett lefnadsbröd, hvilket man alltså fortfor att för poeter – åtminstone af det muntra slaget – anse såsom särdeles lämpligt.

Var Kexél icke ämnad att ingripa i det politiska samfundslifvet, så ingrep han deremot i det sociala med en icke ringa, om än i mångens ögon föga tackvärd verksamhet: såsom egentlige stiftaren af det ryktbara och ännu florerande Sällskapet *Par Bricole.* Anledningen dertill gaf honom i November 1774 ett sammanträde af några lustiga bröder på källaren Kejsarkronan, för hvilka Hallman höll ett parentations-tal, hvars föremål hette Sackenhjelm och hade varit ägare till flyglarne af Bergstralska huset. Det parodiskt-högtidliga i talet och i hela tillställningen roade Kexél så mycket, att han, sedan detta sällskap emellertid hade flera gånger samlat sig på nyssbemälta ställe, omsider 1777 företog sig att inrätta det såsom en Orden, med allahanda sinnebilder, ceremonier och vidgadt upptagande af ledamöter. Snart nog infunno sig deltagare, eller ”bröder”, äfven från samhällets högre och högsta kretsar. Hertig Carl blef ”Protector”; och på en maskerad hos Hertigen visade sig hela brödragillet såsom formligen inbjudet, hvarvid en af dess förnämsta medlemmar, Bokhandlaren Schildt, bar en bröstsköld eller crachan med två förgyllda svin uti. År 1778 var sällskapet redan för talrikt, att rymmas inom Kejsarkronans murar: det flyttade då ”till Hüner på Börsen”; och på Kronprinsens födelsedag, den 1 November samma år, sågs det derstädes församladt att betyga sin glädje. Ännu voro dock inga skriftliga stadgar uppsatta, utan receptionerna omvexlade efter Kexéls mer och mindre goda lynne. Men sedan också hans tillkommande biograph Cederstedt blifvit ledamot, erhöll Kexél i honom en medhjelpare, att åt alltsammans gifva en mera bestående form; hvartill föröfrigt den ifrigaste biträdaren var Lifdrabanten Arvid Adrian Stjernecrantz, en ledigt versgörande, föga poesi-haltig, men ingalunda oqvick Bellmannian. Den första reception efter gifven och fixerad ritual skedde den 11 November 1779, och samma år firades för första gången den 4 December såsom Ordensdag. Kexél upphörde dermed likväl icke, att fortsätta sin stiftelses utbildande genom nya grader och påfund. Ifrån dess början till sin död var han sjelfskrifven General-Ceremonimästare i alla grader, och alla ceremonierna på Stordagarne äro af honom nästan ensam anordnade. Då han till en ordens-festdag utkorade Sophias dag (den 15 Maj), lät han, stillatigande, mången anse detta för en undersåtlig hyllning åt dåvarande Drottningen. Men sanna meningen var, att dymedelst fira den vackra och vittra Sophia Holmstedt, hos hvilken han (enligt Cederstedts uttryck) ”låg länge för ankar”. Åt henne hade han öfversatt Chamforts komedi, ”Slafhandlaren i Smirna” 181; glad, att hon troddes vara dess öfversättarinna, och såsom sådan äfven blef i tidningar besjungen.

Med skäl yttrar Sondén: ”Märkvärdigt blifver det alltid, att ett dryckesgille, till en början bestående af några få vänner utan rang i det allmänna, kunde inom få år förvandlas till ett af de mest talrika ordens-Sällskaper, der icke blott personer af de högsta värdigheter, utan äfven alla utmärkta snillen hade inträdt. Att det vittnar om utomordentliga talenter hos den man, som hufvudsakligast bidrog att lifva och sammanhålla Sällskapet, lärer icke kunna bestridas”. Erkännom dock, att det tillika vittnar om makten af en tids-ton, hvars rike vi för ingen del önska återstäldt. I alla fall skulle man bedömma Kexél högst obilligt, om man antoge, att han i Par Bricole ville inrätta ett drinkareinstitut. Visserligen älskade han glaset; och dem, som rådde honom att derifrån afstå, svarade han troligtvis, hvad Cervantes fordom svarade Studenten från Salamanca: ”Rådet är godt och förståndigt, och mången har sagt mig detsamma förut; men det synes dock, som vore jag egentligen född till att dricka”. Likväl var det komiska i dessa tillställningar alltid för honom sjelfva

hufvudsaken, eller det ändamål, till hvilket han konstnärligt bearbetade deras bacchiska beståndsdel såsom medel. Ett mångårigt skämt i dramatisk form, ett permanent lustspel, hvari han oafbrutet var än gamla, än nya rolers aktör, uppfinnare och utdelare – se der, hvad hela Par Bricole i grunden var för Kexél. Hallman delade, änskönt med en blott episodisk samverksamhet, hans synpunkt. Naturligt är, att Bellmans biträde lika litet fick och kunde uteblifva, som Hallmans. Men det var Kexél, som hade tagit saken i sin hand; och i motsats till honom, som aldrig tröttnade att år ut och år in bedrifva detta skämtspels vidare utbildning, visade sig Fredmans-diktaren för mycket lyrisk, att annorlunda dertill bidraga, än med ögonblickliga munterheter och qväden.

Den tideräkning, som Kexél der hade infört, var, att – liksom ifrån ett *ab Urbe Condita* – tälja åren ”ifrån Kronobränneriernas inrättning”. Hade dermed ock för hans financiella omständigheter ett nytt och förmånligare tidehvarf velat ingå! Men dessa kunde aldrig upphjelpas ur det obestånd, hvari de blifvit störtade genom bekantskapen med Momma. Och här ser man driffjädern till det arbete (om det så skall kallas), som han 1776–1777 utgaf under benämningen ”Mina Tidsfördrif på Gäldstufvan”. Det är återigen en samling plocksaker, af små berättelser, anekdoter, infalls-reflexioner och dylikt kram, dels lånadt, dels eget, dels (hvilket väl gäller om det mesta) bäggedera; men öfverhufvud af en sjelfsvåldig, ofta högst lättfärdig och sköraktig beskaffenhet, alltsammans tydligen åsyftande, att, utan skygghet för äfven de sämsta medel, locka det största möjliga köpare-antal. Vi veta ej, om det var en redan verkligen upplefvad belägenhet, eller ännu blott en förebådande syn, som, i ett slags med ”Bysatt” undertecknad dedikation till Läsaren, sålunda målas: ”I denna Kreditens ohyggliga hämde-arrest, der Ängslan på ena sidan sitter i svart robekofta och sjunger fångvisor, och Bedröfvelsen på den andra, i en gammal utsliten nattråck och förklarar Utsöknings-Balken, – hvad menar du väl der kan gifvas för nöjen? Nerrökta murar, rostiga galler, dånet af reglar och lås, åsynen af svarta peruker och långa messingsvärjor, kunna ju icke ge något särdeles angenämt tidsfördrif. Icke dessmindre bjuder jag till, att roa mig så godt jag kan. Här lemnas dig ett prof. Vinner det ditt bifall, så skall jag uppvakta dig med fortsättningen; om det inte dessförinnan skulle behaga min borgenär, den stränge Herr Mutarmius, att återge mig min förlorade frihet”. Ett slikt betryck må ursäkta, så långt det förmår, hvad hos en starkare karakter näppligen skulle kunna förlåtas. Tre häften följde hastigt på hvarandra; flera voro i antåg: men lagens hammare kom emellan. Den påkallades af Stockholms Konsistorium: synnerligen med anledning af ett par berättelser, ”Baldur den Vise” 182 och ”Pater Gispogapius” 183, i hvilka ett uppenbart spe drifves med Bibelns berättelser om Salomo och om Simson. Några derjemte förekommande gäckerier, som enkom rörde Presteståndet, troddes hafva medverkat: men sanning är, att i de nyssnämnda skrifterna har Kexél tillåtit sig travestera Simson, Salomo, Höga Visan m. m. på ett vis, hvari alla fromma och allvarliga lynnen oundvikligt måste finna Religionen och Moralen lika oblygt begabbade. Gifvas bestående samhällslagar till bådas fredande och helgd, så bör man väl åtminstone en och annan gång påminna det qvicka okynnets skenande sällar, att dessa lagar – äro till. Så tänkte de åklagande; och deremot är, i sjelfva verket, så mycket mindre något att invända, som det vid parodiska lekar med bibliska framställningar gör en ofantlig skillnad, om skämtet är (såsom vanligen hos Bellman) ett på sångens vågor snabbt förbigycklande ögonblicks-utbrott af öfverdådig, men reflexionslös och harmlös glädjeyra, eller om det i prosa spinner ut sig till långa historier, hvilka väl icke alltid förutsätta, men dock lätteligen tyckas förutsätta en eftertanka, en öfverläggning, en mot det Heliga fiendtlig afsigt. Enligt Sondéns omdöme, skadade dock de kärande sin sak och gagnade Kexéls: ty denne ”fick tillfälle, att genom qvicka förklaringar, som (i sitt slag) vida öfverträffa sjelfva Tidsfördrifven i värde, vinna alla skämtets vänner på sin sida och derigenom bereda arbetet en större afsättning, än det annars skulle hafva haft”. Men att rättegången skulle förskaffa honom en större popularitet, förutsågo sannolikt åklagarne sjelfve. De vunno i alla fall sitt syfte: Kexél kom i en ganska svår klämma, och lät den – såsom hans följande skrifter utvisa – lända sig till varnagel. I Kongl. Öfre Borgrätten, inför hvilken målet instämdes, yrkade tre ledamöter på offentlig afbön i Storkyrkan, jemte böter af hundra daler silfvermynt för boken och tjugu daler för hans första ”förklaring”; tre ledamöter ville befria honom från kyrkoplikten, men höja böterna till

trehundrasjuttio daler silfvermynt, – nämligen femtio daler efter lag, trehundra efter tryckfrihets-förordningen och tjugu för otjenlig skrifart. Slutligen förenade sig alla med en ledamot i det förslag, att Kexél skulle undfå en varning och bokens båda första delar indragas. Dess afsättning blef således åtminstone för några år framåt hämmad. Det var hans lycka, att han ägde ”gynnare, som togo honom under armarne”. Troligen hade han eljest förlorat sysslan; hvilket Aktor strängt påstod.

Tio år derefter kungjorde Kexél i Stockholms-Posten 184, att han ämnade utgifva en ny upplaga af dessa Tidsfördrif, tillökt med en fjerde del och de förutnämnda ”Förklaringarne”. Löftet uppfylldes dock icke; först efter hans död blef boken ånyo upplagd 185. Deremot utgaf han ett par andra samlingar af liknande slag: ”Mina Tidsfördrif på Högvakten” (1780) och ”Bacchi Handbibliothek, eller Nya Tidsfördrif på Gäldstufvan” (1785–1786); den förra i två flockar, den sednare i fyra delar (alla små). I båda dessa är han betydligt mera återhållsam och varsam. Deras ästhetiska värde är föröfrigt ej större, än de förras. Salvii ”Lärda Tidningar” hade yttrat om ”Småsakerna”, att de innehålla ”mer löjliga än granskade, mer sammansökta än utsökta stycken i bunden och obunden skrifart”. Äfven dessa följande samlingar torde till större delen förtjena samma dom. Den sista, eller ”Bacchi Handbibliothek”, har Bellman riktat genom åtskilliga bidrag. Icke dessmindre måste den upphöra, i följd af afsättningens omotsvarighet till tryckets och kopparstickens dyrhet. Längre fram blef den dock mera efterfrågad, och omtrycktes i en ny upplaga, hvars häften utkommo dels kort före, dels kort efter författarens död.

Litterär-historiskt interessanta äro de ”Theater- Almanackor”, som Kexél för åren 1779–1789 utgaf 186. De innefatta, utom Kalendern och Kongl. Theaterns Stat, förteckningar på dramatiska arbeten, som å Kongl. Svenska Theatern blifvit uppförda; små biographier och strödda underrättelser om Theaterförfattare och Skådespelare; Theateranekdoter, m. m. I sitt slag väl redigerade, samt utstyrda med musik-bilagor och plancher, meddela de – såsom man ser – mången för historien om svensk vitterhet och konst vigtig upplysning.

Den qvickhet och rolighet, som i alla fall ej kan frånkännas månget af de i ”Tidsfördrifven” införda stycken, utmärka, i förening med en bättre ton än der vanligtvis herrskar, den till Sällskapet Par Bricole dedicerade berättelsen ”Zamaleski” 187. Det är en öfver hofmän och konungagunstlingar satiriserande Novell: måhända till grunddragen lånad från flera författare; med sådant var Kexél aldrig noga. Sjelf kallar han den på titelbladet ”öfversättning från flera språk”. Egendomlig är der likafullt åtminstone den stil, hvarigenom han alltid sammangöt äfven det lånade till någonting nytt och påtryckte det sin stämpel. Föröfrigt skönjer man genast så väl här, som i berättelserna om Baldur, Gispogapius m. fl., en liflig återklang af Voltaires sätt att berätta. – Det har blifvit anmärkt 188, att Kexéls ”skizzer och skrifter af blandadt innehåll äga en egen märkvärdighet såsom innebärande de första försöken till Svenska Novellen”. Men likartade försök kunna uppvisas redan bland Dalins skrifter. Näppligen får alltså Kexél anses för Svenska Novellens fader i samma mening, som Mörk är Svenska Romanens. – Var, måhända, äfven till detta verk bevekelsegrunden mera behofvets än snillets: så är den dock, genom utförandets talent, här fullkomligen öfverskyld.

Men fullständigast gäller detta om dem af Kexéls arbeten, för hvilka efterverlden är benägnast att inrymma honom en plats i sin hågkomst: de dramatiska. Med klar kännedom af sin natur, höll han sig der inom Lustspelets område, och helst inom den rena Komediens. Så ofta han var trogen denna sin innersta syftning, lyckades han till den grad, att han ännu qvarstår såsom en af de utmärktaste bland dem, som hos oss försökt sig på samma täflingsbana. Med undantag af ett par öfversättningar från Fransyskan, den på Mamsell Holmstedts vägnar tolkade ”Slafhandlaren i Smirna”, samt ”August och Theodor eller Kammar-Pagerne”, som uppfördes första gången 1794, äro de öfriga originaler i den betydelse, som Kexéls egnaste arbeten vanligtvis voro det. Vi nämna dem här i ordning af deras ålder: ”Sterbhus-Kamereraren Mulpus, eller Kaffehuset i Stora Kyrkobrinken”, första gången uppförd den 5 Januari 1788; ”Michel Wingler, eller Bättre vara brödlös än rådlös”, första gången uppförd den 18 September 1788; ”Bergslags-Fröken eller Rivalerne”,

första gången uppförd den 3 Maj 1789; ”Kapten Puff eller Storprataren”, första gången uppförd den 15 December 1789; ”Välgörandet på Prof, eller den oförväntade Mågen”, första gången uppförd 1790; ”Folke Birgersson till Ringstad”, första gången uppförd den 28 Januari 1793; slutligen ”Namnsdagen”, första gången uppförd den 18 Februari 1795. Alla dessa skådespel äro, såsom nyss yttrades, originala på Kexéls vis; det vill säga: å ena sidan, till grundtankar, till flerahanda motiver lån än från Fransyska, än från Engelska skådespel; men å andra sidan så fria bearbetningar och ombildningar af det låntagna, att deraf hafva uppstått nya skapelser, som ej blott till språk, utan ock till seder, tidsomständigheter, skådeplats, hela lynnet af både personer och infall äro fullkomligt Svenska. Ingenstäds har han trälaktigt släpat sig i sina föregångares fotspår; till och med icke i ”Folke Birgersson till Ringstad”, – det enda af dessa arbeten, der han sjelf ansåg sig hafva så pass nära slutit sig till sin förebild *Raoul de Crequi*, att han tyckte sig böra namngifva den. Undantages detta stycke, som kallar sig ”komisk opera” och är gjord till musik af D’Aleyrac, men innehåller oändligen litet af komisk art, äfvensom ”Välgörandet på Prof”, som väl i likhet med de öfriga benämner sig ”Komedi”, men fastmera har den sötsliskiga kärleks- och välgörenhetsandan af hvad man under Kotzebues period plägade kalla ”dram”: så äga vi deremot, i de andra, verkliga komedier både till namnet och till gagnet. Af dessa åter är den äldsta, eller ”Sterbhus-Kamreraren Mulpus”, på samma gång den mest farce-artade och den såsom komposition minst betydande; det roligaste der, utom ett slags Prolog 189 i Haquin Bagers namn, är den första och i sitt slag mästerliga scenen, som föreställer en politisk tvist mellan ett par kannstöpare. Att det hela är mera farce-likt än något af de öfriga Kexélska skådespelen, var kanske anledningen dertill, att denne ”Mulpus” länge tillskrefs Hallman, och att Stjernstolpe har infört honom i sin (temligen slarfviga) upplaga af Hallmans skrifter. Också har sällskaps- och samtals-tonen här mindre finhet, än eljest är vanlig i dessa stycken, der den, i aldrig svikande ledighet och naturlighet, alltid håller sig på lika afstånd från pöbelaktighet som från öfverspänning. Sjelf rekommenderar författaren, i prologen, sin komedi blott ”till representation uti Humlegården”; och i fall det var Humlegårds-theatern, som år 1788 – i Stockholms-Postens underrättelse om detta styckes första uppförande – kallade sig ”Nya Svenska Theatern” 190, så uppfördes det knappast sedermera på någon förnämligare skådeplats. De andra deremot åtnjöto alla den hedern, att gifvas på stora Dramatiska Theatern; och med ett bifall, som de i sanning förtjente. I många år fortfor detta utan afbrott. ”Michel Wingler”, som redan den 13 April 1790 uppfördes ”för tjugoåttonde gången”, syntes på våra theatrar ännu i nuvarande århundrades början. Hammarsköld berättar sig hafva sett honom spelas. ”Kapten Puff” har bibehållit sig på scenen ända till våra dagar. Väl kom detta i väsendtlig mån deraf, att hufvudrolen var en af dem, hvilka den oförgätlige Hjortsberg spelade med synnerlig förkärlek och hela sin rika talent: men Kexél hade dock skänkt honom rolen eller sjelfva dess grundinnehåll, i sin af glädtighet sprittande, af qvickhet gnistrande teckning. Att ”Bergslags-Fröken” blef ofta uppförd, vet jag: och troligt är, att ”Namnsdagen” blef det äfvenså; ty den ansluter sig, i lynne och värde, ganska nära till de trenne förutnämnda.

Hammarsköld, som af de Kexélska lustspelen kände blott ”Kaptén Puff” och ”Michel Wingler”, och med skäl fann dem utmärkta genom intrigens sinnrika inveckling, situationernas lifliga och raska komik, jemte ett ledigt och qvickt, men alltid lika städadt samtals-språk, hade således ej heller orätt, när han förmodade dessa egenskapers närvaro äfven hos de öfriga, för honom endast till namnet kända. Minst tillfredsställd skulle han säkerligen blifvit af ”Välgörandet på Prof. För min del är jag likväl föga belåtnare med ”Folke Birgersson”, hvars enda komiska företeelse är fångvaktaren Östen; troligt är dock, att denna såkallade ”komiska opera”, som på mindre egendomligt vis tillhör Kexél och derför af Hammarsköld nämnes särskildt, visar sig någorlunda till sin förmån på scenen, der handlingen och orden verka i förening med D’Aleyracs musik. – Deremot är och förblifver ”Kaptén Puff” alltid Kexéls egentliga mästerverk. Icke lätt förglömmer man de godbitar, som utgöra dess högsta glanspunkter. En dylik är t. ex., när Puff sålunda skildrar sig för Brukspatronen:

”Jag talar sällan och litet, men alltid kort och begripligt; och deri består konsten. Ni skulle hört mig på Riddarhuset vid 1765 års riksdag, när jag i fem timmar och en qvart talte mot hemligheter, tysthets-eder,

pickenicker, kontradansar och kabaler, såsom oförgripliga hufvudgrunder till alla de odygder, lister, ränker, bedrägerier, hierarkier, oligarkier, aristokratier, anarkismer, despotismer, lurendrägerier och lönskaläger, hvarmed den menskliga naturen i och för sig sjelf är bekajad, dels härflytande ifrån tvång uti, med, öfver och emot menniskoförnuftets förmögenheters bruks ändamål; och när jag kom till den riksödande Vexel-kursen, och medborgares fredande genom frihet i tryck, pennor och papper emot det landsförderfliga Ämbetsmanna-väldet, så talte jag med sådan styrka, att Sekreteraren knappt förmådde föra protokollet för lutter admiration; också sa' salig Contre-Amiralen Änterfelt, att jag borde liknas vid den Romerske Cicero, som var Talman för Borgare-ståndet i Rom i Kejsar Augusti tid ...

Brukspatronen.

Jag tror, att göra mer och prata mindre är det bästa.

Puff.

Den moralen kan passa för folk, som tala illa, och som, med sitt långsamma Ja så och Nej säg, kunna sätta gallfeber på ett helt Auditorium. Jag var knappt tre år gammal förr'n jag talte rent, ja, så väl om en hop saker, vida öfver mina år och mitt begrepp, att min farmor tog mig en dag på sina armar ... Den saliga hedersgumman, vill jag säga, höll till mig följande tal – jag minns det, som det varit i går: ty hjertat hos ett barn är som ett mjukt vax; man kan trycka dit hvad man vill, och det förgår aldrig. Om ni vore så hemma i Physiken och Anatomien som jag, så skulle jag demonstrera det för er: ty jag har i all min dar varit en stor älskare af litteratur; och det är vackert nog för en gammal militär som jag, att veta litet i hvarje. Jag känner Cartesii hvirflar, Swedenborgs lära om Andarne, Aerostatiken och Hydrologien. Swedenborg och jag voro goda vänner. Han var den bäste theaterskribent och den snällaste Criticus på sin tid; och det är just efter honom, som jag skrifvit den dråpliga kritiken öfver en bekant Opera, i en veckoskrift, på hvilken jag är medarbetare och prenumerant. Ni bör ha er hvar sin prenumerations-sedel. Om jag hade tid, skulle ni få höra en kritik i samma vittra sak öfver den namnkunnige Grekiske poeten Virgilius Maro, som dog för 1500 år sedan i Karthago ...

Brukspatronen.

Virgilius dog ju i Rom? Sa, sa, sa!

Puff.

Disputera mig inte det! Historien känner jag på mina fem finger, och citerar den alltid à propos. Jag har inte glömt det minsta af hvad jag läst. Segern vid Salamina och Marathon, der Julius Cäsar blef fången, bataljen vid Actium, som Alexander Magnus förlorade Anno Mundi 2004, bataljen vid Ivri der Henrik VI slogs emot Hugenotterna, belägringen vid Lützen, der Carl XII blef skjuten – – jag tror jag confunderar mig i anseende till ställena.

Brukspatronen.

Nå, nå, det är inte underligt – det var också en mäkta stark digression, ifrån sal. farmors lärorika tal till Alexandri Magni bataljer. Jag måste i alla fall bekänna, att jag aldrig hört någon citera Historien med så mycken precision, som ni. Det är visst inte allom gifvet, det. Sa, sa, sa!"

Läsaren torde knappt hafva väntat, att denne Puff var, utom allt annat, äfven en så väldig "nationens man"; som i sina dagar bekämpade hierarki, aristokrati, despotism, ämbetsmannavälde, jemte andra mensklighetens och statens brister, med föga mindre vältalighet, tankedjup och sammanhang, än hans talrika efterföljare i en sednare tid, och med nära nog samma styrka i historiska insigter. Att se och höra honom föreställas af Hjortsberg, säges varit en fröjd utan like; och den store lustspelaren skall dervid

särdeles förvånat genom snabbheten af sin tunga.

Om Hallman veta vi, att han, i enskilda kretsar, stundom sjelf spelade sina skådedikters hufvudroler: så t. ex. (enligt Gustaf III:s egen dagbok) ”Skeppar Rolf, när Pagerne 1778 inför Konungen uppförde detta stycke 191. Att Kexél äfven i denna omständighet liknade sin vän, se vi af Schröderheims ”Anteckningar”. Föröfrigt var ju hela hans ledamotskap i Par Bricole ett ideligt lustspelande. – Men desto förundransvärdare måste det synas för enhvar, som med uppmärksamhet öfverskådar banan af hans lefnad och verksamhet, att han först under sina sednaste lefnadsår på allvar öfverlät sig åt dramatisk diktning. Var det han sjelf, eller var det Theater-Styrelsen, som ej förr upptäckte hans förnämsta, hans egentligaste kallelse?

Lyckligt hade tvifvelsutan varit i hvarje afseende, om detta uppdagande skett mindre sent. Således ock i ekonomiskt: ty såsom visst kan antagas, att han af sina dramatiska skrifter skördade större inkomst, än af de andra. Men att fattigdomen blef hans följeslagare hela lifvet igenom, och till och med mångengång försatte honom i en belägenhet af yttersta nödställning, få vi dock ej alltför mycket beklaga: ty detta öde sammanhängde så väsendtligen med hans karakter, och bars af hans lynne med en så lekande lätthet, att det syntes vara en oskiljaktig beståndsdel af hans personlighet och ett nödvändigt villkor för dess trefnad. Att arbeta med ansträngning och ihärdighet, att spara, att neka sig någon njutning när en sådan för ögonblicket stod till buds, att låta dess gamman hämmas eller ens i ringaste måtto störas och inskränkas genom tankar på morgondagen, var aldrig hans sak: men också aldrig, att beklaga sig, att ligga vänner till last, att anropa välgörares ädelmod. Armodet förekom honom sjelf såsom så naturligt hörande till hans dagsordning, att han omöjligen kunde finna det mera värdt andras uppmärksamhet, än sin egen. Derför undvek han ock helst, ehuru stor sällskaps-älskare han var, att mottaga besök hemma i sin kammare. En ämbetsman, med hvilken han någon tid bodde i samma hus, anade hans knappa omständigheter, sökte hans bekantskap för att kunna hjelpa honom, och öfverraskade honom en dag i hans rum. Husgerådet bestod då af ett bord, ett par krassliga stolar, ett bläckhorn, och en butelj, som nyttjades till ljusstake: men vid bordet satt han sjelf på den ena stolen i en klädsel, hvars prydlighet sällsamt afstack mot hela den öfriga omgifningen. I denna punkt var han nämligen alltid högst ordentlig och städad. Uppoffrade han stundom något af andra nöjen, så skedde det endast för nöjet att alltid vara välklädd. Hans linne var esomoftast i torftigaste skick, men fina och välstärkta manchetter felades aldrig; när han klädde sig, för att gå ut, fastträcklade han dem sjelf vid den söndriga skjortan; den klädning, hvari han trädde ut på gatan, var hans enda; men alltid lika elegant, som hans chapeau-bas-hatt och hans hår, hvilket ständigt befanns kammadt och pudradt med stor omsorg. Att kunna öfverrumpla honom i hans boning, måste föröfrigt räknas till ovanliga händelser: ty sällan tillbragte han dagen der, och äfven då träffades dörren oftast igenläst. Skälet gissas utan möda. Stundom uppsnappades han dock af de stöfvare, som han ville utestänga; han inqvarterades då, för längre eller kortare tid, på Högvakten: men detta blef för honom en ny källa till komiska ”tidsfördrif”. Vännen Cederstedt säger sig hafva ”föga sett honom lustigare, än då han 1780 var insatt på Högvakten för gäld”. Våren 1781 finna vi honom åter i samma läge. Opera-dagarne uttogs han ur häktet för att göra sin tjenst, och inspärrades derefter ånyo. Förutseende, att fångenskapen denna gång skulle bli långvarig, betraktade han sig nu såsom från Sällskapet Par Bricole redan afliden; och lät vid allmän ordens-sammankomst uppläsas en skrifvelse, daterad ”Eliseiska Högvakten den 3 April 5:te året efter Kronobränneriernas inrättning”, i hvilken han på följande sätt utnämnde sin efterträdare:

”Högst uppsatte, Högst durchsigtige och Högst oförgängelige Bacchi Man, Guvernör samt Ordförande! – Högt uppsatte, Högt durchsigtige och Högt oförgängelige Bacchi Män och vice Guvernörer! – Durchsigtige och oförgängelige Seende Bröder af Sjunde hemliga Graden! – Förnumstige och skinande Bröder Bacchi Söner, Capitulares och Consistoriales! – Sedan mitt våta lif ändteligen hunnit sitt mål och den nyktra misskrediten numera beledsagat mig till mitt otörstiga hvilorum, har jag velat gifva eder tillkänna, Älskelige i Baccho, att jag, innan denna torra katastrophen skedde i min fuktiga vandel, med fulla sinnen, pokalen för mun och skorpan i näfven, i närvaro af den Milde Fadrens Män och högst ansenlige Procuratorer,

testamenterat, skänkt och förärat min i lifstiden innehafvande General-Ceremonimästare-staf och öfriga förnumstiga dekorationer och höga rättigheter till Vår Faders äldste Son, den seende, durchsigtige och oförgängelige Brodern Björkstedt; törstandes jag på dessa torra Eliseiska Fälten i det glada hopp, att J, mina Älskelige, denna min våta och yttersta vilja benäget verkställen ... Böljorna frusa i Kreditens Phlegethon; Charon på stranden, i skinnbyxor och messingsvärja, ropar mig; Plutos Politi-mästare rycker mig pennan ur handen: så jag får icke mer, än underteckna mitt numera på sedlar till sedelhafvaren och accepterade källare-räkningar onyttiga namn".

Att Sällskapet, efter mottagandet af detta sändebref, med en högtidlig Parentations-akt firade minnet af den till Högvaktens Elysium hädangångne, bevittnar tillfyllest, huru högt Kexél var af samtliga ordens-bröderne älskad och ansedd. Detsamma intygas genom en af honom sjelf uppsatt förteckning på de Bröder och Vänner, som under denna tid hugnade honom med besök. Den upptager 252 personer, och af båda könen. Fruntimren betecknar han dock, af grannlagenhet, endast med omskrifningar eller initial-bokstäfver: t. ex. "*Une dame de qualité* v. K"; "Tvenne hederliga fruntimmer af mina vänner"; "Mamsell M. E. B." o. s. v. Männerne äro af åtskilliga stånd; till större delen militärer och civile ämbetsmän. Med undantag af några få, som äro förklädde bakom skämtsamma benämningar, – t. ex. "*Lasse Eumele, prince d'Admet*" – förekomma de öfriga med utsatta namn, ofta äfven titlar; de, som voro "Bröder", angifvas likväl vanligtvis blott med denna. Sålunda träffa vi här t. ex. Brodern Bellman och Brodern Hallman (som synas besökt honom tillsammans); Brodern A. Stjernecrantz; Brodern Schildt, Brodern Holmberg (båda bokhandlare); Brodern Karsten; Brodern, Sekreterarn Stenberg; Brodern, Kapellmästarn Uttini; Mons. Marcadet; Öfver-Hofjägmästarn, Direktören öfver Kongl. Spektaklerna, R. och C. af K. M. O., Herr Grefve Fersen 192; Brodern Schröderheim; Brodern Lenngren; Brodern, Kongl. Bibliothekarien Kellgren; Brodern Masreliez; Brodern Gjörwell; Baronen och Ryttmästaren Brodern Reuterholm; Brodern Hederstam, "*directe* från landet"; Baronen och Ryttmästaren Rudbeck, "å egna och Nådig Fruns och Frökens vägnar"; Baron Silfverhjelm; Hofjunkaren Paykull; Regeringsrådet Zibet; Ryttmästaren Schmitterlöw; Ryttmästaren Jernfeltz; Löjtnanten Holthusen; en mängd Löjtnanter och Fändrikar vid K. Lifgardet, mestadels grefliga (Schwerin, Wrangel m. fl.); bland de icke-grefliga möter oss den sedermera så ohyggligt ryktbare Ankarström.

Ändtligen slapp han åter ut på fri fot, sedan Operadirektionen hade reglerat saken på det sätt, att hans borgenärer fingo uppbära det mesta af hans lön. Fortfor detta förhållande (såsom det synes) en längre tid framåt, så beskärdes honom dock alltså, med detsamma, äfven en fortfarande orsak till sådana själs-utgjutelser, som t. ex. detta lilla klago- och tröste-qväde, hvilket han daterat "den 26 Juli 1782" och kallat "Moralische Gedanken, *ou mes Regrets et ma Consolation*":

"Jag flera björnar har, än himlahvalfvet stjernor,
Än Södertelje svin och Storsultanen tärnor,
Än Hüner droppar har i sina våta krus,
Än Bergman har procent och skinnarn Björk har hus.
Allt sådant likafullt mig aldrig så förskräcker,
Att, då en Bacchi Bror sin flaska till mig räcker,
Jag henne tar emot och dricker som jag kan,
Och ger hvarenda björn åt Beelzebub och Fan".

De krigiska åren 1788–1790 spridde sin oro jemväl till Kexéls lefnadskrets. Deras somrar tillbragte han derföre helst på landet; om än, såsom det vill tyckas, icke just i någon arkadisk oskuld. Ty Cederstedt berättar, att han "under dessa kritiska tider" sökte sin tillflykt hos "de tvenne Gudomligheter, som både försötma och förkorta det menskliga lifvet; dock torde Fröja oftare blifvit åsidosatt för den milde Fadern; den, som häruti kunde gifva bästa upplysningen, vore Mamsell Anna Sophia Lind." Mellertid var det ock

under dessa år, som han egentligen uppträdde såsom dramatisk författare; och det med en alstringsdrift, en fruktsamhet, som upphörde först med hans lif. Häraf, så väl som af åtskilligt annat, kan man draga den slutföljd, att han i de båda Gudomligheternas dyrkan ändock iakttog en viss måtta, hvilken hans beundrare och härmare väl i allmänhet föga behjertade.

Närmaste föremålet för hans egen beundran, och äfven (i ej ringa mån) för hans härmning, var Bellman. Och huru skulle en sådan natur, som hans, kunnat lefva i Bellmans sällskap utan frestelse till försök, att – så långt ske kunde – inympa hans egenskaper på sina? ”Kexéls lekande snille”, säger Cederstedt, ”var föga fallet för djupa betraktelser; men hade en stor lätthet att på stället applicera andras produkter som sina egna, och dermed dels roa, dels förundra sina åhörare och läsare. Hans dristighet att föra till torgs det han visste, hans behagliga sätt att göra det, gjorde, att man ej så noga räknade med honom i sådana fall, utan lät gerna ett ofta upprepadt infall, antingen af honom sjelf framkläckt eller af andra lånadt, hvarje gång passera som en ny original-produkt. Jag har ofta sett folk förgapa sig öfver hans Inpromtuer, hvilka jag hört väl tjugu gånger förut. Bellman började han att efterapa först vid sin hemkomst utifrån; och vänjde till slut genom konst naturen och minnet, att de vackraste af hans bacchanaliska sånger flöto ur honom med den mest förundransvärda lätthet. Dervid halp honom äfven, i början, en ganska vacker röst; den förföll mycket de sednare åren.” – Hade ej de flesta af hans många Visor och Sångstycken gått förlorade, så skulle vi nogare kunna bedömma deras förhållande till Fredmans-dikterna: dock har man i ”Bacchi Manskap på Paraden”, i ”Bacchanalisk Afbön”, i ”Concurs-Grälet”, som sjelft angifver sig ”höra till Bacchi Concurs i Fredmans Sånger”, fullgiltiga prof, ej blott på den lediga verskonst som utmärker alla Kexéls rimstycken, utan ock enkom på hans skicklighet att tillegna sig en efterklang af Fredmans lyra. Han går så långt deri, att han, ehuru eljest i sitt språk öfverhufvud korrektare än Bellman, dock i dylika stycken jemväl tillåter sig åtskilliga begagnanden af dennes hvardagstalsgrammatik. I alla fall se vi, också då frågan är om hvad han föredrog ”mellan skål och vägg”, huru alla underrättelser sammanstämma till bekräftande deraf, att hans snille, makalöst i smidig imitation och behändig plagiering, var märkvärdigast genom sin förmåga att omsmälta hvarje lån till sin verkliga och obestridliga tillhörighet – ofta blott medelst helt få tillsatser ur egen fatabur. Denna egenskap, att i sjelfva imitationen ändock vara original, förenad med hans anspråkslösa lynne, hans fyndighet på upptåg och hans alltid jemna glädtighet, gjorde att Bellman, som eljest lätt kunde ansett honom för en underhaltig kopia af sitt eget väsende, nu i honom såg en omistelig fosterbroder, som åtminstone mångårigt förblef en hufvudperson i hans dagliga umgänge.

Härtill kom ännu en omständighet. Vida honom underlägsen såsom skald, stod Kexél likväl fullkomligt med honom i jemnbredd såsom qvick; och denna qvickhet, åt hvilken ett så glänsande spelrum var öppnadt vid tecknandet af t. ex. Kapten Puff eller af Löjtnant Geheimenschreck 193, steg i hans prosa stundom till en humor, som ingalunda förbleknar bredvid humorn i Bellmans lyrik. Den har visserligen icke på sitt djup samma känsla; men på sin yta samma blixtring af verlds-parodierande fyrverkeri, lika outtömligt, lika glimmande och färgrikt. Ett sannt mästerstycke af detta slag är hans ’Tal till öppnande af Parentations-akten öfver framlidne Vice-Guvernören Brodern J. J. Schildt” 194; ett ännu större, ”Korporal Mollbergs Bref under dess utrikes resor genom Pommern, Baden- Durlach, Alpiska Bergen och Ön Corsika”. En sådan beskrifning, som den af staden Rostock i det första, till Ordens-Parentatorn och Perukmakare-Gesällen Janke Jensen adresserade brefvet (tyvärr! flera kommo ej), söker tvifvelsutan fåfängt sin like. Vi kunna föreställa oss ”brödernes” jubel vid dylika meddelanden; och enkannerligen, huru de af Bellman och Hallman åhördes med ett skratt, som i outsläcklighet liknade de Homeriska Gudarnes.

Mästerligt förstod han också, att inleda sin personliga bekantskap med Bellman. Då han en gång satt ensam på en källare vid ett frukostbord, inträdde en okänd och begärde sillsalat. Ingen sådan fanns på stället. Den okände visade sig deröfver högst misslynt. ”Behagar min Herre sillsalat, så kom till mig”, sade Kexél; ”den saken är jag aldrig utan”. Och derpå drog han opp ur fickan ett stort, väl omlagdt paket, som innehöll den efterfrågade rätten. ”Det kan jag kalla att vara rangerad karl”, utropade den okände; ”vi måste bli bröder!

Jag heter Bellman”. – Möjligt kan visst vara, att Kexél, som länge önskat sig denna bekantskap, ganska väl kände honom, hade märkt honom komma, och i hast, genom någon behändig öfverenskommelse med källar-uppassningen, förberedt detta sätt att begynna den. Hvad vi veta, är, att under den tidigare del af Bellmans mannaålder, då han esomoftast vandrade ut och omkring på allahanda puts och upptåg, följde honom dagligen Kexél, såsom en trogen adjutant och rolighetsminister. Traditionen förvarar en mängd anekdoter derom: men dels äro de obestyrkta, dels så sväfvande i afseende på berättelsens hufvudperson, att den ene berättaren till- skrifver Bellman, hvad den andre tillskrifver Kexél. Ett exempel derpå är den kanske för mången af mina läsare bekanta historien om det af Bellman vunna vad, då han för Kexél, Hallman och några andra vänner hade utfäst sig, att gå såsom segrare ur en skällsords-strid med Stockholms värsta rodderskor. Händelsen lär verkligen ha förefallit: men under det somlige sålunda påstå att det var Bellman, påstå andre att det var Kexél, som hade gifvit detta slags Bragebägar-löfte och som dymedelst uppfyllde det, att han, sedan han länge bekämpat sina motparter muntligen, uppdrog ur bröstfickan ett ofantligt folioark och började fortsätta striden genom uppläsning; hvarvid de, i stor häpnad ropande: ”nu må f–n längre hålla ut och höra dig”! kastade sig i sina båtar och rodde bort från stranden.

Var han alltså invigd i ”Gröna Gångens” sällskapston, så upplät sig dock (såsom vi sett) äfven för honom, en och annan gång, hans Konungs boning. Innan den vackra theatern på Gripsholms slott hunnit inrättas, hade man der uppbyggt en provisorisk– ”af granris, uti damernas pigkammare, fordna kyrkan”. Det var der, som Kexél spelade sin ”Slafhandlare i Smirna”, när Gustaf III, som nyss (till belöning för den fullbordade Realisationen) hade till Baron nödgats upphöja den mera finanskloke än friherrlige Liljencrantz, utbrast i ett skämtande bifall vid denna kuplett:

”Rik och lustig jag sjunger min ton;
Klang! se min pung, hur han klingar och skiner!
Jag har sålt min Tyska Baron,
Och fått nya blanka sequiner” 195.

Säkert är, att Kexél, hvars egentliga dramatiska verksamhet utvecklade sig först under de sista åren af Gustafs regering, skulle, om Monarken fått längre lefva, blifvit af honom i denna rigtning flitigt använd. Huru väl han på detta fält kände Konungens önskningar, visas af det ställe i ”Bergslags-Fröken”, der Siri Brahe och Dramatiska Spektaklet omtalas, och en Friherrinna säger: ”Skall ändtlig en *femme de qualité par complaisance* någongång gå dit, så bör det aldrig ske i annan afsigt, än att gäspa åt Svenska språket och sucka öfver förlusten af det Franska” 196. Det var nämligen just för svenska språket, som Gustaf III – i motsats till sin blott fransyska skådespel tålande Moder – hade inrättat en tvåfaldig skådebana; det var just vårt modersmål, som denne (ännu för sin ”fransyskhet” häcklade) Konung ville, i trots af sina egna barndoms- och ungdoms-vanor, upplyfta äfven inom hofvets kretsar till giltighet och anseende.

Sjelf öfverlefde Kexél blott fyra år sin Konung. Bjuden 1795 till sin vän Hjortsbergs bröllopp, kom han sent dit ifrån ett annat fest-samqväm, kände sig illamående, och kunde ej njuta något af välfägnaden. Han blef derefter allvarsamt sjuk. Det onda lindrades sedermera så vida, att han kunde bivista en sammankomst i Par Bricole. Men sjukdoms-anfallet förnyades. Då förordnade läkaren kräkpulver: med tillägg, att, om det första icke gjorde verkan, borde han efter en timma intaga ett till o. s. v. Efter föreskrift intog han både det första och det andra; men utan påföljd. Nu tog han tvenne på en gång: – och detta försök kostade honom lifvet. Han dog den 5 Mars 1796. På begrafningsdagen, den 12 Mars, uppfördes hans ”Bergslags-Fröken” nittonde – och sista – gången.

Med all sin flygtighet, var Kexél ändock – enligt alla sina bekantas enhälliga skildring – lika afgjordt i botten hederlig, som i umgänge angenäm. Beträffande originaliteten af sina snillefoster var han lika oförlikneligt obrydd. När Cederstedt ibland enskildt gaf tillkänna sina upptäckter af hans vittra lån eller stölder, och sade honom: ”Detta har du tagit der”, svarade han helt fryntligt: ”Ja, har du läst den boken? den

är rar”! och dermed slöts talet om det ämnet. ”Af dem bland hans skrifter”, fortfar Cederstedt, ”i hvilka han tyvärr något lekt med Religionen, är ingen enda original; alla dessa äro sammanrafsade ur Laurents, med flera dylika arbeten, och nästan ord för ord öfversatta. Men denna lek härrörde mera af lättsinnighet, än af hjertats böjelse. I de tjugu år jag känt honom, har jag aldrig hört omtalas honom hafva någon ovän; ej heller har jag någonsin sett honom i något sällskap, hvarest han ej med allas fägnad blifvit emottagen. Hans glädtighet var medfödd och af omständigheterna oberoende. Den gjorde ock, att han i sällskap var mycket behagligare än sjelfve Bellman; hvilken ofta, innan han af drufvornas saft blef uppvärmd, satt ganska tyst och mulen. Kexél åter, alltid lika, alltid munter, alltid den förste så väl i de bacchanaliska lekarne som i sången, lät aldrig bedja sig. – Allt detta, tillsammanlagdt, gör honom saknad hos alla hans vänner och bekanta, och det så länge de lefva”.

Vid samlandet af hans skrifter var Sondéns ”hufvudsyfte, att bibehålla allt, som är karakteristiskt för författaren”; hvarvid han således ock – så vidt möjligt – undvek att upptaga något stycke, som kunde ”anses såsom blott lån eller öfversättning”. I afseende på de uppsatser af blandadt innehåll, som utgöra det mesta af sednare delen, bör i allmänhet yttras, att Kexéls prosa förmånligt utmärker sig genom enkelhet, liflighet och en sorgfälligare språkets vård, än vi möta hos Bellman och Hallman 197. Åtskilliga af dessa uppsatser äro rigtade mot hans tids Prester. Att de harmades öfver hans ”Baldur” och hans ”Gispogapius”, borde han egentligen sjelf finna både naturligt och billigt; men de hade gifvit honom andra, mera rättmätiga orsaker till in- och utfall. Icke alltid skämtade han öfver de andliga fäderna: den lilla artikeln ”Något om Prester” innehåller saker, om hvilka alla de vettigare bland ståndets medlemmar måste med honom tänka lika. Men när man läser hans dialog ”om Komedianter”, – ett ”samtal emellan en Intendent af Kongl. Spektaklerna i Paris och en Theologiæ Doctor”, – så får man ej glömma, huru ”Frihets-tidens” Presterskap hade, äfven i riksdags-anföranden, med oinskränkt fördömelse nitälskat mot Theater och Dramatisk Poesi 198.

Då jag icke mer kommer att återvända till brodertreheten ”Bellman, Hallman och Kexél”, vill jag slutligen, ur ett för mig obekant, men af Wieselgren uppdagadt Tal af Hallman, bihangsvis anföra ett stycke, som innebär, jemte ett fördelaktigt tillägg till dennes karakteristik, äfven hvad man kan anse för de trenne skaldebrödernes gemensamma musikaliska trosbekännelse.

I detta ”Tal, hållet öfver Kongl. Majestäts Kammar-Musicus Christopher Pihlman”, och infördt i ”Stockholms Nya Småsaker 1780”, uttrycker Hallman sin åsigt af Musikens skönhet och höghet med följande ord:

”Hos ett upplyst och tänkande folk uppstiga de fria och ädla konster med triumf på sin thron; derifrån utgifva de sina lagar ... Men jag lemnar eder alla, J ädla och fria konster, och vill endast hålla mig vid dig, du vackra himlabarn, du oskyldiga och med dina kyska behagligheter retande, du ömma och förtjusande Musik! Du leder ditt upphof ifrån Naturens första gryning, och utur Edens skuggrika lunder uppväckte fåglarne hos den första menniskan de första rörelser af din ljuflighet. Från ett så oskyldigt ursprung leder du dig visserligen. Menniskans röst har sedermera gifvit ditt lopp en friare fart; och örat, det fina örat, har omsider bragt dig genom verldens åldrar till den fullkomlighet, den rikedom du äger. Du har blifvit antagen till helgedomens förherrligande; i krigets bruk är ditt tappra ljud ett tecken till triumfen; och du utgör en stor del i fridens ypperligaste nöjen ... Musiken äger en skapelsekraft i menskliga lynnen; hon upplyfter själen till högre betraktelser; hon är talande och öfvertalande; hon sätter lifsandarne i ett lättare lopp. Alla andra af de fria konsterna härma Naturen och afbilda dess behagligheter: men Musiken är sjelf en del af Naturen; sin egen och ingen annans”.

Önskligt hade varit, att den författare, från hvilken vi hämtat detta stycke 199, behagat meddela ett fullständigare utdrag. Skildrande huru han sett Musikens tempel stå i sorglig prydnad med anledning af

Pihlmans död, fulländar talaren sin målning dermed, att han ur templets innersta hört från sjelfva Gudinnans läppar denna fråga: ”Hvi skall jag, fastän sjelf odödlig, alltid föda och uppamma dödligheter”?

Wallenberg.

En mera storartad personlighet, både i den utveckling han uppnådde såsom man och i den han bebådade såsom skald, var den redan genom sin första skrift högst populär vordne, men från en knappt mer än börjad författarbana bortryckte Jakob Wallenberg. Angenämt vore i samma mån, att nogare känna hans öden. Men här sträcker sig min kunskap ej långt utom de magra uppgifter, som förekomma hos Hammarsköld.

Född 1746 i Wiby socken af Östergötland, och student i Upsala 1763, blef Wallenberg, liksom så många andra obemedlade ynglingar, nödgad att hjelpa sig fram genom informatorskap eller såkallade ”konditioner”. Troligen var det en sådan befattning, som hade gjort honom till Norrköpings-bo under Leopolds barnaår, då denne, hvars fader då var Tullförvaltare i Norrköping, erhöll tillfälle att lära känna honom och ofta vistas i hans umgänge. Wallenberg tyckte om den qvicke, lärgirige, vitterhets-älskande gossen; hvilken, å sin sida, omfattade den snillrike studenten med all sin ålders oinskränkta beundran. Ännu på sina gamla dagar hördes Leopold berätta: ”jag hängde honom alltid i råcken och bad honom göra vers”; äfvensom han ofta ur minnet anförde, eller uppläste, stycken af sin barndoms älskling 200. Någon tid derefter återfinna vi Wallenberg i Göteborg, såsom informator hos en Direktör Holterman. Ett följdrikt förhållande! ty genom denne sin patrons förord blef han 1769 Ostindisk Skeppsprest. Sedan han förut under en sex månaders resa besökt Danmark, Norra Tyskland, Holland, Frankrike och England, gjorde han i December 1769 sin första ämbetsresa till China med skeppet Finland, som återkom till Göteborg i Juni 1771. Vid ännu tvenne dylika färder medföljde han, 1772 och 1774; samt ämnade 1777 företaga en fjerde: men blef då utnämnd till Kyrkoherde i Mönsterås församling af Kalmar stift. Icke långt efter flyttningen till detta sitt med glada förhoppningar motsedda herdetjäll, dog han der helt oförmodadt, den 25 Augusti 1778, vid en ålder af blott trettiotvå år; ogift, men af talrika vänner saknad.

Af en tillförlitlig sagesman 201, som känt honom helt nära och just på skeppet Finland – ”galejan” – var styrman under hans första Ostindie-färd, har jag hört honom beskrifvas, icke blott såsom en glädtig och underhållande sällskapsbroder, utan tillika såsom en rättskaffens och med stora predikogåfvor utrustad prest, af vida strängare noggrannhet i sina seder och vida djupare christligt allvar i sina öfvertygelser, än mången tyckt sig kunna dömma från skämtets (ofta långt drifna) frihet i hans ryktbara resberättelse. En sägen går, att bland de sålunda dömmande var Biskopen i Kalmar, och att detta påskyndade hans tidiga frånfälle. Denne biskop, som med ganska oblida ögon såg hans befordran till Mönsterås, skall – så berättas det – hafva derstädes kort efter hans ditkomst hållit en visitation, och af en oordning, som råkat förefalla på kyrkovallen, tagit sig orsak till den offentliga utlåtelse, att något bättre kunde ej väntas af en hjord, som erhållit till herde en lättfärdigt vitterlekande skeppsprest. Wallenberg, som nyss hade mottagit församlingen i ett djupt förfall af seder och kyrkotukt, lade – så fortfar berättelsen – detta kränkande tillmäle så häftigt på sinnet, att han genast derefter angreps af den sjukdom, som blef hans sista. – Man ser, att detta slut påminner om Mörks.

I vår vitterhets häfder grundar sig Wallenbergs plats på två ganska olikartade skrifter, men som båda uppenbara verkligt snille. Den ena, under hans lifstid styckevis känd genom afskrifter, men såsom ett helt utgifven först efter hans död 202, är den åtminstone till namnet allbekanta humoristiska resbeskrifning, som kallas ”Min Son på Galejan, eller en Ostindisk Resa, innehållande allahanda bläckhornskram, samlade på skeppet Finland 1769–1771”; hvars tredje och sista del dock egentligen utgör ett bihang, som innehåller ”strödda anmärkningar” från hans föregående och allraförsta utomlandsresa. Den andra åter är ett högtidligt, på alexandriner diktadt Drama i fem akter, ”Susanna”; hvilket också ”blifvit författadt under en lång

sjöresa" (således under någon af de bägge sednare), enligt uppgiften derom i dess företal. Detta skådespel trycktes förstå gången på skaldens dödsår (1778, i Göteborg), och förmodligen kort före hans bortgång; åtminstone har han sjelf skrifvit företalet.

Resbeskrifningen, i det hela författad på prosa, företer dock ett icke ringa antal både af smärre versbitar och utförliga skaldestycken. Öfverallt igenkännes Dalins skola. En nyare tid kan ej undgå, att finna många bland infallen något åldrade, och tonen af dess *humor* esomoftast både mera gammalmodig och mera grofhuggande, än vår nuvarande läckra smak mäktar fördraga. Så väl vid vissa af de ställen, der köns-förhållandet vidröres och anspelningar göras på dess hemligheter, som ock vid åtskilliga af de bacchanaliska och pathologiska taflorna, – t. ex. kapitlet om sjösjukan 203, – skulle en modern humorist tvifvelsutan bete sig ojemförligt finare. Men hvad i alla fall icke kan frånkännas den muntra skildringen, är qvickhetens och humorns verkliga, naturliga, osökta närvaro; äfvenså, att med dem blanda sig skaldeljud, här och der af den allvarligaste, stundom upphöjdaste lyriska anda. Så den hexametriska tacksägelse-hymnen till Gud, efter stormen i Nordsjön. Öfverhufvud utmärker sig den af våra fäder så högt älskade "Sonen på Galejan" genom en lika skiftrik som godlynt förmåga, att med glad liflighet uppfatta och återspegla alla sina betraktelsers föremål, huru åtskilda de ock må vara i klimatiska och nationliga egenheter, i värdighet eller i löjlighet, i behag eller i fasa, i fägring eller i fulhet. Naturforskare är han dock icke: man läse det roliga kapitlet om hans förolyckade vetenskapliga vandring på en ö i norska skärgården; hvarefter han förafskedar alla vidare bemödanden i den vägen. "När mina naturforskningar" – säger han der – "ej lyckats bättre, måste jag göra ett knäfall för Hans Majestät af Örtriket, Hertig öfver Krokodiler, Hafsfruar m. m. samt Herre till Fyrfotadjur, Fjäderfä och Insekter, vår store Riddare von Linné 204; anhållande ödmjukast om befrielse från dessa steniga excursioner, både här och på andra ställen ... Jag högaktar hans ojemförliga insigter och trampar ogerna ihjäl någon af hans små krypande undersåter; men kröker ock nödigt min rygg efter dem: ty min lust är med Menniskors barn. Dessutom tycker jag mer om en välluktande blomma, än en besynnerlig". Gerna leker han med allt; sjelfva det i naturen förfärligaste, en orkan på hafvet, erbjuder honom lustiga sidor. Han leker, säga vi, med allt – utom med Religion och Fädernesland; så ofta dessa beröras, blottar sig genast hans djupaste känslas, hans innersta tänkesätts heliga allvar. ' Härmed står ej i strid, att på icke få ställen frambryter en uppsyn och ton af *libertinage*, nog oväntad hos en författare, som både var prest och var det med sträng åsigt af detta kalls helgd. Man bör dervid ihågkomma, att just en dylik ton då ansågs för en väsendtlig beståndsdel af den "goda" tonen i allmänhet. Att så var, tillhör nattsidan af Wallenbergs samtid: en sida, hvilken jag längesedan har vid andra tillfällen – t. ex. vid skärskådandet af Kellgrens Stockholms-Post 205 – belyst med all tillbörlig skärpa. Aldrig förneka sig dock hans fasta tro och modiga trohjertlighet, när punkter beröras, dem han anser höjda öfver allt skämt; då trotsar han sjelfve sin beundrade Voltaire. I fosterlandskärlek har han af ingen svensk vitterhetsidkare blifvit öfverträffad. Boken hvimlar af prof derpå. Ett af de starkaste har man i det kapitel, som kallas "en hastig blink på Cap och Sverige tillika", och som, efter en Sveriges jemförelse med Holland, Frankrike, England och Cap, lyktar en vältalig lofprisning af fäderneslandets skönhet och trefnad med följande angifning af hela resans egentliga resultat:

"Sverige, säger jag till slut,
Är det bästa Gud har skapat!
Om jag vetat det förut,
Jag ej andra land begapat 206.
Den, som reser hemifrån
Efter lärdom eller seder,

Efter föda eller heder,
Hämtar vattnet öfver ån.
Nej! blif vid din födselort,
Föd dig på din torf med ära;

Ty, hvad du kan borta lära,
Är allenast litet l ....”

Medelpunkten för all denna hänryckta tillgifvenhet är Carl XII. Han är för Wallenberg, öfverallt, Svensken i sin fullkomlighet; hufvudrepresentanten af allt hvad svenska folkskarakteren äger förträffligt och stort 207.

Ännu mer, än i sin Resa – ehuru på alldeles motsatt vis – skattade Wallenberg till sin tids anda i sitt skådespel ”Susanna”. Det är nämligen, enligt bästa förmåga, inrättadt efter den äldre Fransyska skolans dramatiska mönster; och författaren ville (såsom företalet utvisar) låta det efterföljas af flera försök, att ”fresta sin styrka på Cothurnen” (förmodligen i den ännu strängare formen af ren Tragedi). Olyckligtvis kom till den valda konstformens ursprungliga brister det förfelade valet af ämne. Huru en ung och skön maka med orubblig dygd strider mot två lösaktiga gubbars ränkfulla och hämdlystna älskogsbrånad, misskännes äfven af man och föräldrar, samt ändtligen genom Försynens mellankomst räddas från undergång, läses i Susannas historia med nöje; men är, betraktadt såsom ämne för ett skådespel (och särdeles för ett af denna form), visserligen ett af de allraminst tjenliga. Bortser man derifrån, och ursäktar de åtskilliga härigenom uppkomna så väl mindre som större olägenheterna, så må man gerna erkänna, att detta Drama, som i förstone njöt den heder att uppföras på Gustaf III:s theater, var, framför de flesta af der uppförda försök att efterbilda Frankrikes Dramatik, berättigadt dertill genom planens enkla utveckling, uppträdenas sanna naturlighet, känslans värma, samt språkets och den flytande alexandrin-versens icke ringa förtjenst. Märkvärdigt är föröfrigt i afseende på olikheten af den svenska och den tyska vitterhetens utbildningsgång, att på samma år (1782), som Wallenbergs ”Susanna” första gången uppfördes i Stockholm, uppfördes Schillers ”Die Räuber” första gången i Mannheim. – Ogerna har jag sett mig nödgad, att nu med kritisk köld tala om ett skådespel, till tiden det första som jag läst, och detta under späda barnaår, med många heta och ljufva tårar. Dock gläder jag mig, att ännu kunna der vid ett och annat ställe, ja, en och annan scen, återförnimma en flägt af min barndoms rörelser. Så framförallt vid de båda scener i femte akten, der Susanna, i sitt fängelse, tager afsked från sin förtrogna (Thirsa) och föres till döden; de kunna, – särdeles vid hänsigt till den konstform som för Wallenberg var den klassiska och högsta, – än i dag med rättvisa kallas vackra.

Hammarsköld går än längre; han yttrar, att detta diktverk, när man ”mäter det efter auktors valda fransyska mönster”, är ”det bästa skådespel hvilket vi från adertonde seklet på vårt språk hafva att uppvisa”. Likväl bifogar han, bland sitt klander, denna besynnerliga anmärkning: ”Den upplyftande grundidé, som försonar lidandet med en högre verldsordning och lyfter den menskliga handlingen ur tidens och rummets materialistiskt inskränkande band, söker man här förgäfves. På visst sätt kunde man säga, att härigenom har Dramatikens genius hämnat sig för författarens, hos ett snille, oförlåtliga och dumdristiga omdöme om Shakspeare”. – Sannt är tvifvelsutan, att Wallenbergs utlåtande om Shakspeare, Hamlet och Engelska Theatern tillräckligen blifvit straffadt genom det missöde, att ej komma sitt mål närmare, än som skett i ”Susanna”: men icke är det genom någon brist på en ”försonande grundidé”, som ”Dramatikens genius” här har ”hämnat sig”. Få skådespel torde gifvas, i hvilka en ledande Försyn visar sig lika uppenbar; icke heller möter oss hvarken hos Susanna eller hos Daniel ett handlingssätt, som dväljes inom ”tidens och rummets materialistiska inskränkning”. Det enfaldiga omdömet öfver Shakspeare, med sin fulländning i denna klagan: ”nöjet, det makalösa nöjet att vid rörande föreställningar kunna gråta, hvilket aldrig undgår mig vid en Fransk Tragedi 208, är obekant här” (nämligen på Londonstheatern och vid uppförandet af Shakspeares stycken), – må läsas i sin utförlighet såsom ett af de många sorgliga bevisen, huru långt vissa herrskande tids-fördomar kunna hindra äfven ypperliga hufvuden att se – sjelfständigt och rätt, eller bringa dem att leka blindbock med Poesien. Men vid slutdomen öfver ifrågavarande skald bör man i allmänhet noga minnas, att han dog vid en ålder – af blotta två och trettio år.

Klarast torde detta unga snilles utvecklingsförmåga ådagaläggas, om jag nu tillåter mig anföra, näst efter

hans goda, men ännu Dalinskt stämda qväde i anledning af Capske Vice-Regentens begrafning, den Klopstocks-artade Hymnen till Gud, och de tvenne vackraste scenerna ur Dramen ”Susanna”. Man skall då finna, att han i det första stod på jemnhöjd med sina förnämsta vittra samtidingar, och att han i de båda andra, hvilkas upphöjda uttryck af innerlig känsla ännu förtjenar beundran, redan hade stigit öfver eller skridit framom dem.

I.
Vid åsynen af Vice-Regentens begrafning.

Högsta lott i verlden,
Är ju bara flärden;
Här på jorden finns ej lyckan.
Se på grafvens väggar,
Och dess murkna läggar!
Spiran kännes ej från kryckan.
Låt en yppig slaf,
Uppå lustans haf,
Prunka i förgyllda slupar;
Rik må vinna rang
Genom guldets klang!
Cresus jemte Irus stupar.

Fåfängt segren kröner
Krigets tappra söner:
Döden stoppar dem i jorden.
Näfva mull begrafver
Carlar och Gustaver,
Fast de ägde hela Norden.
Slipper skönhet dö?
Nej! af vintrens snö
Ros och nässla lika höljas.
Skyddar lärdoms ljus?
Nej! i samma grus
Mevius och Maro döljas.

Sjelfva dygdens fränder
Röna tidens tänder;
Äfven oskuld måste falla.
Intet oss kan bärja
Undan dödens färja;
Evig natt skall gömma alla.
Usla verldens barn!
J, som flygtigt skarn
Med så mycken omsorg söken!
Hvad gör all er makt? –
Ära, gull och prakt
Äro endast lyckans spöken.

Snål må ramen suga,
Och sin mammon ruga;
Han skall dö, och skatten tagas.

Månn oss höghet gläder,
När vi mellan bräder
Under masketanden gnagas?
Säll då den, som nöjd
Litet har med fröjd!
Bäst är lagom stämpel bära!
Ty, med allt besvär,
Mörka griften är
Medelpunkten af vår ära.

II.

Hymn till Gud.

Sångmö, var allvarsam! och tystnen, J lekande toner!
Andakt helge min sång! Ty jag vill qväda den Högste,
Och min dödliga läpp framstamma den Eviges under.
Gack, min frälsade själ! och låna dig vingar af örnen;
Flyg bland stjernornas här till himlens renare lufter,
Att du må finna den thron, der den evige Dundraren herrskar,
Makalös i majestät, kringglänsad af tusende solar,
Delande lif åt allt, tillbeden af tallösa verldar,
Fruktad af helvetets troll och firad af himmelens söner.
Kasta dig nu tillbedjande ned, och tacka din Herre!
Tala med Gud; men sätt försoningsmanteln emellan:
Ty din dödliga syn kan eljest ej bära hans anblick.
Tala för oss, och säg: Se der, i de lågare kretsar,
Der, på det ändlösa djup i de sprutande hvalarnes hemvist,
Flyter en bräcklig spån, med suckande menskor i skötet,
Kastad omkring uti skyhöga svall af tjutande stormar!
O Du, som åker i skyn på dundrets rullande vagnar,
Kallar ur hemliga rum de långväga brusande vädren,
Andas ikull de fastaste slott, när Du ljungar i molnen;
O, förskräcklige Gud! lägg bort Ditt hämnande koger,
Och var nådig igen! Ditt namn är ju Fader af ålder.
Sänd dock en ömmande blick ned på det bedröfvade Finland 209;
Kasta Ditt öga till oss! Ditt leende, mäktige Fader,
Är all varelses lif; Ditt hot all varelses ända.
Herre! Du viste Din arm – och håren restes af häpnad:
Dagen slukades upp af nattliga, frostiga mörker;
Djupet sprutade skum; Din himmel slungade flammor;
Straffet bådades oss ur stormarnes dödsbasuner,
Och vi sågo vår graf!... Men Din förbarmande godhet
Lystrade till våra rop; Du näpste de trotsande böljor.

Väldige Gud! som synes i allt och fattas af ingen!
Dödligt öga går ej Ditt heliga dunkel igenom;
Men en redlig suck, en bön kan hinna Ditt öra.
Derföre tacke vi Dig, Du skyarnes evige Konung!
Lofve Dig himlarnes här! Allt lefvande qväde Din ära!
Ty Du frälsar i nöd. J djup, förkunnen Hans allmakt!

Sjungen er Skapares nåd, J luftens qvittrande söner;
Och Du, frälsade folk! ack, vörda Din herrskande Fader!

III.
Ur Dramen Susanna:
femte aktens fjerde och femte scener.

SUSANNA. THIRSA.

SUSANNA.

Så har jag fått min dom, och dödens timma nalkas ...
Mig tycks, jag fasar ej; min smärta kännbart svalkas;
Jag andas mera fritt ... Är detta den tyrann,
Som menskans öga ser med sådan rysning an?
Är det den stora skräck, som grafvens konung väcker?
Min blod helt stilla går; ett lugn min själ betäcker,
Hvars like aldrig var bland mina känslor än;
Min död syns mig en tröst, en efterlängtad vän.

Ja, Thirsa! gråt ej mer; låt stanna dessa tårar,
Ditt hjertas tysta språk! Mig ingen oro sårar;

Min plåga är förbi; en kär, osynlig hand
Har löst min nöjda själ från alla jordens band.
Döf till bekymrets låt, så väl som nöjets toner,
Jag ser med lika köld mitt bål och kungars throner.
Sjelf Kärlek är förglömd; och blodens egen röst
Får inga gensvar mer utur mitt slutna bröst.
Allt hvilar – allt är tyst, för Himlens högre stämma;
Blott guda-känslor nu mitt väsen öfversvämma.

Ja, Du, fördolda Makt! som tolkar ditt befäl
Med thordön uti skyn, med nåden i vår själ;
Som, rörd af bönens rop och nödens tysta smärta,
Upplyfter med Din kraft ett svagt, förläget hjerta,
Långt öfver all natur, långt öfver tankens gräns!
Du ensam herrskar här, Du ensam hos mig känns;
Du sprider i mitt bröst en stråle från det Höga,
Som, endast sedd af Tron, är mörk för dårens öga;
Den styrkte mina fjät på farans hala brink,
Den styrker äfven nu mot dödens bistra blink.

Ett offer för min dygd, jag lifvet gerna låter!
Det var ett lån af Gud: Han tar det rättvist åter.
Jag vördar hans försyn, och möter nöjd min lott!
Den har ju lefvat nog, som dör förutan brott.

Så kom, förtrycktas vän! du härold från det Höga:
Kom, Död! kom, sista sömn, och lyck mitt matta öga!
Det har nu gråtit ut; lös opp de svaga band,
Som fästa mig ännu vid dödlighetens strand;
Lös opp ett färgadt stoft, som brottslig lusta väckte;

Gif jorden det igen! Jag trängtar ur mitt häkte,
Till Himlen, till min Far ...

Officer, med vakt.

OFFICERN.

Min fru! jag har befäl ...

SUSANNA.

Allt nog, jag är tillreds ...

(omfamnar Thirsa)

O Thirsa! far då väl,
Du sällskap i min sorg, du enda fasta hjerta!
Farväl, J mörka hvalf, som svarat på min smärta,
När menskor stumma stått ... Farväl, J tunga band,
Som, smidda blott för last, nu tryckt en dygdig hand!

Ser på sin mans porträtt, som hon bär på bröstet.

Och Du, begråtna bild! Du, likhet af en Maka,
Hvars kära blick jag nu med lifvet skall försaka:
Tag af en hatad vän, som älskar lika jemt,
En trogen afskedskyss, min kärleks sista flämt!
Om ömma intryck stå, när stoftets omslag falla,
Så skall det namn, du bär, i sjelfva himlen skalla,
Förenas med min sång, och blandas i min ro,
Att äfven Englar må bli vittnen till min tro.

Kysser det.

Farväl, ännu ... min Gud! förlåt mig dessa tårar!
De rinna för en man, hvars mistning ömt mig sårar;
Jag glömmer hvad han är, och minns blott hvad han var;
Tag honom i Din vård, som det du kärast har! –
Förgät ej heller dem, som mig till verlden burit;
Lägg till i deras år, hvad Du af mina skurit!
O dyra Hederspar! jag får ej se er mer:
Men själens sista pust skall bli en bön för Er.

Ger Officern handen.

Så kom! jag är förnöjd, att lägga lifvet neder.
Ni synes rörd ... hvi så?... Säg dem, som skickat eder,
Att jag förlåter dem!...

Föres ut.

____

Lannerstjerna.

Man träffar hos Wallenberg denna förklaring öfver meningen med hans rese-anteckningar: ”Jag är en fiende till rynkade pannor, och önskar kunna sprida ungdom i alla ansigten”. Samma bekännelse antog, såsom det tyckes, äfven Johan Magnus Lannerstjerna till valspråk. Född den 10 December 1758, afliden den 15 Januari 1797, var han först Konungens Page, sedan Konungens Lifdrabant, och slutligen Kapten. Detta, med tillägg att han var ledamot af Sällskapet Par Bricole, är allt, hvad Hammarsköld vet om hans lefnadslopp; och mera derom vet – tills vidare – icke heller jag.

Man ser, att han såsom yngling och ung man tillhörde Gustaf III:s hof. Huruvida han redan såsom Page, eller först sedermera, författade sitt satiriskt-komiska poem ”Pageade”, är mig obekant; men också ganska likgiltigt. Det var i sin tid mycket omtaladt; dock väl endast inom Hofvets närmaste omgifningar. För nutiden består dess märkvärdighet egentligen i det korrektur-ark, hvari det befinnes på Akademiska Bibliotheket i Upsala, med följande påskrift af den lärde M. Floderus: ”Hans Majestät genomläste korrekturet af detta poem och förböd, att något exemplar deraf skulle afdragas; således är detta det enda som finnes” 210. Det utgör blott tolf qvart-sidor, och skulle tryckas ”i Kongl. Ordens-Tryckeriet 1777”; hvaraf man alltså skönjer, att författaren då var i sitt nittonde år. Skildringens komiska salt är svagt. Dock kan den äga ett slags historiskt värde såsom en sedemålning af det dåvarande Page-lifvet. Har det sanning, hvad här säges om den mat, som bestods i Pagernes boning, så lefde Gustaf III:s pager, åtminstone i hvardagslag, föga mindre tarfligt, än fordom Carl den Niondes:

Men middan är förhand. Man sig att kläda hastar:
Ett slarfvigt liveri man genast på sig kastar;
Det lika mycket gör, om skjortan trasig är,
Blott att man syns gentil, samt krås och värja bär.
I detta equipage man ner i matsaln stiger,
Der aldrig än var lugnt, der aldrig någon tiger,
Men der ett ständigt stoj och ständigt brak och larm
Tycks reta pigans trut och väcka B**s harm.
När man der kommit in, man sig vid bordet sätter
Med slätt och ringa hopp den dagen blifva mätter:
Allt strömming och kalops och hafversoppa är;
Om man då kan bli mätt, bäst Läsarn dömma lär”.

Huru dock så väl derefter, som efter den lika skrala qvällsvarden, någon ersättning vinnes genom plundring af öfverlefvorna från Konungens bord, är måladt med ej mindre åskådlighet, än de unga herrarnes flerahanda öfriga olater, deras matfru, lärare och förmän, deras lektioner i fäktning och dans, m. m. Men då detta poems föremål,

– – – – ”en flock, som Pager kallas plär
Och med effronteri en guldsmidd klädning bär”,

tvifvelsutan har vid alla hof och i alla tider varit sig temligen likt, så var författarens afsigt naturligtvis att interessera, icke genom taflans historiska innehåll, utan genom hennes ästhetiska form. I slikt hänseende är den likväl en så matt härmning af Rudbecks ”Boråsiad”, om hvilken jag snart går att tala, att dess qvarhållande i korrektur-tillstånd 211 ingalunda har tillfogat vår vitterhet någon förlust.

Med större framgång beträdde han skaldebanan inom Sällskapet Par Bricole; särdeles i ett par Högtidstal, hållna 1791 på Sophia- och Barbara-dagen. I det förra berättar han rätt roligt, huru han den förste Maj hade från källaren Freden blifvit upptagen till Bacchi slott och bjuden till en fest bland Olympens makter.

”I salens fyra hörn ur hvar sitt lejongap
En klar och bågig ström sig opp i höjden tränger,
Som åter regnar ner i stora guldbassiner:
Och det var Ungerskt, Rhenskt, Bourgogne och *Vin de Cap.*
En punschbål af smaragd än mera prakten ökte:
Den var som Björkfjärn vid; hvad lukt den spridde kring!
Ty våra bålar här betyda ingenting
Mot denna, som der midt på gudabordet rökte.
– – – – – – – – – – – – – –
Vid Junos sida satt Apollo, röd och kär:
Han drack Champagnevin, skref vers och slog sin lyra,
Och, hänryckt i sin ljufva yra,
Han sjöng just ungefär så här:

Vinet och Kärleken elda mitt bröst:
Skål, Broder Bacchus, och skål, syster Fröja!
Helgom vårt hjerta, vår gom och vår röst
Till att rätt deras värde upphöja.
Lustigt det är, i Olympen att bo!
Men, huru högt ock dess sällhet må skattas,
Skulle oss Bacchus och Venus der fattas,
Vore det lappri med hela vår ro” 212.

För komik i dramatisk form – särdeles på vers – tycks han likväl mest varit begåfvad. Man har efter honom i denna väg, utom ett halft dussin med stor ledighet gjorda öfversättningar 213, fyra originalen ”Qvinnorna och Förtroendet, Komedi med Sång, i en akt; – ”Magistern, Komedi i en akt”; – ”Adolf och Lotta, Dram i tre akter”; – ”Äfventyraren, eller Resan till Månans ö, Komedi på vers i två akter, blandad med Sång”. Det sistnämnda stycket, hvars titelblad förtäljer att det blef första gången uppfördt ”på Svenska Komiska Theatern i Januari 1791”, har af dem alla längst bibehållit sig på skådeplatsen; och detta med full rätt. Man må obegränsadt instämma i Hammarskölds omdöme, att det är ”ett ganska muntert, i lediga verser utfördt fantasispel, lika behagligt att se som att läsa”. Äfven här möter oss en ofullbordad talent, men en verklig och betydande.

Ämnet är lyckligt uppfunnet. Till en vid Röda Hafvets inlopp belägen och åt Månan helgad ö, der man är i begrepp att fira en fest till Gudinnans dyrkan, ankommer just i detta ögonblick, genom skeppsbrott, en äfventyrare från Paris, ”Hr *A la Bonheur*”, en gladlynt, sjelfbelåten, förhoppningsrik sammansättning af bonvivant, sprätt och poltron, som nu hotas af det öde, att brännas på bål såsom det af sjelfva Gudinnan utkorade högtidsoffret; men räddas, dels genom den kärlek han genast förstår uppväcka gemensamt hos Öfverste Prestens maka och dotter, dels genom den lyckträff, att både Öfverste Presten och öns tvenne anseddaste krigshöfdingar, af hvilka den ene har löfte om Prest-dottrens hand, äro lika harhjertade som ankomlingen; i följd hvaraf denne, som fintligt begagnar sig af fruntimrens gunst och modighet, omsider sjelf blir Öfverste Prestens måg och den högste af öns höfdingar. Tanken häraf, och i någon mån äfven behandlingen eller utförandet, innefattar så mycket både komiskt och romantiskt stoff, att ett mera konstnärligt skaldesnille, – ett sådant t. ex. som Heibergs, – lätteligen hade kunnat utbilda det till ett romantiskt lustspel af första ordningen. En samtids-aning derom framblickar ock i den omständighet, att (såsom det berättas i företalet) ”nio de förnämste och för musikaliska talenter allmänt erkände kompositörer” hade ”täflat med hvarandra vid Musikens författande”.

På versens beskaffenhet må några bitar, ur de tre första scenerna, anföras såsom prof.

Chor af Fiskare och Invånare.

Kärlek! Dyra himlalåga,
Som vårt första upphof var!
Du försötmar lifvets plåga,
Skingrar våra mulna dar.
Kan väl något nöje svara
Mot den vällust du ses ge?
Gif oss, att så sälla vara,
Som vi ifrigt dig tillbe!

En Fiskare.

Re'n ser man solens klara bloss
Ur österns purpurskyar skrida,
Att gläda och förnöja oss,
Som längtande dess ankomst bida.
Man re'n sefirens susning hör
Med bäckars dofva sorl sig blanda,
Och morgonvädrens friska anda
En balsamerad ånga för.
En strålig värmas kraft ses jorden åter lifva;
Allt tycks bebåda oss en klar och molnfri dag,
Som ej bör fruktlöst använd blifva.
Nej! med ett lekande behag
Må nöjen utaf alla slag
Bekymrens svarta här från våra hjertan drifva!
Vår sol af ingen molnfläck skymd,
Det lugn, som herrska syns kring hafvet blanka rymd,
Allt, lofvar oss ett rof, som skall vår möda kröna.
Då vi kring denna vik vår snara breda ut,
Så skall en lycklig fångst till slut
Vårt företag, vårt nit belöna.

Efter den nu uppträdande Öfverste Prestens förebrående påminnelser, att dagen är bestämd till firande af Månans fest och att allt annat göromål på den dagen är syndigt, nalkas till templet, med blomster- och fruktkorgar, en

Chor af unga Flickor.

Dessa band och dessa knippor,
Flätade af blad och sippor,
Som vid våra stränder gro, –
Goda Makt! låt Dig behaga,
Att som offer emottaga
Till en pant utaf vår tro.

Templets portar öppnas: men i detsamma sänker sig vid horisonten ett svart moln, som slutligen alldeles bortskymmer solen. Åskan höres bullra på långt håll.

Öfverste Presten (häpen).

Förskräckeliga syn! Sig solen undangömmer;
Hon täckes af en svartgrå sky.
God' vänner! ack! hvart skall jag fly?
Rättnu jag hela festen glömmer,
Af ängslan och af hufvudbry.
Gudinnan lär i dag ej sköta om vår messa;
Hon är förtretad, som man hör,
Och åskan hotar denna hjessa:
Ack! tänk, hvad skada, om jag dör!
Förenen er med mig, att bedja vår Gudinna,
Att hon dock spar mitt lif på denna bistra dag!
Nog fån J annan prest: men sådan prest, som jag,
Är ej, minsann! så lätt att finna.

Emellertid har ovädret tilltagit, och blir omsider en fullkomlig storm. Öfverste Presten, högst förskräckt, håller sig skälfvande fast vid höfdingen Strambos råckskört, hvilken lika häpen stödjer sig vid sin vän Rupi; alla tre krypa tält intill tempelmuren. Prestdottren Zicca, fastän sjelf försagd, gör narr af sin tillämnade man, som påstår, att om han "tycks darra", så är orsaken blott att han "fryser". Allt närmare nalkas åskan, hvars fördubblade knallar och täta ljungeldar åtföljas af ett häftigt regn ... på långt håll synes ett skepp, som arbetar mellan vågorna; masten brytes och skeppet stöter mot en klippa, hvarpå det sjunker.

Chor.

Dödsqval, förskräckelser, ensamt här rå;
Allt sprider häpnad och rysning och fasa.
Saltgröna böljor mot klipporna slå,
Uddiga blixtar i skyarna rasa.
Ljungelden följs af en skrallande knall,
Eldsprängda moln öfver fästet sig smälta,
Vatten-kolonner från klyftorna välta.
Himmel! kan Du vid vår nöd vara kall?

Då likväl stormen nu börjar småningom lägga sig och luften efterhand klarna, blir man varse en man i en skeppsjulle, som vräkes af böljorna mot ön. Sedan Öfverste Presten, som tittat opp med mycken bäfvan, ändtligen sansat sig, utpekar han den ankommande såsom ett af Gudinnan utsedt offer, och befaller att alla skola draga sig undan, beredde, så snart främlingen landat, att omringa och fånga honom. Med tillhjelp af en sönderbruten åra, flyter nu till lands

Herr a la bonheur

som klättrar opp på ett litet berg hvarifrån han ser sig om, sätter sig på bergshällen och ajusterar sin peruk.

Det var, *par Dieu!* rätt väl jag lyckligt kom i land!
Den, som placerat denna strand
Just här, har rätt förnuftig varit;
Ty om den legat längre bort,
Så märker jag, att innan kort
Jag andra vägen hade farit.
Den här fason at roa sig
Ger jag på båten, jag; den faller nog besvärlig;

Och jag vill aldrig vara ärlig,
Om denna lek är annat än fatig.
Bevars! hvad stormen var förfärlig,
Och hvad den åskan skrämde mig!
– – – – – – – – – – – – – –
Men, lika godt! Jag har dock sluppit väl;
Ty aldrig trodde jag, att mera höra göken.
Monsieur A la Bonheur för namnet har gjort skäl,
Fast bland misslyckade försöken
Hans resa kommer att bli nämd.
Dock – hvarför det? – Man ser, att Ödet mig bevarar:
Kanhända lyckan sig för mitt parti förklarar,
Kanske just här hon är bestämd!
Är denna ö bebodd, så kan det ej manquera,
Att jag, som är en sådan karl
Och som så mycket snille har,
Det råa folket skall charmera.
Låt se! De ta mig först till deras Höfvidsman; –
Nå ja! Att börja med, så kan det väl gå an:
Och se'n, om Kungen här dör eller afsatt blifver,
Hvem skulle lotten falla på?
Jag blef nödvändigt den, som alla valde då,
Och strax jag på min thron med myndighet uppklifver.
Den kuppen vore excellent!
Ty då jag komme just uti mitt element.
– – – – – – – – – – – – – –
Kors! Hur väl jag då skall trifvas,
Om mig lyckan gör till Prins!
Från Circassien skall förskrifvas
Skönsta flicka, som der finns;

Läckra rapphöns raguseras
I en diamants-terrin,
Och uppå mitt bord serveras
Ostron och champagnevin.

Hvarje dag i mina stater
Blifva skall en liten fest.
Jag skall vada i dukater,
Dricka ungerskt som en häst.
Myndigt skall jag paradera
På en briljanterad thron;
Pharao skall jag punktera,
Och på kortet en million.

Utrymmets knapphet medgifver ej, att roa läsaren med stycken af det följande, der han, plötsligt omhvärfd af öns invånare och snart förnimmande deras afsigt, med snabb fyndighet uppgör och med stor behändighet utför sin operationsplan.

Anmärkas bör slutligen, att efter Gustaf III:s död författade Lannerstjerna endast öfversättningar. Huru långt

han skulle kunnat utveckla sig såsom dramatisk skald, förblifver alltså desto mera oafgjordt: ty hans egentliga diktningsförmåga slocknade med den snillrike och alla snillen uppmuntrande Konungens lif. Att så skedde, låter sig utan möda förklaras. Den sol, vid hvars strålar en inhemsk dramatik hade börjat uppblomma, var nämligen med detta lif försvunnen. Blott Envallsson, öfverhufvud mindre original än öfversättare och härmare, den både ytligaste och fruktsammaste af de män, genom hvilka i Gustaf III:s dagar en svensk national-theater kom till varelse och sträfvade att komma till bestånd, fortsatte till omkring 1800 den alstrings-ymnighet, hvars tidigaste företeelse – den parodiska operan "Iphigenie den Andra" – hade fröjdat allmänheten 1780.

Rudbeck.

Mera gåtaktigt är, hvad denne yngling, under förlängd lefnad, hade kommit att egentligen uträtta. Möjligtvis hade man fått se honom lykta sin verksamhet på ett helt annat fält, än det, på hvilket han i förstone gjorde sig känd och aktad.

Namne och sonsons-son till den store Atlantikern, ägde Olof Rudbeck, född i Stockholm den 8 September 1750, till fader en man, som sjelf var i någon mån vitterhetsidkare, hade besjungit den sednare Ulrika Eleonora 214 och dessutom tillverkat flerahanda verser, – till en del förvarade i Sahlstedts samlingar. Det var Vice-Presidenten i Bergs- Kollegium Johan Olof Rudbeck; som jemväl hade under sina student-år (1733) utgifvit en af sjelfve Haller med beröm vittsordad botanisk dissertation, om den af hans fader upptäckta plantan *Sceptrum Carolinum* 215. Hans första maka Eva Elisabeth Modée, känd för "gudsfruktan, fromhet och vett", blef vår Olofs moder: men skildes af döden från sitt barn i dess ännu späda ålder. Till sin lycka erhöll gossen i den för samma egenskaper allmänt värderade Christina Margareta von Numers en stjufmoder, som vid hans uppfostran fortsatte modrens hulda omsorg. Denna blida och sorgfälliga skötsel behöfde han i vida högre grad, än de fleste gossar vid hans år: ty han var, icke till själens, men till kroppens beskaffenhet ett sorgebarn. Blott tu år gammal, hade han angripits af en svår sjukdom, som för alltid qvarlemnade i underlifvet en lamhet, hvaraf följde en under större delen af hans lefnad betydlig svårighet att gå. Bäst gick han under de sista sju åren, ehuru blott med tillhjelp af käpp. Deremot ägde han i armarne en sällsynt styrka. Men öfverhufvud fick han ifrån sina dagars gryning vänja sig vid att vara, hvad han intill sitt sista förblef: en sjukling; och denna olägenhet, tidigt betagande honom både förmågan och smaken för barnaålderns vanliga nöjen, befrämjade vändningen af hans sinne åt de stillare fröjder, som för en tankfull och känslofull själ aldrig kunna förblekna. Böcker och bokliga konster blefvo hans allt; hans vettgirighet gick i oafbrutet stigande; och redan i de första barndoms-åren förmärktes, huru hans lifliga qvickhet och träffande omdömesgåfva beledsagades af en synnerlig kärlek för Poesien. Då han skulle öfvertalas att lära främmande språk, beqvämde han sig dertill blott med det villkor, att han fick begynna hvarje språks läsning med dess förnämsta poeter. Således började han Latinens studium med Virgilius och Ovidius, Fransyskans med Racine och Voltaire, Engelskans med Pope, Italienskans med Tasso. Med hvilka han började Tyskans och slutligen äfven Isländskans, har ej blifvit anmärkt; men väl, att han förstod äfven den förra tillräckligt, för att kunna njuta dess skalder, och att han i den sednare var förtroligt hemmastadd. I allmänhet läste han, under hela sin korta lefnad, mycket och mångahanda; men bredvid Poesien utgjorde Historien hans hufvudstudium. Från Greklands och Roms häfder och fornkunskap öfvergick han till Sveriges; med sin forskning företrädesvis rigtad på vår skandinaviska Nords hjeltesaga, diktsång och ålderdomsmärken. På sina hvilostunder roade han sig med teckning och ritande. Huru långt han deri (för sina år) hann, ådagalägges bäst af den underrättelse, att han af kännare uppmuntrades att göra denna vackra och ädla konst till sitt egentliga yrke. Till slikt beslut kunde han dock ej förmås; han svarade alltid, att "ingen fullkomlighet kan deruti vinnas, utan genom utländska resor".

Fadern tycks ej hafva brådskat med hans afsändande till universitetet: ty han blef Student i Upsala först

1771. Man kan sluta detta från den uppgift, att han, efter ”trenne” års studier derstädes, blef 1774 anställd i Riks-Archivet såsom Extraordinarie Kanslist. Bland de Upsala-kamrater, med hvilka han närmare umgicks, nämnes Leopold, som hade 1773 anländt till högskolan. 1775 uppflyttades han i Archivet till Kopist, och 1776 till Ordinarie Kanslist. Denna befordran blef hans sista: ty snart infann sig den tidpunkt, hvarefter han ingen vidare behöfde. – Föröfrigt vederfors honom den rättmätiga utmärkelse, att kallas till ledamot af vitterhets-sällskapet *Utile Dulci.*

Äfven i äldre år, och vid redan börjadt skalderykte, som lockade till honom månget besök, deltog han i större sällskaper icke gerna; men var bland vänner alltid liflig och upprymd; jemväl under täta lidanden. Fromt undergifven Försynens skickelse, mötte han döden lika frimodigt, som han tåligt burit dess långvariga förberedelser. På sotsängen låg han blott få dagar; en andtäppa, som troddes härröra från böld i vänstra lungan, lyktade hans jordiska bana i dess tjugusjunde år, den 23 Mars 1777. Men han var alltifrån de spädaste barnaåren van, att se döden i ögonen och uthärda dess anblick. Hans uppförande i dödsstunden – säger ett ögonvittne – ”utmärkte ett stadgadt sinne, grundadt på ett christligt och osvikligt hopp om ett bättre lif efter detta”.

En hans vän 216 höll öfver honom (1783) ett åminnelsetal i Sällskapet *Utile Dulci.* Jag kan ej neka mig nöjet, att derur låna följande bild: ”Rudbeck hade ett manligt ansigte, qvicka ögon; hela utseendet röjde ett eldigt och snarfyndigt snille. Öm och uppriktig mot vänner, alltid munter i umgänge, ägde han nog sinnesstyrka, att ständigt, ofta under sjukdom och plågor, kunna bibehålla sitt vanliga och skämtsamma lynne. Hatare af alla bittra satirer och smädeskrifter, trodde han, att man först borde rätta sina egna fel, innan man vågade att på det värsta uttyda andras. Oskrymtadt var hans nit för Konung och Fäderneslland. Hans hjerta skydde förställning, och derföre undflydde han stora sällskaper. När han sökte hvila från sina trägna arbeten, utvalde han, till uppmuntran och vederqvickelse, några få, men upplysta vänner. Med så stora naturens förmåner, så ädla tänkesätt, tillvann han sig under sin lefnad en allmän tillgifvenhet; och blef vid sin bortgång på det ömmaste saknad af alla dem, hvilka högakta snille, dygd och förtjenster”.

Sammanfatta vi allt det hittills sagda i få ord, så tillägga vi: han var en af dessa vackra karakterer, hvilkas tecknare det är en vällust att vara.

Tidigt – såsom lätt förmodas – hade hans böjelse för Skaldekonstens utöfning yppat sig. Förhastad är likväl den uppgift af hans vän Regnér i Gjörwells tidskrift ”Samlaren”, att han redan vid sjutton års ålder diktade sitt förnämsta verk, det komiska hjelteqvädet ”Boråsiad, Poem i fyra Sånger”. Att förhållandet ej kan vara sådant, röjer sig genom mognaden både i ämnets uppfattning och i framställningens form; också angifver hans minnestalare uttryckligt, att han ”vid sjutton års ålder begynte skrifva sin Boråsiad, ... som, ansenligt förbättrad och tillökt, blef år 1776” (således året före hans död) ”på trycket utgifven”. Deremot härröra visserligen från hans första ungdom några moraliskt-satiriska uppsatser i stilen af Dalins ”Argus” (hvar och en vanligtvis slutande med någon sedelärande fabel på vers); äfvenså kanske de flesta af det antal smärre poetiska ströskrifter (sagor, visor m. m.), som efter hans död, genom Regnérs försorg, trycktes dels i den nyssbemälta Gjörwellska tidskriften, dels (längre fram) i Regnérs egen tidskrift ”Svenska Parnassen”. Det är i synnerhet på dessa sednare, som inverkningen af Bellmans lyra och föredöme är synlig; stundom – dock sparsammare – äfven af Kellgrens. Visste vi ej förut, huru mäktigt den sistnämndes äldsta erotiska maner, hvars höjdpunkt var det vekliga, lika enerverande som sjelft enerverade stycket ”Sinnenas Förening” 217, imponerade på sin samtids unga sinnen och retade till efterföljd: så skulle det måhända derigenom bevisas allramest, att slika inflytelser grepo jemväl vår Rudbeck; så att äfven denne mot nästan ständiga plågor kämpande och fromme sjukling, ehuru sjelf troligen kysk i högsta grad, en och annan gång bjöd till, att i den allbeprisade Kellgrenska tonarten vara en smula lösaktig. Se t. ex. hans i Svenska Parnassen (Juni 1784) införda Saga om Herden och Herdinnan! Den är, emellertid, i sitt slag så pass lyckad, att den skulle kunnat gälla för mönstrets eller mästarens egen, – i någon af Stockholms-Postens första årgångar. Naturligare var,

att humorn af Bellmans bacchanaliska dikter slog an på hans för skämtan benägna lynne, och aflockade honom efterljud, hvilka för honom intet annat voro, än en fantasi-lek utan allsköns praktisk anledning och tillämpning. – Det af hans skaldeprof tidigast offentliggjorda synes dock varit ett alldeles olikartad!: nämligen en Ode öfver den 19 Augusti 1772, eller den då af Gustaf III verkställda Regeringsförändringen. Jag har ej sett den; hans vänner funno den ”förträfflig”. Såsom säkert kan likväl antagas, att deras beundran för ”Boråsiaden” var fotad på en sannare grund; och det är troligt, att ymnigheten af deras bifall föranledde framträdet af hans andra komiska hjeltedikt ”Neri, *Poème Heroique* i tre Sånger”, som efter hans död utkom (1784) från Kongl. Tryckeriet. Af skäl, dem jag innan kort skall angifva, gjorde dock detta sednare verk ej på långt när samma lycka, som det förra. Det erhöll ej heller någon ny upplaga; då deremot ”Boråsiaden”, med en viss typographisk prydlighet utstyrd af den frejdade boktryckaren Fougt, sedermera har blifvit ännu två (om icke flera) gånger upplagd. – Sluteligen ville han ock uträtta någonting för Theatern, och företog sig, i sådan afsigt, en öfversättning af Voltaires tragedi Mahomet. Döden afbröt den, då han dermed hade hunnit så långt, att af tredje akten felades blott hundrade verser. Arbetet fullbordades af vännen Regnér.

Det kan ej förvåna oss, att se honom, öfverväldigad af sin tids rådande smak, stanna vid dylika mönster såsom de högsta af all vitter fullkomlighet. Mera förundransvärdt är, att den kärlek för det fordna Skandinaviens tungomål och vitterhet, som hos honom var ett fädernearf, kunde bredvid dessa fransyska sympathier oförminskadt fortgå. Förmodligen befinner sig någorstädes i handskrift fragmentet af det ”Utkast till en Afhandling om Nordens äldsta Skalder”, hvars utarbetande, börjadt året före hans död, sysselsatte honom ännu då han sträcktes på sin sotsäng. Kände vi detta, så skulle vi med detsamma känna, både huru långt han egentligen var kommen i sin bekantskap med det då redan urmodiga föremålet, och huruvida han trodde sig funnit någon utväg, att sammanjemnka Snorre Sturleson med Boileau. Regnér och Broman förtälja, att han i bemälta utkast ville ”visa, hvad styrka de äldsta Nordiska Skalderne ägt i sina tankar, ehuru enfaldiga deras qväden låta för mindre kännare”; samt att han der hade ”gjort åtskilliga artiga upptäckter om deras Skaldelära, dem han äfven upplyste med imitationer på vårt nuvarande språk, då döden afbröt detta vackra arbete”. Märkvärdigt är Bromans tillägg: ”Med allt skäl kan tros, att Rudbeck, medelst återlifvande af en numera alldeles förkolnad smak för fäderneslandets antiqviteter, hade för sitt tidehvarf, med en efter våra tider mera lämpad urskillning, blifvit hvad den gamle Rudbeck varit; derest döden ej så hastigt hade berörvat oss honom”. Efterverlden, som häraf underrättas om det allvarliga i denna för hans flesta samtida förborgade eller likgiltiga sträfvan, skall hufvudsakligen med afseende på den skatta honom minnesvärd.

Efter den härmed gifna allmänna öfversigten, torde några anmärkningar af mera särskild beskaffenhet tjenligast erhålla sin plats.

Bland dem af hans smärre skaldestycken, i hvilka Bellmans inverkan är allramest ögonskenlig, synes mig främst böra ihågkommas det följande: dels derföre, att det verkligen är det bästa; dels ock derföre, att det har en förklang af den i våra dagar så älskade ”Glunt”-poesien.

Afsked mellan Drinkare.

A.

”Käraste bröder! tiden lider;
Gud vet, om vi få råkas mer!
Stjernan på himlen allt lägre skrider,
Solen går upp – och solen går ner;
Ack, hvilken hvälfning af skiften och tider!

Gud vet, om vi få råkas mer”.

B.

Det var då fan, att philosophera! –
Fritt låt döden taga sin tull!
Solen går ner – ja, hvad är det mera,
Blott hon hvar afton fått se mig full?
Statt nu ej längre der och orera;
Drick! och låt döden taga sin tull.

Huru vissa af den Bellmanska Fredmans-diktningens elementer taga sig ut i Rudbecks försök att bemäktiga sig dem, ser man föröfrigt kanske tydligast i det afsked från lifvet, som han låter den ”namnkunnige urmakaren” hafva sjungit nyss före sin af otillfredsställd bränvins-törst åstadkomna död. Här ett utdrag af denna ”svanesång”, som ”med rosslig röst” qvads af

”Den store Fredman sjelf, så känd i våra dar, –
Då ingen slant var mer uti hans byxsäck qvar,
Då han förnekad var att mer på borgen taga,
Och redan åtta dar måst gå med nykter maga”.

Elegi.

Då klockan nio slagit har
Och mörkret öfverskyggar verlden,
Då månans ljus försilfrar fjärden,
Och lyktor tändas der och hvar:
Då går jag bort, der lifvets glädje finnes;
Ledd af en ljuflig drift, af vanan, jag ej minnes,
Att jag ej har en styfver mer,
Och att Radon 218 på borgen aldrig ger.

Jag stiger in, all oro platt förglömmer.
Slå i! – Det sker. ”Men pengar först”! – Nå, nå,
Gutår, min bror! – ”Nej! ingen droppa då”.
En ann går fram, betalar, glaset tömmer;
Och jag får der med brända läppar stå.
Mitt mod flyr bort; jag suckar, klagar;
Jag är ju här mest alla dagar!
Bror väl en sup mig gratis ger? –
”Å hut”! – Förskräckt, jag till en ann mig lagar;
Men fåfängt jag båd’ Glock och Nyström 219 ber;
I nödens stund finns inga vänner mer.

Mitt öde kallar mig ... Jag kan ej undanvika.
Nu, då min himmel sågs med svarta skyar täckt,
Då uti Gaffel-gränd hvarenda dank var släckt
Och min förtviflans höjd med nattens mörker liks,
Jag då med häpen syn en ängslig vålnad fann:
”Kom, Fredman”! sade han, med hesa ljud; jag bäfvar;
För ögat jemt den bistra skuggan sväfvar,

Tills vid en krogdörr den försvann.

Jag följa må ... Farväl, J krögare och vänner!
Jag ej mot er den minsta ilska känner,
Fast till min död er njugghet varit skäl.
Ja! långt ifrån att agg mot eder bära,
Så önskar jag: må Ödet er beskära,
Att snart J allihop fån supa er ihjäl!

Far, rännsten, väl! som med din tjocka bölja
Så mångengång fått mina leder skölja,
Då du med sqvalp mig tagit i din famn!
Ack! när härnäst, – som det väl snart tör hända, –
En trogen bror i dig drar öfverända,
Så sorla sakta fram mitt öfverblifna namn.

Och du, o dyra krog!... här qväfvas mål och röst,
Af ömhet strida tårar rinna ...
Skall fyrti-åra fröjd då som en rök försvinna,
Som du mig skänkt, i alla qval min tröst? –
Farväl! Ack, snart jag skall de vålnars antal öka,
Som utan rast kring dina knutar spöka
Med tomma glas och törst-förbrända bröst!
– – – – – – – – – – – – – – – – –
Farväl! farväl! jag dödens ankomst känner,
Som, lik en eld, i hals och mage bränner ...
Att endast dö – är det ej illa nog?
Men törstig dö! – Ack, ack! jag ville gerna mista
Båd kyrkgård, grafplats, svepning, bår och kista,
Om blott jag finge nu en sup, förrän jag dog!

Det var dock icke den komiska lyriken, – det var den komiska epiken, som skulle grunda Rudbecks skalderykte. Huru mycken framgång hans först utgifna försök i denna art hade rönt, synes bäst deraf, att det sednare, eller ”Neri”, som efter hans död utgafs anonymt liksom det förra, likväl på sitt titelblad angifver sig såsom barn ”af Författaren till Boråsiaden”; tydligtvis en beräkning, att draga fördel af det förras lycka. Men just om denne ”Neri” frestas man tro, hvad Regnér och Hammarsköld berättat om Boråsiaden, att den blifvit ”författad vid sjutton års ålder”, eller i allmänhet långt före den nyssnämnda: ty den ger, alltigenom, intrycket af ett ganska svagt och omoget utkast; hvadan ock säkerligen kom, att skalden sjelf icke fann den tryckvärd. Hjelten der är en girigbuk, en procentare, som, uppmanad af sitt skydds-troll, utflyttar från Stockholm till en vacker landtegendom, för att förhärja den enligt det välbekanta landsförödare-system, hvars grundsatser, ehuru det hunnit långt mera utbilda sig sedan Rudbecks tid, likväl fullständigt nog uttryckas i dessa trollets ord:

”Din vinningslystna själ bör ej af Stockholm tvingas.
En landtgård innan kort skall i ditt välde bringas:
Snart lär du finna sjelf de bästa plundrings-sätt;
När du förmågan har, stor sak om du har rätt.
Håll landtman för en träl, som du bör aldrig spara;
Låt ingenting så täckt, så rart och fredadt vara,
Att du, vid myntets klang, ej skiljes lätt dervid;
Gör sjön på fiskar tom, hugg alla skogar nid;

Sist, när du vändt till mynt allt hvad som mynt kan blifva,
Kan du en ödes-plats åt siste köparn gifva! –
Så skall du väldig, rik, förutan vågspel bli,
Och smyga Lagens hämnd och Hamans grift förbi".

Företaget lyckas ock så vida, att han både köper och utflyttar till den vackra landtgården, der

Han ser en stolt allé, och strax i tankan rinner,
Att här han ämne nog till gröfsta virke finner (m. m.);

men hans njutning af slika glada tanksyner blir kort. Genast under första natten väckt af en dröm, om sju magra nöt som gjort inbrott i hans bästa äng, skyndar han i morgongryningen ut att bortjaga dem. Han finner väl blott ett enda, hvilket han med en väldig knölpåk snart fördrifver; med samma mod och vapen nederlägger han ock trollkäringen Bussla 220, som till värn för sitt nöt rusat fram ur en skogspark; men just då han äfven i denna drabbning vunnit en "dyrköpt seger", framropar hon med gällskri tre andra käringar till hjelp. Nu ser han intet annat råd, än att taga till fötterna. Han flyr undan "de grymma möjor" till en aflägsen grotta; men der uppenbarar sig en "himmelsk skönhet", som är bygdens fagra Nymf eller Rå, och beveker honom med ett hotande strafftal, att "af landets faror skrämd" återvända hals öfver hufvud till Stockholm, sälja sin landtgård och återtaga sitt förra procentarlif. – Uppfinningen är fattig. Omöjligt skulle dock ej varit, att häraf göra någonting roligt, som hade motsvarat den muntra begynnelsen:

Om vapen sjunger jag och om den tappre man,
Som ämne för sitt mod vid Mälarns stränder fann;
Som uti lyckans storm sitt segel visste styra:
Han modigt slog en kärng, försigtigt flydde fyra.

Men det hela är berättadt så knapphändigt, så matt, med så sparsamma drag af någon egentlig qvickhet och målningsförmåga, att det synes vara, mindre utkast till ett verk, än – utkast till ett utkast.

Onekligen är deremot "Boråsiaden" ett poem, om hvilket man gerna kan instämma i Leopolds omdöme, att det är "fullt af sannt geni" 221. Visst utmärkes också här uppfinningen ej af synnerlig rikedom: men den är konstnärligt genomtänkt, innehåller tillräckligt ämne för en mängd dels komiska, dels landtligt täcka, dels till och med på allvar episka småtaflor, och visar sig öfverallt symmetriskt utförd, med en säkerhet i den valda tonen, med en makt öfver språket och versbyggnaden, som jemväl i och för sig sjelfva – eller äfven utan hänsigt på skaldens tidsförhållanden – förtjena ett stort beröm. Denna hjeltedikt kan derföre ännu läsas med nöje, och (åtminstone styckevis) med ett ej litet; särdeles af enhvar, som under läsningen erinrar sig hvad här alltigenom parodieras, – den inrättning, den tillskärning, det maner, som i den tiden, vid hvarje försök till "epopé" eller *poème epique*, stereotypiskt gällde såsom normala. Anledningen var hämtad från ett några år tillförne i Vestergötland förefallet oväsende, hvarvid en bond-uppviglare Håffman hade varit hufvudpersonen. Häraf tog eller skapade Rudbeck sitt qvädes egentliga ämne: ett slagsmål vid Borås, emellan en hop vestgöta-bönder som anföras af bemälte Håffman, och en Boråsisk borgare-här, hvars fälthöfding är stadens tappre borgmästare Edbom. Efter flerahanda dråpliga tal, stolta tillrustningar och en den förfärligaste påkstrid, åtskiljas omsider de kämpande genom ett slagregn; i det ögonblick, då borgmästaren är på punkten att fullända sin seger genom Håffmans fullkomliga undergång. – Känner man de begrepp om "episk höghet" och "episkt machineri", som i dåtidens smaklära hade utbildat sig ur en uppfattning, för hvilken Virgilii Äneid var den Homeriska Epikens första och Voltaires Henriad dess sista fullkomning: så förmodar man ock, att interesset af ett sådant föremål måste ligga i det skickliga genomförandet af den komiska kontrast, som uppkommer, då denna höga ton, dessa gudainblandningar användas på idel företeelser af den mest obetydliga beskaffenhet. Och slik förmodan finner sig här verkligen uppfylld. Detta poem är, i sanning, den bästa hjeltedikt som Sveriges vitterhet äger att uppvisa från

tidehvarfven före det nuvarande. Läsaren torde fördenskull icke ogerna här se det behandladt med en utförligare redogörelse.

Sedan Skalden börjat med denna ingång:

Jag sjunger om Borås, och om den Hjeltens ära,
Som efter långt besvär fick segerns lagrar bära:
Som Håffmans ilska tämt med påk och mannamod ...
– – – – – – – – – – – –

och åkallat sin Sånggudinna:

Gif mig den eld, den kraft, som förr Homerus dref,
Då han om Thetis' son och Grekers fälttåg skref!

skildrar han, huru Mars vredgas öfver fredslugnet i Sverige och de i en "föraktlig dvala söfda" Svenskarnes otacksamhet, att ifrån hans dyrkan, som tillförne hade lyftat dem "till ärans högsta spets", nu vända hela sin håg blott till att "söka pris af slöjd och kunskaps-ljus". Guden besluter att hämnas, och straffa dem genom att inom Sveriges sköte upptända ett inbördes krig, som skall störta detta urgamla rike och förfära jorden.

Så snart han detta sagt, han i ett moln sig kastar
Och i en hvirfvelvind till Vestergötland hastar;
Bland heta ångors qvalm han finner Håffman der,
Uppå en fuktig ort, der Bacchi tempel är.
Der bränvin ljuflig färg på bleka kinder målar,
Der dusig glädje töms ur djupa, fulla skålar;
Af kannor, krus och glas byggs Hjeltens ärestod,
Och ölet i sitt fall bär vittne om hans mod.

Mars i en Länsmans hamn strax in i templet stiger:
Hvar bonde blir förskräckt, tar mössan af, och tiger.
Men Håffmans djerfva bröst så lätt ej skrämmas kan:
"Du ser så törstig ut", sad' han, "du hedersman!
Drick! jag betala vill, och här din man du finner". –
En Länsman nekar ej: strax öl, som bäckar, rinner.
Att visa kraft och fröjd, slås skål och bord i kras;
Och segern svigtar än emellan bägges glas,

Då Länsman börjar så: "Jag ser din eld, din ifver,
Som motstånd bryta kan och segern till dig rifver.
Men säg: skall gnistan bli i ständig aska höljd?
Och du för verldens syn af låga tak fördöljd?
Kanske du tror ditt namn bland stora drottmäns finna,
Då du kan första plats bland dryckeskämpar vinna?
Men vet, till hjeltars höjd är bultars höjd ej nog:
På hela ärans väg finns ej en enda krog.

Nej, Håffman! följ mitt råd; det grundas på din heder!
Allting uti vårt land bör vändas upp och neder;
Ett listigt Herrefolk har styrseln fått i hand,
Och tryckt vår menighet med lagars stränga band.
Med slughet vet man lätt, att brott på hopen dikta;

Vår enfald är det fel, hvarför vi oftast plikta;
Ett ord för roskull sagdt, ett öfveriladt slag
Blir straffadt utan nåd: slik hårdhet kallas lag.
Än mer: ett glädtigt rus, för egna pengar taget,
Blir ofta, som ett brott, för ting och domstol draget.
Gård, äng och egendom, allt blir de storas rof,
Och deras öfverflöd uppslukar vårt behof.
Ack! när skall lagens tvång och vårt betryck sig sluta?
När skall enhvar sin rätt i jemkadt tillstånd njuta?
Är frihet oss ej skänkt i födsel och natur?
Och vi ta lagar an, att sämre bli än djur!
För någras högmod skull, stå tusend ju i fara.
Bör ej ett hurtigt folk sin egen styrsel vara?
Vi mådde allrabäst, – man säge hvad man vill, –
Om ingen Herre gafs, om ingen Lag vor' till.

Det egnar, Håffman! dig, att detta onda häfva:
Du aldrig varit van för herre-folk att bäfva.
Sprid falska rykten ut; böj hopens lust till krig;
Uppelda deras mod, och sjelf i spetsen stig!
Din arm skall till vårt värn tyranner nedertrycka,
Och våra lyfta dig till heder, glans och lycka – – –

Mars föreställer honom vidare, att väl är vägen upp till Ärans slott brant och slipprig; men har han en gång kämpat sig dit, så får han sedan desto friare sänka sig i maklig hvilas armar, se Bacchi tunnor desto rikligare strömma, bli en af Konungens förnämsta män och le åt Rättens hot, under det Landshöfdingen sjelf med bäfvan dricker hans skål.

Härvid ett hastigt sken igenom luften bröt,
Som kring en väpnad gud i fladdrig eld sig slöt.
Förbländad Hallman föll; bort rusets dunst var drifven,
Då han, med skräck, till Mars såg ortens Länsman blifven.
"Gå!" ropte krigets gud: "för ut, hvad jag befallt!
Af mig och segern följd, kan du förhoppas allt". –

Bestört, men strax färdig till lydnad, börjar Håffman sitt värf; i Frihetens namn förklarar han, att Lagens thron är byggd endast på de lydandes feghet:

Men den är värd sitt ok, som ej det vågar bryta.

Hans djerfva tal, hans ränkfulla dikter lyckas, att snart församla omkring honom en uppretad och oförvägen hop:

Som alla väders våld kan reta hafvets våg,
Så rörs af alla prat det blinda folkets håg.
– – – – – – – – – – – –
Från trädens friska stam enbvar sig grenar bryter,
Och skogens gröna prakt i påkar sig förbyter;
En götisk klubbehär till örlog rustar sig.
Borås! ett moln går upp, och stormen hotar dig.

Nu följer en stolt beskrifning af det idoga och rika Borås, lyktande med denna vers:

Kort sagdt: uti Borås vårt land ett Tyrus har.

Lyckligtvis äger det nya Tyrus ock en Borgmästare, som är ett sådant samhälle värdig.

Om det till makters väl och vissa sällhet länder,
Att styrseln lemnad är i Hjeltars vård och händer,
Så fägna dig, Borås! du i din Edbom har
I fred din hjelp och tröst, i örlog ditt försvar.
Liksom en rotfast ek, hvars topp mot skyar räcker,
En hop af späda träd med starka grenar täcker,
Som grönska i dess skygd då stormen rasar fram,
Hvars krafter brutna bli mot ekens hårda stam:
Så skyddar Edbom dig och all din handels grenar;
Han mod och rättvist nit i en person förenar;
Han både aln och svärd i sina händer har.

Men – det stillaste lugn bebådar ofta åskans ankomst. Ett dammigt ilbud förtäljer om de antågande Göternes här, uppsåt, fältherre och vapen. Svarta sorgemoln öfverhölja staden med ängslan och skräck.

Madamer, Jungfrur, kring på alla gator gå
Med vidt utrefna hår, och sig för brösten slå.
Till torget samlar sig en blek och rådvill skara,
Som af sitt eget sorl förvissas om sin fara.
En del, förtviflad re'n, sig stängt i sina hus,
Att krossas med Borås och dö uti dess grus.
Ur mörka källarhvalf de dolda skatter föras,
Som hvälfvas om hvarann och bort ur staden köras.

Nu först, vid det allmänna sorlet, får Edbom veta orsaken till larmet. Han kastar sig i trängselns vågor, han förebrår, uppmuntrar, hotar, ber: än väcker han allas ömhet för en älskad stad, än påminner han om Ärans dyra lag, än målar han flyktens neslighet och fara. Hans vältalighet, den eld, det glada hopp som strålar ur hans ögon, hans värdighet och dygd, – allt i förening gör, att han snart ingifver förtröstan och ser omkring sig en här af modiga kämpar. Det allmänna sinneslugnet är återställdt.

Som då, när vädrens våld fått böljans frid förstöra
Och tunga vattumoln kring hela fästet föra,
Då ses en blixtfull natt på hafvets utrymd rå,
Och vågen, fraggig, brant, mot strandens klippor slå;
Men när den blida sol har mörkret undandrifvit
Och brutit molnens vägg och ljus åt luften gifvit,
Då saktar böljan sig, då fängslas vädrens makt,
Och himlen speglar sig i vattnets lugna prakt.

Med dessa vackra verser slutar den första sången. Den andra begynner:

På stadens stora torg man redan plantadt skådar
Det grymma strids-banér, som krigets faror bådar.
Den spända trummans larm ett ovant buller gör,
Och folkets skri och gny man allestädes hör.

De gamle Rådmän re’n i tunga vapen blänka,
De glömma sina år och blott på staden tänka;
Och re’n den raska hop, som kännes af sitt mod,
Som ungdom krafter gett och mera hetsig blod,
Församlad, väpnad är; – allt tyckes blott begära,
Att slåss för stadens värn, och dö för Edboms ära.

Men Hjelten mellertid lagt fredens mantel ner:
Hans höga hatt, hans påk, allt krigets tecken ger.
En lurfvig hvit peruk hans breda panna pryder,
Som på hans värdighet med hundra lockar tyder;
Ett konstladt bockeragg tycks liksom yfva sig
Att svepa in ett vett, som styr i fred och krig.
Höljd af en mörkblå råck, som sjuttonhundrafyra
Blef åt hans farfar gjord då han Borås fick styra,
Han vid sin fasta länd en forntids-värja drar:
Tre tum är klingans bredd, tre böglar fästet har;
Och, fast en åldrig rost den fästat i sin skida,
Den örlogs märke är och pryder hjeltens sida.

Hans maka, täck och ung, som nyss en helgad knut
Har vid hans öde fäst, ser nu så djerft beslut.
Hon häftigt i sin famn den rörde Edbom sluter,
Och öfver hans peruk en flod af tårar gjuter.
”Du grymme”! ropte hon, ”hvad är, som tvingar dig
Att öfverge Borås, din kärlekseld och mig?
Ack! låt ej villa dig af fåfäng lust till ära;
Förnämst uti vår stad, hvad kan du mer begära?
Du knappt uppå vårt torg en myndig fot har satt,
Så böjs hvarenda rygg, så lyfts hvarenda hatt.
Om du af seger följd slår Håffmans skara neder,
Blir du ej större man ell’ njuter större heder.
Ack! välj en höfvidsman, men styr ej sjelf vårt krig:
Din Lagbok och din Fru bli ursäkt nog för dig.
Nils Grofsmed ... kan ej han från faran dig förlossa?
Hans rygg tycks vara gjord, att alla påkar trossa;
Han är en pröfvad buss i slagsmål och i rus,
Han barn och hustru slår och dundrar i sitt hus,
Han plär med lejonröst om sina dater ryta;
Låt honom höfding bli, låt honom spetsen bryta! –
Men ack! din tystnad rår ... du delar ej mitt qval;
Du släpper ej din påk; du rörs ej af mitt tal.
Välan – om Ödet dömt, att jag dig så skall mista,
Så skall den samma stund ock bli för mig den sista”!

Ännu sluten i hennes famn, och då hennes tårar fortfara att be sedan munnen har tystnat, känner Hjelten sitt bröst pinsamt slitas af de stridigaste bud: pligtens och kärlekens; det knotar ömsom öfver den dag då han blef gift, ömsom öfver den då han blef borgmästare. Ändtligen segrar dock äran: han bemannar sig till ett svar, hvari han föreställer henne, att stadens bästa gäller framför hvarje enskildt; att han måste älska Borås till och med högre än henne; att Nils väl kan skrämma sina barn, men ej anföra en krigshär; att en smed ej

duger att befalla rådmän, –

”Ty, att bland Rådmäns hop sig skicka som sig bör,
Dertill vill odladt vett ... Men trumman åter skallar,
Som mig utur din famn till strid och seger kallar.
Din röst med ärans röst bör hellre blanda sig;
Ack! låt mig värdig bli mitt kall – min stad – och dig! –
Farväl”!... Hon svimmar af, och dagens stråle släckes
För hennes matta syn, som af ett moln betäckes.
Han gjuter tårar ut, men kan ej göra mer.
– – – – – – – – – – – – –

Från detta ömhetsprof har Edbom slitit sig:
Till torget skyndar han, der allting andas krig.
Hans här med muntra rop sin raske höfding helsar.
Hur mången reslig buss! hvad mängd af vrängda pelsar!
Karpusers svarta moln af hjelmar likhet har;
I smärre striders dust ett mjukt, men godt försvar.
Af påkars täta skog bortskymmes nästan dagen,
Trumpeten blåser larm, och fanan ut är slagen. –
Som bäcken, då med sorl han många bugter gör,
Förrn han i hafvets sköt sitt friska vatten för,
Så gå Boråsarne, att bardalekar yrka;
I hjertan ha de mod, i händer ha de styrka.
De likna Grekers här vid Xanthi djupa flod;
Fast sämre i gevär, dock större uti mod.

”Ur stadens hvälfda port” tåga de nu till kamp. Håffmans grymma här, hvars vapenbrak och larm

Tycks reta Himlens blixt och trotsa Edboms arm,

anträffas på de utanför staden belägna, vida och bördigt grönskande åkerfält, hvilkas gröda snart, liksom af en hagelskur, nertrampas af de sammandrabbande menniskoskarorna. Krigsguden, från ett moln nedskådande med fröjd, begifver sig till en fjällgrotta i Nordpolens mörka och ödsliga istrakt, der trollet Raseri sitter fjettradt i starka, men ständigt knakande kedjor, på hvilka det gnager med skarp och fraggig tand. Sjelfve Mars bortvänder ögonen från dess åsyn; men löser det och sänder det till Borås, med befallning att i Håffmans här uppfylla hvartenda bröst med sitt svarta gift. Men vid det brak, som uppkom af det lössläppta trollets orkan-vilda färd, sänkte Olympens Drott en blick till jorden.

Hvad syn! hvad ohörd sak! han Vestergötland fann,
Som, upprest mot sig sjelft, af krigets lågor brann;
Mot sin, mot ödets lag! Förbittrad, Mars han sporde:
Hur han ett sådant larm på jorden väcka torde?
Om han ej lydnad mer åt Gudars Konung bör,
Som styrer verldens klot och ljungeldsviggen för?
”Förmätne”! sade han: ”du skall till straff befinna,
Att ingen droppa blod i detta krig skall rinna”.

Tredje sången är en oafbruten målning af sjelfva drabbningen. Lika boksynt och stridsklok som tapper, utsträcker Edbom sin skara ”i en djup phalang”, ordnad enligt mönstret af den Macedoniska; derefter utropar han ”Boråser”! och håller ett likaledes enligt de yppersta förebilder inrättadt uppmanings-tal. Sedan

han slutat det sålunda:

”Förenom då vår kraft! I stridens brak och dunder
Besinnen segerns lön och nattens glada stunder!
Då öppnas skall för er mitt ölfat och mitt hus;
Hvem vill ej ta emot en örfil för ett rus”?

åkallar han skuggorne af sina prisade företrädare, som fått i fredlig hand bära stadens klubba och ymnighetens horn, att bistå honom på en bana, så olik deras:

”Till annan heders höjd vill ödet mig bespara;
Hvad eder flit förvärft, skall Edboms arm försvara.
Den äran blifve min, att jag i vapen blänkt,
Och att jag åt Borås dess första seger skänkt”!

Så snart han detta sagt, framrusar han i spetsen för sin här med hastigheten af en från fjällklippor brusande fors, och svingar sitt vapen, hvarmed han åt höger och vänster

Ger prof, att också träd kan öka hjeltars heder.
Här tumlar en ikull, den andre vinglar der,
Och blånad minsta rön af Edboms styrka är.
I hop på hop hans män sin raske höfding följa.
Strax flyta skyar fram och himlafästet hölja;
Och solen, sjelf bestört att stridens början se,
Tycks neka att sitt sken åt sådan grymhet ge.
Så tätt, som hagel plär i strida skurar falla,
Så tätt de hårda slag kring bröst och axlar skalla;
Ett fasansvärdigt skri kring luftens rymder går,
Och jorden blir betäckt med rifna skägg och hår.
Mars på ett mörkblått moln i gyllne rustning blänker,
Och kraft och dristighet åt Håffmans svärmar skänker.
Dock hjelten från Borås, – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – –
Han känns ifrån sitt folk, ej af den råck han bär,
Ej af den lockperuk, som på hans hufvud är,
Men af de starka slag hans tunga runpåk delar,
Och af den höga eld som i hans ögon spelar:
Så känns ock Jofur sjelf ibland sin guda-här,
Af åsyns majestät och blixten som han bär.

Den starke Sandalin betäcker hjeltens sida,
Dernäst Clas Sundergren och Johan Lindorm strida,
Den axeldryge Brink och Rådman Erik Blom,
Skomakar Michel Ring och Länsman Mejenbom.
Emot dem tränga fram så många käcka drängar:
Här nalkas Håffman sjelf och delar grymma slängar;
Han följs af Jon i Hult och Tolfman Erik Plog,
Som ensam på en gång tolf styfva djeknar slog.

Flere kämpar i Håffmans här uppräknas: den förfärligaste bland dem alla var dock berserken Olf från Sunnantorp. Till hans axel räckte ingen i hela Skara-län; i en jättes växt bar han jättars styrka; hans make

fanns ej ens

Inunder Äthnas hvalf, der eld och väder knaka.
Utaf en nedfälld björn han ludna rofvet bar;
Hans påk af instöpt bly tung, som Cyklopers, var.
Med täta klubbeslag han grufligt kring sig svingar,
Och halfva Edboms här han snart att flykta tvingar.
Hans sida skyddad är af Jan från Hagelbäck,
Så rask som krigets gud, som vårens gudar täck.
Ej nöjd att sitt beröm af qvinlig fägring söka,
Vill han sin skönhets pris med lagerns pris föröka.
Olyckelige Jan! din alltför tappra håg,
Hvi drog den till Borås dig hän i detta tåg?

Väl tumla nämligen för hans händer en hökare och en skräddare; väl slår han sjelfve rådmannen Sandalin ”midt i flinten”:

Men pannan var så hård, att påken söndergår;

och nu kastar sig denne på den oväpnade Jan, i hvars fagra ljusa hår han lindar sin arm, tills ynglingen innan kort vrider sig ”i dödlig blekhet” på sanden. Olf ser det, och blir nu alldeles ursinnig; med gräsligt rytande, skallar tre gånger från hans läppar Sandalins namn. ”Spring, tappre Rådman, spring”! ropar Skalden: men denne skyndar ”sitt ödes hot” till mötes,

Och Hämdens bleka hamn re’n kring sitt offer sväfvar.
”Du grymme”! ropte Olf, ”som missbrukt så din makt,
Du, som ifrån ett barn så neslig seger bragt!
Om du ock arm af stål och påk af koppar bore,
Och om du mera stark än värste hundturk vore,
Skall du ej fly ditt straff. Och vet, till dubbel harm:
En rådman krossas skall utaf en bonddrängs arm”!
– – – – – – – – – – – – – –
Tre gånger han sin arm i långa ringar svängde,
Förr’n han till Sandalin med alla krafter dängde.
Ett sådant dunderslag han denne rådman ger,
Att väl en laglig mur deraf skull’ ramlat ner.
Boråserne ge skri, när detta skyddsvärn stupar:
”Han tumlar för ett slag, som tålde tjugu supar”!

Också börjar striden nu taga en för dem vådlig vändning. Bondehären, som redan begynt rygga, framrycker åter, eggad af sin väldige anförare, som en stund synes omotståndlig. Skalden anropar nu sin sångmö om ”nya krafter”, då han skall ”med större konst beskrifva större kamp”. Ty

Nu möter Edbom sjelf. Hat, vrede, lust att vinna,
Förtviflan, harm och hämd i alla hjertan brinna.
Det vida fältet sveps uti en sky af dam:
Här smäller Edboms påk, der bryter Håffman fram;
En dristig kämpa-flock kring båda två sig skockar;
Här blandas om hvarann båd’ kläds- och vadmals-råckar.
Af bönder, borgare, ett lika anfall sker:

De tränga ömse på och stupa ömse ner.
Men – lik en våldsam ström, som dammens motstånd bryter,
Med fragga störtar sig, förfärligt vågen ryter,
Hus, hjordar, träd och allt, som framför svallet är,
Uti sitt salta sköt den vreda böljan bär:
Så rusar Edbom fram; ej hårdrag eller slängar,
Ej trängsel, brak och skrän, ej hundratal af drängar,
Förhindra Hjeltens mod; han lik orkanen går;
En bondlurk raglar kull för hvarje slag han slår.
Carl, Anders Eriksson, och Clas och Nils från Walla,
Och Torkel Thorbjörnsson, så vid hvarandra falla;
Hans påk lik åskan går, hvart hugg en ljungeld är,
Som sprider skräck och fall kring hela Håffmans här.

Ändtligen har han öppnat sig väg till denne, som, ännu kämpande lika oförfäradt, sjelf längtar att sammandrabba med sin förnämste fiende; och nu svingar Edbom

... re'n det slag med senig kämpahand,
Som Håffman straffa skall och freda Göta-land.

Se! då betäcker Mars sin älsklings bröst med sin egen sköld, och mot dess obrytliga stålhvalf splittras borgmästarns vapen i hundra stycken. Han inneslutes nu i en ring af bistra fiender och en storm af påkar:

Så skogens vilde kung, af jägarnäten motad,
I mannaringen stängd, af hundra spetsar hotad,
Dock ej af bäfvan vet; föraktar flyktens hopp,
Och lyfter oförskräckt ett fruktadt hufvud opp.

Men om Mars ej glömmer sin bränvins-advokat, så glömmer ej heller Vishets-gudinnan sin borgmästare. Jorden darrar, i luften blänker ett sken, en gudamakt nedsänker sig i en mantel af glänsande skyar: det är Minerva. Genom molnens flor glimmar ägiden, i hennes andra hand en knölpåk utan like; bönderne, mot hvilka hon vänder "trollets bild med ormbeslingadt hår", digna till marken af fasa. Med ett uppmuntrande tilltal räcker hon åt sin gunstling den nya påken, "mer farlig än en glaf"; och efter de tillagda orden:

"J, som mot rätt och lag och Edbom vågat strida,
Sen vapen i hans hand, sen Gudar vid hans sida"!

försvinner hon genom luftrymden i en strimmig låga. Edbom, som knäböjt af andaktsfull vördnad, uppreser sig, guda-beväpnad, med fördubblad kraft, lofvande att offra till henne alla som falla för hans hand. Allt viker nu för honom, allt flyr eller nedstörtas.

Fjerde sången, som förtäljer den utgång striden fick genom Jofurs beslut, börjar med en idyllisk och ganska täck målning af Kinnekulle. Till dess "glada höjd, omhvärfd af ljusa skyars prakt", har Thordönets gud begifvit sig med Olympens öfriga makter, att derifrån öfverskåda detta fältslag; om hvilket han leende förkunnar, att det skall bli

För efterverldens skratt ett evigt föremål.

Han finner nu stunden vara inne, att låta Sunnanvinden sluta kämpaspelet genom en störtskur. Rätt skickligt är skildradt, huru "Sunnans ilskne gud"

På våta vingar lyfts att föra ut hans bud:

Af regn och stormar följd, han sig till örlog rustar;
Han samlar strödda moln, och dimmor kring sig pustar.
Nu dånar vädrens röst: ett mörker gjuter sig
På himlens rena fält, på solens blanka stig.
Uti en upprörd luft de tunga skyar välta,
Och till ett mörkgrått hvalf sig öfver fästet smälta;
Man öfver Venern re'n de svarta skurar ser,
Som nalkas i en blink och störta floder ner.

I det längsta kännas de dock ej af de krigandes raseri: med stridens larm gör regnets svall och vädrens susning blott ett förfärligt samljud. Men det låga och dunkla moln, som sluter sig öfver fältet, gjuter ändtligen ur sin brustna barm sådana strömmar, beledsagade af så häftiga stormhvirflar, att all ordnings band i båda härarna lossas, och ovännerne rifvas ifrån hvarandra hit och dit.

Af böljan släckes ut all stridens eld och ifver;
Den är nu kämpe nog, som fast på foten blifver.
Förtviflad stretar en mot stormens hot och pock,
Med döden i sin syn och vädret i sin råck.
En ann, sin breda hatt med bistra ögon följer,
Som sväfvar lik en örn och sig bland molnen döljer;
Han bannar vädrens våld, som honom plundrat har,
Och håller sin peruk med båda händer qvar.

Detta gifver anledning till följande episod:

Du gamle Rådman Blom! i så fördubblad fara
Vill Paphos' ömme gud din ålderdom försvara. –
Då nyss Borås i lugn och fredens skugga låg,
Man ingen mer så skön bland stadens möjor såg,
Som Magdalena Blom. En makt, att alla röra,
Förentes här med köld, att ingens suckar höra;
Och kärleken, hvars bild hon var i hvarje drag,
Gaf henne, ej sin eld, men hela sitt behag.
Snart ryktet, som dess namn på snabba vingar sände,
Långt bort i Wimmerby ett manligt hjerta tände:
Den unge Carl Clorin; berömlig af sin ätt,
Som länge, far för son, en rådmans-stol beklädt,
Men mer af styrka, mod och dryga kämpa-seder;
För sina fäders stad en bäfvan och en heder.
Han ilar till Borås. Dygd eller lycka gör,
Att han den skönas bröst till lika ömhet rör.
Förenad bön de snart hos hennes fader våga,
Att han med kraftigt "ja" vill helga deras låga.
Förgäfves. Blott förtjenst och tårar här han såg;
Men han vill först se guld, se'n dygder, hos sin måg.

Nu målas de båda älskandes smärta. Ungersvennen från Wimmerby vankar omkring stadens murar,

Vid månans bleka sken, förföljd af mörka tankar:

då, till all lycka, det oförväntade stridsbudet skallar, och ”Clorin, af äran väckt”, får tillfälle att främst bland medkämparne ”visa sig med hotande behag”. Han räddar den gamle uttröttade Rådmannen, just då denne var nära att bli dödens rof eller Håffmans fånge; men gubben antastas nu af en ”ilsken ande”,

Som lånar vädrens hjelp och af hans hjessa vrider
Hatt, mössa och peruk. Uti hans hvita hår
Den kalla hvirfveln hväs, den strida böljan slår.
Bedröfveliga syn! Clorin med ifver lossar
Sin fodrade karpus, och sjelf han faran trotsar 222,
Att frälsa Rådman Blom. Det varma fälp i hast
Kring gamla hjessan binds med tio knutar fast.
Den tårar ej bevekt, den inga böner hörde,
Så högsint ädelmod i ögonblicket rörde;

I den han nyss försmått, han nu en skyddsgud såg:
Han räckte ut sin hand: ”Clorin! blif du min måg!
Jag vördar sjelf en eld, som jag ej mäktat qväfva;
Din kärlek skall ej mer för ödets hårdhet bäfva.
I prof af högsta dygd med dig jag täfla vill:
Min skatt du dela skall; min dotter hör dig till”.

Det mest utvalda par, Borås! som du fått skåda
Af Hymens fackla lyst, det voro dessa båda. –
J, mer än sälla två! om skaldens konst förmår,
Att skingra glömskans moln och segra öfver år:
Skall jag en efterverld med edra öden röra,
Och edra namn, er dygd i Minnets tempel föra.

Mellertid hindrar ock det gudasända ovädret Edbom, att fullborda sin motståndares undergång. Då han som bäst är i farten dertill, mister äfven han peruken för en hvirfvelskur, som tillika slår honom med blindhet.

Att följa segrens spår, tre gånger hjelten hastar;
Tre gånger stormens våld tillbaka honom kastar.
”Ack Himmel”! ropar han, ”jag all din hårdhet ser ...
Dock – jag har frälst Borås; jag bör ej önska mer”.

Också äro nu Håffmans leder allestädes brutna; öfverallt synas kastade vapen, öfverallt förskräckelse och flykt. Endast honom sjelf ser man ännu, förtviflad, ”mot Ödets domslut streta”; men ”han muntrar utan hjelp och strider utan hopp”; raseriet, hällregnet och fiendernas öfvermakt hafva utmattat hans arm. Ändtligen, liksom sedermera Napoleon vid Waterloo, bortrycks han ifrån slagfältet ”af en flyktig svärm som vördar än hans namn”; lik en högväxt alm, som, ehuru djupt i flodbrädden rotad, af en våldsam öfversvämning uppryckes med rötterna och bortförs. ”Luftens mörka qvalm och regnets strida bölja” fortfara jemntupp så länge, att de göra allt förföljande omöjligt.

En vink af Jofur: stormen tystnar; lätta väder kringfladdra ånyo och klyfva luftens tyngd med spända vingar.

De störta sig i skyn: och molnen om hvarann
Förmängas, ljusna opp och ta ny bildning an.
De svarta dimmeberg till smärre sönderrifvas;
Zephiren jagar ett, af östan andra drifvas.
Allt mörker, alla moln från horisonten flytt,

Och himlens dunkla färg är nu i glans förbytt.
Strax ljungar solen fram; uppå det höga, vida,
På böljan, öfverallt får hon sin klarhet sprida;
Uti ett eldlikt haf dess glob sig sänker ner,
Och på en bister dag den skönsta afton ger.

Trötte, men belåtne på samma gång öfver stormens och drabbningens slut, sprida sig Boråserne 223 öfver tummelplatsen att uppleta sina våta hattar och peruker.

Nu kan en vän sin vän, en bror sin broder finna;
Här delas handslag ut, och glädjetårar rinna.
Du, rena vänskaps-eld! du lifvar alla bröst:
Ett sorl kring fältet går af glada munnars röst.
En bullrar om den frejd, som han i striden vunnit,
En ann åt faran ler, som hotat och försvunnit.
Borgmästarn, stolt och glad, man midt i hopen ser;
Bland alla tapprast sjelf, han allom loford ger.
”J kämpar”! ropte han: ”att långsamt er berömma,
Det vore, att er törst och er belöning glömma.
En ann må rosa er med granna, tomma ord;
Men Edbom talar blott med öl och dukadt bord”. –

Sådant är detta nu allmänt glömda, men af våra fäder och farfäder med stor gamman lästa poem, hvaraf jag dels derföre, dels emedan det verkligen icke förtjenar glömskans lott, har ansett mig böra meddela ett så utförligt sammandrag. Ämnet är åtminstone ej sämre, än det ”bortröfvade vatten-ämmar”, som episkt besjöngs af Tassoni och ännu för resande visas i Modena.

Karakteristiskt för Leopold är, att han på samma ställe, der han prisar Boråsiaden såsom ”full af sannt geni”, tillika klandrar den såsom hörande till klassen af ”pusserlighet” eller ”låg rolighet”, d. v. s. den, der ”satiren är blott och endast grining, utau något slags förnnftsvärdig åsyftning”. Annorlunda förhåller sig, tillägger han, med ”Byxorna” af Kellgren, jemte åtskilliga bekanta stycken af Silfverstolpe och Fru Lenngren: i dem är det ”den verkliga satiren, som håller penslarna; som målar, det är sannt, groteska figurer; men under philosophiens ögon och till odlingens tydliga ändamål”. Enligt denna theori skulle, om icke Wielands hela Oberon, åtminstone Ariostos hela Orlando hänföras till den förkastliga ”låga rolighet”, der satiren blott och bart ”grinar”; såframt man ej skjuter inunder dem såsom det förnuftsvärdiga ändamålet, att förlöjliga de gamla riddarsagorna om Carl den Store och hans paladiner. Men hvad hindrade, att låta ungdomsvännen Rudbeck hafva hyst den visserligen ej mindre ”förnuftsvärdiga” syftningen, att drifva litet gäck med den fransyskt-romerska skolans mani och maner att tillverka Epopéer? Sjelf kallar han sitt verk, i företalet, en ”oskyldig satir”; men tillägger uttryckligen, att den icke syftar på Borås; syftar den på något, så måste den alltså syfta på sjelfva maneret. Troligast är likväl (erkännom det), att han åsyftade rentaf ingenting, utom ett glädtigt och oförgripligt skämt. – Lyckligtvis förglömde Leopold sjelf sin theori, när han diktade ”den Vackra Bedjerskan”: en berättelse, fullkomligen jemnlik med de bästa af både Voltaires och Wielands; men hvars *sens moral* är antingen platt ingen eller ock den näppligen ”förnuftsvärdiga”, att den största bland alla menskliga dårskaper är – äktenskap 224.

Sannolik nog är föröfrigt Hammarskölds anmärkning, att Boileaus *Lutrin* varit Boråsiadens närmaste förebild. De betraktelser, som han derefter bifogar i anledning af det Boileauiska begreppet om Epopé, äro, om än icke alldeles fria ifrån ensidighet, tvifvelsutan till det mesta rigtiga. Men på hvad har denne granskare tänkt, när han slutligen vill bevisa ur det episka diktslagets natur, att ”en komisk epism omöjligen kan

finnas”? Han har dervid förgätit, att t. ex. Ariostos nyssnämnda *Orlando furioso*, hvars sanna och stora värde han alltid djupt beundrade, är intet annat från sin början till sitt slut, än just ett komiskt epos. – Man ser, att konstlärare ur hvilken skola som helst, – fransysk eller tysk, – stundom råka på besynnerliga infall.

Hvart ett med ifver fortsatt studium af Norräna-vitterheten omsider skulle ha fört? det är i alla fall, hvad denne Rudbeck beträffar, den interessantaste – ehuru ock obesvarligaste – frågan. Hans förkärlek för den fornskandinaviska mythologien framlyser äfven i sjelfva företalet till Boråsiaden. Der ångrar han nämligen, och stämplar såsom ett numera ”oboteligt fel i sammansättningen”, att han i sitt poem ”infört Grekiska gudamakter med all Homerisk allvarsamhet”; då likväl ”Thor, Odin med flera det Götiska Vallhalls styresmän hade kunnat med mera billighet användas”. Dunkelt är oss dock, hvad han vid dessa ord egentligen menat. Var meningen den, att de Götiska gudomligheterna äro i sin natur mera komiska, och derföre skalle bättre passat i en komiskt-nordisk hjeltedikt? Måhända tänkte han härvid på t. ex. sagan om Thors resa till Jotunheim.

Men äfven vid ett komiskt bruk af dessa guda- och jättemakter fordras, att den diktning, hvari de uppträda, har – liksom Oehlenschlägers behandling af nyss bemälta ämne – en deremot svarande form, genomklingad af en äkta skandinavisk grundton. Så, som Boråsiaden nu engång var inrättad, hade tvärtom just användandet af andra mythiska makter, än de Romerskt-Grekiska, blifvit ett obotligt sammansättnings-fel. Fortfarande forskningar i vår inhemska forntids sånger och sagor 225 skulle utan tvifvel, liksom i andra hänseenden, så äfven i detta hafva skärpt hans blick till klarare insigt.

Envallsson.

Om hos Rudbeck, oaktadt hans visst icke låtsade glada lynne, det jovialiska ”lefvandet och qvädandet för dagen” likväl mera var en poetisk förklädnad, än en personlig verklighet: så var deremot ingen af de författare, som tillhöra nu förevarande grupp, i så fullständig betydelse en vitter dagslända, som Carl Envallsson.

Denne man, om hvars enskilda lefnad vi knappt veta mer än att han var Notarius Publicus i Stockholm, fann derjemte tid till en utomordentlig skriftställar-verksamhet, som – i det längsta – uteslutande egnades åt den i Sverige nyfödda Theatern. Skald i egentligaste mening får han näppligen kallas. Men en rättvis teckning af vår vitterhets häfder kan ej med tystnad gå honom förbi: ty ingenting vidare felades honom till att bli en svensk Lope de Vega, än att äga snille i samma grad, som han ägde de flesta andra för en theater-författare nödvändiga egenskaper. Hans dramatiska fruktsamhet är förvånande: man har af honom omkring åttio 226 skådespel. Också förflöt under tiden från 1780 till 1800 (och deröfver) intet enda år, då han ej förlustade allmänheten med åtminstone två eller tre, men vanligtvis fyra eller fem, nya arbeten för svenska scenen; utom dem bland hans äldre, som otaliga gånger ånyo uppfördes. Sällan befattade han sig med annat, än sångspel af komisk art. Dock försökte han stundom, att från kretsen af musikaliska komedier och farcer höja sig till hvad man i hans tid betecknade med namnet ”dram”: så i skådespelet ”Gustaf Eriksson i Dalarne”, som första gången blef uppfördt den 29 Oktober 1784, i Konungens och båda Hertigarnes närvaro. Men ojemförligt mera var han på sin plats, när han fick slå sig lös i rena skrattstycken, sådana som den parodiska operan ”Iphigenie den Andra” 227, eller i så kallade ”lyriska komedier”, sådana som ”Slåtterölet eller Kronfogdarne”, med dess trenne välbekanta fortsättningar 228.

Redan mängden af hans framalstringar tillkännagifver en sällsynt lätthet att uppfinna och ledighet att utföra. Originaler, i sträng mening, äro visserligen blott få: men idéen, om än oftast lånad, är ej sällan bearbetad med mycken sjelfständighet; imitationerna äro aldrig slafviska; sjelfva öfversättningarna, som utgöra det största antalet, äro mestadels mer eller mindre fria, och ofta ganska lyckligt lokaliserade på svensk grund.

Öfverallt röjer sig, att han sjelf var musik-kännare; hvadan han ock, mot slutet af sin lefnadsbana, utgaf Rousseaus ”Musikaliska Lexikon” i en fri öfversättning. Han förstod derföre alltid, väl icke att i sin versbyggnad ingjuta den Kellgrenska versens välljud, men att skickligt lämpa orden till musiken, och att i de ”lyriska komedierna” (de verk, för hvilka han skördade lifligaste bifallet) fyndigt sammanfläta till ett behagande helt de melodier, som der hämtades från många håll (hvaribland ganska ofta Bellmans qväden). Nämna vi nu, jemte allt detta, det särdeles väsendtliga, att han ofta lyckades i situationerna lägga mycken komisk kraft, och på sina taflor anbringa månget med trefnad igenkänneligt drag ur svenska folklifvets natur och seder: så må vi ej förundra oss öfver den ofantliga gunst hos sin samtida theater-publik, hvaraf han var i besittning. Den svek honom ytterst sällan: och förmodligen blott en enda gång så långt, som vid uppförandet af ”Den tokroliga natten, eller Lyckan står de djerfve bi”, – en komisk opera, om hvilken Stockholms- Posten (1792, N:o 13) berättar, att den blef ”uthvisslad”; en här i landet (säger denna tidning) ”alldeles ny händelse”. Deremot finna vi, att t. ex. ”Skärgårdsflickan”, tryckt 1789, kort derefter gafs för nittonde gången, och att ”Kronfogdarne”, som första gången uppfördes den 12 September 1787, redan den 4 Mars 1790 uppfördes för den femtiondefemte. Icke utan skäl knotades och bannades understundom Recensenterne öfver hans alltför stora popularitet, och varnade så väl allmänheten, som honom sjelf, för hans oarter; men bägge två slogo förmaningarna lika obekymradt i vädret, och fortforo att tillsammans roa sig af hjertans grund. Icke heller uraktlät han, att uppvakta sin principal, ”den vördade Allmänheten”, med de oinskränktaste betyganden af tacksam underdånighet. Exempelvis må jag ur företalet till ”Mor Bobi och Skolmästaren” anföra följande ställe: ”Om denna nya lyriska komedi vinner det smickrande bifall som de förra, så har jag vunnit mitt ändamål. Det är detta bifall, denna ovärderliga ynnest utaf både Högre och Lägre, som har uppmuntrat mig ... Åskådarnes nöje och välbehag har varit mitt enda ögonmärke. Jag vill alltid göra mig en ära af att säga med en utländsk författare: *Le Public seul est aujour d'hui mon étude, mon Dieu, mon Père. C'est lui seul que je crains, que je respecte. Je ne scais quoi de sublime s'empare de moi à cette idée: ”je n'aurai pour juge que l'Auditoire*”.

Utan tvifvel har han i dessa ord, med tillräcklig klarhet, afslöjat sin egentliga stånd- och synpunkt. Ytligheter, slarfvigheter, plattheter, eftergifter för den smak, som finner sitt käraste nöje i såkallad ”tvetydighet” och ett ofta knappt ens grofsiktadt skämt, – allt dylikt var inför en sådan synpunkt något, hvaröfver man, då Guden *le Public* var belåten dermed, ej behöfde göra sig samvete. Likväl synes Hammarsköld bedömma de Envallssonska skådespelen mycket för hårdt, då han tillviter dem, att esomoftast ”hafva i sin behandling en råhet, som sätter dem långt under Hallmans”. Troligtvis åsyftas här hufvudsakligen de sjelfsvåldigheter i afseende på könsförhållandet, för hvilka Envallsson ock stundom under sin lifstid (t. ex. i Silfverstolpes ”Journal för Svensk Litteratur”) blef agad. Men så långt min beläsenhet i dessa skådespel sträcker sig (dock måste jag bekänna, att den ej sträcker sig utom fjerdedelen), har jag tvärtom funnit Envallsson – efter råd och lägenhet – göra sitt bästa, att vid köns-förhållandets ömtåligare yttringar (dem han onekligen gerna uppsöker) välja tillställningar och framförallt ordalag af en finare, men derföre ock för sinnligheten mera kittlande art. Och så till vida är han i sjelfva verket mindre cynisk än Hallman, som vanligtvis (liksom esomoftast Bellman) går ut på, att framställa hela köns-kärleken 229 såsom en grof löjlighet; hvilket ingalunda är att göra den förförisk. Uppenbart är föröfrigt, att Envallssons litterära bildning var ganska torftig och löslig. Någon annan utländsk vitterhet, än den fransyska, tycks han knappast hafva kännt 230. Icke heller får man af hans utfall mot Thorild, som till gengäld straffade honom med benämningen ”Sumpens Genius”, föreställa sig, att han någonsin hade genom egentlig tanka fästat sig vid denna vitterhets smak oeh grundsatser. Det var blott en hyllning åt den stora hopens skrattlust; hvilken dessutom, i slik rigtning, var privilegierad af Stockholmspostens kritiska orakel. – Inför en nutida recensent är, i alla fall, hans största fel bristen på poesi: d. v. s. på denna inre, grund-äkta, ur djupet af en sann skaldesjäl framqvällande poesi, som allena gör både skämtet och allvaret sköna; den poesi, som – för att här taga exempel af verkliga skalder – är ej mindre närvarande i en Lopes flygtiga utkast, än i en Calderons grundliga utarbetningar.

Envallssons författar-värde är således (vi hålla med derom) icke ett af de stora: men det är likväl ett värde; och detta bör komma honom till godo. Att skrifva för theatern, var för honom lika mycket en födkrok, som ett nöje; denna hans ställning få billige domare ej förgäta. Men redan för blotta öfversättningarna af åtskilliga sångspel, som i sitt slag tillhöra första ordningen och med rätta gjort oräkneliga åskådares och åhörares förtjusning (sådana som t. ex. ”Konung Richard Lejonhjerta”, med Gretrys musik), skulle han, i förevarande bildsal, förtjena en tacksam minnesruna. Ännu afgjordare framstår hans rättighet dertill, när vi betrakta de utmärktaste bland de skapelser, i hvilka han är (mer eller mindre) original. Än i dag kunna vi hjertligt skratta vid den tokroliga ”Iphigenie den Andra”, der sammansättningen alltigenom yrar af glädje. Stycket är visserligen blott en farce: men en, som ovärderligt roar,– till och med vid blotta läsningen; också har den på theatern hvarje gång beledsagats med lika oafbrutna skrattsalvor. Och sannerligen! lustigare kunna hvarken handlingens anledning, beskaffenhet och utveckling, eller de handlande personernas karakterer och skiftande belägenheter förvrängas, än i detta gyckelspel; från den begynnelse, der Iphigenie bland en flock af Dianas ”Pastorskor och Kaplanskor” uppträder såsom deras ”Prostinna” och helsas ”Högvördigaste Fru”, intill det slut, der – sedan man till eftergifvenhet skrämt den alltigenom af vidskepelse och pultroneri darrande Thoas – Pylad och Iphigenie förklara hvarandra sin kärlek, och hela personalen, efter Orests påminnelse att rätteligen ”en smula kärlighet ej i denna tragedi borde få finnas”, sjunger i chor:

Fast en smula kärlighet
Ej finns i Tragedien,
Man den bättre skatta vet
I Parodien!

Alla detaljer sammanstämma till den muntrast komiska verkan: stilen af dialogen, urvalet och anordningen af musiken, de skramlande brandvakter och mångelskor, som omhvärfva och slå den sofvande Orest i egenskap af Furier, den dervid ur jorden med rynkad svepning uppstigande Klytemnestra, som bär armen i band och ansigtet betäckt af plåsterlappar m. m. Framförallt äro melodierna kostligt valda. Presterliga hymner och chorqväden sjungas på dans-tonerne af ”Gref Adam på Eden” och Branicula; Orest söfver sig vid vaggvis-ljuden af ”Tussalulla, litet barn”; han och Pylad framsnyfta sin ömma uppoffrings-täflan på Marlboroughsairen, med refrain ”ptupterup, ptupterup, ptupterura” 231; Iphigenie, då hon såsom offerprestinna skall slagta sin broder, helsar honom med dessa ord på tonen af ”Ack, hvad för en usel koja”:

Hvad min syssla jag beklagar,
Och hvad mig ert öde rör!
Er jag visst, min vän! misshagar,
Då i er jag knifven kör?
Ack, mot edra muntra blickar
Och ert blomstrande behag,
Hur i dag
Grymt jag mig skickar!
Men – förlåt Gudinnans lag!

hvarefter följer detta samtal på tonen af ”Förgäfves i mörkret jag famlar”:

Orest.

Ack! ni ju på tiden blott drager?
Nej! mörda mig promt utan all compliment!

Iphigenie.

Hvad del i ert öde jag tager!

Orest.

Hvad godhet! Ack, hvad genereust sentiment! (O. s. v.)

Att qvinno-rolerna spelas af förklädda karlar, är ett infall, som både öker intryckets löjlighet och gör den på visst sätt antik-artad. Iphigenie sjelf föreställdes af den ypperlige komikern Schylander; Pastorskorna anfördes af Widerberg, Kaplanskorna af Åbergsson. Vet man dessutom, att Orest spelades af Hjortsberg och Pylad af De Land: så vet man tillika, huru det allbekanta såta vänskaps-förhållandet skulle taga sig ut i denna behandling.

Vid det muntra och täcka sångspelet ”Kronfogdarne” behöfver jag ej särskildt dröja. Det har blifvit ett nationalt, och förtjenar det. Åtskilliga der förekommande yttranden hafva, sedan mer än sex årtionden, ingjutit sig i alla sinnen såsom evärdliga minnes-verser. T. ex. denna förklaring af Kronfogden Polycarpus:

När jag dricker, är det rätt;

äfvensom denna hans erinran till den i gungan hängande ämbetsbrodern Bryngel:

Det är ej nog, att vara hängd, –
Man bör ock höflig vara.

Men jemväl i de minst kända af Envallssons stycken träffas ofta rätt qvicka och roliga saker. Så i ”Musikvurmen”: der en illslug betjent, som utgifver sig vara den store komponisten och virtuosen Da Capo (”i musik än gruflig, än himmelsk, gudomlig och ljuflig”), berättar för den vurmande hufvudpersonen, att han i sina kompositioner med alla sträng- och blås-instrumenters toner också blandar ljuden af allt slags fält-artilleri, och dymedelst i dessa odödliga verk skildrar

En hel batailles blixt och dunder,
Med segrarns fröjderop, de slagnes jemmerskri!
Allt himlens mästerverk och firmamentets under:
Solskenets strålande och tysta harmoni,
En källas lugna sorl och hafvets raseri,
Norrskenets ljungande och månans sympathi,
Midnattens dystra tid och alla dagens stunder, –
Allt målar jag, i en och samma symfoni;
Ja! när jag vill gå långt uti min fantasi,
Jag målar snöbollar, skridsko- och släd-parti,
Cytherens blomsterfält och Lappska drifvans glitter,
Och domsbasunens dön och siskans ömma qvitter.

Engång ville dock Envallsson äfven pröfva sina krafter inom en högre rymd; och så uppkom hans ”Gustaf Eriksson i Dalarne, Drame i tre akter”; ett lyriskt skådespel med musik af Stenborg. Man har sett, att både Konungen och Hertigarne med sin närvaro hedrade dess första uppförande 232. Att han ej lagt ringa vigt på detta försök, eller på sin afsigt dermed, ser man af företalet. Han säger der, bland annat, sedan han omtalt att han nu valt det för hvarje sann Svensk yppersta ämne: ”Vi hafva ännu icke något original af detta slag; och det första måste nödvändigt vara felaktigt. Jag fruktar ännu mer, när jag besinnar Svenskarnes ständiga kallsinnighet för deras eget, och deras benägenhet, att hellre nöja sig med det slättaste, endast det är på Fransyska. Men jag flyr i mitt hopp till de upplysta i nationen, och lystrar icke till väderhanar”. Här anropar han alltså en annan publik, än sin vanliga. – Men den luftkrets, till hvilken han med slikt val sökte lyfta sig, fordrade spännkraften af starkare vingar. Det bästa i detta skådespel, – der han föröfrigt ock ger dugliga knuffar åt läran om de ”tre enheterna”, – är Daldrängen Olas ariett i första akten:

Vi Dal-drängar unga,
Vi lefva glade och sjunga
Hvar dag.

De sysslor vi yrka,
Ge helsa och styrka
Och nöjen af hundrade slag.
Arbetet mättar oss,
Arbetet lättar oss,
Arbetet kläder oss,
Arbetet gläder oss!
När du ser drängarna
Ute på ängarna
Brottas och svärma,
Skall du dem härma
Som jag. (O. s. v.)

Den nu följande skildringen af Daldrängarnes och Dalkullornas lustiga lif har en landtlig friskhet, som ej saknar behag. Men denna sida var ock den enda, hvari ämnet ej öfversteg behandlarens förmåga. Måhända tänkte Gustaf III, vid åsynen af denne ”Gustaf Eriksson”, på sin ett par år derefter framträdande ”Gustaf Vasa”.

Det af Leopold berömda sång-lustspelet ”Målaren kär i sitt Modell”233, hvari Thorild lär förekomma parodierad, har jag, oaktadt flerfaldiga efterspaningar, ännu ej varit i tillfälle att få se. Om dess beskaffenhet kan jag således ingenting yttra. Jag förmodade, att ett annat bland Envallssons stycken, som heter ”Sekten, Moraliskt Lustspel” 234, skulle äga en dylik syftning: men det är rigtadt mot religiöst svärmeri af den art, som nu allmännast kallas ”Läseri”. En slagtare, en hökare och en sadelmakare, på hvilka predikoandan plägar falla, narras der af en skenhelig skrymtare, som är deras profet, att kläda sig i hvar sin säck och sålunda, inknutna i dessa säckar till halsen och ställda på framscenen i rad, liktidigt predika; hvarunder skrymtaren bestjäl dem och ämnar rymma, men ertappas på färsk gerning af en förståndig man, som genomsöker huset, bringar tokarne till förnuft och förhjelper till giftermål ett par unga älskande, hvilka dittills varit offer för sina föräldrars galenskap. – Ett ställe, som uppenbart går ut på att parodiera Thorilds ”Passioner”, finnes deremot i ”De Muselmanniske Pelegrimerne, eller det oförtänkta mötet” (öfverhufvud en af de mest poetiska bland Envallssons komiska operor, och första gången uppförd den 20 Juni 1786). Det deklameras af Vertigo, en förryckt och vid hvarje häntydning på ”äktenskap” i raseri råkande Målare, samt lyder så:

Afgrund! dunder och blod! hvad syn för mitt häpnade öga!
Verda!... Sjelf Hymen jag ser ju, blixtrande, faslig, behornad!
Dunbäddens Behemoth! Manliga själars Leviathan!
Nattens tjusande skallerorm, dagens frustande dunderhäst!
Digra Sphinxernas Drott, Vaggornas gnisslande Furste,
Sött-ljuft-smilande, falsk: Hydrophobisk-slickande! mordisk!
Ack! O! Eja! och Ha! – Ej din Furie-fackla förskräcker;
Kom! Statt stilla! Blif här! – Du flyr? pultronisk? kujonisk?
Halt!... Min pensel din bild till verldens fasa vill måla.

I allmänhet synes Envallsson hafva ansett Hexametern såsom särdeles passande till framställningar af svulstig löjlighet. Derföre låter han ock, i första scenen af Iphigenie den Andra, ”Prostinnan” i rimmade hexametrer förtälja sin af hiskligheter uppfyllda dröm; hvarefter Pastorskornas anförarinna utropar:

Så rysligt aldrig än i verlden man fått höra!
Det var en dröm af första rang.

Huru välklingande denne mans verser kunde vara, eller en och annan gång verkligen äro, visar t. ex. denna ”ariett”, i hvilken målarn Vertigo berättar, att han på en oförliknelig landskaps-tafla, bredvid

– en flod i största fall,
Som rusar ned utför en klippa,

har med samma hänförande konst målat

En liten bäck,
Så klar och täck,
Som fram igenom ängen bryter,
Slingrar sig och flyter ...
Blommor, röda, blå,
Rundt kringom bräddarne stå,
Som, medan böljorna gå,
Stolta sig spegla få.
På den guldsand bottnen bär,
Sig vattnet tumlar;
Floden, som han vore kär,
Sakta mumlar.
Och då ljufligt han sorlar förbi,
Tyckes han hela naturen söfva;
Hör nu:
Cla, cle, cli, clo, clu!
Han bort våra sinnen vill röfva,
Då så ljuflig han sorlar förbi;
Spherernas harmoni,
Ej så alljuf, så alljuf kan bli.

Sista häftet af hans ”Nya Acerra Philologica, eller Läsning till Nytta och Nöje”, underrättar oss genom sitt företal, att han då (1806) var blind – och fattig. Hans afgud, den ”stora” Allmänheten, hade glömt honom; och troligtvis kände han sin döende förmåga vara en af dessa otaliga citroner, dem dess njutningslust utkrammar och bortkastar. Han straffades – icke derför, att han ofta hade uppvaktat med uselheter; utan derför, att han icke framkom med nya.

Schröderheim.

Då denne Gustaf III:s ryktbare gunstling (eller fastmera vän) här ställes i sista rummet: sker det af intet annat skäl, än att han sjelf – såsom litteratör – ansåg sig blott för en vitter dilettant, eller oberättigad att räknas bland egentliga författares antal. Och likväl var det endast hans statsmannalif, som hindrade honom, att i sitt tidehvarfs vitterhet, och särdeles på Lustspelets fält, blifva en af dess utmärktaste och troligen äfven fruktsammaste idkare. Jag instämmer till och med helt i det omdöme, hvarmed hans efterträdare i Svenska Akademien yttrar: ”Hade tidens tillräcklighet hos honom kunnat svara mot snillets, så skulle Svenska Scenen i honom hafva funnit den store komiske författare hon ännu saknar”.

Längesedan skildrad af flera, – särdeles i Svenska Akademien af Blom samt i Vitterhets-, Historie- och

Antiqvitets-Akademien af Adlerbeth, – har denne (med alla sina svagheter) lika älskvärde som beklagansvärde man blifvit i våra dagar af tvenne förtjenstfulla biographer ånyo tecknad: med mycken utförlighet, och mycken hårdhet, af Wieselgren i fjortonde bandet af Palmblads "Biographiska Lexikon"; med större korthet, och större billighet, i Inledningen till den Hädangångnes nyligen utgifna "Anteckningar till Konung Gustaf III:s Historia"; memoirer, i hvilka han föröfrigt sjelf, både med och utan sin vetskap, har målat sig med klaraste åskådlighet 235. Frestelsen är stor, att försöka en ny behandling af ett bland de för lefvernesbeskrifning angenämaste, sorgligaste och lärorikaste ämnen; men då bristande utrymme tvingar mig emotstå den, finner jag mig lycklig att kunna hänvisa till så ymniga och lätt tillgängliga källor. Jag må derföre nu inskränka mig till några korta erinringar.

Elis Schröderheim föddes i Stockholm den 26 Mars 1747, såsom äldste son af dåvarande Kongl. Hofpredikanten, sedermera Biskopen i Carlstad Jöran Schröochder hans maka Margareta Elisabeth Elis, hvars tillnamn sonen vid dopet erhöll till förnamn. Till namnet Schröderheim adlades han (jemte sina syskon) 1759. Fadern var högt aktad såsom theolog, andlig vältalare, själavårdare, styresman och i allo dygdig föresyn; modren säges varit känd för en from, men till sjuklig mysticism benägen sinnesart. Hans följande utveckling ådagalägger, att han bråddes icke blott på fadern i vältalighet, utan äfven på modren i en viss böjelse för mystik; som dock hos honom aldrig blef särdeles djuptgående. Nämna vi godsinthet, glädtighet och qvickhet, ett snille, lika snabbfattande och mångsidigt som lekande, en umgängesgåfva, lika lysande som behaglig och förbindlig, så hafva vi tillika nämnt hans grundegenskaper; och med dem kunde han så mycket mindre förfela att väcka Gustaf III:s synnerliga uppmärksamhet, som han redan under barnaåren hade lekt tillsammans med denne furste i parken vid Drottningholm, der Schröderheims fader vistades några somrar såsom dåvarande Kronprinsens handledare i Christendomen. Tidigt – eller redan vid sjutton års ålder – förvandlad från Upsala-Student till Extraordinarie Kanslist i Inrikes Civil- Expeditionen, hade han 1768 hunnit till Kopist, då Gustaf, just vid den tidpunkt då han bevekte sin fader att nedlägga regeringen, återknöt banden af den fordna goss-bekantskapen. Efter hans thronbestigning, och revolutionen 1772, följde befordran tätt på befordran. Utnämnd 1773 till Ordinarie Kanslist, och samma år till tjenstgörande Protokolls- Sekreterare för Konungens Konselj, blef barndomsvännen 1774 Härold vid alla de kungliga Ordnarne, och 1775 förste Expeditions-Sekreterare vid Inrikes Civil-Expeditionen, – men med en befattningskrets, som hädanefter, i sjelfva verket, gjorde honom till Minister för Inrikes Ärenderna. I hufvudstaden delade han nu göromålen med Stats-Sekreterarn; under Konungens resor och vistelser på lustslotten skötte han Stats-Sekreterare-ämbetet merendels ensam. 1780 blef han Riddare af Nordstjerne-Orden (i den tiden en stor utmärkelse), och Riks-Härold, med Seraphimer-ordensstjernan fästad på en gullmedaljong att bäras i ett bredt blått band omkring halsen; på frånsidan stod: "detta ordenstecken gifves af Konung Gustaf III till dess förste Expeditions- Sekreterare Elis Schröderheim den 28 April 1780". Egentligen mottog han titeln och lönen af en syssla, hvars verklige innehafvare han redan varit i sju år, då han omsider 1782 formligen till Stats-Sekreterare för Inrikes Civil- Expeditionen utnämndes i de ärofulla ordalag, att det skedde med anledning "ej mindre af bepröfvad trohet och oförfalskadt nit för Kongl. Maj:ts och Rikets tjenst, än af den utaf honom till Konungens höga nöje och välbehag vid flera tillfällen och på längre tid berömligen bestridda förvaltningen af Statssekreterare-ämbetet, samt städse ådagalagda skicklighet, drift och erfarenhet vid förekomna ärenders varsamma vård och skötsel, hvarmedelst han således fullkomligen uppfyllt det nådiga förtroende, med hvilket Kongl. Maj:t honom redan hedrat och omfattat". – Lätteligen förmodas, att det höga förtroendet sträckte sig vidt utom kretsen af hans enkannerliga ämbetsverksamhet; och så förhöll det sig: det försatte honom i beröring med så många och till stor del så olikartade ämnen, att han, en tid framåt, nästan var Konungens allt i allo. Man ser honom vid riksdagarne tjenstgöra, såsom Sekreterare i Bondeståndet 1778, såsom Sekreterare i Hemliga Utskottet 1789 och 1792; man ser honom vara Ledamot i General-Tull- Direktionen 1783–91; Ordförande i Nummer-Lotteri-Direktionen 1791–92; Ledamot i Förvaltningen af Magasiner och Hushållningen med Spannmål (i hvilken egenskap han "betydligen bidrog till de nödlidandes räddning under tiden af den svåra

spannmålsbristen"); tillförordnad Landshöfding i Upsala län 1786; förrättare af General-mönstrings-Kommissarie-sysslan 1790, när Konungen lät för sig mönstra Stockholms Borgerskaps Infanteri- och Kavalleri-Corpser; tillförordnad Hof-Kansler 1792; för att ej omtala hans ledamotskap i Direktionen öfver Barnsängshuset *Pro Patria*, i Patriotiska Sällskapet m. fl. Härunder ökades ock andra utmärkelser: han blef Riddare af Vasa-orden 1786; Kommendör af Nordstjerne-orden 1787 (hvarvid han tog till valspråk: *Fide et Labore)*; och blott med möda afböjde han, att vid slutet af Gefle-riksdagen upphöjas till Friherre (dock – enligt sin egen bekännelse – "ej insensibel deråt, icke heller deciderad att resignera dertill för alltid", men ohågad att synas "få belöningar såsom för riksdagsmeriter").

Att först Vetenskaps- och derefter Vitterhets-Akademien (den sednare 1791) valde honom till medlem, skedde dock lika litet af blott artighet mot Konunga-gunstlingen eller den förnäme Statsmannen, som Konungen sjelf bestämdes af någon dylik synpunkt, att 1786 kalla honom till en af den då instiftade Svenska Akademiens ledamöter. Det af Fru Nordenflycht bildade vitterhets-samfund, som var skingradt efter hennes död och sedan Creutz bortrest till Frankrike, hade just Elis Schröderheim åter församlat och nyinrättat till det bekanta Sällskap *Utile Dulci*, ur hvilket (jemte honom) Oxenstjerna, Adlerbeth, Kellgren, Leopold, m. fl. inom Svenska Akademien upptogos. Om honom utlät sig dervid Stiftaren: "Den vittre man, som med en så ädel skrifart vet att pryda de allmänna författningar, som utgå af det ämbetes skyldighet han i Staten bekläder, och som enligt den pligt, honom i mina Ordens-lagar är föreskrifven, tolkat med så mycken sanning och vältalighet den ålderstigne Riddarens 236 äreminne, hvilken, sedan han börjat sin lifstids lopp i Nordens Alexanders tjenst, grånat och slutat sina dagar i mitt hof, har visserligen rätt, att räknas för en värdig medlem af ett samhälle, hvars syftemål är vältalighet". Alla de tal och andra offentliga uppsatser, som Schröderheim efterlemnat, bekräfta Konungens utsago; och än mera förökades denna "rätt" sedermera genom de lustspel, hvilka då ännu ej voro författade.

Allt detta är likväl blott ena sidan af Schröderheims mångverksamhet. Den andra bestod deri, att han tillhörde Konungens enskilda umgängeskrets på det närmaste, omedelbaraste och förtrognaste vis; deltagare, ofta anställare, af hans nöjen och tidsfördrif; härold och medarbetare vid hans tornerspel; sällskapare i mystikens, visionernas, spådomarnas irrgångar; tröstare och sorgförskingrare ömsom vid hans politiska, ömsom vid hans husliga bekymmer. Han var (såsom Wieselgren träffande anmärkt) för Gustaf III, hvad Lindsköld var för Carl XI; och hade, liksom denne, alltifrån första morgonstunderna sitt förmak fullpackadt af allt slags folk, – ända tills hans stjerna under några år bleknade för Armfelts. Med en och hvar talade han; allvarsam med de allvarsamma, skämtande med de glada, from med de fromma, enfaldig med de enfaldiga, snillrik med snillena, gjorde han alla nöjda; åtminstone ingen nedslagen. Lika fryntlig och upprymd inkom han sedan, med alla de ansökningar och bryderier han inbergat, till Konungen, och framlade sin skörd till lättfattlig öfversigt. Så var han, i hvarje betydelse, sin Herres "rolighetsminister". Såsom sådan, upprätthöll han ständigt både sitt och Konungens mod; äfven vid de ytterst sällsynta tillfällen, då det sednare började svigta. Det fanns t. ex. ett (ehuru flygtigt) ögonblick, då Gustaf III, vid det inom hans här i Finland utbrustna upproret, tänkte på thron-afsägelse såsom sin enda räddning; och det var då Schröderheim, som, äfven nu varande tillhands, förhindrade hvarje steg af det slag, hvilket Konungen skulle innan kort hafva bitterligen ångrat. Lika rastlös, som Gustaf var i uppfinningar af ämnen och behof af omvexling, lika fruktbar på utvägar var Schröderheim, att utföra de förra och tillfredsställa de sednare. I slik outtömlighet och outtröttlighet förmådde ingen af denne monarks gunstlingar jemnlikna honom. Också fortfor det enskilda vänskaps-förhållandet emellan dem äfven under de år, då i allmänna ärender hans råd och biträde föga äskades eller nyttjades, – de år, då han af Toll och Nordin var undanträngd från sin plats såsom statsman, och af Armfelt från sin plats såsom favorit. Hans umgänge, hans bref, voro jemväl nu för Konungen oumbärliga. Och han upplefde den tid, då det fordna konungsliga förtroendet till honom återvände fullständigt: men dessa dagar voro de, som närmast föregingo och utgjorde slut-akten af den Tredje Gustafs tragiska bana. Betydningsfullt nog är, att Schröderheims namn var det ord, som i dödsstunden sist hördes

från Konungens läppar, och Schröderheims hand den sista, som han på jorden tryckte.

Men han upplefde ock den för honom sjelf återstående slut-akt, som åt hans egna öden gaf en ingalunda mindre tragisk fullbordan. Jag vill ej uppehålla mig vid hans fall ur Hertigen-Regentens ynnest genom Reuterholms åtgärd; hans afskedande och höfliga bortförvisande till Landshöfdingsämbetet i Upsala (1792); hans invecklande i Armfeltska rättegången på grund af orimliga misstankar och beskyllningar (1794); hans flyttning från Upsala till Järfva, der den yttersta fattigdom förenade sig med grämelse och sjukdom, att snart (den 30 Augusti 1795) afskära hans lefnadstråd. Till blygd för Gustafs broder förvarar ett outplånligt minne, huru man öfverlemnade honom åt den lott, att (lik Magnus De la Gardie), under den på lasarettet liggande lakejens frånvaro, aftyna utan både uppassning och lifsmedel; äfvenså, huru han fick bredvid landsvägen hugga sin ved, utan att Hertigen och Reuterholm, som just då kommo åkandes, funno för godt att i förbifarten skänka honom ett ögonkast. Med skäl förundrar sig härvid Wieselgren, att han synes blifvit glömd äfven af sin egen broder; som likväl – och det förmedelst honom – satt i Carlstad såsom Biskop och derjemte Kyrkoherde öfver nio församlingar.

Den nyssnämnde författaren, sträng i sina domar både öfver Schröderheim och öfver hans loftalare, tillerkänner dock Adlerbeths minnesord förtjensten af verklig ”historia”. Desto hellre låna vi derifrån här denna skildring af Schröderheims karakter: ”I hans mest lysande ställning var det honom en hugnad att återse, omfamna och tjena gamla vänner, öfver hvilkas krets lyckan syntes hafva lyftat honom. Fåfänga och högdragenhet voro så skilda från hans väsende, som de voro nedanom hans förstånd. Det var honom ej möjligt, att bemöta någon med hårdhet; knappt att framföra obehagligheter. Derigenom ådrog han sig den tillvitelse, att vid flera tillfällen alltför lätt hafva gifvit löften eller smickrat med hopp, då det tilläfventyrs varit bättre, att framställa misshagande sanningar. Om han i sammanlefnaden understundom med mindre varsamhet nyttjade Satireus och Ironiens vapen, var det ej hjertat, som ville skada; det var snillet, som lekte; och glädtigheten gjorde alltid såren mindre svidande, än bitterhetens öfverlagda dråphugg. Af naturen välgörande, kände han aldrig fägnad af någons ofärd; kunde glömma oförrätter, och förstod konsten att hämnas med ädelmod. Yppades fråga om hårda eller lindriga utvägar, nyttjade han alltid hvarje tillfälle att befrämja de sednare. Böjelsen för välgerningar gjorde honom frikostig, och ökade de behof, i hvilka en mindre vårdad hushållning kastade honom. Dessa behof voro roten till hans flesta både bekymmer och fel: ty få hafva mera behöft och mera föraktat penningar, än han”. – Det nu anförda förklarar, bland mycket annat, äfven möjligheten af den pastorats-försäljning, som under den tid, då han såsom Stats-Sekreterare jemväl förestod Ecclesiastik-väsendet, lades honom till last – tyvärr! ej utan grund; ett oskick, på hvilket Toll, med Nordin och Armfelt, ganska rättmätigt bevekte Konungen att göra slut. I sjelfva verket var detta oskick ett ganska gammalt, fastän aldrig tillförne så högljudt öfverklagadt. Schröderheims fel var, att fortsätta det häfdvunna, från ”Frihets”-tiden testamenterade missbruket; och Konungens, att länge stillatigande tillåta det fortsättas. Huru han sjelf såg denna sak och för sitt samvete ursäktade den, visar sig af det bref till Konungen af Stockholm den 10 Oktober 1789, hvari han derom yttrar: ”Man tog förvaltningen af mig och lemnade den åt en prest 237, med mindre religion och moral än jag verkligen har ... Mina enskilda omständigheter tvungo mig att nyttja de förmåner, mina företrädare oklandradt njutit: men, ehuru jag blifvit dömd, kan jag bevisa, att jag icke gjort deras missbruk. Jag har varit elak mot mig sjelf i complaisance mot andra; och de, som jag mest tjenat, torde snarast ha vedergällt mig på annat sätt” 238. Användande sina öfriga inkomster mestadels till andras nöje och tjenst, visste han med sig, att han äfven med dessa mest riktade ”väns vänner”; och i känslan, att vara så till vida långt oegennyttigare än sina företrädare, försmådde han eller förgat, sangvinisk som han var, att likna dem i försigtighet och skrymteri. I alla fall kräfver rättvisan, att, emot denna tvifvelsutan högst klandervärda pastorats-köpenskap, lägga i andra vågskålen den inrikes-politik, till hvilken han oaflåtligt sökte leda sin Konung under de sednare stormiga åren af Gustaf III:s lefnad, och som i ofvannämnda bref – med anledning af Stjernelds qvarhållande i fängelse ännu länge efter riksdagens slut – sammanfattar sig i detta likaledes karakteristiska yttrande: ”Allernådigste Konung! Hör icke dem, som tala illa om medborgare! De veta icke hvad de bedja. Hör oss,

som i glädjens och sorgens dagar unnat andra godt; och Eders Majestät skall i en allmän kärlek återvinna sitt lugn". – Öfverhufvud funnos godt och ondt hos denne man så blandade, att det förra, genom både sin beskaffenhet och sin öfvervigt, oundvikligen bestämmer efterverlden till omdömet: han var en god man. Hans grundfel bestod egentligen deri, att han äfven i det goda var till öfvermått en "lustig broder". Ett tyskt bond-ordspråk säger:

Lustig gelebt und selig gestorben,
Heisst dem Teufel die Rechnung verdorben;

och detta tyckes, i det längsta, varit hans innersta valspråk. Det motsäges icke ens af andan och tonen i hans sista anteckningar, ehuru skrifna under gulsot, vattensot och mångfaldig förtret; icke heller af den återblick på sitt lif, hvarmed han valde till inskrift på sin likkista: "Då det bäst varit hafver, så hafver det möda och arbete varit".

Såsom författare hade han alltsedan 1781 gjort sig fördelaktigt känd genom åtskilliga Tal: dels afhandlande vetenskapliga och vittra ämnen, dels Åminnelse-tal (och till de sednare kan man slutligen äfven räkna hans känslofulla och vackra "Konung Gustaf III:s Personalier"). Men under de sista åren af Konungens lefnad framträdde han jemväl med dramatiska verk. Först 1788, med en Komedi i tre akter, kallad "Rångedala-Riddaren", som snart åtföljdes af flera; 1791 med en ny tre-akts-komedi, "Fjäsken eller den Beställsamme"; samma år, med ett lustspel i en akt, "Sladdret eller Fjäskens Mirakler"; ännu 1794 muntrade han sig med en komedi i fem akter "Optimisten, eller Allt är bra" (fri bearbetning af ett fransyskt original); och under samma tid skrefs förmodligen ock den från fransyskan öfversatta en-akts-komedien "Morgonstunden", som jag läst i handskrift. Så vidt jag vet, finnas dock af dessa fem skådespel hittills endast två tryckta: nämligen "Fjäsken" och Optimisten". Dessutom känner jag ett på Järfva (den 29 Juli 1786) uppfördt skämtstycke, "Cambios seger öfver Lotto"; och en om- eller utarbetning deraf på vers, kallad "Gustava Gök".

"Fjäsken", som första gången uppfördes på Dramatiska Theatern den 30 April 1791, gjorde en stor och ända till våra dagar fortfarande lycka. Med fullt skäl: den förtjenar verkligen ett utmärkt beröm. Hans förebild har varit den fransyska komedien *l'Officieux*, af De la Salle. Men han har imiterat den – säger Adlerbeth rättmätigt – "så, som snillen göra det: lämpat den till svenska seder, riktat den med nya komiska drag, med nya tillfälligheter som måla karakteren eller väcka löjet, och i den lätta stil, som härmar den goda tonen i umgänget, utan att stöta språkets reglor". Äfven till händelserna har han försvenskat allt, fullkomligare utbildat teckningen af hufvudpersonens karakter och gjort en mängd tillägg, genom hvilka både handling och samtal vunnit en förhöjd liflighet. Framförallt är hans mästerskap i språket berättigadt till uppmärksamhet: samtalets art och gång förenar den största finhet med den ledigaste frihet. Han är, kort sagdt, lika förträfflig i den komiskt-dramatiska stilen, som i stilen af sina bref; och är derjemte i den förra mera rent svensk, än i den sednare, – der han ofta (liksom i sina "Anteckningar") inmänger fransyska ord öfver allt behof och all höfva. Väl speladt, skall detta stycke än i dag ses och höras med synnerligt nöje: särdeles om en ypperlig skådespelare föreställer sjelfva hufvudpersonen, Landtrådet Gyllenfjäsk, – en egenkär men högst godmodig hedersman, som, genom sin oombedda allbeställsamhet, sin i allt sig läggande välvilja och allestädes påträngande tjenstfärdighet, föranleder det helas inveckling. Särdeles dråplig är den sjelfmålning, som han i första aktens tredje och femte scen gör af sin mångartade tjenstaktiga verksamhet och af alla sina kapaciteter dertill; äfvensom (kanske höjdpunkten af hans narraktighet) monologen i andra aktens sista scen, der han i sin föreställning uppgör alla de möjliga farorna af en på Strömsborg utbrusten eldsvåda, hvilken han ämnar skynda sig att afhjelpa genom sin nyss uppfunna "sprängkista". – Mig tyckes blott, att författarn hade kunnat draga större fördel af Öfverste- Löjtnanten Puff (Kexéls Kapten, som här avancerat), genom att skänka honom något mera utrymme, och ställa hans narraktighet i ett förhållande till Landtrådets, hvari klarare framstode både dess frändskap och dess motsats.

Ej utan betydning synes vara, att just "Optimisten, eller Allt är Bra", utgjorde, under hans lefnads dunkla

qvällskymning, hans sista vittra arbete. Det är, i en skrifvelse från Järfva den 12 Angnstl 1794, tillegnadt den vitterhets-beskyddande Boktryckar-frun Elsa Fougt; med påminnelse om fordna ”glada aftnar” vid hennes thebord, ”der man aldrig talar om modet, politiken eller de frånvarande”. Delande med det nyss skildrade lustspelet alla det goda lynnets och det goda språkets förtjenster, innehåller det ingenting af en på så bjert vis komisk verkan: men är, genom hufvudpersonens också här mästerliga teckning, i rikt mått både roande och trefligt. Denne Glädjenstråle, en godsinnad småländsk adelsman och godsägare, som alltid, ”när han tänker rätt efter”, finner sig ”bra lycklig” 239, som af allting fröjdas och vid allting vet trösta sig, som i allt ser det möjligast bästa och af alla skiften uppdagar ljusa sidor till sin och andras hugnad, samt outtröttligt sträfvar att åt sin omgifning meddela samma verldsåsigt, är egentligen Schröderheim sjelf, eller hans innersta menniska framställd i trogen afbild.

Äfven i vers har hans snille försökt sig, och efterlemnat åtskilliga spridda småstycken; utmärkta af samma godlynthet, glädtighet, qvickhet och ledighet. Bekantast bland dessa är hans qväde till Hans Jakob Seseman, den ryktbare Rimmaren och Arithmetices Magistern, vid dennes bröllopp; som med komisk prakt anordnades och bekostades af Schröderheim sjelf, under den tid han var Landshöfding i Upsala. Ett urval af dessa ströverser borde finna ett rum i den samling af Schröderheims skrifter, hvilken ännu – och högst oförtjent – i vår vitterhet saknas. Ett stort steg till fördel för hans minne har emellertid blifvit gjordt medelst det utgifvande af hans ”Anteckningar” m. m., för hvilket vi stå i förbindelse hos den grundlige, oveldige, på samma gång strängt och mildt samvetsgranne litteratör, som dessförinnan riktade våra häfder genom sitt allom kända verk öfver Fältmarskalken Toll. Jag får här ej dröja dervid, att för enhvar, som vill rigtigt uppfatta Gustaf III:s tid, personlighet, regering, hans stora, alltigenom närda och omsider af en tidig död plötsligt afbrutna planer för Sveriges upplyftande till ett förnyadt och skandinaviskt Östersjö-välde, de tankar, som sysselsatte honom under hans lefnads sista månader och dagar, med mera, är deras innehåll af synnerlig vigt. Huru månget alldeles nytt bidrag de i alla dessa afseenden 240 frambära, må vid ett annat tillfälle visas och begagnas: nämligen, då jag kommer att afsluta nästföljande afdelning med några sammanfattande betraktelser öfver denne Konung och hans tidehvarf. Tills vidare må jag blott bifoga, att deras skrifsätt är – oaktadt sin ymniga späckning af fransyska glosor – förträffligt, och att sannfärdigheten är, om än icke på alla punkter en strängt objektif, dock öfverallt åtminstone en strängt subjektif, – eller en, som, äfven der föremålen någongång målas i en af enskilda lidelser fördunklad dager, alltid lika träffande målar sjelfve författaren. Schröderheim kan sannerligen ej vara mer Schröderheim, än t. ex. på det ställe, der han, framför sina högst orättvisa omdömen öfver Toll, med naivaste godmodighet varnar sina läsare att ej blindt tro hans ord, emedan Toll varit hans fiende och är honom ohjelpligt vedervärdig. Han skildrar derefter mannen med gräsliga färgor; men lyktar med att tillerkänna honom de ingalunda slemma egenskaperna ”oneklig integritet, ovanlig drift, mycken arbetsamhet, mycken ordning och redighet”. En djupt rörande tafla är berättelsen ”om några omständigheter vid Konung Gustaf III:s sista sjukdom och död”: hon länder både den döende herrskaren och den sörjande tjenaren till oförgänglig heder.

Vill man slutligen se, huru han af sina vittra vänner och skyddslingar betraktades under den tid, då han, vid sidan af sin vackra och (tyvärr alldeles förmycket) qvicka maka 241, kunde esomoftast se dem församlade i sitt gästfria hus och omkring ett bord, hvars välmakt aldrig lät förmärka hans kassas redan då ej sällan inträffande vanmakt: så vet jag ingen bild, som i åskådlighet öfverträffar denna sång af Bellman ”på Stats-Sekreteraren Schröderheims födelsedag”:

Alle man i bålen!
Gissa, hvars är skålen?
Skrålen, gode vänner, skrålen!

Han med stora magen,
Blef på denna dagen
Fram till denna verlden dragen.

Älskad af kamrater,
Vördad af magnater,
Rikshärold och Statssekter i Rikets och i Nöjets stater,
Tar han smak och toner
Efter ort, personer,
Ämnen, ordning, tid och skick.
Drick!

Oro och bekymmer
Vid hans åsyn rymmer;
Moln hans ögon aldrig skymmer.
Under lek och joller,
Bref och protokoller
Han i bästa ordning håller.
Spannmåls-kommissioner,
Barnsängs-direktioner,
Ordenstal och tråk och bråk i Inrikes Expeditioner, –
Allt han väl bestrider;
Och hans nöje lider
Ej dervid ett ögonblick.
Drick!

En ting ej vi glömma,
När vi glasen tömma:
Att vår Elis högst berömma.
Önskom honom, bröder,
Allt, hvad kroppen göder,
Allt, hvad muntert snille föder!
Måtte kreditorer
Och exekutorer
I ditt förmak lemna rum för välbemedlade pastorer!
Må så dina dagar,
Efter ödets lagar,
Långsamt skrida till sitt mål.
Skål!

Rättelser och Tillägg.

Sid.	62	rad 1	efter han sättes comma
»	114 »	2	nedifr. står sjelf-annihilation läs sjelf-tillintetgörelse
»	123 »	11 » »	den culmination läs: det höjdmått
»	170 »	12 » »	vapen läs harnesk
»	190 »	7 »	efter 1783 sättes comma
»	234 »	6	efter sista sättes punkt
»	288 »	3	står oom läs som

Sid. 174. Bland ”Tilläggen vid Bellman” felas den tacksamma tillkännagifvelse, att mången af upplysningarne om hans Musik har meddelats mig från tvenne i Sångens ”glada vetenskap” lika invigda vänner, Kongl. Bibliothekarien Rydqvist och Adjunkten vid härvarande Kathedral-Skola, Magister Björck.

Sid. 232. Wallenberg, född i Mars 1746, hade till fader Kronolänsmannen i Viby Jakob Wallenberg, och till moder Anna Christina Tillberg. I Linköpings skola och gymnasium utmärkte han sig genom en ovanlig

qvickhet, både i studier och i pojkstreck; samt höll, vid sin afgång från detta läroverk, en oration på latinsk vers. Student blef han i Januari 1763; och vigd till Prest i April 1769. Holterman var Direktör vid Ostindiska Compagniet. – Ännu saknas en fullt god upplaga af Wallenbergs skrifter. (Jfr derom Palmblads ”Biogr. Lexikon”, B. XIX: 2, sidd. 238–39).

Sid. 305. Skådespelet ”Gustava Gök” är versificeradt, och kallas ”lustig tragedi i tre akter”. Titeln är, äfvensom hela stycket, en parodi på ”Gustaf Vasa” (”lyrisk tragedi i tre akter”). Här skrifver författaren Campio (icke, såsom i första utkastet, Cambio). – En samling af Schröderheims vittra arbeten lär nu verkligen vara på väg att föranstaltas; och det af samme man, som helt nyss utgifvit ”Samlade Dikter af Olof Rudbeck”.

Noter

1)

Särdeles i andra akten. Att dessa sceners förtjenst hade ”undfallit mängden” (af dåtidens vittra allmänhet), berättar oss Rosenstein i företalet till Kellgrens Skrifter.

2)

Ett ögonvittne (sonens minnestalare, Upmark) säger, att hon satt ”*uti Minerva quaedam in medio virginum choro*”, och tillägger: ”*Meminimus, postquam in hanc etiam urbem Lares transtulerat, pro Sabinâ quadam magistrâ atque honorifico semper loco inter gravissimas urbis nostrae matronas habitam*”.

3)

Att det var ärfdt från en skräddare, föranleder dock Upmark till en lång betraktelse och den erinran, att så förnäma män, som Johan Skytte och Johan Adler Salvius, varit skräddarsöner.

4)

”*Musicam quoque adamare coepit*; *nec eam tantum, quae fidium ac nervorum pulsu, vel solo spiritu flatuque constat, sed quae canorae vocis per melicos modulos inflectione variâ peragitur. Pollebat vero singulari vocis ad aures mulcendas dulcedine, virgineumque melos gracili, quem discantum appellant, sono, eum naturali facilitate exprometeret, accedente etiam artis adminiculo solerter et argutè frangere didicisset, in symphoniacos Regiae aulae coctus receptus est cum honestamento stipendii*”. (Upmark).

5)

”*Videlicet nostrum diu latere non passus est Vir inter Arctoae eruditionis prodigia numerandus, ingeniorum ante omnia eminentium felicissimus indagator ac prope nutritius, Olaus Rudbeckius: inscium, aut certè talia non sperantem, protraxit in lucem. Regio, quod Musices ad hoc Athenaeum cultoribus indultum est, stipendio mactatum, in medium quem ipse ducebat Vir summus ”caesarie, citharâque insignis”, velut alter Apollo, chorum recepit*”. (Upmark).

6)

Det var (anmärker Upmark) en ”*mirabilis fatorum industria*”, att den träffade honom ”*in his maximè rusticantem locis, quibus inerrare adhuc videbantur Tullianac veneres.*” På hans hänryckning öfver Italien, öfver Rom, öfver nejderna kring Rom och Neapel, öfver deras ymniga skatter för både häfdforskaren och konstälskaren, gifver samme talare en liflig skildring.

7)

Född 1687, afled hon den 5 Oct. 1709; han följde henne den 28 Nov. samma år. Af Upmarks rörande beskrifning öfver dessa makars sista dagar, har Sondén, i Palmblads Biographiska Lexikon (B. II, sidd. 64, 65), anfört slutet i öfversättning.

8)

”*Plenum gemituum carmen simulque facundissimum, quodque meros Catullos et Propertios, si nostrâ canerent linguâ, redolet.*” Denna fästmö, som dog 1697, kort före hans i Jan. 1698 började utomlands-resa, hette Catharina Fornelia: dotter af den för sitt vidunderliga och nog o-professorliga lynne beryktade Professorn i Astronomien, Jonas Fornelius.

9)

I församlingens dopbok träffas dock antecknade blott femton.

10)

Han åberopar dervid ”kyrkoboken, fastän längese'n uppbrunnen”. Så är dock icke förhållandet; den finnes ännu i behåll, men underrättar blott om döpelsedagen (den 5 Febr. 1740). I äldre kyrkoböcker lär vara vanligt, att födelsedagen ej blifvit utsatt.

11)

Han tillägger: ”och hade vänt sig att ligga i tjuguen barnsängar – *honni soit qui mal y pense*; men detta lekverk gjorde husets ruin”. Måhända låter sig uttrycket ”tjuguen barnsängar” så förklaras, att kyrkoboks-uppgiften dermed kan sämjas.

12)

Hvars närmaste företrädare i Hof-Kanslers-ämbetet han var. Brodern, Stats-Sekreteraren Carleson hade i begynnelsen varit Dalins medarbetare i Argus, och utgifvit ”Försök till Svenska Skaldekonstens upphjelpande, eller Samling af utvalda Svenska Rim och Dikter”. Stockholm 1737–38.

13)

När Bellman säger om denne, att han betedde sig mot sin dräng ”som en 56 års tyrann,” menas dermed: som en tyrann från (riksdagen) år 1756.

14)

Kort derpå afliden: densamme, åt hvars Enka Swedenborg förskaffade från andeverlden hans upplysning om ett qvittens, utan hvars upptäckt hon skulle blifvit utfattig.

15)

T. ex. Qvinnorna afgjorde vid l'hombre- och the-bord, huru armeer borde föras och fästningar byggas; och med lärdomsväsendet var förunderligen beställdt: mjölnaren docerade i historien, smeden var astronom, skräddaren ”skar stycken af rättegångsbalken”, klockardrängen bevisade att alla religioner äro lika goda, och ”på predikstolen” stod en skomakare – i Bellmans handskrift; men det var här, som den i sjelfva verket försämrande ändringen ”på lärostolen” anbragtes. Den försigtige Dalin, som sjelf tillförne hade råkat illa ut för Preste-ståndet, ville tvifvelsutan rädda sin lärjunge från möjligheten af något liknande öde. Ett af de

bästa infallen är detta:

”Der gingo barn som gamla män,
Med höga steg och rynkig panna,
Helt dryga i sin tunna luft.”

16)

”Valda Skrifter af C. M. Bellman”, Del. VI, sidd. 189–193. Begrafningsdagen var den 17 Mars 1765.

17)

Valda Skrifter, Del. V, sidd. 376–379.

18)

I ett bref till Hammarsköld; det finnes tryckt framför de ”Valda Skrifterna” i första delen, näst efter Skaldens sjelfbiographi.

19)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sidd. 148–149.

20)

Se Oxenstjernas bref i ”De la Gardiska Archivet”, B. XI.

21)

Dess hårda ordasätt lydde, som följer:

”Anakreon! hvar är ditt lof?
En annan stulit har din lyra,
Som, rik i fylleri och yra,
Förtjusa lärt Priapi hof;
Som, lik i otukt med Chrysipper
Och lika rik på vittra föl,
Ur svenska krogars Aganipper
Sin ådra fyllt med dubbelt-öl.
Hans Muser sig på spinnhus nära,
Hans Gracer ligga under cur,
Och uti Platskans jungfrubur
Han Kärleksgudens språk fått lära.”

22)

Bland ”Epigrammer af Movitz” är det sista kanske det roligaste, änskönt just ej heller utmärkt genom någon tonens finhet:

”Hvarför är jag ej i ropet,
Liksom du, för oboe? –
Jo, sad’ Mollberg, tog till stopet:
För du spelar som ett fä”.

23)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 269.

24)

Enligt realisationen år 1776, utgör ofvanbemälta summa 166 Riksd. 32 Skill. Specie; eller, enligt sista realisationen, 666 Riksd. 32 Skill. Riksgälds (sannolikt, i afseende på lefnadsförnödenheterna, motsvarande real-värdet af hvad vi nu kalla 1000 Riksd Riksg.)

25)

1332 Riksd. Riksg.

26)

T. ex. visan: ”Solen glimmar blank och trind” m. m.

27)

Det sedermera af Carl Johans frikostighet förstorade, som nu kallas det Kungliga.

28)

Den sednare, för första delen af hans ”Svea Rikes Historia under Konung Gustaf Adolf den Stores regering”. Han erhöll deremot en årlig pension på Svenska Akademiens stat.

29)

Se, i Del. XVI af Svenska Akademiens Handlingar, den af dess Sekreterare afgifna ”Berättelsen vid Akademiens femtionde årshögtid”.

30)

I det på Haga (nyårsnatten 1790) uppförda och af ett ganska muntert lynne utmärkta divertissementet ”Dramatiska Sammankomsten”, der personerna eljest äro idel bekanta aktörer och aktriser från den tiden (hvilka spelades af andra dylika), uppträdde Bellman sjelf såsom en blesserad och afskedad soldat, sjungande vid sin cittra en ”inpromtu”, och sedan med henne accompagnerande de andras sånger. Äro samtliga personerna – såsom vi väl kunna förmoda – tecknade efter naturen, så måste ”Mamsell Löf” haft en synnerlig benägenhet och vana att svärja.

31)

Särdeles (enligt hans egen utlåtelse i fragmentet af Lefvernesbeskrifningen) åt ”satir på Biographier”. Dock träffar man, der äfven Lidners poem ”Ömheten”.

32)

I Upsala har man plägat sjunga detta stycke och de längre fram i samma verk förekommande ”Sjungom, systrar, Fröjas ära” samt ”Under facklans dunkla låga”, såsom tillsammans utgörande ett enda helt.

33)

Se femte och sjette delen af de ”Valda Skrifterna”.

34)

Valda Skrifter, Del. VI, sidd. 178–180.

35)

Se det ypperliga biographiska verket ”Fältmarskalken Grefve Johan Christopher Toll”, Del. II, sid. 100. Schröderheim säger der: ”Den fredligaste menniska i hela verlden, en afsagd fiende af skott och skjutgevär, har lagt sig om bord med krutdurkar. Det är Bellman, som gör en *poème épique* öfver Viborgska smällen ... Du ser, att poeten occuperar sig med Ryssen, medan Beredningen förskansar Skåne. Jag beder dig att protegera denne foudroyante Amphion, både af kärlek för fäderneslandet och af omsorg för vitterheten; jag besvär dig det vid alla glada bålar på Mälby”. – – Biljetten är o-daterad.

36)

Fullständiga titeln är: ”Konungens Död och Minne, på Klagodagen den 6 Juni 1792, uppläst i Augustiden”. Exemplar deraf äro sällsynta.

37)

Måhända tänkte Bellman i dessa ord på Hertigens lika kloka, som mot Konungen trofasta sätt att behandla Anjala-männen, sedan han i Finland mottagit öfverbefälet efter Konungens första hemresa.

38)

Se noten på sid. 17 af de Valda Skrifternas första del.

39)

Mozart dog i December 1791; Kraus i December 1792.

40)

Egentligen i slutet af 1793.

41)

Dessa finnas upptagna i ”Valda Skrifter”, Del. VI, sidd. 349–354.

42)

”De la Gardiska Archivet”, Del. XI, sidd. 243, 244.

43)

Troligen var brefbäraren aktören De Broen, som plägade spela Norrby i operan ”Gustaf Vasa”.

44)

Från en annan, hade denna anspelning kunnat tagas såsom satirisk: ty Hertigen och Reuterholm bäfvade nu oupphörligt för Jakobinism (ehuru sedermera Liljensparre, inför Gustaf IV Adolf, utmålade dem sjelfva såsom Jakobiner). Icke omöjligt vore dock, att Bellman velat, i motsatsen mellan sin ”krönta lyra” och ”*Ça ira*”, gifva någon erinrande vink om skillnaden mellan hans royalistiska tänkesätt och de flesta dåtida versmakarnes (mer eller mindre) revolutionära.

45)

Sannolikt den ene af de båda, som snart derpå tillvägabragte hans frigifning.

46)

Så t. ex. i strophen till Häffner, dennes åtskilliga egenheter: hans tysk-svenska sätt att tala o. s. v.

47)

I ”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 348, finnas af detta poem blott de tolf första verserne. Kanslirådet Wallmark lät sedan, enligt en ”samlares” meddelande, införa det hela i ett blad af Post- och Inrikes-Tidningen.

48)

Notices sur la Littérature et les Beaux-Arts en Suède, par Marianne d'Ehrenström, sid. 42.

49)

Nu Carl XIII:s torg.

50)

”Svenska Siare och Skalder”, Del. V, sidd. 499–500.

51)

Enligt Gjörwell.

52)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sidd. 288–291. En handskrift deraf, som jag sett, har några läsarter olika.

53)

Vid någon af de sednare årens Bellmans-högtider på Djurgården hade ett sällskap, som trodde sig med nattliga orgier värdigast fira Skaldens ära, lyktat dem med det slags hyllning, att öfvergjuta hans bild med en punschbål. Underrättelsen härom uppväckte hos hans maka en vrede, som sedan, vid samtal om hennes man, nästan hvarje gång ånyo upplågade och utbrast.

54)

Harpspelaren i Goethes ”*Wilhelm Meister*”.

55)

En ännu i hufvudstaden lefvande ämbetsman lyckades vid en tidig spatsergång bli vittne, huru sången ”Hvila vid denna källa” sålunda föddes i sitt första utkast.

56)

En af hans älsklings-roler säges varit Markschreyarens i ”Tillfället gör Tjufven”.

57)

Emedan han mångengång drack af dem ganska litet.

58)

Kellgrens allbekanta utlåtelse.

59)

Se den lilla vers-biljetten i ”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 306.

60)

Med orden: *Allons danser sous les ormaux* etc.

61)

Egentliga namnet var André Danican: känd såsom opera-componist och kanske ännu mer såsom en af verldens största schackspelare; dog i London 1795.

62)

Hvem har ej (åtminstone) hört omtalas ”Richard Lejonhjerta”? hvem ej ”Zemire och Azor”?

63)

Hos Envallsson har den till öfverskrift: ”Ton: Annetta just vid femton år”.

64)

Hvaraf man ser, att också detta qväde (äfvensom N:o 53 af Epistlarne) tillhör dem, som diktats under Bellmans sednare tid. I ”Kronfogdarnes” inlednings-chör sjunges dess melodi af en sergeant, med orden: ”En rätt och äkta svensk soldat” o. s. v.

65)

Hans operett ”*La belle Arsène*”, uppförd 1779, öfversattes af Fru Lenngren. Den ifrågavarande melodien träffas med sina ursprungliga ord (*O, ma tendre musette!*) i en samling ”Folkesange, Fosterlandske og Fremmede”, utgifven i Köpenhamn af Berggren.

66)

I ”Valda Skrifter” (Del. II, sid. 246) kallas den ”Menuetto af Heine”; ett skrif- eller tryckfel.

67)

Fullständigare: ”*Cantiques ou opuscules lyriques sur différens sujets de piété, avec des airs notés, à l'usage de la paroisse S:t Sulpice à Paris. Chez A. Le Clere.*” 1818.

68)

Bekant är, att man vid forskningar angående Choral-musikens historia ofta kommer till besynnerliga upptäckter. Motsatsen mellan ”andliga” och ”verldsliga” sångtoner var fordomdags mindre skarp, än nu. Om vissa choral-melodier ursprungligen varit detta och med dertill svarande ord, eller tvärtom, torde väl aldrig kunna utredas. Hvem skulle t. ex. gissa, att melodien till N:o 460 i vår Psalmbok (”Såsom hjorten träget längtar”) var i Frans I:s tid en fransk jagtvisa, till hvilken Clement Marot skref andliga ord med anledning af Davids 42:a psalm?

69)

På denna ton hade ock Dalin diktat sin visa ”En Celadon gaf fröjderop”, som sjelf blef ett svenskt folksqväde.

70)

I ”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 223.

71)

Af Wieselgren, i ”Sveriges Sköna Litteratur”, Del. IV, sidd. 319, 320.

72)

Se, i de ”Valda Skrifterna” Del. II, Sondéns anmärkning sid. 215.

73)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 266.

74)

Några exempel dock, om man så önskar: till Episteln N:o 37, och Sången N:o 7; till Episteln N:o 48, och Choren på fartygen i Bacchi Tempel ”Uppå vattnets lugna våg”; till Episteln N:o 58 och Sången N:o 31; till Episteln N:o 70 och Sången N:o 2; till Episteln N:o 78 och Sången N:o 17; till Sångerna N:o 11 och N:o 12 (ehuru med förändrad rhythm); till Sångerna N:o 33 och N:o 63; till Sångerna N:o 61 och N:o 65.

75)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 367.

76)

”Abbé Vogler! när du rör
Orgelverkets gudadunder,
Örat med förvirring hör
Skrålet ur Tartarens grunder;
Svalgets stormar, sprak och brand,
Hisnad, jemmer, ångst och fasa,
I de vreda toner rasa,
Som framrusa ur din hand.

Men vid dina milda slag,
När du saligheten målar,
Evighetens klara dag
Förs på morgonrodnans strålar;
Under himlarösters ljud
Ögat tåras, känslan lider,
Bröstet suckar, blodet strider,
Hjertat fröjdar sig i Gud”.

77)

”Sv. Siare och Skalder”, Del. V, sid. 212. Thorild, som kallar honom ”*aetatis nostrae miraculum*”, säger att

han är detta ”*quia talis est lyricus extemporalis, ut, unus ille post Scaldorum aevum, subito enthusiasmo et melos statim reperiat optimum et mirè ludens homoeoteleutis carmen fingat eximium, in quo modulis non minus quàm ideis vividissimè quidquid praesens est effingat ac praesertim bacchantis plebis facinora*”. – Gjörwell utlåter sig: ”Han måste ofta roa på Hofvet med sina ex*temporalia*; ty allt var hos honom creationer för ögonblicket”.

78)

”Valda Skrifter”, Del. VI, vid slutet.

79)

Palmblads ”Biographiska Lexikon”, B. II, sid. 71.

80)

Hvars ursprungliga namn är Eulenspiegel.

81)

”Dagligt Allehanda” f. 1832, N:o 215.

82)

Under præsidium af O. Celsius den Yngre. Berättelser om denne Israelson gingo ännu på 1780-talet i svang bland Studenterne i Upsala; särdeles bland Östgötarne, till hvilkas samfund han hört.

83)

”Svenska Siare och Skalder”, Del. IV, sid. 319.

84)

Om denne rimmare och hans ”Vårblomma”, se Hammarskölds verk (2:a uppl.) sidd. 176, 177. Jfr. ”Svenska Siare och Skalder”, Del. II, sid. 245.

85)

”Valda Skrifter”. Del. III, sid. 130. Såsom målare af detta sitt mästerstycke framställes han föröfrigt ej blott här, i Fredmansepisteln N:o 39 (”Storm och böljor tystna re’n”); äfven i den till Sergel dedicerade N:o 74 arbetar han på samma porträtt; och det som han målar i N:o 66, är troligen ej något annat.

86)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 346.

87)

Hof-Kapellmästaren Häffner.

88)

Landshöfdingen m. m. Järta.

89)

”Valda Skrifter”, Del. V. De stycken derur, som i det nästföljande citeras, äro N:o 23, 82 och 36.

90)

”Valda Skrifter”, Del. I, sid. 13.

91)

Se ”Sveriges Sköna Litteratur” af Wieselgren, Del. IV: 2, sid. 724.

92)

”Svenska Siare och Skalder”, Del. IV, sidd. 235, 259.

93)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sidd. 347 o. följ. Man jemföre det bifogade friare-brefvet till Dottren.

94)

Böneskriften, hvars original upptäcktes af Knut Geijer (Häfdatecknarens son) i Riks-Archivet bland ansökningar från enskilda personer för år 1780, lyder i sin fullständighet så:

”Stormäktigste, Allernådigste Konung!

Sedan, under den Högstes välsignelse, min underdåniga nit- och glädjesång mycket bidragit till afsättningen af de regala Bränneriernas goda varor, och äfven till uppmuntran af hasarderade glupska insättningar på Kongl. Nummer-Lotteriet: vågar jag underdånigst bönfalla om en liten gratifikation af 333 Riksdaler Specie, uppå någondera af dessa fonder.

Allernådigste Konung!

Bacchi Tempel är nu öppnadt. Allmänheten har derigenom fått första gången del af mina arbeten. De medföra ingen elak verkan, då de roa. Och om någongång min lyra jagat bekymren från Thronen, äger jag all den förtjenst, som gjorde Maros lycka.

Framhärdar till dödsstunden i djupaste underdånighet

Stormäktigste, Allernådigste Konung

Eders Kongl. Majestäts

allernådigste, tropligtigste tjenare

Carl Mich. Bellman”.

Commentarier torde knappt behöfvas. I hvilken anda suppliken är författad, upplyses genast af den sammanställning, der både Kronobrännerierna och Nummer-Lotteriet figurera såsom anstalter, till hvilkas båtnad hans ”underdåniga nit- och glädjesång” hade lika bidragit; hvars dubbla merit alltså vore, att hafva narrat Konungens undersåter till ett superi, som snart qvarlemnade ingen annan bergnings-utväg än lotteri-spel. Sannolikt är, att till och med skriffelet ”allernådigste tjenare” står der i komisk afsigt. Mot slutet röjer sig dock uppenbart hans verkliga mening, så väl om sin poesi, som om den sannskyldiga förtjenst, hvarpå den kunde stödja hans hopp om någon förnyad nådig uppmuntran. – Föröfrigt har denna supplik det märkliga, att den omnämner ”Bacchi Tempel” såsom redan offentliggjordt. Kanske var dess tryckning började; ehuru den ej fullbordades förr, än 1783.

95)

”Sveriges Sköna Litteratur”, Del. IV, sid. 321.

96)

”Sveriges Sköna Litteratur, Del. IV: 2, sid. 526.

97)

Samma bok, Del. IV, sid. 321.

98)

”Valda Skrifter”, Del. II (den med ”Anakreon” undertecknade dedikationen till Commerce-Rådet Alströmer).

99)

Klart är, att gränsorna mellan dem ingenstädes visa sig absolut afsöndrande; äfven i de renast komiska diktverk kan man utan möda uppdaga någon ironi, ja satir. Arternas olikhet beror endast på öfvervigten af en viss komisk själsstämning; icke derpå, att den öfvervägande stämningen utesluter de andra. Så t. ex. måste vi till rent komiska verk visserligen hänföra Shakspeares ”Troilus och Cressida”; likaså Holbergs ”Ulysses von Ithacia” (det af alla hans lustspel mest genialiska och mest poetiska); likaså Tiecks ”Die verkehrte Welt” och ”Der gestiefelte Kater”. Och likväl går igenom alla dessa en mot deras anledningar rigtad ironisk polemik, som i den ordning, hvari de bemälta skådespelen här blifvit nämnda, framträder mer och mer synbar. Men vid njutningen af dessa luftiga verlds-parodier, – huru föga tänker man på, att de i sin upprinnelse voro special-parodier öfver dåliga krönikor, dåliga dramer, dåliga aktörer och theater-publiker!

100)

Hade Molière och Holberg varit det, så skulle sådant hafva visat sig enkannerligen i lustspel af den art, som *Le Malade Imaginaire* och *Don Ranudo de Colibrados.* I det sednare stycket gör just frånvaron af den humoristiska beståndsdelen, att det, oaktadt förträffligheten af de bägge hufvudpersonernas teckning, icke är i sitt slag ett lika fullkomligt mästarverk, som ”Don Quixote” är i sitt. Behandlingen af Don Ranudos och hans makas dårskap qvarlemnar, i grunden, ett hånfullt och bittert slut-intryck. Hvad åter beträffar Béranger: så röjer sig nogsamt i t. ex. ett sådant qväde, som hans berömda *Les Bohèmiens*, huru föga någon sträng af äkta humor finnes på hans lyra.

101)

Se hans oförlikneliga epos ”Don Juan”!

102)

I hans med Byrons nyssnämnda diktverk beslägtade epos ”Adam Homo”: en af nutidens förnämsta poetiska företeelser.

103)

”Svenska Siare och Skalder”, Del. V, sidd. 352–354; jemförda med sidd. 376, 377.

104)

Författaren af denna minnesteckning hade ännu icke sett Arndts ”Einleitung zu historischen Karakterschilderungen”, då han fick både höra och läsa, att han derifrån hade hämtat väckelsen och grundtanken till sin ynglings-uppsats om Bellman i tidskriften ”Phosphoros”. Förmodligen ansåg man det bevisadt derigenom, att Arndts bok utkom 1811, och sistnämnda uppsats först 1812.

105)

Maktens eller Höghetens skönhet: det Sublima.

106)

Behagets eller Ljufhetens skönhet: det enkom (eller i särskild betydelse) såkallade Sköna.

107)

Jean Paul har skrifvit en liten roman om en pultron (Attila Schmelzle), som, i all sin harhjertenhet, tror sitt grundfel vara ett öfverdådigt mod, för hvars obändighet han ständigt behöfver vakta sig.

108)

”Hast du nicht gute Gesellschaft gesehn? Es zeigt uns dein
Büchlein
Fast nur Gaukler und Volk, ja was noch niedriger ist.” –
Gute Gesellschaft hab’ ich gesehn: man nennt sie die gute,
Wenn sie zum kleinsten Gedicht keine Gelegenheit giebt.

109)

Schiller, i anledning af Orleanska Jungfrun och Voltaires *Pucelle.*

110)

Exempelvis må nämnas Goethes Mephistopheles. I honom är det sataniska väsendet så uppblandadt af ett komiskt element, att hela hans personlighet synes komisk. Detta har sin grund deri, att han, som med infernalisk qvickhet bespottar Gud och hela verlden, icke blott med samma qvickhet emellanåt bespottar sig sjelf och sina egna syften, utan äfven – icke dessmindre – ganska allvarsamt hängifver hela sin varelse åt just dessa syften; ur stånd att inse, huru otillräckliga hans krafter äro att rigtigt uppnå dem. Häri ligger en menniskoartad inskränkthet, hvarigenom hånets och begabberiets öfverdrott blir sjelf till hån och spe, samt omsider kommer på skam såsom en dum djefvul; hvad han minst af allt förmodade sig vara.

111)

Nämligen just det Onda sjelft.

112)

”Valda Skrifter”, Del. IV, sid. 129.

113)

Tegnérs bekanta uttryck om ”vemodsdraget” hos Bellman.

114)

Så ser man t. ex. Jack Cade, i Shakspeares ”Henrik IV”, sluta med att vara en tragisk person; emedan han är

högsta graden af samma karakter, hvaraf Schnaps, i Goethes ”Bürgergeneral”, företer den lägsta. Derföre är Schnaps, alltigenom, blott och bart komisk. Men också är han en feg Sansculott; då deremot Cade är en tapper.

115)

Så i Goethes ”Jahrmarktsfest zu Plundersweilern” (de tragiska scenerna ur Ahasveri historia); så i Wessels ”Kierlighed uden Strömper”.

116)

Af sådan orsak har Sondén ur sin upplaga (de ”Valda Skrifterna”) uteslutit den i ”Fredmans Handskrifter” befintlige ”Unge Tobias”: egentligen (såsom han sjelf bekänner) för ”ett enda styggt ords” skull. Men är väl visan om ”Gubben Lot”, ehuru der ingen dylik enstaka plumphet förekommer, i sjelfva verket mera oklanderlig? Ja, innehåller ej tredje strophen af denna visa ett infall, som, strängt taget, skulle med långt större grund kunna stämplas till hädelse, än något i Bellmans öfriga stycken af samma art? – Utan tvifvel äro bägge dessa visor ganska lättsinniga; men betraktas de ur blott ästhetisk synpunkt, så har ”Tobias” öfvervigt i qvickhet och komisk kraft.

117)

Fr. Schlegel, Tieck, Solger. Uppenbart borde väl vara, att det slags ironi-begrepp, som har utbildat sig hos en Hoffmann, en Heine och en mängd ny-fransyska författare, är ett alldeles annat, än deras. Men när de ändock häruti kunnat på det vidunderligaste vis, och tvärtemot deras egna uttryckliga framställningar, missförstås af sjelfve Hegel (som, i förbigående sagdt, utmanar Tieck att ådagalägga, hvar i Shakspeares ”Romeo och Julia” någon deras åsigt motsvarande ironi finnes): så må man ej förvånas, att se detta missförstånd fortplantadt i den mot de såkallade ”Romantikerne” fanatiskt hätska reaktion, som en tid bortåt i Tyskland varit modern, och som innerst har sitt upphof i just de grunder, ur hvilka den nyaste religiösa och politiska allförvirringen framgått. Det är fördenskull der ett ganska följdrigtigt ”framskridande”, att omsider Strauss blifvit en ”romantiker” för Feuerbach, och likaledes denne, i sin ordning, en ”romantiker” för Max Stirner.

118)

”Ingen gemen, här ä’ bara korpraler” (Fredm. Ep. N:o 8).

119)

”Och guldur, guldur, guldur, min bror”! (Fredm. Ep. N:o 67).

120)

”Si på Jungfru Lona:
Nya strumpor, himmelsblå”! (Fredm. Ep. N:o 9).

121)

Fredmans Epistlar N:o 29.

122)

Esomoftast förderfva de sin poesi genom politisk *splen*; så Swift, och otaliga. Desto märkvärdigare är den luftiga glädtighet, hvartill Byrons humor mäktat uppsvinga sig i ”Don Juan”. Väl störa oss äfven der några spridda grimacer af politisk lynnsyra: t. ex. i nionde sångens början det absurda utfallet mot Wellington,

som der – bland annat – klandras för mottagandet af stora löner, och påminnes huru Epaminondas och Pitt voro nog högsinnade att dö utfattige (Till genmäle på detta, och på sentensen

Great men have always scorn'd great recompenses,

hade Segraren vid Waterloo kunnat fråga: hvarför Byron ej åtnöjde sig med lika författar-arfvode, som Milton?) Men med dylikt menas ej här så allvarsamt: det anbringas endast såsom officiellt tillhörande den rol af half-demokratisk opposition, som skalden – ehuru sjelf lord i hvarje fiber af sin varelse – hade af nyck företagit sig att spela.

123)

Derför har han ock, i Fredmans Sånger, gifvit benämningen ”bacchanalisk Pastoral” åt samtalet mellan ”Mollberg och Camilla” (”Hur du dig vänder”, m. m.) Dock är den i samma samling upptagna elegien öfver ”Stadshagen”, ehuru kallad blott och bart ”Pastoral”, i sjelfva verket lika ”bacchanalisk”.

124)

Den behagfulla visan N:o 52 – ”Landtmannen” – äger ett det allranärmaste syskontycke med en i Lunds ”Välsignade Tryckfrihet” befintlig ”Landt-visa”; om hvilken jag ock har vid ett annat tillfälle yttrat, att hon ”skulle kunna vara af Bellman” (Sv. Siare och Skalder, Del. IV, sid. 170). Jag tillägger nu: sannolikt är hon det. Man vet, att Bellman lemnade bidrag till Lunds tidning; och de båda visorna likna hvarandra så mycket, att den ena synes vara blott en omarbetad upplaga af den andra.

125)

Heiberg.

126)

”Hur länge skall stormen då räcka”? m. m. (I öfversättningen af ”Orthenbergska Familjens Lidande” sjunges till samma melodi den fordom så allmänt älskade visan ”Om hoppet sin stråle ej tände”).

127)

Genom ”Bacchi Tempel” – säger han der – har ”Allmänheten fått första gången del af mina arbeten”. Man påminne sig, att han dessförinnan hade låtit trycka åtskilligt annat.

128)

En särskild uppmärksamhet förtjenar den lilla täcka inpromtun ”Sergels Dröm” (”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 306.)

129)

Del. V, N:o 25; Del. VI, N:o 51.

130)

Att ej Thorild erhållit något Fredmans-qväde sig tillegnadt, förklaras lätt af hans förhållande till Kellgren.

131)

Musiken är densamma, som vid Fredmans-Episteln N:o 7: ”Fram med basfiolen, knäpp och skrufva”; dock

hafva de sista tre stropherna en annan melodi.

132)

Bland undantagen bör kanske i främsta rummet nämnas skildringen af den kringtågande skådespelar-tropp, som inqvarterat sig i en lada.

133)

”Fredmans Testamente”, sid. 161.

134)

Se t. ex. i ”Fredmans Testamente” den år 1767 författade ”astronomiska conversationen i Bacchi källarhvalf” (N:o 83), de åtskilliga roliga funderingarna om Polen och Holland (N:a 164–166), m. fl.

135)

Så lofsjungas på samma gång Konungen och Haga (Fr. S. N:o 64), Drottningen och Drottningholm (Del. VI N:o 15), Drottningen och Ulriksdal (s. D. N:o 86), Drottningholm och Karusellen (s. D. N:o 17), o. s. v.

136)

Del. VI, sidd. 145, 146.

137)

Se i Del. VI, N:o 8, det dråpligt krigiska hela. Det i första raden anbragta ”men” förefaller besynnerligt; sannolikt vill det beteckna motsatsen mellan det slags vördnad, som borde visas jemväl enligt den statslära hvars Konung var blott en personificerad ”namnstämpel”, och den verkliga vördnaden för en verklig Konung.

138)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sidd. 166–172.

139)

”Sv. Siare och Skalder”, Del. V, sid. 478.

140)

I de Valda Skrifterna (Del. VI, sid. 292) stå, i stället för namnet, blott stjernor.

141)

Alla dessa finnas i Del. VI, på spridda ställen.

142)

Båda synas varit för Sondén alldeles okända.

143)

En vers, sådan som den följande:

”Fordom, der palatset stog” –

kan tålas på en Fredmans-broders läppar; men icke i ”Zions Sånger”. Försvarlig blir denna ordform ingalunda derigenom, att den förefinnes i en och annan skrift från 1600-talet (vanligtvis tillgripen såsom rim, – t. ex. af Dahlstjerna).

144)

Karsten.

145)

Se den utförliga ådagaläggningen i fjerde delen af ”Svenska Siare och Skalder”.

146)

Efter Rahbek.

147)

Visserligen kan Bellman uppfattas ur ännu en synpunkt: nämligen en, som är utan både Moral och Poesi; – men vid den lönar ej mödan att uppehålla sig.

148)

”Valda Skrifter”, Del. VI, sid. 375.

149)

Tryckta i Stockholm 1835–1836, hos H. G. Nordström.

150)

Af Herr Professor Drake.

151)

Vi se t. ex. i ”Valda Skrifter” Del. VI, sidd. 328–329, huru han, efter ett af sina besök hos den på Lidingön boende Hofgulddragaren Widman, sände till denne och hans fru ett par ritningar, af hvilka den ena föreställde hans ”afskedstagande på Elfvik”, och den andra hans ”öfverfart på färjan ifrån Lidingön”. – Angenämt är att tänka sig detta Elfvik, der Bellman så väl trifdes, att han aldrig kunde derifrån skiljas utan ”tårar” eller ”upprörd själ”, och att det ”skar honom i hjertat” hvar gång, då han måste aflägsna sig från ”den backen som bär till Elfviks grindar”. Bo der äfven nu en värd och en värdinna, lika dem som skildras i det lilla täcka stycket på sid. 326, så kan ett mera lockande sommarställe ej finnas.

152)

Byström.

153)

Ord ur en af sångerna vid aftäcknings-festen.

154)

Densamme, till hvilken han egnat en af sina vackraste Fredmans-epistlar (”Märk, hur vår skugga” m. m.)

155)

Valerius och Beskow.

156)

Se den från Horatius lånade omskriften. Äfven de nästföljande orden *numerisque lege solutis* kunna (i viss mening) lämpas hit.

157)

Svenska Akademiens Handlingar ifr. år 1786, Del. III, sid. 130.

158)

Förmodligen hade Morian med sig någon ung glop, som var hans kamrat.

159)

Se ”Anteckningar af Grefve Magnus Björnstjerna”, Del. I, sid. 109. ”Då Gustaf III under 1788 års fälttåg anföll Fredrikshamn till lands och sjös, med en sammanräknad styrka af minst 20,000 man, var fästningen så svag, att besättningen utgjorde endast 500 man, utan krut och med ruttna lavetter under kanonerna. Öfverste Morian (då Major och Adjutant hos Konungen) skickades för att uppfordra fästningen; men blef af dess Commendant så skickligt förd bakom ljuset, att han, vid sin återkomst till Konungen, bedyrade omöjligheten att bemäktiga sig den, samt föranledde återtåget derifrån. Detta tillintetgjorde hela krigsplanen. – Samme Morian (Finsk till födseln) lät år 1806 å koopvaerdiefartyg på Trave embarquera alla de i Lauenburgska landet under hans befäl stående troppar; hvarest dessa, utan att kunna skjuta ett skott, blefvo tillfångatagna af Marskalken Bernadotte. Landvägen stod likväl ännu öppen; så väl till Travemünde, som till Stralsund. Morian sjelf följde den, ensam med sin auditör, och kom fram utan ringaste svårighet; likväl medelst den krigslist mot auditören, att han, då några franska tiraljörer sköto ett och annat skott från Travens motsatta strand, satte sin galonerade generalshatt på auditören, i stället för dennes svarta runda, hvilken han sjelf påtog”.

160)

Enligt Leopolds utsago, skref Bellman på hans rum ett och annat af sina sednare qväden.

161)

Troligen skall ingen tid vederlägga A. W. Schlegels profetiska försäkran om detta mästerverk:

”Was auch hinfüro mag ersonnen werden,
Dies bleibt die unvergleichlichste Historie”.

162)

Valda Skrifter, Del. VI, sid. 364.

163)

”Fordom” betyder här det af Gustaf störtade riksdagsväldets tid. ”Kung och purpur”: Konungen och Riksråden.

164)

Ett af de sednast bortgångna var den för ej lång tid sedan i Stockholm aflidne Expeditions-Sekreteraren Ulmgren.

165)

Ploug, i ett tal om Bellman, hållet inför Skandinaviska Sällskapet i Köpenhamn.

166)

Se t. ex. Bruzelii ”Sveriges Historia för Ungdom”. Den är skrifven under Lars von Engeströms inflytelser; der säges alltså om Gustaf III, väl icke allt möjligt ondt, men dock allt ondt som med något skäl, eller sken af skäl, kan sägas. Icke dessmindre, sedan författaren slutligen berättat om rikets genom Konungen ådragna stora skuldsättning, lyktar han, plötsligt och högst oväntadt, med följande omdöme: ”Ehuru riket således under Gustafs regering åsamkat en så betydlig skuld, måste man likväl tillstå, att tillståndet i landet, öfver hufvud taget, var vida bättre vid hans död, än då han tillträdde regeringen. Både åkerbruk och handel voro i större flor; och det är sannolikt, att national-förmögenheten äfven ansenligt ökats; ty annars hade folket ej kunnat med tålamod bära skatterna, som blifvit så betydligt ökade. Detta bevisar, att ett lands välmåga kan ökas betydligen, ehuru dess utgifter ökas och landet skuldsättes, blott nya källor öppnas för vetenskaper, handel och näringar, och de lånta medlen användas till försvarande och ökande af rikets sanna anseende och sjelfständighet”. – Vid jemförelsen mellan detta yttrande om Gustaf III med författarens flesta öfriga, – hvem frestas ej att ihågkomma profeten Bileam, som hade fått uppdrag att förbanna, men blef i stället nödgad att välsigna?

167)

Se den lilla interessanta boken: ”Biographie af Kraus med Bilagor af femtio bref ifrån honom”.

168)

Hvarest deremot åtskilliga af hans verkliga skrifter icke finnas: t. ex. hans vid Djurgårds-helsobrunnen hållna ”Sorgetal, då Gudinnan Coffea flyktade ur Svea land den 31 Juli 1794”; hans ”Ansökan att blifva Spögubbe i Fröjas tempel”, m. fl. Om det sistnämnda (hittills otryckta) poemet försäkrar Hammarsköld, att det, ehuru diktadt ”i Grécourts frivola anda”, står ”i uppfinning och utförande högt öfver allt hvad Grécourt frambragt”, samt ”gnistrar af fantastisk qvickhet och godmodigt skämt”. För mig är det blott till namnet bekant.

169)

Har afseende på det yttrande af Kellgren (i företalet till ”Fredmans Epistlar”), att Bellman, hvilken man plägat kalla ”den svenske Anakreon, skulle ”med mera skäl kunnat nämnas den svenske Pindarus”.

170)

Obegripligt är, huru Stjernstolpe, som dock sjelf anmärker att, Thorild går för vidt i sitt fördömmande af Parodien, kunnat taga för allvar det ställe, der Thorild säger, att i ”hög konst, eld och originalitet” står Virgilii Äneid långt under Holbergs ”Peder Paars,” äfvensom denna stroph ur Lalins ”Acis och Galathea”:

Förr skall en dufva drifva
Sin maka ifrån sig,
Än jag skall öfvergifva
Att troget älska dig –

långt under den motsvarande i Hallmans ”Casper och Dorothea”:

Färr schall ein stiefel plife
Färpittet till ein schu,
Färrn jach schall äffergife
Tich red' und hvit valmu.

Thorilds mening är, tvärtom, uppenbart denna: till så befängda omdömen måste man komma genom Stockholms-Postens kritiska smaklära.

171)

Hammarsköld, i sitt kända Verk ”Svenska Vitterheten”.

172)

Komedien ”Donnerpamp”, som räknas till den icke-parodiska klassen, synes dock vara i allmänhet en parodi på den tidens sångspels-maner.

173)

Surprenerar. (Noten är Hallmans egen).

174)

En tredje rival: en rik Not-Finne.

175)

”Satiren” är i detta skådespel en af personerne.

176)

Farfaderns fader var Handelsmannen i Kalmar Nils Käxe.

177)

Cogitationes nonnullae de applicatione Legis Salicae ad Successionem Valesinam in Galliâ.

178)

Om namnet verkligen står skrifvet såsom Kexell på dem af hans theaterstycken, som anföras hos Hammarsköld såsom otryckta: så tyckes detta allmänna sätt, att både uttala och skrifva det, hafva utgått från hans närmaste omgifning.

179)

Gjörwell, i sina ”Tidningar om Lärda Saker”, förklarade öfversättningen vara ”en ibland våra bästa”. Om ”Småsakerna” deremot anmärkte Salvii ”Lärda Tidningar”, att ”der träffas mer löjliga än granskade, sammansökta fast icke uppsökta stycken ... till en del äfven sådana, som tillförene äro tryckta i andra större eller mindre rolighets-samlingar, i von Dalins Vitterhets-arbeten, i Mina Tidsfördrif och annorstädes”. Ostridigt är, att Kexél, såsom samlare, ej kunde i urskillning och noggrannhet mäta sig med de äldre Småsakernas utgifvare. Föröfrigt tillade han i sina Småsaker en ny artikel, kallad ”Stats- och Lärda Nyheter”. Gjörwell yttrar derom: ”den är uppsatt med en qvick och bitande penna; Satyren grinar här med hela käften”.

180)

En besynnerlig åtgärd! Skriften utgjorde i tryck blott 16 sidd. 4:o; fann någon ägare vådligt att behålla det tryckta exemplaret, så kunde han således, inom en så rundlig preskriptions-tid, med lätthet hinna afskrifva hela den lilla boken.

181)

Stockholm 1774, 8:o.

182)

Fullständiga titeln: ”Baldur den Vise. Historiett, funnen i ett sterbhus i Sigtuna”.

183)

Fullständiga titeln: ”Sagubrott om Pater Gispogapius, funnet i Sveno Dalii eller Salig Gubbens papper och öfversatt ifrån Latin i förra Seculo af en Hospitals-Pastor i Sölfvitsborg”.

184)

Årg. 1787, N:o 119.

185)

Stockholm, 1798.

186)

”Kongl. Svenska Theaterns Almanach för året 1779”. Stockholm 1779. O. s. v.

187)

”Zamaleski. Historisk Berättelse”. Stockholm 1781.

188)

Palmblads ”Biographiska Lexikon”, B. VII, sid. 57.

189)

Eller ”Dedikation efter stånd och värde, till alla i gemen och hvar och en i synnerhet, som antingen förestå eller bivista Stockholms Kaffehus”.

190)

Var denna densamma, som på titelbladet af ”Folke Birgersson” heter ”Nya Kongl. Theatern”? – Det är föröfrigt Stockholms- Postens ofvan anförda annonce, i N:o 3 af årg. 1788, som bevisar, att ”Mulpus” tillhör Kexél; hvilket ytterligare bestyrkes genom samma tidnings N:o 132 af årg. 1790.

191)

”Gustavianska Papperen”, Del. II, sid. 142.

192)

Af de personer, som hörde till Theatern, torde knappast någon enda saknas på förteckningen.

193)

En af personerna i ”Bergslags-Fröken”: särdeles ovärderlig i sin kärleksförklaring (Se sjette scenen af tredje akten).

194)

”Hållet den 19 Martii 1784, af Brodern Guvernören och General-Ceremoni-Mästaren Olof Kexél”.

195)

Se, om allt detta, Schröderheims ”Anteckningar” sidd. 39, 40.

196)

Se andra aktens tredje scen. – När detta lustspel uppfördes de första gångerna, förekommo der ock några anspelningar på Finska kriget; men dessa blefvo sedan utstrukna eller ändrade.

197)

Denna vård utsträcker han dock ej till den Tyska och Tysk- Svenska, som han använder i vissa komiska roler: vid den måste samma anmärkning göras, som vid Bellmans, Hallmans och Dalins, – att den är en putslustig, men godtyckligt hopgjord jargon, som esomoftast slår Tyska Grammatican vid örat.

198)

Man har ifrån riksdagen 1765–66 ett det dåvarande Preseståndets protokolls-utdrag, hvari det förklarar alla Skådespel, antingen de kallas Tragedier, Komedier eller Operor, för idel ting af allsingen uppbyggelse, hvarken i sitt väsende eller i sina verkningar. Jesuiterne, säges der, hade visst försvarat dem såsom dygdeskolor: men ett rättskaffens Lutherskt presterskap kan ej annat än finna, att detta deras försvar hvilar på en bedräglig grund. I Tragedien, ett lån ur gamla Grekiska och Romerska Historien, drifves intet högre än hämd, högmod och outsläcklig kärleksbrånad, samtligen bemantlade med fagra namn. I Komedien läres varsamhet vid odygdens utöfning. Ungdomen förderfvas genom allt detta i grund. Fruntimren dragas ifrån barnauppfostran och hushålls-sysslor. Theaterprakten måste lurendrejas utifrån främmande länder. Timmerkarlar förspilla derpå dagsverken, som kunde nyttigare användas. – Det var i följd häraf, som det blef angeläget för Gustaf III att förmå Biskopar till Theater-besök. Ännu 1775 hade ingen Biskop synts på något sådant. Den förste, som då visade sig i en loge, var Biskop Lamberg från Göteborg. Högligen ogillande, att han låtit Konungen tubba sig härtill, kallade mängden af hans ämbetsbröder honom sedermera Fårberg. (Se härom Palmblads ”Biographiska Lexikon”, Band. VII sidd. 277, 278. Dock fanns någonting, som i ofvannämnda protokoll utmärktes såsom än mera fördömligt: det var Maskerader; ”man klädde sig der oftast som djur, men var vida sämre”).

199)

Se ”Sveriges Sköna Litteratur”, Del. IV: II, sid. 695.

200)

T. ex. Hymnen ur ”min Son på Galejan”.

201)

Dåvarande Löjtnanten vid Galer-flottan, sedermera Öfversten vid Örlogs-flottan m. m. N. A. af Ekenstam. Denne tappre och ädle krigare, i hvilken förevarande verks författare med evig tacksamhet vördar sin

svärfader, var en man, hvars hela sätt att tänka och känna var genomträngdt af den frommaste bibel-christendom: hvilket här nämnes i afseende på vigten af hans omdöme öfver Wallenberg såsom menniska och prest.

202)

Stockholm, 1781 (enligt Hammarsköld).

203)

Ej utan skäl kallas detta kapitel, i sin öfverskrift, ”ganska tjenligt att läsas af dem, som behöfva kräkas”.

204)

Linné lefde då ännu.

205)

”Svenska Siare och Skalder”, Del. IV, sidd. 129–140.

206)

Vid slutet af boken upprepas dessa fyra rader, men med den sista varierad sålunda:

”Skulle jag ej utåt gapat”.

207)

Ett rön, huru vissa utgifvare pläga förfara med aflidna författares skrifter, har jag i detta ögonblick liggande framför mig. I en upplaga, tryckt i Upsala (hos Bruzelius) 1819, låter man Wallenberg, från London, berätta om Carl XII följande: ”Jakobiterne härute toasta ännu till Svenske Hjeltens åminnelse, medan de Hannoverske med bäfvande tunga kalla honom Wadman”. Hvad skola läsarne härvid tänka? Meningen af denna benämning måste vara dem alldeles obegriplig. Gåtans upplösning är den, att i den ursprungliga texten står *mad man*; hvilket på nyssnämnda sätt blifvit försvenskadt. – Den anförda ”Hannoverska” utlåtelsen erinrar om ett ställe i Hertigens af Marlborough nyligen utgifna brefvexling, der denne statskloke hjelte eftertryckligt inskärper, att man med den i Saxen stående Carl XII borde umgås högst varsamt: emedan ”*the martial King of Sweden is of a very peculiar humour*”.

208)

Eller, såsom det heter i den några sidor förut befintliga lofprisningen af den Fransyska Theatern, nöjet att ”gråta med en dygdig lidande Zaire och öfver en mördad Cesar m. m.”

209)

Nämligen skeppet af detta namn.

210)

”Det har sedan”, tillägger antecknaren, ”kommit i Herr Sekreteraren Gahms händer, hvilken år 1787 behagade förära mig detsamma”.

211)

Rättelserna i korrekturet äro troligen författarens egenhändiga.

212)

Denna stroph kan sjungas som Bellmans ”Mollberg, stå stilla, stå stilla vid grind” m. m.

213)

”Den oförmodade Upptäckten”; – ”Den förställda Trolösheten” (på vers); – ”Tom Jones i London” (på vers); –”Slott i Luften”; – ”Tom Jones och Fellamar” (på vers); – ”De vänfaste Rivalerne”.

214)

”Då Hjeltinnan i Norden, de Yfverbornes dråpeliga (!) Drottning Ulrika Eleonora sin jordiska krona i den himmelska förbytte den 24 November 1741”. Stockholm, 4:o.

215)

Enligt sina ”Anteckningar” var dock Linné, som hade vistats någon tid i upptäckarens hus och haft tillgång till hans papper, den sannskyldige författaren.

216)

Fredrik Broman: Kanslist vid Kongl. Antiqvitets-Archivum.

217)

Det står att läsa t. ex. i Gjörwells ”Samlare” för 1777, Del. IX.

218)

En krogvärd.

219)

Ett par andra krögare, besjungne af Bellman.

220)

Lånad ur Herröds och Boses saga.

221)

Leopolds ”Samlade Skrifter”, Band. V, sid. 61.

222)

Rudbeck skrifver ”tråssar”.

223)

Eller ”Borås’ren”, – såsom de, genom ett obehagligt verstvång, esomoftast kallas.

224)

I samband med yttrandet öfver Rudbecks poem står äfven detta: ”Ett kroglag af halfdruckna dobblare, en djurgårdsbal, en påkbatalj äro visserligen ej ämnen, som en läsare af smak älskar att flnna skildrade. Han kan skratta, men han föraktar; han kan gilla talangen (i fall någon röjes deri), men han ogillar helt säkert

användningen. Målningen af lägre seder eller gröfre språk kan behaga någongång; men endast genom sitt (verkligt) satiriska ändamål. Och äfven då måste detta slag af satir vara kort, och sparsamt användt". – Huru Bellman skall enligt denna ästhetik kunna särdeles högt uppskattas, ja blott försvaras eller ens ursäktas, – är sannerligen svårt att inse.

225)

Ett märkvärdigt undantag från den förkolning, hvari nitet för vår fordna Nords vitterhet allmänneligen under dessa årtionden hade fallit, är (den äldre) Skjöldebrands Inträdes-Tal i Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien den 23 Maj 1797. Det innefattar en "undersökning, huruvida Ossians Sånger kunna förtjena våra fornforskares uppmärksamhet; jemte en jemförelse mellan dessa sånger och de gamle Skandinaviske Barders qväden". I poetiskt värde tilldömmer han Ossian företrädet. Men han behandlar äfven de sednare med mycken kärlek, och en för hans tid ovanlig grundlighet; tillika beklagande (utom många andra hithörande försummelser), att "hos oss ingen vårdat göra någon synnerlig samling af våra gamla Kämpevisor och Sånger. Nu torde de till största delen blifvit tidens rof; och skulle de eftersökas, så borde det kanhända ske i aflägsna provinser, såsom Dalarne, Helsingland, Medelpad, Ångermanland etc." (Att så rik skörd ännu fanns qvar i Öster- och Vestergötland, ja sjelfva Upland, kunde han ej förmoda). Mellertid var han bland 1790-talets vitterhetsmän väl nästan den ende, som tänkte på något sådant.

226)

Sondén sammanletade sjuttiosex (se deras namn i Palmblads "Biographiska Lexikon"); men trodde listan ännu ej vara fullständig.

227)

"Iphigenie den Andra, eller de gamla Grekiska Historierna. OperaComique i tre akter. Parodi af Iphigenie i Tauriden". – Tryckt 1780 och 1800.

228)

"Colin och Babet"; – Sorgen för glädjen går, eller Mor Bobi och Skolmästaren"; – "Bobis bröllopp".

229)

Icke den innerligare, den ädlare kärleken mellan man och qvinna. För den har Bellman, så ofta han vill, rena, ljufva toner (se t. ex. Amaryllis-visan); och sjelfve Hallman är ej alldeles utan dem.

230)

Ett af sina lustspel ("Tos-orden, eller de nyfikna Fruntimmerna") har han dock kallat "Imitation efter Italienskan".

231)

Eller i andra strophen: "tranteri, trantera, tranterorum".

232)

Såsom det på titelbladet heter, "vid invigningen af Svenska Comedie-huset i Stockholm".

233)

Leopold kallar det "Målaren kär i sitt Original".

234)

På förteckningen i ”Biographiskt Lexikon” kallas det ”Den nya Sekten”. Det trycktes på samma år (1782), som det förutnämnda.

235)

Såsom ett stycke sjelfbekännelse kunna vi äfven betrakta det sätt, hvarpå han, i sitt inför Vetenskaps-Akademien hållna Åminnelsetal öfver Creutz, angifver och urskuldar de fel, för hvilka man beskyllde den älsklige skalden såsom embetsrnan och hushållare.

236)

Riksrådet och Riksmarskalken Grefve Liewen.

237)

Nordin.

238)

Man märke föröfrigt, att han, i sammanhang härmed, äfven säger: ”De oordningar, hvaröfver man klagat, voro redan förekomna, då E. M. på Gripsholm gillat mitt underdåniga förslag, att upplifva kyrkolagen om presternes ålder och förekomma otidiga vokationer”. Häraf synes, att han redan sjelf hade ämnat ställa det kyrkliga befordrings-väsendet på en förbättrad fot.

239)

Se hans angifna skäl dertill i tionde scenen af första akten.

240)

Jemväl i litterär-historiska. Man får t. ex. veta genom ett bref af den 9 Mars 1792, att han då, ”på Baron Armfelts begäran”, lät ”förbjuda en ny edition af Thorilds straffbalk emot de nerveuse Poeterne”.

241)

Anna Charlotta von Stapelmohr: född 1754: gift med honom 1776; död den 1 Januari 1792.

Digitaliserad av Litteraturbanken.

Konverterad av Arkivkopia och publicerad på https://arkivkopia.se/sak/littbank-AtterbomPDA_SvenskaSiareOchSkalderVI1.

Filen skapad 2018-12-13 18:10:42.308942